

भूमिका ।

अथ हि बालभारतमहाकाव्यस्य धीमदमरचन्द्रः कस्मिन्काले कतमे भू-
मिमण्डले मण्डयामासेति मीमांसार्थं जैनराजशेखरसूरिणा १३४८ ख्रिस्ताब्दे विरचिते
प्रयन्धकोषे “अणहिलुपत्तनात्तत्र घाघटे नाम महास्थानमाने चतुरशीतिमहा-
स्थानानामन्तरतमम् (म) । तत्र परपुरप्रवेशविशालप्रधीजीयदेवसूरिसैने धीजिनद-
त्तमूयो जगज्जुः । तेषां शिष्योऽमरो नाम प्रशस्तबृहामणिः । स धीजिनदत्तसूरि-
मत्तात्कविराजादमरसिंहात्मिदसारसत मन्त्रमज्जहीत् । तद्वन्महामत्तस्य विवेकनिधेः
शैलपारिकण पद्मस्य रिशालतमे सदनैरदेशे विजने एकविंशत्या वाग्टे (६) निद्राजया-
सिन्ध्या रात्रौ मध्यप्रासाथो नभस्सुदिताचन्द्रकिम्बाभिर्गय स्वरोणागत्यामरं भारती
वरकमण्डलुजलमरीण्यत्, वरं च प्रादात्—‘सिद्धकविर्भव, निःशेषनरपतिपूजागौरवित-
लता नाम कविशिक्षा, छन्दोरक्षायली, मुक्तायली च । कलाकलापाक्ष्य च
शास्त्र निबद्धम्, बालभारतं च । बालभारते च प्रभातवर्णने—

‘इमिमपनविलोलशोलहवेनिदम्मा-
इयमदयमनहो विश्वविधैरजिता ।

भवतिमवकोपन्यक्तवाणः कृपाण-
भ्रमनिव दिवगार्दी व्यक्तशक्तिर्व्यनक्ति ॥’

(भाटिपर्व-स० ११ श्लो० ६)

इत्यत्र वेण्या कृपाणत्वेन वर्णनान् ‘वर्णाकृपाणो ‘मरः’ इति विरद कविरुन्दाह्वयम्,
दीपिकाकालिदासवत् घण्टामाघवत् । उच्यते तस्मिन्नेव महाप्राशदिनेन्द्राणां पूजा
उपनिष्ठा । तदा घामन्ददेवं राजा गुर्जरार्थिर्गन्धर्वलङ्कके राज्यं प्रशान्ति । ते-
नामररवेणैवैवमभाम धृत । ठक्क चइजलः (१) प्रवान प्रेय्य प्रातगाहृत कवीन्द्र । आ-
मनादिधर्मार्थं कृता । मना महती । अमरेण पठितम्—
‘वीर्येनद्धर्तविजयमममचमत्कारं निवार मयि
प्रमणा नवमिय च तिष्ठति दुग्धममिदृश्याशया ।

१ ‘वायटनाभि’ इति बालभारतपाठ २ ‘पुर शर्गो’ इति हंम ३ सतान-
जेन चरमसर्ग ४ तथा च हर्म्मरमहाकाव्ये वर्णितम्—‘वाणानामविदेवना स्वयमसौ
म्याना कुमारी तत प्रायो ब्रह्मवता स्फुर्गन्ति सरसा कथा विज्ञाता प्रवृत् । कुञ्जोक्तः
मुकुती त्रिनेत्रियचयो हृष्ये । स चान्स्यापनां ब्रह्मप्रवगो वेणीकृपा
‘मर ॥’ इति

धीमद्वीसलदेव देवरमणीवृन्दे स्वदायोधन-

प्रेक्षाप्रभुमिते विमुञ्चति परीरम्भाग्र रम्भां हरिः ॥

त्वत्प्राग्बन्धप्रवण्डप्रघननिधनितारातिशौरातिरेक-

कीदृस्कीलालकुल्यावलिभिरलमत स्वदसा(?)कन्दमुर्वी ।

दम्भोलिस्तम्भमास्त्रद्रुजभुजग.....द्रुतुरामतुरेनां

तेनायः(?) मूर्ध्नि रत्नश्रुतिततिमिषतः शोमते शोणमावः ॥'

रञ्जिता समा । प्रीणितः पृथ्वीपालः । ततो राज्ञा प्रोक्तम्—'यूयं कवीन्द्राः धृगध्वे ।'
अमरोऽभिषत्ते—'सत्यमेव यदि गवेययति देवः ।' ततो वृषेण सोमेश्वरदेवे दृष्टिः
संचारिता । ततः सोमेश्वरेण समस्थापिता । यथा—'शीर्षाणां सैव वन्ध्या मम नवति-

१. अयं सोमेश्वरदेव एव चौरधवले राजनि, यस्तुपाले चामाल्ये सति
गुर्जरेश्वरपुरोदितपदमारु कीर्तिकौमुदीकाव्यं सुरयोत्सवं काव्यं च निर्मितवान्,
तथा च सुरयोत्सवे कविप्रशस्तिवर्णनात्मकः पञ्चदशः सर्गः—

'अस्ति प्रशस्ताचरणप्रधानं स्थानं द्विजानां नगरमिषानम् ।

कर्तुं न शक्नोति कदापि यस्य त्रेतापवित्रस्य कलिः कलद्रुम् ॥ १ ॥

सत्तीर्थस्य सुराश्रितेन जगता यस्थोपमा स्यात्कथं

स्वाध्यायेरुनिधेयैतेधुतिवृत्तेनोर्वीतलेनापि वा ।

यत्तीर्थेषु विष्णुद्विर्वाजितवपुर्बालोऽपि नालोक्यते

वन्दे श्रीनगरं तदेतद्विलस्थानानि रित्तोदयम् ॥ २ ॥

हृतनयनसुखैर्मद्याधिधूमैः भुतिकटुभिर्भुद्रुन्दवेदपाठैः ।

कठिरकलितसंगदः प्रदत्ते न खलु पद विदुषा गृहेषु यव ॥ ३ ॥

चञ्चल्यथमस्ताम्रिममतमसि स्थाने त्रिनेत्रानल-

ज्वालाप्रज्वलितप्रसूनधनुषा देवेन दत्तोदये ।

धीमतां च पवित्रां च परमामालोकयन्तः सुराः

स्वर्गसेऽप्यरसा रैतामरजनव्याजेन भेजुः स्थितिम् ॥ ४ ॥

तस्मै संयमिनामिनाय मुनये निव्यं नमस्कर्मदे

यन्माहात्म्यमस्यमाह स मुहुर्मुग्धमनाः कौशिकः ।

आविर्भूतमभूतपूर्वचरितं भेष्टास्त्रसिंघातनः

सत्कर्मोदुरमध्वरस्थितिभिर्दो स्थानेऽत्र गोत्र महत् ॥ ५ ॥

१. इह तु प्रोक्तेसर-आयाजी-विष्णु-काधवदे-महाशयैः संशोध्य प्रकाशितमेव.

२. काव्यप्रकाशटीका, काव्यादशैः, रामशनकम्, इति ग्रन्थत्रयमपि सोमेश्वरदेवकृत
Catalogus Catalogorum पुनरेव सौकर-धिओडोर-ओफ्रेक्ट-महाशयैः
प्रदधितम्. ३. 'आनन्दपुरम्' इति टिप्पणी ४. देवाः, मरिता च ५. सर्गः, वेदग्रंथाश्च.

६. मुदेवाः. ७. स्वामिने, गुरोव च ८. विश्वामित्रः, उत्तरध

रभुशोधनानामरीतिः ।' अमरेण सयः समस्ता पूरिता—

देशमशेषाधिपतिः प्रसन्नः सनद्वयतिः कलिकुलनेन ।

त एव सम्प्रतिमिहाभ्युपगता कुले गुलेषामिषया प्रतिद्वे ॥ १ ॥

श्रीसोलहसार्मा मिते कुलेऽन जन्म द्विजन्मपरातः प्रवेदे ।

यः स्वर्णिगः सोमरसेन यामे निगूथ विन्देरगुणजनयामे ॥ ७ ॥

स्योगः सतीलमवनीमवजामसी वः सीरोस्तिहोऽस्तिरति वरं स्मरता स्मरारेः ।

धीगुजंरसिदिभूया किठ मूलराजरेनेन दाम्पत्यपुतोदये यः ॥ ८ ॥

यथा प्रतिष्ठा महती पक्षिप्रतिगमाश्रये भगवानाश्रय ।

निजेन सीरोस्तिहोऽस्तिरति वरं स्मरता स्मरारेः ॥ ९ ॥

विशिष्टाश्रये यः कलिकालेऽपरकल्पयत् ।

द्विपती वा जपेन तद्विरताद्गुणमहिताम् ॥ १० ॥

करोरेवेदी व कृतवन्तुय दत्तामदानय जितेन्द्रिययः ।

उत्तोरिते तय पुतोदिनेन्द्रे तरङ्गजन्माश्रयि ह्युत्तोरामा ॥ ११ ॥

यः वरोति स्व धाम्पत्यपुतोदये नृमाश्रय ।

देतिप्रतापसंयतं दक्षिण व दक्षिणम् ॥ १२ ॥

धाम्पत्यपुतोदये तनुजन्मदीयः स्वयं स्वयम्पतिव मूलेऽभूत् ।

प्राज्ञपदामाय तपादि सद्गिरिभाजि मीश्वरसनेन वृत्तिः ॥ १३ ॥

सद्गिरिभाजेन पुणान्वितेन गरासनेनेन पुतोदिनेन ।

एतेन मेने भुवने न विधिज दुर्लभ दुर्लभराजदेवः ॥ १४ ॥

संतापजान्ति अगतीऽपि सोमस्तप्रन्दनपन्दनपञ्चकार ।

धीगुजरासी देतिप्रतापसंयतं तयो वमात्र द्विजराजो यः ॥ १५ ॥

यत्प्रासीऽपि विप्रादिपुत्रपुत्रा धीर्भीमभीमपुत्रा

क्षीरक्ष्मादिपुत्रादिपुत्रपुत्रा साधुतुल्यं तपयः ।

देनाशाकमण्डपेण त इमे मूर्तिप्रभेदाः प्रभो-

भेस्मोद्वलनमन्तरेण यत्पटाः सर्वेऽपि निर्वातिताः ॥ १६ ॥

नित्या भानु तय साने प्रयाते पुत्रः धीमानामरामा वभूत् ।

कृत्या सम्पन्नसत् सस्याः कृत्या मीना काम्या येन सत्याद्विरता ॥ १७ ॥

१. 'गुलेषा इति स्थानाचार्येण शीरोस्तिहोऽस्तिराम' इति टिप्पणी. शीरोस्ति-रामकृष्ण-गोपाल-भाण्डारकर-महाशयैस्तु १८८३-८४ ई. पू. वि. पू. 'गुलेषा' इति पाठ आधितः २. 'अयं मूलराजमहाताजी वि. सं. १९३१-१९३२ वर्षेण राज्यमकृत' इति Indian Antiquary—Vol. XI. p. 213. ३. पुतोदिता. ४. धाम्पत्यपुत्रा राज्यम्—वि. सं. १९५३-६६. ५. दुर्लभराजराजम्—वि. सं. १९६६-७८ ६. विष्णुना, मृगेण च. ७. प्राज्ञपदम्, पन्दनं च ८. भीमराजराजम्—वि. सं. १९७८-१९९०.

कैश मूया शिरोरुपां तव भुजगपते रेखयामासु मूया
एने मन्मथि संमुः सदशनवसता(११०)भक्तगतान्विजिय ।

सदा यदाशीर्षरिपूनेकनैः श्रीकर्णनामा वृषतिरकाण्डम् ।

वसुंधरामण्डलमणवान्तं वान्तादिनागीनदनाम्बु चक्रे ॥ १८ ॥

दानानि तानि सदनानि च तानि संभोरम्भोजात्रिद्विरानि ससंवेतानि ।

येनामुना मुनिजनानुकुला कृतानि दितैश्चलुष्यडुलसमवभूषदत्तैः ॥ १९ ॥

धारापीठपुरोधमा निजवृषभोनी विजोन्माखिटां

चौलुष्याडुल्लिनां वदत्यवहृते कृत्या किलोत्सादिता ।

मर्त्यैरस तपसतः प्रतिहता तत्रैव तं माध्विकं

सा सह्य तद्विज्ञता तदमेव क्षिप्र प्रयागा कश्चिन् ॥ २० ॥

तस्मात्कुमारः सुदुमारमूर्तिर्नूतन्तरोराशिरिवोजगाम ।

सदाग्रसाज्योदयदाग्नी वागुग्राम शंकरिव यस्य वक्त्रे ॥ २१ ॥

बद्धः सिन्धुवसुंधरापतिरत्रिषोडशप्रतापोऽपि यः

श्रितः स्वीयवलोऽपि मालवपतिः काशं च शरान्वितः ।

रक्तः शोऽपि मण्डलक्ष्वरपतिः पारानति शिक्षितः

श्रीसिद्धक्षितिपेन स्रव विमलः सर्वोऽपि यस्ताशिराम् ॥ २२ ॥

बुधोपशोभितैर्योऽपि दानैश्च परशरतः ।

इष्ट पूर्णं च यद्यदे चक्रवर्तिपुरोहितः ॥ २३ ॥

कृतुर्गोद्वनभृत्पुगोद्वनत्वस्तृदयेव विदिव भनय तस्य ।

तनुर्मनुनुरतिप्रगतिस्मृतिमवन्ममकाय सत्यदेवः ॥ २४ ॥

मन्त्रैर्व्योदित माधु मण्डपमन्त्रेण जगति स्म सुगन्धः ।

मानवानिर्दितागदाभ्यो मानवानकृतं चैव कृतापां ॥ २५ ॥

अविनाशयन्मीयुषि तत्र क्षमममममममममीदे ।

अधरान्नि विधिरामिगवात्रा वैदिकमदनु तप्तनुजेन ॥ २६ ॥

मल्लमन्त्रिमांजातेमुष्य मल्लविज्ञान इयमेवामीन् ।

मन्त्रेणकृतं तनुमेव्यः ममावकागन्तावमिति ॥ २७ ॥

उदुः धेनुमः मनन्विदुषा श्रीमयदेयाद्वयः

धेनुः मण्डपमद्वयः धेनुमन्कुमारोऽनुजः ।

१. धेनुमन्कुमारोऽनुजः—वि० सं० ११२०-५० २. 'मालव्याधिपयशोयमणः
पुर्वदेव स्वदेवस्मि सुधेरात्रार्थमिजराज्ञातःभक्त्यामिहेन व्याकुलीकृतां वीर्य
मद्वयमन्त्रिमांजाते हृदयमन्त्रिमांजाते मांजाते आत्मदाम्निः पुरोधसः कश्चिन्मन्त्रैः प्रतिरिद्धा
मन्त्रेण मालव्याधिपयशोदेव महान् शिरोरुपेति धृति' इति टिप्पणी. ३.
मिद्वयमन्कुमारोऽनुजः—वि० सं० ११५०-५५.

मीरी स्थानत्र एधींजिनसामन्(१५२०)सिद्धिगोपासदित्ये
दीर्घां सैव वन्द्या मम नमि(५०)भूमोचनानामशीनिः(८०) ॥

मुञ्जोऽप दिव्यगुञ्जरास्तदनुजो म्यायाजधो नाहृद-

यत्तारत्ननगस्ततः सममन्वेष्टा ह्य प्रदण्यः ॥ २८ ॥

कुमारपालस्य पुत्रकर्मगुहादि गहासखिते निषाय ।

धीस्तयंदेधेन मयामयागविनाः प्रदानेन कृताः कृतायाः ॥ २९ ॥

स्थाने स्थाने तस्यानि शिवपूजा दिने दिने ।

विभे विभे च सत्कारः श्रद्धा यय गृहे गृहे ॥ ३० ॥

राज्ञः गृहीतोष्णरे कुमारः कुमारपालस्य सुतेन राज्ञः ।

कृतोपाधोऽपि परं पुरोधाः प्रत्यमहीतस्य न रत्नादिम् ॥ ३१ ॥

यः शीघ्रममपदः कटुकेभ्यराष्ट्रमात्तय भूषणुपाधितार्थदेहम् ।

सो दारणापि रणाह्नजातपात्रातन्मयामंजयपालदुपादयास्थम् ॥ ३२ ॥

विद्योत्तम दुष्प्राप्तवदेन टोके कष्टालयेन समिसेपगु(यो)कः ।

धीमूलराजं दलितारितानमपीरत्तत्करमोषनं यः ॥ ३३ ॥

द्व्यारिकोदितद्वन्द्वोत्तराष्ट्रकटुपुद्गेन शिन्विताग्राह्यकीदुनेन ।

सर्वप्रधानपुरुषाधिपतिः प्रतापमतेन भूतिमतदिष्टया कृतो यः ॥ ३४ ॥

मेकानीविधे कुमार इति यः गृहे भुञ्जतेन्दुना

जित्वा सोऽय अनाद्वार्यतरमः प्रयथिपुष्पारम्भम् ।

इथो तद्विषद्विमाशितमिव घातात्परोधाः स्वय

तस्मै याज्यमहीमुजे निजचमूरीरत्रैरक्षतैः ॥ ३५ ॥

घारापीठे विन्ध्यघर्मण्यरन्ध्रकोषात्मातेऽप्याजिमुत्तराय याते ।

गोगस्थानं पतनं तस्य महत्त्वा मौषस्थाने स्थानिनी येन कृताः ॥ ३६ ॥

गृहीतं पुण्यना कुप्यं मातनेधरदेवतः ।

इतं पुनर्महाभाट्टे येनापुण्यमपुण्यना ॥ ३७ ॥

जित्वा म्हेच्छपतेर्दत्तं तद्वदत्तं राक्षसात्मनिषी

स्वसिन्धोः सखितैर्विषाय विविधलीति पितृणामपि ।

दानी मौक्षमनुक्षिप्तित्तिले कृतान्दमन्दमन्त्रे

राजार्थं स्वयंचकार यनुत स्वार्थं प्रजार्थं च यः ॥ ३८ ॥

यः कर्माणि च पदगुणोद्य तनुने तद्भूमिस्वयत्र

वीतिरेव च यद्य निर्मलस्वचनो जातुचिन्मुसति ।

शास्त्रविष्णुनिराचरे च युधि च शापोजिह्वीने(?) यतः

सूत्रं यस्य इति स्मृत्यविरतं मातृ च राज्यस्य च ॥ ३९ ॥

१. कुमारपालराज्यम्—वि० सं० ११९९-१२१०. २. अजयपालराज्यम्—

सं० १२१०-१३. ३. मूलराजराज्यम्—वि० सं० १२३३-३५

(भञ्ज शिरोऽङ्गामिति शिङ्गा युक्तानामङ्गामिति मध्यमद्वयोरी मगामः कार्यः । इन्द्रे तु प्राग्यहत्वादेकरं प्राप्नोति ।)

अद्वयनीय कान्ताम्य वगुणात्तामकम्पर्षी ।

अमरमिथया सहर्मीः साभाजस्मीरित क्षिणी ॥ ४० ॥

आरिमः प्रशममन्दिरं मद्वादेय इयमिरया सरत्तमः ।

येन पाणिनिदितेन पञ्चजेनेन मुष्यति परं मास्वनी ॥ ४१ ॥

सोमेभ्यरदेन इति क्षिनिदेवस्यास्य वन्धुगुञ्जन्मा ।

भजति कनिष्ठस्तस्य भ्राता स्यात्तान्वयो यिजयः ॥ ४२ ॥

तैश्चिमिः प्रथममपमोत्तमैः स्ते पदे च पुरीत्यंभितेः ।

चन्द्रशास्त्रमिव गोप्रमुक्तैः मत्किं समजनिट् पिटये ॥ ४३ ॥

सोमेभ्यरदेवहोरेवेय लोकेष्टुणं गुणमामम् ।

हरिहरस्तुभट्टप्रभृतिभिरभिहितमेवं कविपरीः ॥ ४४ ॥

श्रीसोमेभ्यरदेवस्य कविपुः सतिपुत्र गीः ।

सत्तणाभ्यवहारस्य निरासेऽपि रसप्रदा ॥ ४५ ॥

वाग्देवतावतस्य कवेः श्रीसोमशर्मणः ।

धुनोति विषुधान्सूक्तिः साहियाम्भोनिधेः सुधा ॥ ४६ ॥

सर्व वक्तुं शतपत्रं सद्रूपं सर्वशास्त्रसंपूर्णम् ।

भवतु निज पुस्तकमिव सोमेभ्यरदेव वाग्देवी ॥ ४७ ॥

वसिष्ठा निष्ठायाः पद्ममिति जगत्सिन्धु पट्टः

प्रकृष्टास्त्वेवामप्यजनिपत मुञ्जप्रभृतयः ।

कुले जातोऽप्येषा शतश्रुतिदुहित्रा पुनरयं

स्वयं पुत्रीचक्रे नवकविगुणप्रीणितहृदा ॥ ४८ ॥

काव्येन नव्यपदपाकरसास्पदेन यामार्धमात्रघटितेन च नाटकेन ।

श्रीभीमभूमिपतिसंसदि सभ्यलोकमस्तोकसमद्वयशंवदमादधे यः ॥ ४९ ॥

कवीन्द्रपदवीस्पृष्टमहह तेऽपि तन्वन्ति य-

द्वचः ककचकर्कश प्रययति व्यथां कर्णयोः ।

कविः स विरलः पुनर्भुवि भवादशो दृश्यते

सुधाभिरमिषेचन रचयतीव यः सूक्तिभिः ॥ ५० ॥

१. अयं पाठशिष्पणीस्थो ग्रन्थमध्ये प्रक्षिप्तो भवेत्. २. 'अयं श्रीहर्षवश्यो हरिहरो

रप्रयन्धे प्रयन्धकोशे स्फुटम्. ३. भीमदेवराज्यम्—वि० सं० १२३५-९८ तत्पुत्रत्रिभुवनपालराज्यम्—वि० सं० १२९८-१३००.

‘भवस्यामूद्राले दिमहगलान्ने गिरिगुना-

ललाटस्याग्ने इरिगमरुगुप्रविकृतिः ।

कपर्दस्तप्रान्ते यदममरितप्र तदहो

धनुःशोटी भृङ्गस्तदुपरि गिरिस्तत्र जडधिः ॥’

ततः छुष्णनगरवासन्येन कमलादित्येन समस्या विनीर्णा—‘महाहगलहगन्धे
इतिगुणं प्रविष्टम् ।’ अमरेण पुरे—

‘तदग्निनिविदारोच्छृङ्खलं यत्र यादो-

महाहगलहगन्धे इतिगुणं प्रविष्टम् ।

सत्यं भुवे भवतु मा क्षतिरत्र काचिद्भूत्वा सत्प्रवृत्तिनापि मयानिमायम् ।

मन्त्री समे च विपमे च परीक्षितोऽसौ दृष्टं न दुष्टमिदं किंचन सद्यश्चरे ॥ ५९ ॥

अयमनुदिनदानोत्कृष्टिप्रदाना(न)गण-

त्परि[चरित]चरित्रं सन्निमानस्तु मन्त्री ।

तुहिनरुसमानैर्यस्य कीर्तिप्रदान-

रजनिपत रजन्यः प्रातराकाशिकाः ॥ ६० ॥

छमन्ते लोकतः पापाः शापानन्ये नियोगिनः ।

अधिकारमधिकारममात्यः शास्यसौ पुनः ॥ ६१ ॥

त एव स्तुयन्ते नृपतिपशुभिर्धौवरातया

प्रजानामातायः सपदि स्रुतु येभ्यः प्रपतति ।

तदित्यं सुस्यानां [चक्रित]चकित कापि वमना

सता सप्रत्येकः सचित्रशिवतातिभुंवि भवान् ॥ ६२ ॥

अधिदानदलितायिदुस्त्विति त्वा मिना विनयनञ्च सप्रति ।

मृग्यते जगति केनचित्सता वस्तुपाल न कपालदुर्लिपि ॥ ६३ ॥

गोमयस्रानुलिप्ते कीर्तिमुपाधवलिते च भवनगृहे ।

श्रीवस्तुपाल भवतश्चास्ति चित्र चरित्रमिदं ॥ ६४ ॥

पीयूषः प्रणता हिमैः प्रणिहिता ताराभिरागधिता

गहावीचिभिरर्चिता परिचिता दिग्दन्तिदन्ताशुभिः ।

कर्षणैः परिशीलिता मलयजरावजिता मण्डिता

दिण्डीरस्तवकैर्षकैरनुयुता मन्त्रीश्च कीर्तिस्तव ॥ ६५ ॥

प्रवर्तमानेऽथ कवित्वसत्रे सत्कृत्य सत्पात्रममात्यमेवम् ।

कृतार्थमात्मानमसावमस्तं सावस्तिको गुर्जरनिर्जराणाम् ॥ ६६ ॥

कुमारपुत्रेण कुमारमातुः काव्य तदेतज्जगदेकदेव्याः ।

श्रुतिस्मृतिव्याकृतियहविशविशारदेन कियते स तेन ॥ ६७ ॥

इति गुर्जरेश्वरपुरोहितश्रीसोमेश्वरदेवविशचिने सुरथोत्सवनाम्नि महाकाव्ये क-

विश्वशक्तिवर्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ।’ इति.

यत यक न कदाचित्किं युनोऽध्येष वाधिः

प्रत्युतिनिनि तले कपि गच्छ क्षणेन ॥

अथ बीसलनरूपेण नानाकेन समस्त विधाणिता—'गीतं न गायितरां युव-

कीर्तिकीमुदीराव्यस्य नेन्द्रवंशवर्णनात्मकद्वितीयसर्गे तु मूलपञ्चादिभीमदे-
वान्तं चोत्तुनयवंशं वर्णयित्वा स्वयमेव सोमेश्वरदेवः—

'अथ तर्षव चोत्तुनयवंशे शासान्तरोद्भवः ।

अणोरंराजः स राजपितृभामर्ष्येन विप्रवन् ॥ ६२ ॥

तत्पुत्रः प्रमरत्कीर्तिपनाशचुम्बिताम्बरः ।

धीलाचपयप्रसादोऽस्ति प्रासादः शौर्यसंपदः ॥ ६३ ॥

धीवीर्यचलस्तस्य मूनुर्वीरसिरोमणिः ।

युद्धे जयधिषं धन्वग्यागवैराजुहाव यः ॥ ७६ ॥

इत्यादिभिरुक्तं वर्णनात्मकं.

एवं च भीमदेवममये, १२१९-११ (१) त्विस्तवर्णात्मकवीर्यचलसमये, १२४१-६२
त्विस्तवर्णात्मकपीसलदेवममये च सोमेश्वरस्य सत्त्वं स्पष्टमेव.

१ अथ च नानाकाण्डिष्ठां सोमेश्वरो बीसलनरूपेणोत्तुनय
प्रमाणमूलाभ्याम्—

'यद्यो गोचरयन्ति लोचनरचो वाधो निवृत्ता यत-

धेतो मृदाति यत्र यथ न मतेः पन्थानमालम्बने ।

तन्निर्धूतवमनियोगमुत्तमं सोमेश्वरिहस्यल

स्पर्शमूतमभिपुवीमद्विषां किञ्चिन्महोदधिन्ययम् ॥ १ ॥

दन्तोऽमुमङ्गरितद्वस्तलवाभिराम- गिन्दूरचारमुन्मयो मरनिर्झगाद्यः ।

देवः स कोऽपि नरविन्दुरमूर्तिमाली सभाणि वो दिशतु सिद्धिविलासलीलः ॥ २ ॥

अपानि वो हन्तु विद्वमोदक सरस्वतीसागरमयमोदकम् ।

यदोपकूले परमहमालया जगन्ति सन्तः परमहमालयाः ॥ ३ ॥

सेवं शिवानि वितनोतु सरस्वती वः धीना हराच्युतशिरषनयाचनानिः ।

और्ध्वं प्रतापमिव सर्वनरिहोर्णां नाशपाशबन्धविधुर विदधेऽम्बुषी या ॥ ४ ॥

तं मेघमेदुरमहोमहनीयमूर्ति तापत्रयज्जपनदाय वयं धयामः ।

यं श्रावतुम्भनिमया विमया स्फुरन्तीमद्भुत विपुनमिव त्रिवन्नाविभक्ति ॥ ५ ॥

भीतानि प्रचनेन मालववृशान्निर्धूतमुक्ताम्बु-

धेणीभीतिरमण्डपतिप्रवृत्तयो यः कीर्तिभिर्मैदिनीम् ।

तत्स्येवं जयविक्रमैश्चमतेः धीवीरसल्लभाभुजो

मूर्तिर्मण्डनता दधातु सुविह धार्मिक मारस्वने ॥ ६ ॥

प्रेताधूमपरित्रितोऽम्बरवरं स्वाध्यायधोरोत्तर

स्थान दीर्घमनोहर नगरस्मियान्ने विलासधाम् ।

‘धुन्वा ध्वनेर्मधुरतां सहस्रगवीर्णे भूमौ मृगे विगतलाञ्छन एव चन्द्रः ।
मागान्मरीचवदनस्य तुलामिदीव गीर्णं न गायति । गुणनिर्दिष्टासु ॥’

लक्ष्मीरमुष्य पत्नी द्वितीयमहं बहिष्कराः प्राणाः ।

विमलकुलद्वयभूषा प्रसूयाम्भोजमञ्जुमुखी ॥ २२ ॥

नयनिपुणः प्रथितगुणः सद्यस्करण- समुज्ज्वलाचरणः ।

कस्य वयस्यो न स्याद्भ्रान्तार्का नागरोत्तमः ॥ २३ ॥

भीतिस्मान्तमात्रमण्डनमणिः कातन्त्रनिर्घातधी-

श्लोकभ्रान्दति नाटकेषु निपुणोऽलंकारसर्वस्वमाक् ।

धीरामायणमारतामृतत्रयाम्भोराशिपारंगमः

केना नैव कावित्वरेतिरसिरो वर्यः सवर्णामणीः ॥ २४ ॥

पुरमघनपुरेऽस्मिन्मात्मनः स्थापनायां

मतिगतिमविराजद्देशमनि प्रश्नपुर्याम् ।

मुदितमदित वरम साधवे साधमेक

तदमलगुणरथा विश्व(धीस)लक्ष्मणिपालः ॥ २५ ॥

सोमेशमनुदिन यः प्रमोदयञ्जालिततण्डुलार्धनया ।

सकलवति धीसल्लोवीर्यतिदत्तघण्टारामाम् ॥ २६ ॥

यः पौराणैचनमधुभिः प्राग्ग्रीवराक-

प्रेयोभिः प्रागधिकमपिनोद्विश्य(धीस)लक्ष्मणिपालः ।

तानि तस्य त्रिदशगुह्यदः विन्दन्नेरिशानी

दशैर्दशैश्चयति च यः श्रेष्ठरः श्रोत्रियाणाम् ॥ २७ ॥

दीर्घानुज्ञतपणालिनालिर्नैवचन्द्रनैः ।

यः प्राणवति भान्ताकः पिताकभृत्तमन्त्रहम् ॥ २८ ॥

संनुष्णता यदुत्पत्तिगुणेन गण्ढध्रीवीर्यमद्वयुषि स्वकर्ता निवेद्य ।

यः संकरेण निरसीयत मङ्गलाद्यप्रामाभिरामतमममभागमोगी ॥ २९ ॥

सस्वस्यामन्दादरजनितनित्यादिकविधि-

महाघटैः पूतः सततमनिधीभोजयति यः ।

स नन्वाध्वानाकधिरममयमानावविक्रम-

वशःस्तोमः शोमेभ्यश्चरणविस्तावनुत्पी । ॥ ३० ॥

यो मुख्यः सुधियो दमादुरनघं देवाजिताः कीर्तयो

यस्मै वेदम दिदेश विश्व(धीस)शत्रुघो यस्मात्त शोभेदयः ।

यस्य धेयमि वातनातिमहती यस्मिन्ममन्ते गुणा

शोऽयं सप्तपदीनमेतु मुहूर्तर्नानाकनामा कृती ॥ ३१ ॥

मानुष्ये द्विजता दुराचरतत तत्राप्यसी नामार-

ज्ञातिः स्यादतिमती भुनी परिचयस्याश्रयोरथाः धियः ।

मार्गयेतद्वाण्य वीरेनपृहस्यर्णोदिरग्गाहना-

चेतश्चन्दमप्येव मुहुतं नानाकः एवाजति ॥ ३२ ॥

श्रीमद्धीसलमेदिनीपरिहृप्रशङ्किताद्विद्वयः

सोऽयं नागानीरजाकररविर्मानाकनामा कविः ।

तीर्थोत्तुङ्गरस्वतीकृतपरिषद्स्य आस्मत्

क्रीडाकेतनमेतद्न विदधे कारोनिधे रोषणि ॥ ३३ ॥

श्रीसोमनाथमहिमा मुनेषु यावतावन्निहन्नि दुष्टानि मतां कादीं ।

यावच्च गर्जति पयोनिधिरेव तास्मात्तस्मिन् मदनमभ्यमेवदस्तु ॥ ३४ ॥

नानाक एव जयताद्विनास्य लक्ष्मीः शश्वन्मुमुम्भवमनेव ज्ञासुते ।

किञ्चैतयोः मुनयोऽपि नयोपमद्री गङ्गाधरः मुनारितेन कुलं पुनानु ॥ ३५ ॥

अष्टावधानपरितुष्टद्वरा जनेन यः कानितो जगति वाटमश्नवतीति ।

पुनः कविः कुचलयाभ्यचरित्रपातु कृष्णः प्रशस्तिभिह रन्ममुनः स तेन
मो. पाल्हेनेन प्रशस्तिरालिख्योन्कीर्णा ॥' इति Indian Antiquary
Vol XI, p 102-3.

‘अस्त्यानन्दपुरे गरीयति कुलं कापिष्टलं निर्मलं

धर्मोद्धारपुष्परोऽभवदुपाध्यायोऽयं सोमेभ्यरः ।

तस्मादीक्षित आमठः धुतिमदः पुनः पवित्रधुति-

गोविन्दोऽस्य च नन्दनः सहदयधेणीमनोनन्दनः ॥ १ ॥

मिथोविरोधोपशमाय मिद्धं धमः श्रियं शान्त्याम्या^(१) मनु ।

नानाविधानामवधिर्नुपाना नानाकनामा मुहुतं कः नामा ॥ २ ॥

यो वेद ऋग्वेदमखण्डमेव बभूव च व्याकरणप्रमाण ।

साहित्यमोहिन्यमवापदन्तर्धनिः पुराणस्मृतिपात्रोऽभवत् ॥ ३ ॥

धर्मिणो धयलान्वरोऽयं समये श्रीसिद्धराजोपमा

धाम्ना धाम बभूव वीरधयलाशजा विभुर्वीरसलः ।

यस्सोर्धर्माभरणन्यानि कुरोन्वात्तुवत्तन्मालवो-

न्मालद्वयमवगर्भाभारनवलोगन्धकार नमः ॥ ४ ॥

गङ्गोऽस्य सन्धानमुहुतं कः सन्धानमेव नानाक उदारवादि ।

धर्मिक^(१)पुत्रो विबुधप्रतीक्षा वेदादिशास्त्रेषु ददौ परीक्षा ॥ ५ ॥

अर्धरुदा धीसलचक्रवर्ती वागवर्त्तामानममत्यवर्ती ।

पवित्रगोत्रो निषमैविचित्रैवकार सोमेश्वरदेवरात्राम् ॥ ६ ॥

सस्वर्तामात्रगुणमेऽमो आत्राय सोमेश्वरमर्चयित्वा ।

विद्याविशेषं पतिभाष्य विप्र (१) विशेषवित्कल्पितपुण्यवेप ॥ ७ ॥

१. अनेन रत्नकविनेन कुचलयाभ्यचरित्रकाव्यमपि प्रणीतं भवेत्.

एवमद्योतं च न बहुकावेदताः पूरिताः समस्ताः धीभमरेण ।

ततो राजाभिहितम्—‘सत्यं कविगार्हभौमः धीभमरः ।’ तत्र दिने संस्थापयि
समा निषण्णा स्थिता । राजा लङ्घितः मण्डूकोऽरिः ।

रसावेने हि कालोऽहैर्येष्वपि न लक्ष्यते ।

द्वितीयदिने रायः काव्यमयैः प्रमाणोपन्यासैः प्रमाणिका जिताः । तृतीयदिने राजा
पुष्टम्—‘अस्माकं संप्रति का चिन्ताहेतु’ इति कथ्यमानम् । अमरेण मणितम्—‘देव,

क्षेत्रे प्रयासे गुह्यतापिशसे स्वकारिता(?) प्रपुष्टिपूरेषु ।

प्रशास्य पाशे प्रदीं पत्तीषं नानाकनासे कविरिगिह्वाय ॥ ८ ॥ (पुष्पम्)

उपेयुषा वेदपुराणशास्त्रनिर्णयं संश्रितहारलक्ष्मीः ।

विभाति येन द्विजनायकेन धीवींस्तत्प्रहस्यपुरी पुरेऽरिम् ॥ ९ ॥

कन्दे विद्यमानेन मूर्धनि मारस्वत्या दधानः पदं

प्राप्ताग्निं चित्तं वाहकः परममहात्मभिर्भोदयः ।

नानाकः पुनरेव तां भगवतीं मुञ्चते नमःप्राप्तो

कण्ठो विप्ररातोऽर्भरिहो तीरे वगन्कारिधेः ॥ १० ॥

मोचिन्दतनयः सोऽयं प्रपुष्टोऽमृतिकमद्भुतम् ।

चित्रमेतद्यदेतस्य वान्तः शान्तरसोऽधिकम् ॥ ११ ॥

स्नानं यस्य सारस्वतीपुत्रिजले पूजा च सोमेश्वरे

व्यर्थं नातिथयो व्रजन्ति गुह्यतथीसंमदाद्यहृदात् ।

विश्वं यस्य च साधुवन्धुगुहरी साधारणं सर्वदा

मानाक्यो परणीतले समधिकं धन्यः स मान्यः सताम् ॥ १२ ॥

स्वस्थोऽसौः प्रतिपदं शालिकुलिकापिण्डेन सुधद्वया

सार्धं वेदपुराणशास्त्रिपुत्री, पुण्यापनीप्रोक्षणेः ।

भाद्र तेन विधीयमानमनुलं मारस्वते मैकते

हर्षं दर्शयन्तीति हृष्यन्ति दिवि धीवींस्तत्प्रहस्यपुरीः ॥ १३ ॥

मुने यद्विधे विमले बकिष्य बुद्धी न तत्रैव हृदि यस्य सत्त्वम् ।

करो सदा दानमयादानं वादे च सारस्वतीविधानम् ॥ १४ ॥

काव्येषु नव्येषु दद्यान् कथं प्राप्नोति यः समदि साधुवर्णम् ।

निभूषणं यस्य सदा मुखे प्राप्ते तु वात्रे न मुग्धं विह्वलेम् ॥ १५ ॥

रविन उच्यते उभयैर्यस्य मत्तसार्धनाय

पुनर्जितकुमुदासिः शालिकुलिकापिण्डः ।

नयति सुधनमः धातोमनाथस्य काम

विह्वले शलिकुलिकायाः श्रीपुत्रीर्नेदुरत्नम् ॥ १६ ॥

१. एतत्प्रकृतितनिर्माणसमयादन्तरे धीस्त्वदनर्थाः स्वर्गं जगामेवमेव प्रशस्तते.

कथं दूतं गता, स्वर्गे ऐरावतस्य दक्षिणकर्णे लुकिता । भूयतिः सारङ्गा(१)रमोदत, शिरो-
 ३५नोर । निम्नं गमनागमने[न] जिनधर्मासक्तः कृतो राजा धीयेतु पूजाः कारयति । एकरा-
 वृत्तेन पृष्टम्—‘माया कः कलागुरुः ।’ अमरेण गदितम्—‘अमरसिंहः कविराजः’
 इति । राजा—‘तर्हि प्रातरावेतः ।’ अमरचन्द्रेणानीतः प्रातः कविराज उपराजम् । तदा
 राजा शब्देन अमरमास्ते । राजा पृष्टम्—‘अथ कविराजः ।’ कविराजेन व्याजदे—‘ओम्’
 इति । राजा—‘तर्हि वर काटोयितं हितिर ।’ अमरसिंहः कायति—

‘तत्कृपाणिनिनिर्माणत्वेपरम्येण वेधगा ।

कृतः कृतान्तगर्वस्तु करोदूर्तनातिभिः ॥ १ ॥

अप्यज्जगत्पि कर्णं किमपि यः पाणेः कृपाये गुणः

मेवकाम स गदरी गुपदरी प्रयतिषु क्षमाभिषु ।

न मद्राव स बद्धमुष्टिमायेनारिपृथ्वीभुजा

पूरेषु क्षामपि प्रकाममुदितयोक्षामरोभोदमः ॥ २ ॥

कदापि किमिह कृपाये वीराल्ल बहान्नि शत्रुषु तृणानि ।

कानि मृगयानि तेषां न वैव लक्ष्यिषुमयमर्गः ॥ ३ ॥

देव स मद्रावरोदमि भवनः श्रीगणेशानी भुज-

स्वयं वीर्यं कृतज्ञाकृतिमिदुः(वी)गदितिहः कथा ।

एष क्षाममनर्गं दे रिपुपरकृप्येषु योदय-

न्तीह अमरपिठा(मा)रि निर्भेदपथोनिर्माहमुन्मुषति ॥ ४ ॥

अमरपिठा(मा)रि निर्भेदपथोनिर्माहमुन्मुषति ॥ ४ ॥

अमरपिठा(मा)रि निर्भेदपथोनिर्माहमुन्मुषति ॥ ४ ॥

अमरपिठा(मा)रि निर्भेदपथोनिर्माहमुन्मुषति ॥ ४ ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ।

न नानाकृतं यद नने मायायै मरः ॥ १० ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ।

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ।

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ।

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ १६ ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ।

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ १७ ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ।

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ २० ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ २१ ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ २२ ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ २३ ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ २४ ॥

अथीमन्त्रप्रह्णायुर्ग्रीवापामपामिना ॥ २५ ॥

4.

नयचन्द्रकविरुतयोर्हम्मीरमहाकाव्य-रम्भामञ्जरीनाटकयोः—

‘कार्यात्कारणसंविदं विदधते नैकान्तमुत्सृज्य य-

सतेशामिव नोऽपि काह्वेयन किं धेतथमत्कारवान् ।

नैवं चैन्नयचन्द्रसूरिसुगुरोवांशो निधायामृतं

श्रीहृषि तमथामरं तमपि तत्किं संस्मरेयुधाः ॥

नयचन्द्रकवेः काव्यं रसायनमिहादृतम् ।

सन्तः स्वदन्ते जीवन्ति श्रीहर्षायाः कवीश्वराः ॥

लाहित्यममरसोद श्रीहृष्येइ वक्रिमा ।

नयचन्द्रशैवः काव्ये इष्टं लोकोत्तरं द्रवम् ॥'

इत्यत्र 'स्वइप्ते', जीवन्ति' इति वर्तमानप्रयोगाच्छब्दोर्हर्षामरचन्द्रयोःपि नयचन्द्र-
ममद्याडकृत्वं वर्णयन्ति. परंतु चतुर्दशशतकमुत्तहर्षामरमहाराजवर्णनयचन्द्रकोष-
चतुर्दशशतकपूर्वकालकृत्यमात्रेण द्वादशशतकस्तत्तत्कालेनैवपद्योयचरितकर्तृधोर्हर्षस्य
अद्योदशशतकस्तत्तत्कालेनैवपद्योयचरितकर्तृधोर्हर्षस्य च नयचन्द्रममान-
द्याडकृत्यमात्रेणैवममानममयो र्धोर्हर्षामरौ कौचिदिदमात्रेण भवेताम्.

तदेतस्य बालभारतमहाकाव्यस्य परममनोहरस्य यद्यपि कार्तीयक्यामुधा-
निधि (The Pandit) पत्रे मुद्रण जातम्, तथापि तस्य सर्वांगुत्तमत्वं बहुत्र पाठस्य
सन्निधौ चावलोक्य पुनर्मुद्रणेच्छा जाता. तत्र पुनर्मुद्रणममे महामहोपाध्यायपण्डितश्री-
दुर्गाप्रसादशर्माभिः—

क.-संज्ञक द्विचत्वारिंशत्समोत्तरकं चरममर्गद्वयार्द्धित जयपुरराजगुरुमहेश्वरीछदमी-
दत्तनवर्धीदत्तधर्मिः मान् १७२४ वैशाख वदि ४ भागवामरे लिखितं प्रदितम्.

... ..

... ..

... ..

इ-मे पुस्तकप्रथमः प्रिय अस्माक्यगुरुभिरे तस्मैवाभोत्तममम्माभिः समारिणसशोधने-
अ-र स्मन्महात्माने यवतस्मैवाभोत्तममम्माभिः समारिणसशोधने-
स्मैवाभोत्तममम्माभिः समारिणसशोधने-
स्मैवाभोत्तममम्माभिः समारिणसशोधने-

६४३१. ६४३१ काँचि मयः ११ प्रमाणः ।

हस्तिनि कुत्रवासाय समाधायति सप्तमाः ॥

११५ विवेकचूड —

पण्डितशिवदत्तकाशीनाथी.

सुखं भवति ॥ सुखं भवति ॥ सुखं भवति ॥ सुखं भवति ॥ सुखं भवति ॥

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ॥ ੧ ॥

मन्त्रः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

श्रीधारापिण्डीहमम प्रसन्नं देवैर्देवैर्जनकानि ॥ ३० ॥

सर्वं यं विद्धे सर्वम् । इदं विद्यायां न विद्यायां विद्यायां ।

मेवे निर्विचयः कदाचिन्मैत्रेयः ॥ ११ ॥ (तुल्यः)

एकामये कामधुः कृष्णदशैः रगैः पुण्यपुमर्षिनामय ।

दुर्गाहनीमन वनीतु विवर्तनी भवनीः मन्त्रा ददुर्गा ॥ १३ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

तदा मदागोऽनसोऽनेन बहुकृपाया बहु मया मे ॥ १९ ॥

तस्याः विषत्ताम्यगुणांशु सामगुणां हरीतैर्यजिनीयैः ।

मन्नाम मौद्रित्यमपौ न मयधकाः कथं शिरमन्नाति ॥ १४ ॥

तद्वत्तमो माय्यः । शैवो माय्यमहोदयानन्दनिर्गुणः ।

कार्त्तव्यमेवमप्यनित्यमविन्नगधेनमि नन्दगुणः ॥ १३ ॥

६. संभरोऽस्या भुरि भौगिर्नानां न म्यादिति श्रीविदित्यवसाम् ।

हृदयं मृष्टिं सुरसुन्दरिणां सुगम्यमाने न मगरकुतोऽङ्गि ॥ १६ ॥

देवस्य पद्मप्रभवस्य पद्मनाभस्य वा देहविभागहर्त्रीम् ।

असून गौरी गिरिराजपत्नी मंना किंमंनामपराभिहृत ॥ १७ ॥

रिखिरंस्या नितमाममान्ममद्वेषु शृङ्गाररमं मुनेरया ।

अभिषेकसकुन्तलकेतवेन निधाय मूर्ध्नि स्नबद्धीनकार ॥ १८ ॥

अस्मिन्महापुरुषे जगदुत्पत्त्यनयेन तत्समामभिभूययन्ती ।

नकास्ति विलासिणि केशहस्ते सीमन्तवेपादियमूर्ध्वगता ॥ १९ ॥

विधो. कलका हरमूत्रि भालमस्या वितने विधिरेकया च ।

इति द्वितीयादिनिशासु दृश्या वृद्धा कलालस्य अनुदर्शव ॥ २० ॥

१. 'गन्धेन' ग. २. 'धृशयु' क-स्र. ३. 'स्मरत्' ग. ४. 'हृत्' क-ग.
५. 'भसौ' क-ग. ६. 'अस्यानिष्ठा' ग. ७. 'विधाय' स्र.

भ्रूयस्त्रिरस्या हृदयालयस्य द्वारायमाणे नयनद्वयेऽस्मिन् ।

कस्यापि धन्यस्य नवप्रवेशे नन्दत्यसौ वन्दनमालिकेव ॥ २१ ॥

उत्तंसितं भाति मुक्तप्रभागु न किञ्चिदस्त्रं यदहो तदस्याः ।

युक्तं दृशायेव विधिर्विधिज्ञः कर्णद्वयालंकरणं चकार ॥ २२ ॥

मौहृग्मेणद्वयबन्धनाय पाशद्वयं कर्णमिषादमुष्याः ।

हृद्गन्धविश्रम्भमृगोपसेव्यं सज्जीकृतं मन्मथयौवनाम्भ्याम् ॥ २३ ॥

कपोलयोरिन्दुनिनोरमुष्याः प्रसर्पतोरिव मिथो जयाय ।

स्वयं स्वयंभूः कृतरोधमन्त्र्यधत्त नासामिह मध्यदण्डम् ॥ २४ ॥

मुखेन्दुपीतेन्दुयशःप्रवाहप्रसृत्यरोद्वारनिभा विभाति ।

अस्याः सितश्री रसनाप्रदोलखिलेवानीयमनान्तकान्ता ॥ २५ ॥

मुखेन्दुना दीधितिधोरणोनामाधिवयतोऽस्या गलहस्तितोऽपि ।

श्वासातिसौरभ्यर्चरद्विरेकच्छलात्किलाद्वो न विमुच्यतेऽग्रम् ॥ २६ ॥

अस्या विभाति सितरश्मिपूरन्निष्ठोऽधरः पाटलापटीयान् ।

अन्तर्मनोभूरसदुग्धसिन्धुवीचीमुत्तप्रेक्षितविद्रुमाभः ॥ २७ ॥

अस्याः सितैः सूक्तमुधानिधाननिहाप्रनिःस्पन्दनिभैः समन्तात् ।

सितोऽधरः प्रौढुत माधुरीं यां तां वेत्तु कः स्वादुरसेन धन्यः ॥ २८ ॥

मुदं ददाति श्रिजगज्जयाय प्रयाणशङ्को मकरध्वजस्य ।

कण्ठोऽयमस्या मृदुमध्यतारस्वरप्रयाधार इति श्रिरेतः ॥ २९ ॥

अनन्यलावण्यभरातिपूर्णकपोलनिःस्पन्दकदम्बकाम्भ्याम् ।

रमातिर्शैत्यस्तवकीकृताम्भ्यामिव स्तनाम्भ्यां हृदि दीप्यतेऽर्मा ॥ ३० ॥

अस्याः स्फुरत्त्वान्तकपोलकान्तिमरितप्रशाहाकृति बाहुयुग्मम् ।

अन्योग्यसंभेदि दशानु ईर्ष्याकण्ठमन्तपतिनाय कस्य ॥ ३१ ॥

कराविभौ बालयतां नेत्राणिच्छटाविनीं आभरवत्किलेयम् ।

दष्टेऽधरे धन्यतमस्य कस्य गतस्य मृद्वारिषु राज्यलक्ष्मीम् ॥ ३२ ॥

१ 'मुक्तप्रभातिः' ख. २. 'तारम्' ग. ३ 'माधुर्यम्' क. ग. ४ 'वन्दितेव'
ख. ५. 'प्राण्यत' क. ख. ६. 'दीप्यते' क. ७. 'अथि दश दशानुगोऽपि' इति
ग. गुरुरकटिणम्

हरत्सु दैत्येषु विधिः किमस्याः ममं दत्तां मुष्टिवन्देन मलयम् ।
 ततो नितम्बस्नानमुद्धिहेतुच्युतोत्थितद्रव्यमिदं कर्णीयः ॥ ३२ ॥
 किं रोमरानी यगुनानटेऽस्या गतिप्रिदण्डां कलयन्ननद्वः ।
 कस्यापि रूपेण नितस्तपस्वी तमेव जेतुं तनुने तपांसि ॥ ३३ ॥
 अस्या ध्रुवं नाभिद्वे पपात भागे हरकोपशृङ्गानुनमः ।
 रोमावली भाति तदग्र मूर्तोदृतेव शृङ्गाररमस्य धारा ॥ ३४ ॥
 अभ्यस्य शश्वज्जवने गनेऽस्याः मीमागमिन्वोः पुलिने पुष्टिन्दः ।
 वैध्यं शराणां कुरुते न कस्य चल न मूःम न मनो मनोभूः ॥ ३५ ॥
 विधातुमेतां मनु मज्जयित्वा लास्यलेपं प्रचुर विरधिः ।
 नितम्बविम्बे कृशचारुमूर्तिनिर्माणशेषं न्येदधादशेषम् ॥ ३६ ॥
 ऊरुद्वयस्य द्विपहस्तजेतुर्भवेद्भुवं स्थाल्यमनोऽपि तुष्टया ।
 यद्येतदस्याः करमावभीक्षणं माम्येन होनावपि न शृङ्गनाम् ॥ ३७ ॥
 जङ्घाद्वयं यौवनकामदेवर्षलज्जयस्तम्भयुगानुसारम् ।
 अस्या विभात्युन्मुखसंमुखोननवप्रतिच्छन्दयशःप्रशस्तिः ॥ ३८ ॥
 अङ्गैरथः शिष्टमिदं समग्रैर्नखावलिब्यानधृताक्षमालम् ।
 मन्त्राजपत्यम्बुजधुद्विलोलरोलम्बनादैः पदयुग्ममग्न्या ॥ ३९ ॥
 सेवागताभिर्दशदिक्पतीनां कान्ताभिरङ्गद्युतिनिर्जिताभिः ।
 अस्या पदद्वन्द्वमपूजि चूडारत्नैर्नवश्रेणिमिषेण मन्ये ॥ ४० ॥
 विनिर्जिनोऽस्या गतिविभ्रमेण रोषादिवारक्तमुखो मरालः ।
 दुःस्तादिवेभः शितिकान्तिरेतत्कैमभ्रमान्मर्दयतेऽम्बुजानि ॥ ४१ ॥
 इदं हृदन्तःसारतः सारैकरमस्य तस्यापि पतन्मुखेन्दौ ।
 लीलावनीकेलिचलोऽप्यलोलस्तम्बेत्तसारङ्गशिगुर्वभासं ॥ ४२ ॥
 प्रवेशयन्तौ हृदयं हृदैव दृग्मयां दृशावेव मिथः पिबन्तौ ।
 छान्तां महानन्दरसोर्मिपूरैः स्थितौ चिरं तावथ भावभिर्जा ॥ ४३ ॥
 अथो मिथोऽपि प्रथमानुरागभृतोस्तयोरीक्षणमात्रतोऽपि ।
 तदात्वजातप्रपमेणनेत्रा चक्षुर्बलत्कण्ठमितश्चर्क ॥ ४४ ॥

१. 'मूर्तो दृतेव' क. २. 'मूर्तिः' क. ३. 'व्येदधात्' ख. ४. 'चलज्जय' ग.
 ५. क्रमशब्दधरणशायकः. ६. 'हरीव' क. ७. 'पूरै' क. ८. 'चलन्' ग.

तयानुरागस्यमानलज्जातिर्यम्बलकण्ठचलदृशैव ।

वीक्षागुणेनेव निबध्य कृष्टः समीपमाप द्रुतमग्रतोऽसौ ॥ ४६ ॥

त्वमुत्तमे कासि विहासिशक्तिसरत्रिलोकीनयवैनयन्ती ।

कुतः समेतामि च लोलदृष्टे कृष्टेव मत्तेप्रयुगस्य भाग्यैः ॥ ४७ ॥

इति स्मरामोदविनन्दवानि चन्द्रात्मजे मन्द्रमुवाच सा च ।

सदा मुधापानरसां रसज्ञामस्य धुनिभ्यां परिहासयन्ती ॥ ४८ ॥ (युगमम्)

सहामर्गैर्वन्धुभिरुज्जगाम मनोमहायज्ञकृशालुकुण्डान् ।

इहास्यग्रासिन्गहनेऽभ्युपेत्य त्वां वीक्ष्य मन्ये सकलं स्वजन्म ॥ ४९ ॥

श्रुत्वेति शीनांशुमुतोऽप्युवाच वानं स्निग्धानविशुद्धवर्णाम् ।

तद्दाननद्योतमुधोर्मिपानात्सद्यः कृनोद्धारभराभिरामाम् ॥ ५० ॥

मुधामयीमाहुतिमाप्य शैत्यं स्नम्नं च भेजे शिग्निनः शिमेव ।

इति शुक्ति यद्भवती दधानि स्थिरस्फुरद्मलनाभवेणि ॥ ५१ ॥

त्वमुग्रदीप्तेर्दहनस्य पुत्री पुत्रोऽहमिन्दोस्तुहिर्नकमूतैः ।

इति द्रुतं नौ ददतां समत्वं मिथः परीरम्भपहोषवानि ॥ ५२ ॥

इत्थं मिथो जातकथाप्रयाभिः म्पिरीकृतप्रेमरमकचित्तौ ।

चिराय विक्रीडतुरङ्गरत्नद्वन्द्वद्वन्द्वरितसंगती नौ ॥ ५३ ॥

अधामवचन्द्रकुलाधिरानः पुरुरवा नाम तयोस्तनूजः ।

यशःश्रिया धाम महामहसी मुनीश्वराणामपि माननीयः ॥ ५४ ॥

कृष्णेऽप्यतृष्णा मदनेऽप्यदीना रानेऽप्येकामा कर्मायकान्तिः ।

दोःक्रीनचित्ताभवदुर्वशीति नृपस्य तर्ज्याम्बरमः कलत्रम् ॥ ५५ ॥

अहीन्महीभृद्विवराध्वपातात्पातालपानि रिपुत्रकवर्तनैः ।

यज्ञैः सुराग्राज्यनयैर्मनुष्यान्पुण्यन्दर्षा यस्त्रिमगत्पतित्वम् ॥ ५६ ॥

तुल्येषु को मेव इतीशविष्णुर्धौकसां संमदि मंदायानाः ।

वाक्पाणिर्वीर्णाविनमस्य गीतं ननुययस्तापि निम्नं हयास्याः ॥ ५७ ॥

१. 'विकारा' वा. २. 'सुराग्राज्यं' क. ३. 'मपुतेति' भावः.
 'विनिः' ग. ४. 'विहरण' ग. ५. 'अग्रामा' क. ६. 'प्रथमाष्टक' वा.
 'जायते' ग.

प्रसिद्धं यं दिशतमोऽष्ट गद्गदगायामो विधत्तुः प्रपन्न ।
 नभोमणिर्महमः मुदरमाश्रित्य गतिं सा गुणं दिशः स्याः ॥ १८ ॥
 अनीय बाह्यारिगणादुदमानादग्निं गुणं मुनयोऽन्तर्गताम् ।
 विराय मायाभिरुगाययोगाद्भगं यतोऽनेन त्रितिरिगोऽमी ॥ १९ ॥
 पातालैर्नोऽत्रिगुणदरां वलिं ममाकर्णं त्रिजेनमौत्रि ।
 विडम्बमानोऽद्भुतदानशक्तैर्मय्योगमाम्बुनि किं व्यथेत् ॥ २० ॥
 व्यथादयालुं गुग्गुलागिरघ्ननीपु काष्ठादमयमुग्गमीश ।
 दिया न दीर्गं गद्गदभिरुर्गान्दाम्य गद्गदममम्यग्गान् ॥ २१ ॥
 न चक्षुषारज्यत नाश्रेण व्यकम्पि मन्देन न नो रिचये ।
 रागास्वदस्याप्यमितेद्वितम्य प्रियाभिरुग्गेऽपि ग्नेऽपि यम्य ॥ २२ ॥
 रेमे म धर्मकधुग्गोऽपि पैन्त्या यगोद्गारुते मुनाय ।
 पूतो जनः शकरपूतनाय न पङ्कजार्थं किमु पङ्कमेति ॥ २३ ॥
 स्वर्भानवीश क्षितिपस्ततोऽरिपयोमुचा वायुरिवायुरामीन् ।
 विनिर्मिता निर्मलशास्त्रकोटिमहारहस्यैरिव यस्य बुद्धिः ॥ २४ ॥
 युवा विनिद्रः खलु मोहनिद्रा कुतूहलेनाभिनयश्चार्णव ।
 दृढाङ्गवन्धेन नवोदगापि मुश्निग्धयालिङ्गचत गजलक्ष्म्या ॥ २५ ॥
 हर्षेहिंसलोलविलोचनश्रीर्विलोकने चन्द्रमुखीमृत्तम्य ।
 यश्चन्द्रचूडस्मरणप्रनष्टस्मरां न रोदु व्यमनेन शक्य ॥ २६ ॥
 वाग्धैव काम दहतो विपशाहृद्भवे नम्याजनि खण्डदण्ड ।
 ज्वालोऽज्ज्वलम्य ज्वलतोऽनलस्य दग्धव्यशहाय न धूमलेखा ॥ २७ ॥
 अभूद्भुवोऽपि प्रियवामसोऽपि प्रियः मुन धीर्नहुषो नरेन्द्र ।
 द्विषा यदीयाङ्गिनवा ननाना नृपत्वदीतामुकुटत्वमायुः ॥ २८ ॥
 यद्दानगानव्यसर्नकतानस्यर्भारुभावाध्रुजल्लेखयोगान् ।
 शक्ते पशुप्रसारपादपानामप्यद्भुताभुदिवि दानबुद्धिः ॥ २९ ॥

१ 'दिक्पाठक' ख. २ 'पत्नी' क. ३ 'स्वर्भानवीश' ग. ४. 'आविर्गामीन्' ख-ग. आयुरिति नृपस्य नाम ५ 'वामवोऽपि' ख. ६. 'नत' ख. ७ 'नानपुयो' क. ८. 'यदीयादि' क-ख.

पुण्यं निरूप्यताञ्जितयोगयोगः प्रसीदमाणं क्रमनः पुराणम् ।
 शक्रादयो दिक्पतयोऽप्रमेयश्रेयोशालोभादविराजन्महाः ॥ ७० ॥
 भुवं भुजे योऽपि वाचकेभ्यो दिव्यज्जरान्द्रानुमना मनस्यी ।
 नरेक्षुभो भवतां प्रभुत्वं न दिक्पतीनां कृपयाहरतान् ॥ ७१ ॥
 अपावनीभारमुदीपहार जयतिरेकप्रवरो ययापिः ।
 गीतं दिग्जनेषु यतो यदीयं धीर्नु दधेऽष्टमुनिनां विधाता ॥ ७२ ॥
 मुहुर्गन्तायपयोधिभ्यश्चिन्तामनमुष्टभरां भृशं यः ।
 शृणोतिनीनालनिषेऽपि बाहौ सुमेन भूमि विभरांरभूत् ॥ ७३ ॥
 यथाभ्यसिन्ताभिरभूतिमेपोन्मेषोमिश्रस्यं नयनं गुराणाम् ।
 यष्टतिर्हीनैरतिभिर्गुणास्तविषमृतं नाश्रुतमारुतार्द्रः ॥ ७४ ॥
 गीतानि चिन्तामणिशामधेनुकल्पद्रुमाणामधिदेवताभिः ।
 भृण्वन्नि मिद्वान्त्संभिरन्ध्रैर्बलिद्वयो दानयशानि यस्य ॥ ७५ ॥
 बलं शृगळ्याय गतः स भूपः कूर्पं जलार्थी कमपि प्रपतः ।
 तेषाप तोये पतितां ननाद्गीमालोक्य पासीति अगाद काञ्चित् ॥ ७६ ॥
 उधे नृदेवं प्रति सापि देवयानीति देवारिगुरोः सुताहम् ।
 शर्मिष्ठया धीशृपपर्वदस्यपुण्या बनेऽस्मिन्नुदितामि रन्तुम् ॥ ७७ ॥
 अस्याकमाकन्तिक्रान्तं समीरविष्वक्भीरविष्वक्भीरोऽभूत् ।
 तदा तदर्धं प्रपिते मिथोऽपि वादे विदुषा दनुजेन्द्रपुत्री ॥ ७८ ॥
 त्वं पुत्रिका मत्पितृयाचकस्य मृदाशये मामयमन्यसे हा ।
 इत्थं समीलक्षममक्षगुत्वा कोपेन कूपेऽस्तिपदत्र सा माम् ॥ ७९ ॥ (युगम्)
 इत्युक्तिपट्टं ध्रुवणाभगाया ससंभ्रमाभ्युत्थितमानसस्ताम् ।
 पानालकन्यामिव कान्तिपन्यामिलाविलासी स चक्रे कूपात् ॥ ८० ॥
 गत्वा गृहं सापि पितुः पुरस्ताद्वयेदपटुं मर्षुता स्ववृत्तम् ।
 शुभ्रोऽवदन्मे दनुर्नविरोधं केर्तुं तदेन्द्रः पश्यन्त्वमाप ॥ ८१ ॥
 तत्पुत्रि मा पूरय विरिवारमनोरथं वारय रोपदोषम् ।
 रोषः दिशता हि मत्पितृभानां रेतोव सौजन्यमते क्षणं स्यात् ॥ ८२ ॥

१. 'तत्रापि' ख. २. 'विलोक्य' क. ३. 'वादेऽस्तिपद' ग. ४. 'भृता' क. ५.
 'राज' क. ख.

उक्तेति पित्रा वददुप्रमन्युः कन्याय सा बाष्पजलाद्रनेत्रा ।
 भिक्षोः सुतासीत्यवमानितास्मि तथा न तज्जीवितुमुत्सहेऽहम् ॥ ८३ ॥
 इत्यङ्गजां मृत्युमुर्त्तां निरीक्ष्य रुपा सुरारिप्रभुमाह शुक्रः ।
 त्वन्नन्दिनी केलिषु नन्दिनीं मे व्यमानयात्किं करवै भवद्भिः ॥ ८४ ॥
 इत्युक्तवान्दर्पवशोऽपसर्पन्दैत्याधिपेन कमलग्नमूर्ध्ना ।
 आर्द्राकृतः साह स नाहमस्मि क्रुद्धः क्रुधा दीव्यति देवयानी ॥ ८५ ॥
 अथ स्वपुत्रीमपराधकर्त्रीं प्रदाय दासीं दनुजेश्वरेण ।
 प्रसादिता शुक्रसुतार्थसूतेर्दासी ममासीत्यहसीदसौ ताम् ॥ ८६ ॥
 गतापरेद्युर्विपिनं तदेव सा देवयानी स्मरराजवानी ।
 तदैव तन्नोपगतं ययातिं भवद्वशासीत्यवदन्मदान्धा ॥ ८७ ॥
 लोलेक्षणे क्षत्रकुलोद्भवोऽहं महर्षिपुत्रीं कथमर्थये त्वाम् ।
 तेनेत्थमुक्ताथ पितुः पुरस्तादार्ता स्वसंकल्पमियं जनल्प ॥ ८८ ॥
 शुक्रोऽथ पुञ्या नृपरागहेतुं ध्यायन्हृदि ध्यानदृशेत्यपरयत् ।
 यन्नाकिर्वर्गः समरे पुरासां सुरारिवर्गः समरे समग्रः ॥ ८९ ॥
 संजीविनीं नाम नियोज्य विद्यां तज्जीवितास्ते दनुजा मयाभी ।
 बार्हस्पतीयस्तनयोऽथ विद्यां ता ज्ञानुमागादिह मा कन्माम्यः ॥ ९० ॥
 (युग्मम्)

ममाकरोद्वर्षसहस्रिकं स सेवाग्रतं देवपतिप्रणुन्नः ।
 संजीविनीं लिप्युरसावितीमं गोरक्षणमथ दनुजा निजघ्नः ॥ ९१ ॥
 विना कचेनैव र्गवां गणेऽथ गृहाद्वणे रङ्गति सायमत्र ।
 तस्मेवया ऐहमयी ममेय दुःस्वात्सुता मामवदत्तदेदम् ॥ ९२ ॥
 तात प्रयातः सविनायमसं नाद्यापि नेत्रोन्मवतां कचस्तु ।
 शङ्के विशङ्कनिहतः स दैत्यनीशमि नैवाद्य तु तं विनाहम् ॥ ९३ ॥
 इत्युद्विग्नयां तनयां विडोक्त्य संजीविनीसंस्मरणात्क्षणात्तम् ।
 अजीवयं प्रेषयति स्म त्रैपा वनं प्रयूनाहृतये ततस्तम् ॥ ९४ ॥

१. 'गुणादिमूले' ख-ग. २. 'तेनेद' ख. ३. क-ग-गुप्तकयोर्वास्ति. ४. 'एहाह-
 नेऽय गवाणे' क. ५. 'तदेदम्' क. ६. 'नायाति' इत्युक्ति 'पाठ'. ७. 'निरीक्ष्य' ग.

दैत्याः पुनस्तत्र रहो निहत्य तं दग्धमुत्पिप्य मुराविमिश्रम् ।
 अपाययन्मां तनयार्थिनोऽहमत्रीजिवं कुक्षिगमेव तत्तम् ॥ ९९ ॥
 मयोपनीतां प्रतिपद्य विद्यां मत्कुक्षिमुद्भिद्य विनिर्गतोऽसौ ।
 मां जीवयामास मयेत्यथोचे प्राप्स्यन्ति विप्रा निरयं मुरापाः ॥ १०० ॥
 शृद्धाय मां यातुमनाः सविद्यस्त्वं मां भजेत्युक्तवतीमतीव ।
 स्वसासि मे त्वं गुरुकुक्षिवासाभिराचकारेति स देवयानीम् ॥ १०१ ॥
 मदीहितघ्नं संकृतोऽकलान्मु विद्या तवेत्युद्धनसं कचोऽमूम् ।
 ऊचे न शापो मयि धर्मिणि स्यादास्तां तव न्यूनकुलान्मु भर्ता ॥ १०२ ॥
 तच्छ्रापतः क्षमापरतेयमासीद्भात्वेति क्षोपो न तवेत्युदीर्य ।
 शर्मिष्ठया संननितानुचर्या शुक्रो ददाति स ययातये ताम् ॥ १०३ ॥
 क्रमात्प्रसूते स सुतो यदुं च सा तुर्वसुं चाथ कवेस्तनूना ।
 दैत्यात्मजा गुह्यरता त्वसूत द्रुह्याणुपूरुषृपतेः कुमारान् ॥ १०४ ॥
 तद्वैत्यनावृत्तमवेत्य देवयानी पितुर्धाम रुपा जगाम ।
 तत्सप्तान्वनापेयानुगतं ययाति कुषा सुधाभुमिपुगूरिरूचे ॥ १०५ ॥
 इमां कुमारीं ददता मुरारिसुता न सेव्येति मया निषिद्धः ।
 त्वं मूढ तारुण्यमदात्तदेव व्यथा निधानं भव तज्जरायाः ॥ १०६ ॥
 प्रसादितः क्षमापतिनाथ शुक्रो जगौ जरां कापि सुते निषाय ।
 तारुण्यशाली परिभुज्य भोगांस्तृप्तः पुनस्तां तपसे भजेथाः ॥ १०७ ॥
 गतोऽथ राजा जरसश्चतुर्षु त्रस्तेषु यैर्द्वादशेषु नन्दनेषु ।
 विनीर्णनारुण्यभरेऽथ पूरी पौराक्षनाहमुदेन्दुरासीत् ॥ १०८ ॥
 क्षमापस्य शापेन तत्रश्चतुर्भिः सुतेरपाविध्यमुपाजिं पूर्वैः ।
 तद्यादवभ्येष्टशर्करिलयां स्यान्नान्वयास्ते यवनैश्च जाताः ॥ १०९ ॥
 सैमाः सहस्रं विषयोपभोगी ततः स योगी भवितु प्रवृत्तः ।
 पुनर्पुत्रानं च नृपं च चक्रे पूरुं ममादाय जरां ययातिः ॥ ११० ॥
 योगासद्युगतिः पतेति हरिणा शप्तः स्वयं संमुद-
 न्नास्तद्गोऽमु ममेति याचित्रवरो यत्तप्रवीरेषु मः ।

उक्तेति पित्रा वददुग्धमन्युः कन्याय मा बाधयन्वाद्रनेत्रा ।

मिश्रोः मुतामीत्यवमानितामि तया न तज्जीविनुमुत्सहेऽहम् ॥ ८३ ॥

इत्यङ्गनां मृत्युमुखां निरीक्ष्य रुपा सुरारिप्रभुमाह शुकः ।

त्वन्नन्दिनी केलिषु नन्दिनीं मे व्यमानयतिः करैः भवद्भिः ॥ ८४ ॥

इत्युक्तवान्दर्पवशोऽपमर्पन्दत्याधिपेन कमलममूर्ध्ना ।

आर्द्राकृतं स्माह स नाहमस्मि क्रुद्धः कृपा दीव्यति देवयानी ॥ ८५ ॥

अथ स्वपुत्रीमपराधकर्त्री प्रदाय दासों दनुजेश्वरेण ।

मसादिता शुक्रमुतार्थमूतेर्दासी ममासीत्यहमीदसौ ताम् ॥ ८६ ॥

गतापरेद्युर्विपिनं तदेव सा देवयानी सरराजधानी ।

तदैव तत्रोपगतं ययाति भवद्वशास्तीत्यवदन्मदान्धा ॥ ८७ ॥

लोलक्षणे सत्रकुलोल्लवोऽहं महर्षिपुत्रीं कथमर्थये त्वाम् ।

तेनेत्यमुक्ताय पितुः पुरस्तादार्ता स्वसंकल्पमियं जनल्प ॥ ८८ ॥

शुक्रोऽथ पुन्या नृपरागहेतुं ध्यायन्हृदि ध्यानद्वदोत्यपश्यत् ।

यन्नाकिर्वर्गः समरे पुरासौ सुरारिवर्गः समरे समग्रः ॥ ८९ ॥

संजीविनीं नाम नियोज्य पित्रां तज्जीवितास्ते दनुजा मयानी ।

बार्हस्पतीयस्तनयोऽथ विद्यां तां ज्ञानुमागादिह मां कचाम्यः ॥ ९० ॥

(युग्मम्)

ममाकरोद्वर्पमहन्त्रिकं स सेवाजनं देवपतिप्रणुतः ।

संजीविनीं लिप्पुरसावितीमं गोरक्षणस्थं दनुजा निजघ्नः ॥ ९१ ॥

विना कचेनैव गैवां गणेऽथ गृहाहणे रक्षति मायमत्र ।

तत्सेवया ह्येहमयी ममेयं दुःश्वात्सुता मामवदत्तदेदम् ॥ ९२ ॥

तात प्रयातः सविनायमस्तं नाद्यापि नेत्रोत्सवतां कचन्तु ।

शक्ने विशङ्कैर्निहतः स दैत्यैर्जीवानि नैवाद्य तु तं विनाहम् ॥ ९३ ॥

इत्युद्विष्टाया तनया विलोक्य संजीविनीसंस्मरणात्क्षणात्तम् ।

अजीवयं प्रेषयति स्त चैषा वनं प्रसूनाहृतये ततस्तम् ॥ ९४ ॥

१. 'मुतामिमुते' ख-ग. २. 'तेनेद' ख. ३. क-ख-मुत्सकयोर्वास्ति. ४. 'गृहाह-
नेऽथ गवाहणे' क. ५. 'तर्जिवन्' क. ६. 'नायानि' इत्युचित पाठः. ७. 'निरीक्ष्य' ग.

प्राचीनभूषोऽभवददमकीशालनः सारादप्यधिकेन येन ।
 भृशं यशोभिः कुसुमावदानैर्बलोपि सोऽपि प्रसन्नं त्रिनेत्रः ॥ ११ ॥
 मदा मदारम्भविनृम्बिणोऽपि रणेपु यीदय दसतोऽरिवीरान् ।
 स्निग्धं शुरार्थैर्वदकारि यस्म तदेव दिव्यानि यशसि जातम् ॥ १२ ॥
 शौराङ्गनालोचनवारिपूरैरन्यायवदिः शमितो यदुर्व्याम् ।
 निःश्वासवार्तेरभित्यवरीणा भस्मापि कुत्रापि निरासि तस्य ॥ १३ ॥
 वृषाप्रयासो बलिनिविक्रमामीषनुर्दुमोऽभूदथ नाकलोकः ।
 रमेव रत्नं सुषुप्तेऽप्यवेदेमिन्सूचिरे दानरि यत्र लोकाः ॥ १४ ॥
 ररान संयातिरिति सिर्षान्दुर्वरो वराङ्गचा यदसिप्रणुलौ ।
 त्रिविधिन्यर्धमुदारयेगौ दिवं यशोवैरिगणावयाताम् ॥ १५ ॥
 जानन्पुगान्तेऽप्यवियुक्तमिन्दुगद्गाभुनंगेरावृषादिभिः स्वम् ।
 मन्ये मुदा गृत्तपरो हरोऽपि भौरी विविक्तेषु यशःसु यस्य ॥ १६ ॥
 कर्तुं न यस्मिन्किमपि प्रगल्भा द्विदृष्टाणपानात्ययवैशुवल्भाः ।
 मीढादिबाधो विषभृन्मिवेण द्विषभृषाणामगमन्कृषाणाः ॥ १७ ॥
 ईर्ष्या परित्यज्य कृती यदीयमाधाय रूपं नटपूवरोऽपि ।
 येदेकचित्तां परचित्तवेदी भवान रम्भां विरहज्वेरांताम् ॥ १८ ॥
 तस्मादहंयाविरिभुक्त भानुमतीप्रियः स्मां यदसौ प्रवेष्टुम् ।
 अर्वाविशद्विस्वमिषादरातिः स्वमेव मूर्त्यन्तरमग्रतोऽपि ॥ १९ ॥
 विधाय वरं सह येन वीराः प्रकाममज्ञानतयैव गावः ।
 चतुष्पदाः क्षोणिमिलत्करत्वालतास्तृणं युक्तमधुमुखेषु ॥ २० ॥
 एकोऽपि येन व्यनिषक्तकण्ठः श्रीकण्ठ एव प्रथितः तत्प्रमः ।
 यस्यासिरुत्कृत्तबहूप्रकण्ठस्तेनोपमेयः क हलाहलेन ॥ २१ ॥
 एभिर्विमानैरुपरि स्फुरद्भिर्मां प्राहि नः श्रीरिति आग्रति स्त ।
 अहर्निशं यद्भुवि निनिमेषकपाटपद्माणि निकेतनानि ॥ २२ ॥

१. 'ईदय' क. २. 'ऽव' ३. 'प्रभावित्वेषु' ग. ४. 'वायुमोजनाः'. ५. 'मरेक' ग.
 ६. 'परिचित' क-ख. ७. 'वभा' क. ८. 'अभत' ग. ९. 'ममद्भिः' ग.

नभार भूमीमय सार्वभौमो नृपः सुनन्दाहृदयाधिनायः ।
 चक्रे जीवां युधि संमुखानां शरासनानानिव वैरिणां यः ॥ २३ ॥
 अपि प्रमिला रुधिरैररीणां तदङ्गनास्त्रैरपि जातसेका ।
 स्वसैन्यभारेण च दुर्धरापि घरा करे येन सुखेन दध्रे ॥ २४ ॥
 विद्याधरीणां निवहो वयस्याः स्मरातुराः स्मेरयितुं सयन्नः ।
 छलादहार्यस्य शुभंकवृत्तेन रूपमप्यस्य शशाक धर्तुम् ॥ २५ ॥
 अनानना यस्य तनुत्विपैव छायां वियत्येव भृशं विशीर्णम् ।
 इतस्ततश्चालयनार्कषाम्नि च्छत्रं मुहुश्छत्रधरेण विजम् ॥ २६ ॥
 तैवो जयत्सेन इति सितीशो निगाय शत्रून्सुपुत्राधिनायः ।
 अजिह्वैर्धरैर्भुवि सर्पिणीयं निरं नरेन्द्रैरपि नो यदाज्ञा ॥ २७ ॥
 भ्रुवेव महानमिनेव कम्पाश्रारामनेनेव नवीरतीव ।
 प्रगाठिता यस्य युधि द्विपन्तो मुस्ये तृणं तु स्वधियैव चक्रुः ॥ २८ ॥
 गैरुल्लिखालेनपुष्पयवश्रानादिलीलाः सुमगस्य यस्य ।
 ऐच्छन् किं मय्यपदेपु कामचलाः स्पन्दारामनश्रविदेव्यः ॥ २९ ॥
 यदूषरोणां तनुमारचव्य धीविधरूपो रमते श्रियं किम् ।
 यदद्भुताकारधरश्च विश्वश्रयीनयी चाम्य मुनः स्मरोऽभूत् ॥ ३० ॥
 मर्यादयोर्था च विभुर्द्विभार्यो रंजीननामा नृपतिस्ततोऽभूत् ।
 विकम्प्य यस्यामिगीभमूर्ध्नि पपात कान्ताकुम्भशङ्कयेव ॥ ३१ ॥
 रजं मणिश्यामकिरीटकुम्भनटोर्ध्वदोर्दण्डकृतप्रविष्टाम् ।
 पश्यान्नाका भ्रमयन्प्रदे प्राप्तादृष्टाया विनयधियो यः ॥ ३२ ॥
 यम्य प्रताप मृत्ना हरेण क्रेण मय्येदममाति भावम् ।
 तस्मै ननुव्यज्ज्वेन तेन तेनेऽथ नेत्र उदयनाभिस्तनम् ॥ ३३ ॥
 कादंष्ट्रया पांडुदुर्यशोपश्रवायवन्कीर्तिवितानगार्तः ।
 ध्वजोच्चय वा दिवमोदय वा ग्योम्त्रावयं वा रथयन्तु शोकाः ॥ ३४ ॥

१. २३. ४. ५. अजयन्नाश ३. २४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००. १०१. १०२. १०३. १०४. १०५. १०६. १०७. १०८. १०९. ११०. १११. ११२. ११३. ११४. ११५. ११६. ११७. ११८. ११९. १२०. १२१. १२२. १२३. १२४. १२५. १२६. १२७. १२८. १२९. १३०. १३१. १३२. १३३. १३४. १३५. १३६. १३७. १३८. १३९. १४०. १४१. १४२. १४३. १४४. १४५. १४६. १४७. १४८. १४९. १५०. १५१. १५२. १५३. १५४. १५५. १५६. १५७. १५८. १५९. १६०. १६१. १६२. १६३. १६४. १६५. १६६. १६७. १६८. १६९. १७०. १७१. १७२. १७३. १७४. १७५. १७६. १७७. १७८. १७९. १८०. १८१. १८२. १८३. १८४. १८५. १८६. १८७. १८८. १८९. १९०. १९१. १९२. १९३. १९४. १९५. १९६. १९७. १९८. १९९. २००. २०१. २०२. २०३. २०४. २०५. २०६. २०७. २०८. २०९. २१०. २११. २१२. २१३. २१४. २१५. २१६. २१७. २१८. २१९. २२०. २२१. २२२. २२३. २२४. २२५. २२६. २२७. २२८. २२९. २३०. २३१. २३२. २३३. २३४. २३५. २३६. २३७. २३८. २३९. २४०. २४१. २४२. २४३. २४४. २४५. २४६. २४७. २४८. २४९. २५०. २५१. २५२. २५३. २५४. २५५. २५६. २५७. २५८. २५९. २६०. २६१. २६२. २६३. २६४. २६५. २६६. २६७. २६८. २६९. २७०. २७१. २७२. २७३. २७४. २७५. २७६. २७७. २७८. २७९. २८०. २८१. २८२. २८३. २८४. २८५. २८६. २८७. २८८. २८९. २९०. २९१. २९२. २९३. २९४. २९५. २९६. २९७. २९८. २९९. ३००. ३०१. ३०२. ३०३. ३०४. ३०५. ३०६. ३०७. ३०८. ३०९. ३१०. ३११. ३१२. ३१३. ३१४. ३१५. ३१६. ३१७. ३१८. ३१९. ३२०. ३२१. ३२२. ३२३. ३२४. ३२५. ३२६. ३२७. ३२८. ३२९. ३३०. ३३१. ३३२. ३३३. ३३४. ३३५. ३३६. ३३७. ३३८. ३३९. ३४०. ३४१. ३४२. ३४३. ३४४. ३४५. ३४६. ३४७. ३४८. ३४९. ३५०. ३५१. ३५२. ३५३. ३५४. ३५५. ३५६. ३५७. ३५८. ३५९. ३६०. ३६१. ३६२. ३६३. ३६४. ३६५. ३६६. ३६७. ३६८. ३६९. ३७०. ३७१. ३७२. ३७३. ३७४. ३७५. ३७६. ३७७. ३७८. ३७९. ३८०. ३८१. ३८२. ३८३. ३८४. ३८५. ३८६. ३८७. ३८८. ३८९. ३९०. ३९१. ३९२. ३९३. ३९४. ३९५. ३९६. ३९७. ३९८. ३९९. ४००. ४०१. ४०२. ४०३. ४०४. ४०५. ४०६. ४०७. ४०८. ४०९. ४१०. ४११. ४१२. ४१३. ४१४. ४१५. ४१६. ४१७. ४१८. ४१९. ४२०. ४२१. ४२२. ४२३. ४२४. ४२५. ४२६. ४२७. ४२८. ४२९. ४३०. ४३१. ४३२. ४३३. ४३४. ४३५. ४३६. ४३७. ४३८. ४३९. ४४०. ४४१. ४४२. ४४३. ४४४. ४४५. ४४६. ४४७. ४४८. ४४९. ४५०. ४५१. ४५२. ४५३. ४५४. ४५५. ४५६. ४५७. ४५८. ४५९. ४६०. ४६१. ४६२. ४६३. ४६४. ४६५. ४६६. ४६७. ४६८. ४६९. ४७०. ४७१. ४७२. ४७३. ४७४. ४७५. ४७६. ४७७. ४७८. ४७९. ४८०. ४८१. ४८२. ४८३. ४८४. ४८५. ४८६. ४८७. ४८८. ४८९. ४९०. ४९१. ४९२. ४९३. ४९४. ४९५. ४९६. ४९७. ४९८. ४९९. ५००. ५०१. ५०२. ५०३. ५०४. ५०५. ५०६. ५०७. ५०८. ५०९. ५१०. ५११. ५१२. ५१३. ५१४. ५१५. ५१६. ५१७. ५१८. ५१९. ५२०. ५२१. ५२२. ५२३. ५२४. ५२५. ५२६. ५२७. ५२८. ५२९. ५३०. ५३१. ५३२. ५३३. ५३४. ५३५. ५३६. ५३७. ५३८. ५३९. ५४०. ५४१. ५४२. ५४३. ५४४. ५४५. ५४६. ५४७. ५४८. ५४९. ५५०. ५५१. ५५२. ५५३. ५५४. ५५५. ५५६. ५५७. ५५८. ५५९. ५६०. ५६१. ५६२. ५६३. ५६४. ५६५. ५६६. ५६७. ५६८. ५६९. ५७०. ५७१. ५७२. ५७३. ५७४. ५७५. ५७६. ५७७. ५७८. ५७९. ५८०. ५८१. ५८२. ५८३. ५८४. ५८५. ५८६. ५८७. ५८८. ५८९. ५९०. ५९१. ५९२. ५९३. ५९४. ५९५. ५९६. ५९७. ५९८. ५९९. ६००. ६०१. ६०२. ६०३. ६०४. ६०५. ६०६. ६०७. ६०८. ६०९. ६१०. ६११. ६१२. ६१३. ६१४. ६१५. ६१६. ६१७. ६१८. ६१९. ६२०. ६२१. ६२२. ६२३. ६२४. ६२५. ६२६. ६२७. ६२८. ६२९. ६३०. ६३१. ६३२. ६३३. ६३४. ६३५. ६३६. ६३७. ६३८. ६३९. ६४०. ६४१. ६४२. ६४३. ६४४. ६४५. ६४६. ६४७. ६४८. ६४९. ६५०. ६५१. ६५२. ६५३. ६५४. ६५५. ६५६. ६५७. ६५८. ६५९. ६६०. ६६१. ६६२. ६६३. ६६४. ६६५. ६६६. ६६७. ६६८. ६६९. ६७०. ६७१. ६७२. ६७३. ६७४. ६७५. ६७६. ६७७. ६७८. ६७९. ६८०. ६८१. ६८२. ६८३. ६८४. ६८५. ६८६. ६८७. ६८८. ६८९. ६९०. ६९१. ६९२. ६९३. ६९४. ६९५. ६९६. ६९७. ६९८. ६९९. ७००. ७०१. ७०२. ७०३. ७०४. ७०५. ७०६. ७०७. ७०८. ७०९. ७१०. ७११. ७१२. ७१३. ७१४. ७१५. ७१६. ७१७. ७१८. ७१९. ७२०. ७२१. ७२२. ७२३. ७२४. ७२५. ७२६. ७२७. ७२८. ७२९. ७३०. ७३१. ७३२. ७३३. ७३४. ७३५. ७३६. ७३७. ७३८. ७३९. ७४०. ७४१. ७४२. ७४३. ७४४. ७४५. ७४६. ७४७. ७४८. ७४९. ७५०. ७५१. ७५२. ७५३. ७५४. ७५५. ७५६. ७५७. ७५८. ७५९. ७६०. ७६१. ७६२. ७६३. ७६४. ७६५. ७६६. ७६७. ७६८. ७६९. ७७०. ७७१. ७७२. ७७३. ७७४. ७७५. ७७६. ७७७. ७७८. ७७९. ७८०. ७८१. ७८२. ७८३. ७८४. ७८५. ७८६. ७८७. ७८८. ७८९. ७९०. ७९१. ७९२. ७९३. ७९४. ७९५. ७९६. ७९७. ७९८. ७९९. ८००. ८०१. ८०२. ८०३. ८०४. ८०५. ८०६. ८०७. ८०८. ८०९. ८१०. ८११. ८१२. ८१३. ८१४. ८१५. ८१६. ८१७. ८१८. ८१९. ८२०. ८२१. ८२२. ८२३. ८२४. ८२५. ८२६. ८२७. ८२८. ८२९. ८३०. ८३१. ८३२. ८३३. ८३४. ८३५. ८३६. ८३७. ८३८. ८३९. ८४०. ८४१. ८४२. ८४३. ८४४. ८४५. ८४६. ८४७. ८४८. ८४९. ८५०. ८५१. ८५२. ८५३. ८५४. ८५५. ८५६. ८५७. ८५८. ८५९. ८६०. ८६१. ८६२. ८६३. ८६४. ८६५. ८६६. ८६७. ८६८. ८६९. ८७०. ८७१. ८७२. ८७३. ८७४. ८७५. ८७६. ८७७. ८७८. ८७९. ८८०. ८८१. ८८२. ८८३. ८८४. ८८५. ८८६. ८८७. ८८८. ८८९. ८९०. ८९१. ८९२. ८९३. ८९४. ८९५. ८९६. ८९७. ८९८. ८९९. ९००. ९०१. ९०२. ९०३. ९०४. ९०५. ९०६. ९०७. ९०८. ९०९. ९१०. ९११. ९१२. ९१३. ९१४. ९१५. ९१६. ९१७. ९१८. ९१९. ९२०. ९२१. ९२२. ९२३. ९२४. ९२५. ९२६. ९२७. ९२८. ९२९. ९३०. ९३१. ९३२. ९३३. ९३४. ९३५. ९३६. ९३७. ९३८. ९३९. ९४०. ९४१. ९४२. ९४३. ९४४. ९४५. ९४६. ९४७. ९४८. ९४९. ९५०. ९५१. ९५२. ९५३. ९५४. ९५५. ९५६. ९५७. ९५८. ९५९. ९६०. ९६१. ९६२. ९६३. ९६४. ९६५. ९६६. ९६७. ९६८. ९६९. ९७०. ९७१. ९७२. ९७३. ९७४. ९७५. ९७६. ९७७. ९७८. ९७९. ९८०. ९८१. ९८२. ९८३. ९८४. ९८५. ९८६. ९८७. ९८८. ९८९. ९९०. ९९१. ९९२. ९९३. ९९४. ९९५. ९९६. ९९७. ९९८. ९९९. १०००.

ततः सुयज्ञाधिपतिः पतंगमहा महामौर्ममहीधवोऽभूत् ।

अत्रैरसिम्बन्त मुहुः स्वदेहं यद्वैरिण्य्रासगतेषु तप्ताः ॥ ३५ ॥

निषीय पीयूषहवि रुधैव घृणस्थितिः कल्पशतानि यावन् ।

जगन्मयेऽप्यस्त्रलिप्तं पडन्ती यदीयवीतिर्विराजन् सिद्धा ॥ ३६ ॥

विशिष्यमाणप्रमदं यदङ्गप्रवेशशोभाभुभगीकृताङ्गः ।

दिनपालवधो दयिते रसेन परं परिरम्भपरं भजन्ति ॥ ३७ ॥

जानन्विभावं भवनाटकेऽभिन्मायामयं सर्वमस्तयमोषः ।

रसैरभिन्नोऽभिनिनाय तोषरोषादिभाषान्समयोचिताम्यः ॥ ३८ ॥

जज्ञेऽथ राजायुनयामिरसैस्तोऽप्यापतिर्य स्मृतिभूर्निमान्य ।

अमुं रतिर्मा भ निरीक्ष्य मा भूदियं विषेण्णाभवदित्यनङ्गः ॥ ३९ ॥

सदाप्यहस्यन्त मुरप्रियाभिः स्त्रियः प्रियालोकनविप्रणिद्राः ।

स्वप्ने तु यं प्राप्य मुदा तदाभिलाः प्रत्यहस्यन्त मुहुर्विदग्धाः ॥ ४० ॥

घनारिनारीनयनाधुनैरैर्यशोलता यस्य विभातु मुक्तम् ।

प्रतापवद्विष्वलितो यदेतैर्मगच्चमत्कारकरं तदेव ॥ ४१ ॥

फलन्ति जन्मान्तर एव देवाः सेवाकृतानित्यनुलं कलङ्कम् ।

भेत्तुं भवन्ति सा दिशामधीशाः सद्यः कैलस्मेरितसेवको यः ॥ ४२ ॥

करेणुकानानिरिलाप्रबोधमक्रोधनो नाम तपस्वतान् ।

भुजंगमीगीतिषु यस्य दानं निशम्य मुक्तो बलिनापि दयैः ॥ ४३ ॥

नभोद्वजे यस्य यदाःप्रतापं किञ्चित्तुर्भास्वरगोलकाम्याम् ।

पातालगतोर्निहितोद्गताभ्यामिवान्वहं चन्द्ररविच्छलाभ्याम् ॥ ४४ ॥

निरन्तरं ध्वजकपादपूजापुष्पात्मना संयति निनिजानाम् ।

न येन ज्ञे परमार्थवृत्ति स्तुतेवशनां द्विषणमपि धीः ॥ ४५ ॥

अहो महीभारमहीयसा य हेरोन रीणोऽङ्घ्रि निशि प्रहृष्टः ।

आत्मानमालोकन योगनिद्राम्भेष्वसंभाष्यपदमितिष्ठम् ॥ ४६ ॥

मासाद्वया वल्लभया ततोऽस्मादेवातिथिर्भूविबुरुहमासे ।

स्पर्धा दधाना इव येन युद्धे द्विपोऽपि देवातिथयो वमूवुः ॥ ४७ ॥

ययौ गलश्यामलता किमद्य तवेति देव्याभिहितो महेशः ।

व्यलोरुन स्वं फणिराजमौलिमणौ मुदा यद्यशसि प्रकीर्णे ॥ ४८ ॥

दिक्पालपूजाविधिमिस्त्वमेव मया प्रयाणावसरेऽर्चितोऽसि ।

तर्त्तिकं निहंसीति गिरा निरासि परेण युद्धापदि यत्प्रकोपः ॥ ४९ ॥

रमोन्याधिःकणतारकाणून्मौलिवित्रितेजोम्बरवायुमूर्तिः ।

संख्याय सरंज्ञविभुर्गुणालीं यस्यास्तसंख्यां जगदेऽष्टमूर्तिः ॥ ५० ॥

देवापतिः श्रीरुन इत्यपासीत्तदीयसिंहासनशैलसिंहः ।

निदारयन्वैरिगजव्रजं यो यशांसि मुक्ताविशदानि तेने ॥ ५१ ॥

निनाश्रुनरैः स्रपिता द्विपद्भिः प्रदीपिता मौलिमणीमृजाभिः ।

दशापि यत्पादनाः प्रैतेनुर्दिशां दशानामपि दर्पणत्वम् ॥ ५२ ॥

आविश्य नारीरमरीगणेन नेत्रानिमेपानुमितेन दृष्टः ।

पातालजालाभिरनायि रूपश्रुत्यैव यो लोचनगोचरत्वम् ॥ ५३ ॥

यस्य प्रतापस्तपनो नवीनः सर्वत्रयव्याम्युदयोऽस्तहीनः ।

यो यः सिर्ताशोऽत्यनदानपत्रं तापं तनोति स न तस्य तस्य ॥ ५४ ॥

ज्वालापनिर्वैरिक्वेनेऽथ शौर्यज्वालालिमज्वालयदक्षराजः ।

वृत्तं मिनेर्यस्य यशोभिरिन्दुरवाप दुग्धोदधिषामसीम्यम् ॥ ५५ ॥

नटस्थवान्नाकुचदर्शनेन प्रधातितान्कुत्तरकुम्भमुद्धा ।

क्वे विनाशंभुजद्वयेन जिगाय मिहानपि यद्विषसः ॥ ५६ ॥

मममव्यभवाद्भूतं वधुत्वं विरोचनः शोचति चेन्मम मम ।

योनौ गृहीतवैश्वानरेन विश्वरूपेण यद्वपतिरूपेण ॥ ५७ ॥

यद्भूतं मन्त्रिनोदयानामविश्रुतादृष्टानां प्रमानाम् ।

अनीतयद्वन्धुमुर्मन्त्रिकानां निद्रेण गृह्युर्नयनानि काते ॥ ५८ ॥

१. 'यद्वन्धु' क. २. 'यद्वन्धु' क. ३. 'यद्वन्धु' क. ४. 'यद्वन्धु' क. ५. 'यद्वन्धु' क. ६. 'यद्वन्धु' क. ७. 'यद्वन्धु' क. ८. 'यद्वन्धु' क. ९. 'यद्वन्धु' क.

१. 'यद्वन्धु' क. २. 'यद्वन्धु' क. ३. 'यद्वन्धु' क. ४. 'यद्वन्धु' क. ५. 'यद्वन्धु' क. ६. 'यद्वन्धु' क. ७. 'यद्वन्धु' क. ८. 'यद्वन्धु' क. ९. 'यद्वन्धु' क.

सरस्वतीशो मतिनारभूषस्ततोऽभवत्पादनरोपु यस्य ।
 अपाति निम्बेन नृपैर्दशाशासितीशतातेलनपस्वलेषु ॥ १९ ॥
 विकम्पतेऽसौ युधि वृष्टमेतद्विरोधिनां दर्शयतीति येन ।
 असौ च चापे च निरादरेण विनिगिरे भूमिभुजो भुवैव ॥ २० ॥
 गुणैः स्थितं 'यं' इति कानुकस्व न का मुहुः कामवशालिलिङ्ग ।
 न काधिकं यैर्दुष्कृतानामपि कीर्तनानां संख्यां स नावुध्यत बुद्धसर्वः ।
 स्वयं कृतानामपि कीर्तनानां संख्यां स नावुध्यत बुद्धसर्वः ।
 जगत्पवित्रीकरणोत्त्वणानां यस्मिन्गुणानामिव पद्मयोनिः ॥ २२ ॥
 नृपरैरनुनाम कलिन्दकन्यापतिस्ततो भूषयति स्म भूमिम् ।
 त्रैलोक्यदीपतिवपि यत्प्रतापे पतंगवद्भाति पतन्पतंगः ॥ २३ ॥
 विधाय पूजां रणमण्डलस्य हस्तेभ्यकुम्भच्युतरत्नपुष्पैः ।
 द्विषां ज्वलन्तीरगिलज्जतापप्रदीपिका यत्करवालयोगी ॥ २४ ॥
 वामाविनोदावसरेऽपि विधनयज्ज्वलन्मोहजयोज्ज्वलस्य ।
 पपात यस्योपरि पुष्पवृष्टिरिवाभितो मन्मथबाणवृष्टिः ॥ २५ ॥
 इयद्विषयस्य पदं वदन्ति शिरोरुहं यैस्य च तस्य ताम्याम् ।
 आदायि यद्दानपयोनिदानयशोभुजाङ्गेऽलिमरालकेलिलः ॥ २६ ॥
 रथन्तरीजानिरयो वृधुश्रीरिलापिपोऽभूदलिनाभिधानः ।
 महाहये यत्प्रतिधाग्निधूमकृपाणसद्गो द्विषतां दिषेऽभूत् ॥ २७ ॥
 केनापि भग्नं शिशुना पिनाकं काले गुणश्रीरपि रोहितस्य ।
 सभाव्यते शार्ङ्गमपूतमेव केनोपमेयं तदमुष्य चापम् ॥ २८ ॥
 क्षिब्धा युवानस्तरुणीषु ताभिर्यदात्मकत्वेन रहः स्मृतास्ते ।
 इति त्रिलोकीमिधुनानि तुल्यप्रीत्यैव किं तुल्यरतानि नासन् ॥ २९ ॥
 भिक्षोऽपि सत्कर्मरसेन सप्तद्वीपावनीभारभरेण तप्तः ।
 खेदापनोदाय पपावमुत्सन्मना वधूनामधरामृतोर्भाः ॥ ३० ॥

१. 'यद्वि' ग. २. 'यरण' ख. ३. 'शिशु' ख, 'रसु' ग. ४. निष्ठा. ५. दि
 वस्य व्योमकेशलात्. ६. 'भूतमेव' ग. ७. 'अमृतापतोर्भाः' ग.

ततो रिपुश्चापचमूनीकारं चकार दुष्कन्त इति क्षितीशः ।
 चतुर्भिरामादनुजैर्भुजैर्वा चतुर्भुजः श्रीपरिरम्भणे यः ॥ ७१ ॥
 स्वयं कनिष्ठाङ्गुलिकोटिदत्तप्रसूनपत्रार्पितपूर्वशोभम् ।
 पाणिद्वयं भूर्ध्नि निधाय चक्रे स्तवक्रियां यस्य विरोधिर्वर्गः ॥ ७२ ॥
 चित्रेषु वर्गेषु पुरः स्फुरत्सु यत्कामुके संगररङ्गभाजि ।
 द्विपद्मपादनाटकैकनैटेयमधूरनटलटीव ॥ ७३ ॥
 पानाद्याप्राप्तुं गतस्य वाचामगोचरं किञ्चन यस्य रूपम् ।
 पानुं प्रमोदाय भुजंगमानामगामि कामं नयनेषु कर्णैः ॥ ७४ ॥
 विधत्रयीषवलनव्यसनेन यस्य
 दामोदरोदरमपि प्रविशेश कीर्तिः ।
 तस्या वभौ पद्मदः कथमन्यपासि-
 आभीषये सितकुशेशयकृतवेन ॥ ७५ ॥
 शके कस्तुरिनिरुच्छनविधिं चेलाद्यलैश्चलै-
 स्तेने चामरकर्म चामरगवी लीलोत्तमद्वालधिः ।
 उद्गीतव्यं यदीयदानयशमो रेजे च नीराजना
 प्रायः प्रीतिविरम्बितासु दिविषयूलासु चिन्तामणिः ॥ ७६ ॥
 निःशेषप्रतिपत्तिपार्थिववचमूपाधोविमन्योद्धरः
 साध्राज्यश्रियमाप्स्य यः समनोऽक्षकं प्रनूनां तथा ।
 मन्ये येन तदुत्पथूमलहरिमपातयपादिना-
 मयापि वतुषुषो न वपुषि श्यामा रूचं गुह्यति ॥ ७७ ॥
 उदन्वानुन्मील्यट्टंष्टुलहरिमज्जप्रवहणः
 परेभ्रमदयशूरासिन्धुरविपमान्ताः सितिभूतः ।
 अन्धः सवद्विजितवशो गद्वलभैर-
 दिष्टेभ्यः मूर्खेभ्यः श्रित इति विपत्तः मयादि मः ॥ ७८ ॥

आदिपर्व-२ सर्गः]

बालभारतम् ।

चन्द्रशीरसमुद्ररुद्रशितरिव्यालेन्द्रमन्दाकिनी-
 मन्दारदुमहारतारकमुखाः सर्वेऽप्यसर्वं विपः ।
 वीरश्रीनिलयस्य यस्य यशसि त्रैलोक्यकुक्षिभरौ
 नैश्यन्ते यदवश्यमस्य तदमी निर्माणकर्माणवः ॥ ७९ ॥
 इषामश्रीके किमपि विपुले स्वर्गदण्डप्रणाली-
 पालीलीलाभृति विधुमुषाकूपरुङ्गीरसिक्ते ।
 स्फारा ताराततिरतितरामन्वरसेत्रदेशे

दृष्ट्वा यस्य प्रतिगुणयशोवह्निबीजावलीव ॥ ८० ॥
 प्रेमातिरेकरसमग्रहृदोऽप्युपांगु-
 लीलावनीललितवेणिविलोकनेन ।
 आसन्नणोपयदसिस्तरणाद्विलीन-

कामाः परे कृपणमीलितकानरासाः ॥ ८१ ॥
 दृत्कारैः फणिपुंगवं फणिगणो गङ्गां तरङ्गस्यै-
 र्धर्मी मन्दरैर्वैति तमपि स्वःकुम्भिनं जम्भितम् ।
 असाभिर्वैतं युध्यतां कथमयं जगतीति तत्र व्यु-
 भन्द्रे चिद्विवाञ्जनैरिभुवनभ्रान्तासु यत्कीर्तिषु ॥ ८२ ॥
 लीलावापीसरसिजवने मदकुम्भीन्द्रकुम्भ-

मोढे कान्तावदनशशिनि द्वारवीरासिदण्डे ।
 रोलं रोलं स्वयमिह गुह्यद्वितीर्णा स्थिरत्वं
 लोलापि श्रीरमजन गृहे मार्गणानां गणस्य ॥ ८३ ॥
 वीरोत्तंसस्य यस्याभिनवशशिसिन्धुकान्तपत्रं प्रताप-

श्मापालं सुप्रतिष्ठं नयनशितिमिषाद्भालपट्टे भवस्य ।
 नागेन्द्रोऽद्यापि नीराजयति मणियुनैर्यद्गुणमामगीव-
 प्रीतः कन्दैः शिरोभिः स्फुरति मुरतटिन्यम्बुकम्बुप्रणादे ॥ ८४ ॥
 इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यधीमदमरचन्द्रसूरिशिष्ये श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये
 वीराष्टौ आदिपर्वणि पूर्यमुत्ताशादशरात्रवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

ततो रिपुदमापनमूनिकारं चकार दुष्कन्त इति शिखीशः ।

चतुर्भिराभादनुर्भुनेर्वा चतुर्भुनः श्रीपरिरम्भणे यः ॥ ७१ ॥

स्वयं कनिष्ठाङ्गुलिकोटिदत्तप्रसूनपत्रार्पितपूर्वशोभम् ।

पाणिद्वयं मूर्ध्नि निधाय चक्रे स्तवक्रियां यस्य विरोधिर्गर्गः ॥ ७२ ॥

चित्रेषु वङ्गेषु पुरः स्फुरत्सु यत्कार्मुके संगररङ्गमानि ।

द्विपद्मदापाटननाट्यकनैट्येयमधूरनटनटीव ॥ ७३ ॥

पातालयात्रासु गतस्य वाचामगोचरं किञ्चन यस्य रूपम् ।

पातुं प्रमोदाय भुजंगमानामगामि कामं नयनेषु कर्णः ॥ ७४ ॥

विश्वत्रयीधवलनव्यसनेन यस्य

दामोदरोदरमपि प्रविशेश कीर्तिः ।

अथ तस्या बभौ पदमदः कथमन्यथासि-

अपि गोचरीकृतरतिप्रिये सितकुशेशयकैतवेन ॥ ७५ ॥

परिकल्पितातिथिजनोचितक्रियामय तामुवाच विनिविश्य पार्ष्विकः ।

क मृगासि कण्वमुनिपुङ्गवोऽधुना नमनाय तस्य तरलं हि मन्मनः ॥ ७६ ॥

अथ तद्विलोकरसभावजनप्रपावशकर्णकोटरविशद्विलोचना ।

त्रेपिनं गतः फलकृते समेप्यति त्वरितं मुनिर्मम पितेति साम्यधात् ॥ ७७ ॥

अपि शैशवाद्योयितमन्मथः स किं संविता तवेत्युदितवाचि पौरवे ।

जगाद सा दशनदीसिमण्डलच्छलसेवकीकृतमुधाचयं वचः ॥ ७८ ॥

शेकात्मजस्य नृपतेन्मपस्यतस्तपमोऽन्तरायकृतये पुरा हरिः ।

माखवीरपरमात्ममप्मरोजनमौलिमण्डनमयुक्त्वा मेनकाम् ॥ ७९ ॥

नानि पानमधुभाननानि नः पिदधाति यः स विधुरेप गोचरः ।

रोगणैरिव मधुवर्जैर्बुन दधती मुखं सुरभिचारुमारुतम् ॥ ८० ॥

'अवाप' ग. २ 'वांशत' क. ३ 'स पिता' क.

मणिह्रमपुष्टिमरीचिरीषिकासननाभिरुद्धकुलदामलिङ्गुचम् ।

विपत्नीकृतेन्दुरविकर्म निर्ममे भुवि येन हास्तिनपुरं पुरं महत् ॥ ६१ ॥

बहुहेतिदुर्धरसमिद्विकस्यरे ज्वलति प्रतापदहने जुहाव यः ।

पशुवद्विपसनिहरं यशोमयैरथ पूर्णवद्रगनमण्डलं व्यधात् ॥ ६२ ॥

नवकीर्तिरत्तमननामृतप्लवः परितूनदानवविनाशविक्ष्वः ।

अधुनापि केन कुसुमैर्न पूज्यते यदसिधृतः शिरसि घेणिमूर्तिभिः ॥ ६३ ॥

यदुरप्रनापपरितापनादिनं निभृतं निभात्य भुवनं सुरैकभूः ।

रारधामनामनिगधामगर्भनो निरगाद्दहिर्नेहि पुरातनः पुमान् ॥ ६४ ॥

परदेशासंघलितदुःस्थयाचक्रप्रकरार्थमेव यदिलातले जनैः ।

अभिभूषिता विविधभूषणाशनैर्वनशास्तिनोऽदधन कल्पशास्तिनाम् ॥ ६५ ॥

दिवि तत्र भानुमयिनाद्गतेजसा प्रविलुम्पति द्युपतिलोचनस्रजम् ।

प्रविपसपाथिवचमूर्तिवृक्षनस्तदभूद्विकुञ्चन इति समापतिः ॥ ६६ ॥

शृदुमन्दमञ्जुलपदप्रपञ्चया सुमिलासया दयितया सुदेवया ।

अनिशुद्धपक्षयुगया रराग यः वृषिवी विभुर्वरटयेव पस्त्रलः ॥ ६७ ॥

असिरेव यस्य दलितेभकुम्भनः ग्रहतिस्फुलिङ्गयुगमौक्तिकप्रमान् ।

रियुष्टिताहितमहामहोयशःकणसंचयानिव दिवि व्यकासयत् ॥ ६८ ॥

न कथं गुणैर्मदधिकोऽयमेति भूरतिलाप्यमुप्य सुकृतैरियं दिवि ।

इति विस्मयं रजसि यद्वलोद्गते द्युगपत्तनाकृतं भृशं त्रिशङ्कुभूः ॥ ६९ ॥

गिरिशस्य गर्भभवनेऽपि तेन यः प्रचलः प्रतापदहनः प्रदीपितः ।

उदितं तदग्रशिक्षया जगत्प्रमोर्ध्वकमस्य बालमभिभिद्य दन्निपात् ॥ ७० ॥

जगुरीदगम्बरकदम्बदम्बरस्पुटरोम यद्वपुरपारमीशितुः ।

स्फटिकावनीध्रवृषशेषयामिनीपतिमाह्वयीजलति तत्र यद्यशः ॥ ७१ ॥

स्वपरप्रभेदरहितेन दुर्नय दयतो दयामयद्देव देहिनः ।

उचितेन दण्डरचनेन मोचिता महतोऽपि येन परलोककष्टतः ॥ ७२ ॥

अनिमेषलोचनकरालताशुचं सुरसुधुवां हरति तत्र हारिणि ।

अजमीद इत्यथ भुजे भुवो भरं बिभरांबभूव भुवनैकभास्करः ॥ ७३ ॥

पिदधे हरिः करयुगेण मत्सरी श्रवणौ गुणमुतिषु यस्य सधिर
 अपि गर्भविश्वनिनदं निशम्य तन्मयमेव नूनमयमाप कृष्णनाम्
 चलयच्चमूचयरजोभिरुद्धतैर्द्युधुनीजलेऽप्यनुलपद्मसंकटे ।
 न बभूव शंभुविभुमूर्ध्नि शाश्वतः किमु पङ्कजप्रकरपूजनोत्सवः ।
 स पुराणपूरुषपुराणवेदिनां वदनादिदं स्वपनवद्विदजगत् ।
 स्वपनेऽप्यनेकसुकृतैककृतकृती न बभार जागरणनिद्रयोर्भिदाम्
 अथ तत्र पत्रलतिकां मरुद्वधूकुचयोलिखत्यमुररानमार्जिताम् ।
 नृपतिः सुहोत्र इति गोत्रभृद्भजाश्रयिणीरिवाकृत दिशो यशोभरै
 समदीपि यः क्षितिधवः सुवर्णया प्रिययाद्भुतद्रुतसुवर्णवर्णया ।
 निकसत्कुशेशयमुखश्रियान्वहं विमया गमस्तिरिव लोकशोकभि
 अपि सिन्धुरोचितगुणोऽपि संत्यजन्कमलामपि स्फुटरयाद्भवजितः
 परिमुक्तताक्ष्यगमनोऽपि दूरतो युधि कृष्ण एव यदरिजनोऽभवत्
 रिपुयोपिदाननविलोचनोच्छ्वसत्पवनान्धुपूरमखभूमतेजसाम् ।
 पटलेन मेघंकरणीदलेन यः सततं सुभिक्षमकरोत्किल क्षितौ ॥
 परितर्पयन्मखभुजो मखव्रजैर्यशसैव राहुमपि विप्रतारयन् ।
 विततान यः किल विभावरीविभोर्निजपूर्वजस्य परिरक्षणोद्यमम् ।
 अमुमञ्जनालविवरालिसूक्ष्मनागलितेन नाभिपदतः प्रसारिणा ।
 क्रतुपूरुषस्य परमात्मतेजसा ध्रुवमद्भुताद्भुतविधिं विधिर्न्यधात् ॥
 यदधीनवान्गुणकदम्बमेघ तद्गुणनेऽपि खेदमवहद्बृहस्पतिः ।
 प्रथिमिद्य तद्गुणनमालिकामणीन्क्षिपति स तारकनिभान्नभोद्गणे
 अथ तत्र करुणरूपलवः करं रमयत्यहो समगुणानुरागिभिः ।
 अवनिर्दधेऽवनिधवेन हस्तिना नवमेन विष्टपधुरीणहस्तिनाम् ॥
 घनपञ्चवह्नरिविशेषकाननप्रभया सप्तप्रविषयाग्निमग्निया ।
 प्रिययान्वहं करगृहीतया यशोधरया रराज धरया च यः प्रभुः

१. क-नुस्तत्रेऽस्य शेषस्याग्निमस्य च योत्तरेऽप्यस्ति. २. 'निकसत्कुशे
 न्वहम् । तिमश गमस्तिरिव लोकशोकमित्यप्यशब्दतुतगुणवर्णना ॥' ग.
 रवाद्भवेन' ग.

मणिहस्तकुट्टिममरीचिवीचिकासतनाभिरुद्रकुलदामलिङ्गुनम् ।
विफलीकृतेन्दुरविकर्म निर्ममे भुवि येन हास्तिनपुरं पुरं महत् ॥ ६१ ॥
बहुदेतिदुर्धरसमिद्विकस्यरे ञ्जलति प्रतापदहने जुहान यः ।
पशुवद्विपक्षनिकरं यशोजलैरप्य पूर्तवद्गगनमण्डलं व्यधात् ॥ ६२ ॥
नवकीर्तिदत्तसततामृतप्लवः परिलूनदानववितानविष्ठवः ।
अधुनापि केन कुसुमैर्न पूज्यते यदसिधृतः शिरसि वेणिमूर्तिभिः ॥ ६३ ॥
यदुरुप्रतापपरितापताडितं निभृतं निमाल्य भुवनं सुतैकभूः ।
रारणामनामनिजवामगर्भतो निरगाद्बहिर्नेहि पुरातनः पुमान् ॥ ६४ ॥
परदेशसंचलितदुःस्थयाचक्रप्रकारार्थमेव यदिलातले जनैः ।
अभिभूयिना विविधभूषणाशनैर्वनशास्त्रिनोऽदधत् कल्पशारिणाम् ॥ ६५ ॥
दिवि तत्र भानुजयिनाद्गतेनसा प्रविलुम्पति शुपतिलोचनयनम् ।
प्रतिपक्षपार्थिवपद्मविकुञ्चनस्तदभूद्विकुञ्चन इति क्षमापतिः ॥ ६६ ॥
मृदुमन्दमञ्जुलपदप्रपञ्चया सुविलासया दयितया सुदेवया ।
अतिशुद्धपद्मयुगया रराज यः पृथिवी विभुर्वरटयेव पल्लवः ॥ ६७ ॥
असिरेव यस्य दलितेभकुम्भतः प्रहतिस्फुल्लिङ्गयुगमौक्तिकव्रजात् ।
रियुद्धिताहितमहामहोयशःकणसंचयानिव दिवि व्यकासयत् ॥ ६८ ॥
न कथं गुणैर्मदधिकोऽयमेति भूरतिलाप्यमुष्य मुहूर्तैरियं दिवि ।
इति विस्मयं रजसि यद्वलोद्गते शुगपत्तनाकृत भृशं त्रिशङ्कुभूः ॥ ६९ ॥
गिरिशस्य गर्भभवनेऽपि तेन यः प्रवतः प्रतापदहनः प्रदीपितः ।
उदितं तदग्रशिरसा जगत्प्रभोर्ध्रुवमस्य शालमभिभिष्य दृष्टिपात् ॥ ७० ॥
जगुरीदगम्बरकदम्बदम्बरस्फुटरोम यद्वपुरपारमीशितुः ।
स्फटिकावनीध्रुपशेषयानिनीपतिमादवीजन्ति तत्र यद्यशः ॥ ७१ ॥
स्वपरप्रभेदरहितेन दुर्नयं दधनो दयामयद्देव देहिनः ।
उचितेन दण्डरश्मनेन मोचिता महतोऽपि येन परलोककथनः ॥ ७२ ॥
अनिमेषलोचनकरालनाशुषं गुरमुभुषां हरति तत्र हरिणि ।
अजमीद इत्यथ भुजे भुवो मरं विभरांभूष भुवनेकधाम्बरः ॥ ७३ ॥

॥ गतासि तन्वि सहसेत्पुदीर्णवाग्दशदिग्बलत्तरलकातरेशणः ।
 अनिरीक्ष्य तामप स तापविह्वलः प्रलपन्हहेति भुवि मूर्छितोऽपतत् ॥८७॥
 नृपतिं तपाविधमपावलोक्ष्य सा विधनोऽवतीर्य मदनेकवीर्यभूः ।
 भदति स्म गत्वरतदीयनीवितास्परितापरीक्षितमुधागुणं वचः ॥ ८८ ॥
 तपनात्मनासि तपतीत्यहं जगद्भुतकीर्तिरिन्दुकुलसंपन्नो भवान् ।
 उचिनो विवाहविधिरत्र किं तु मे पितृवश्यमेव वन याति विघ्नताम् ॥८९॥
 इतिवागियं विषदगादिवापतिः स तु मूर्छितप्रमुदितातिमूर्छितः ।
 तपतापतप्तनलवृष्टिद्विष्टमत्पविषातकातरतरूपमामधात् ॥ ९० ॥
 इह चानुपत्य सचिवधमव्यूतः शिशिरक्रियाभिरुदतिष्ठिपचृपम् ।
 वचमा च तस्य मततत्कथस्य स व्यसनी समारभन् मानुसेवनम् ॥ ९१ ॥
 स गुरुं वसिष्ठमनुचिन्त्य चेतसा नितनोर्ध्वबाहुकृतसिद्धितोरणः ।
 इह पथ सप्त च दिनान्युपोपितम्नपतीकृते तपनसेवनं व्यधात् ॥ ९२ ॥
 तदवेत्य दिव्यदृगरन्ध्रतीपतिः स्वयमभ्युपेत्य तपनं ययाच च ।
 अयमाशयोऽजनि मयाप्यदो यदन्स ददौ च संवरणभूभृते सुताम् ॥९३॥
 प्रथमानमानसविकासयोरथ सितिकान्तकान्तिपतिकन्ययोस्तयोः ।
 मदनव्ययाविषदि मञ्जनोरभूद्भूमयोर्मियो गुरुगिरा कैरग्रहः ॥ ९४ ॥
 स च पथ सप्त च समाः सप्तं तथा विललास वामववित्रासभूमिषु ।
 पुरीमवृष्टिगुणकृष्टितां विशन्विदधेऽथ तत्क्षणमुभिषभाभुराम् ॥ ९५ ॥
 रुहारनिर्ग्रीविलासभाभुरा स्तनशैलकेलिपरकामकुञ्जरा ।
 नृतगीरैषेव तपती प्रियाथ सा विततान तस्य जगतीसपन्नताम् ॥ ९६ ॥
 भुरप्रमोर्ध्व मम प्रभूचिता त्वयि मूर्तिरित्यरिजनः कृपायुना ।
 जननव्यकारितपुरीजनार्थनैः ध्रियमांषि येन गिरिकूटकुट्टिमः ॥ ९७ ॥
 गिरिगर्भविश्वहरिगर्भविश्वतत्क्रमतो विभाव्य जगतामनन्तताम् ।
 बुद्धितं जगद्बलनैकतानताव्यसनातिपूरणरसेन यद्यदाः ॥ ९८ ॥
 उपते. पुरा गुणकृताभिन्धुतेर्नगनानि तत्र सकलानि तन्वति ।
 अपुपत्कुरुक्षितिपतिर्गृहा वशामवर्णा विनीतवनितामिवाक्षया ॥ ९९ ॥

रुधिरापगाभिरपवाह्यते स तद्विपतां यदान्तरमहो महो महत् ।
 अधुनापि तज्ज्वलति वाडवानलच्छलधारिवारिनिधिवारिमध्यगम् ॥ ७४ ॥
 यदनीकिनीहरिचुरस्फुरद्वनःपटलस्थलेऽर्णवजले जलेशयः ।
 यदरिप्रियाश्रुशरसंभवे स्वपशुदधौ दधौ किमयमाञ्जनं महः ॥ ७५ ॥
 अभिपूज्य शंभुमपि भालदृष्टिपात्स्वतनूलवेन नियतं तनूनपात् ।
 कृतयत्नतापविजयोद्यमो दिशां वदने दिशत्ययश एव धूम्यया ॥ ७६ ॥
 किममुष्य दानमुपरिष्ठमत्पदोऽप्यधुनापि शंभुरजिनास्त्रिमण्डनः ।
 इति निर्विवेकमवधार्य यं कुले किल हृद्घाति कलुषं सुधाकरः ॥ ७७ ॥
 रिपुमेदिनीदयितदुर्यशोमपीकलुपीकृते गगनपट्टिकातले ।
 व्यधित प्रशस्तिमिव तारकाक्षरां निजकीर्तिकैतवत्तटीरसेन यः ॥ ७८ ॥
 शतमस्य साग्रमवनीशतक्रतोस्तनया व्यराजिपत बलभात्रयात् ।
 अथ तेषु संवरणसंज्ञया बभौ गुणसंकुलः कुलधरो घराधिपः ॥ ७९ ॥
 सुकृतानि तानि सततं वितन्वता भुवनेषु तेन तदुपार्जितं यशः ।
 निजपूर्वजस्य रजनीपतेर्यथाद्भुतलाञ्छनव्यतिकरोऽपि लोपितः ॥ ८० ॥
 अवचः पथानि चरितानि तन्वतो भुवि यस्य साहसविकासशालिनः ।
 अपि शास्त्रकोटिमनसां मनीषिणां मुखमौनमेव भवतु स्ववक्रिया ॥ ८१ ॥
 मृगयामगच्छदरिमुक्तसंयुगः स महाप्रहारकुतुकी कदाचन ।
 असमश्रमव्यसुतरंगमः कमप्यचलं क्रमैरधिरुरोह सिंहवत् ॥ ८२ ॥
 अयमिन्दुसुन्दरमुखीं पयोनवार्णववर्णनीयदशनालिदीधितिम् ।
 अमृतायिताधरदलामलोकयन्निजगद्रहस्पमिव कन्यकामिह ॥ ८३ ॥
 अथ बाणयष्टिरिव चाम्पकी तनुद्युतिधूतनूतनमुवर्णवर्णका ।
 मुखदैतपन्नमहिमेयमाहिता मदनेन तस्य हृदि रूपमत्सरात् ॥ ८४ ॥
 अभिसृत्य भूमिविभुरभ्यधत्त तामय मन्मथव्यथितमानसो रसात् ।
 तनयासि कस्य चरसीह तन्वि किं कुरु मां हृदि स्वरवशं साराश्रिते ॥ ८५ ॥
 इति रूपचाटुवचनेषु भूपतेन्रपिता स्थिता क्षणमवागवाप्सुखी ।
 तडिदुग्धवेन रमसा ददर्श तं गगनं जगाम मृगवामदृक्ततः ॥ ८६ ॥

क गतामि तन्वि सहसेत्सुदीर्णवाग्दशदिग्बलत्तरलकातरेक्षणः ।
 अनिरीक्ष्य तामप स तापविह्वलः प्रलपन्हहेति भुवि मूर्छितोऽपतत् ॥८७॥
 नृपतिं तपाविधमयावलोक्य सा वियतोऽवतीर्य मदनेकवीर्यभूः ।
 गदति स्म गत्वरतदीपनीवितस्मिधरतापरीक्षितसुधागुणं वचः ॥ ८८ ॥
 तपनात्मनासि तपतीत्यहं जगत्सुतकीर्तिरिन्दुकुलसंभवो भवान् ।
 उचिनो विवाहविधिरत्र किं तु मे पितृवदपतैव न्न याति विघ्नताम् ॥८९॥
 इतिवागियं वियदगादिलापनिः स तु मूर्छितप्रशुदितातिमूर्छितः ।
 तपतापतप्तनलवृष्टिहृष्टिमत्पविषातकातरतरूपमामधात् ॥ ९० ॥
 इह चानुपत्य सचिवश्चमूवृतः शिशिरक्रियाभिरुदतिष्ठिपन्नपम् ।
 वचसा च तस्य मत्ततत्कपस्य स व्यसनी समारभ्य भानुसेवनम् ॥ ९१ ॥
 स गुरुं वसिष्ठमनुचिन्त्य चेतसा त्रिततोर्घ्यनाहुकृतसिद्धितोरणः ।
 इह पञ्च सप्त च दिनान्युपोषितस्तपनीकृते तपनसेवनं व्यधात् ॥ ९२ ॥
 तद्वेत्य दिव्यदृगरुन्धनीपतिः स्वयमभ्युपेत्य तपनं येयाच च ।
 अयमाशयोऽननि ममाप्यदो वदन्स दर्दा च संवरणभूभृते सुताम् ॥९३॥
 प्रथमानमानसविकामयोरप्य सितिकान्तकान्तिपतिकन्ययोस्तयो ।
 मदनव्यथाविषदि मञ्जतोत्भृदुभयोर्मिणो गुरुगिरा कैरग्रहः ॥ ९४ ॥
 स च पञ्च सप्त च समाः समं तथा विल्लास्य वासवविलासभूमिषु ।
 पुरीमवृष्टिगुणकृष्टितां विशन्विदधेऽप्य तत्क्षणमुभिसभागुराम् ॥ ९५ ॥
 रुहारनिर्गारविलासभागुरा स्तनशैलकेलिपरकामकुञ्जरा ।
 वृत्तगौरवेव तपती प्रियाथ सा धितनान तस्य जगनीमपज्जनाम् ॥ ९६ ॥
 भुरप्रभोर्ध्व मम प्रभूचिता त्वयि मूर्तिरित्यरिजनः कृपालुना ।
 स्तनव्यकारितपुरीजनार्धनैः ध्रियमांषि येन गिरिकूटकुट्टिमः ॥ ९७ ॥
 इरिगर्भविश्वहरिगर्भविश्वनत्क्रमतो विभाव्य जगतामनन्तनाम् ।
 इदितं जगद्वलनैकज्ञाननाव्यसनातिभूरणरमेन यद्यशः ॥ ९८ ॥
 उपतेः पुरा गुणकृतार्धिनध्रुतेर्नयनानि तत्र मङ्गलानि तन्वति ।
 अपुष्टकुरुसतिपतिर्भृशं वशामवनी विनीतवनिनानिवाज्ञया ॥ ९९ ॥

अनृतं यदीयमहसामहःपतिप्रतिमत्वमेव तनुते जनो जडः ।
 सति यत्र शत्रुधरणीभृतामहो परिवर्धते तिमिरहारि दुर्यशः ॥ १०० ॥
 कृतवर्षणो विपुलकीर्तिवारिणाद्भुततेजसा जनितविद्युदुद्गमः ।
 परवाहिनीषु मुखपद्मखण्डनैर्यदसिर्नवाब्द इव हंसनाशकृत् ॥ १०१ ॥
 दिवि तत्र दैवतपतेरपि त्रपां सहसा स्वरूपमहसा प्रतन्वति ।
 नृपतिस्ततो विततविक्रमोदधिर्धरणीं मरुण्वदभिधोऽम्यधारयत् ॥ १०२ ॥
 गुरुकुम्भिकुम्भयुगलस्तनी बेलत्तरवारिवेणिरुरुवानिलोचना ।
 प्रमदाय कामकलिकेलिभिर्वभावमृतेति यस्य गृत्नेव वल्लभा ॥ १०३ ॥
 यदरातिभूरमणभूरिदुर्यशोविसरेण वारिधरवारहारिणा ।
 अभितो भूते निखिलरोदसीतले विरराज कीटमणिवन्नभोमणिः ॥ १०४ ॥
 पतता ध्रुवं त्रिजगतीनितम्बिनीनयनेन यन्महसि दुःसहावधौ ।
 अमुना व्यमोचि यमुनापदेशतस्तपनेन कज्जलमलीमस पयः ॥ १०५ ॥
 निजमुन्नतैर्मतिकलङ्कशङ्कया पथिपाति रत्नमपि नाददे जनैः ।
 अजनि ध्रुवं रजनिषु प्रभामरैः प्रहतासतीगति नदेव यद्भुवि ॥ १०६ ॥
 तरलत्वनीलिमनृशंसतागुणैः कृतविग्रहो यदसिना सहोरगः ।
 अभजत्परानयपदेषु शृङ्खलाग्रहरूढभीरिव निगूढपादताम् ॥ १०७ ॥
 प्रथमं व्यवत्त वशागां जगद्ययीमथ विस्तृताम्बरमयालयाश्रयाम् ।
 प्रथितप्रयाणमिव यद्यशोऽग्रहीदपि दुर्महं सपदि योगिनां मनः ॥ १०८ ॥
 दिवि कान्तकान्तिभिरनङ्गताशुचं मदनस्य तत्र हरति त्रपावतः ।
 तिलिपः परीतिदिति विद्विषद्विषयकेलिकेमरिक्किशोरकोऽभवत् ॥ १०९ ॥
 अतिरागिणीं गुरुसमृद्धिर्वायनप्रवृत्तप्रनापशिनिहेतिसाक्षिकम् ।
 नृपमण्डलीमिव मुनिग्रहोऽग्रहीत्मुपशां विधोलनयनां करेण यः ॥ ११० ॥
 यदमिर्ननं रयिरामं रणे परिपीय भिन्नकरिकुम्भमण्डलान् ।
 मुदुदन्तार्द्धरिव छत्रमालिकैः सविद्यासहाय इव कीर्तिकान्तिभिः ॥ १११ ॥
 प्रतीकसप्तपदनकसमन्दे नवगोपावककणं निषण्णम् ।
 भुवि यः प्रतापदर्शनं तत्राननेच्छुमुने

गुणोदगीवनपरिष्णुपघशो व्यपदेशकेमरिक्किशोरकेलिभिः ।
 किमिह ध्रुवे विभुमृगो यद्वयमघदन्त्य एव गुरदन्तिनो मदः ॥ ११२ ॥
 उदयोमघातमुदण्डनाहनामुभयैव यस्य परिणामपावनी ।
 दृष्टदुर्नेपेऽनघि जने जनेशितुः पितुरङ्गनन्मनि यथा गुया कुया ॥ ११४ ॥
 प्रभविष्यदस्य भुवि दुःसहं महः प्रविषोदुमस्यसनतत्परायिव ।
 अविशत्पराङ्मुपसुरारिरादितस्त्रिसुरारिरादिन हुताशनं दशा ॥ ११५ ॥
 अप तत्र पक्षययि शुक्रामिनीकुचयोर्विश्रसत्सकुम्भयोः कतौ ।
 अमरद्विभिषरिपुर्वमघो विभुर्भुवनस्य भीम इति भीमविक्रमः ॥ ११६ ॥
 प्रियया तिम्रोहितमोविहारया रुचिमान्तरान मुकुमारिकाख्यया ।
 घनवारवायनमनोजयेव यः स्फुटलक्षणः क्षणदयेव चन्द्रमाः ॥ ११७ ॥
 अमिदण्डविस्फुरितरोपपौरुषद्वयपेपयन्त्रशनो द्विपघशः ।
 कणशब्दकार भुवि यः पराहतद्विपकुम्भमुत्तानवमौत्तिकच्छलात् ॥ ११८ ॥
 दृष्टिणोऽपि मालकलके तनूभृतामपि पूर्वजन्ममुकृतैरुपार्जिताम् ।
 अन्विष्यद्यदीयपदपद्मसेवया यदि राज्यलब्धिर्लिपिमन्यया भयात् ॥ ११९ ॥
 भुवि जीवितव्यपवनं विरोधिनां नववीर्निदुग्धमपि पातुमुद्यतः ।
 शमयन्प्रतापशृङ्गहरव्रमग्रतो भुजगो यदीयतरवारिराबधौ ॥ १२० ॥
 अवलोकय यं विविधशास्त्रनुर्धरं व्यपनेषु नेत्ररसनिर्भरो रिपुः ।
 सहस्रोत्थितः सदनभित्तिविभ्रितस्तरवीक्षणां न कुरुते सा किमिया ॥ १२१ ॥
 प्रियमत्पन्नचञ्चरां नयेन यां परमन्दिरे सुतमगूत सा यशः ।
 नि यः शृणोति नहि तस्य संकथामपि सत्यमेतदुचित्रं महात्मनाम् ॥ १२२ ॥
 इतः सपन्नमथ तीव्रतेजसं परिभिद्य तत्र परमं पदं गते ।
 त्वयिः प्रतीपनृपतिद्रुमानलः तृषिर्वी प्रतीपनृपतिः पतिप्रताम् ॥ १२३ ॥
 गरुद्वया विबुधसिन्धुशुद्धया सुरसप्रकेतुरिव यः पताकया ।
 पदाद्वया ममद्वया प्रमोदभ्यद्विररान रानशतसेवितव्रमः ॥ १२४ ॥
 नेनृपतियशोन्मयानि हस्तप्रवृत्तिरपादनपायमस्य सहः ।
 समितिहतेमकुम्भमुत्तानतिरहितं च्युतविन्दुवृन्दशीभाम् ॥ १२५ ॥

रणारम्भस्तम्भायितभुजनमत्तकामुत्तलना-

लसद्वाणश्रेणीहनिनिद्रितगीर्गनिनिरैः ।

स्फुरत्कोषाटोपं दनुननुनरससयकृता

कृता सेना येनामरपरिवृद्धस्यापि मित्रुग ॥ १२९ ॥

छाटश्चाटुर्विधि व्यपत्त मगधो मौग्यानि युद्धेदेना-

वद्वान्यद्वनृपोऽमुत्तलशल्सदेहो विदेहोऽननि ।

वङ्गः संगरमहुरः समभवत्कदर्मारवीरो रम-

स्मेरं न स्मरस्मरद्विस्मरक्रोधेऽत्र घात्रीधवे ॥ १३० ॥

देवेन्द्रोपवनैकसीन्नि पवनैर्मौलि दधाने मुदा

मन्ये कल्पतरौ मधुवतरवैः स्थानप्रदानोद्यते ।

सानन्दं पैविलक्ष्मपद्मलदशां वन्दैर्यशो दाननं

शश्वद्यस्य विभावरीविभुविभामङ्गीनिभं गीयते ॥ १३१ ॥

म्वदानैर्दानेभ्यः प्रकृतिकृतिना येन निकृतं

विनिद्रं दारिद्र्यं रिपुनृपतिभिर्मैत्र्यमकरोत् ।

प्रसत्त्या तेभ्योऽपि प्रसभमथ निष्कासितमथो

गतं स्वसिन्नेव प्रलयमिदमाधारविवशम् ॥ १३२ ॥

आकर्ण्यकण्ठं पूर्णक्रतुशतजनितं यद्यशो गीयमानं

सानन्दं सुन्दरीभिः कति कति जगति प्रीतिमन्तो न जाताः ।

ऐश्वर्यभ्रंशमीत्यामजत शतमुखः किं तु दैन्यानि दीनः

स्वैरं वैरोचनोऽभून्मनसि किंसेलयन्विघ्नमिन्द्रत्वलाभे ॥ १३३ ॥

लोकायं क्रतुभोजिनां क्रतुशतं तन्वन्पयोजीविनां

विश्वाय द्विपदङ्गनाश्रुसलिलाः स्रोतस्विनीः संसृजन् ।

वीरेन्दुर्भगते समीरणभुजां बाहाद्विधातैर्मरु-

न्मार्गं च प्रययत्त कुत्र विदधे दक्षः सुभिक्षोत्सवम् ॥ १३४ ॥

इति धीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रसूरिविरचिते धीपालभारतनाम्नि महा-

काव्ये वीरादे आदिपर्वण्यादिवंशावतरणे भरतप्रभृतिद्वादशराज-

वर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

पाराशरमकूपारमिव पुंरूपिणं म्रुमः ।
 येनोद्गीर्णाः गुणसिक्तमुक्तावद्भारतोक्तयः ॥ १ ॥
 इत्थायुक्तकोटीरः पुरा भूपो महाभिषः ।
 पुण्यं निर्माय निर्माय निर्मायः स्यर्गिनां गतः ॥ २ ॥
 द्युसद्भिः सममन्येषुः प्राप्तः पद्मभुवः गभाग् ।
 त्रिमार्गमागतं तत्र मरुतापहृताम्बगम् ॥ ३ ॥
 गाकाह्नुं यीशमाणो ग्यम्भुनेष्वनिमिषेष्वपि ।
 ब्रह्मशापादेकाध्यायमपायं व्यवनं द्विवैः ॥ ४ ॥
 अहं प्रतीपभूपस्य भूयारो तनुभूरिति ।
 चिन्तयन्म द्युतः स्यर्गास्तुभेदागर्भमाविशत् ॥ ५ ॥ (विरोचकम्)
 सोऽयं महाप्रभावोऽभूत्प्रतीपद्विधीषनेः ।
 दशिवंशमरोहंसः शंतनुर्नाम नन्दनः ॥ ६ ॥
 प्रतीपे शान्तनारुण्ये धितारुण्ये तपःशृङ्गि ।
 तनुतां शंतनुः दमापः शत्रुसंहानमानयत् ॥ ७ ॥
 विना नाशेन जीवन्तः पुरतो यस्य पक्षिणाम् ।
 अन्तुटस्तोत्तमर्णानामधमर्णा इव द्विव ॥ ८ ॥
 यस्यान्तुतप्रभायेन पाणिस्पर्शेन धौवनम् ।
 ग्रीणांस्तूर्णमयन्ति स्म मधुनेषु महीरुहा ॥ ९ ॥
 अहं वसिष्ठश्चान्तार बान्तारहृतराः पुरा ।
 रन्तुं मेरुभुवि स्मेरवमरो वमरो ययुः ॥ १० ॥
 तत्रावनेषुय गां स्पष्टमष्टमस्य वमो प्रिया ।
 माहात्म्यमेतस्याग्रायं मे नाथ वन्दनम् ॥ ११ ॥
 देवा मधुर्विराडोवदथ दौरेष्ट्यो वयुः ।
 मिही नन्दिनी विधानन्दिनी गौरि गौरीवम् ॥ १२ ॥

क. १. '११४' अत्रान्तराणां स्व-गुणयो 'दुग्धम्' इत्येकैकान्तम्,
 'दुग्धम्' च

तथा विरहितो राजा निदायेव निशाकरः ।
 म्लानं संप्राप तापेन तेजगेव विवस्वतः ॥ २५ ॥
 अपि स्त्रीभूणहत्याभिर्न शोयं याति जाह्नवी ।
 कर्मसाक्षी न किं भानुरेनां शोषयते न यत् ॥ २६ ॥
 विमर्तु शिरसा शंभुरेनां भस्मास्थिभूषणः ।
 त्रया तव क्रमेणापि मृदातः पुरुषोत्तम ॥ २७ ॥
 मलस्पर्शेन लोकानां पातके याति दूरतः ।
 अस्याः स्वयं कृतैः पापैरद्भुतैरभिन्नो नितम् ॥ २८ ॥
 ईदृक्पापघ्नः स्थानं नरवेऽपि न रिचते ।
 एतत्तद्वृत्तं जन्तुं कालस्तद्भूतलोऽर्पयेत् ॥ २९ ॥
 किमेवा न विरोधेन पातकलोमकारिणी ।
 यमुनापि समुद्रोऽपि श्यामी यदभिषङ्गतः ॥ ३० ॥
 स दूषयत्तरीमेताभेतादगुःश्रमागिति ।
 सन्निर्वैः शुर्विदग्ध्यमनिभैरिति भाविनः ॥ ३१ ॥
 मा पतः पातके वन्द्यां जाह्नवीमिति दूषयत् ।
 स्वेच्छारोधेन यातामी प्राण्यं तद्वचनं स्मर ॥ ३२ ॥
 अनितुल्येति शुद्धात्मा सन्निवानां वसोभरैः ।
 समन्वेत्याहु संभाष्य गङ्गां धाम जगाम सः ॥ ३३ ॥
 कालेन विरहसेव रथी भागीरथीनटे ।
 ददर्श दर्शनीयाहमेकभेशः कुमारवध ॥ ३४ ॥
 मूर्धं दर्पं तु मर्षनं धीरं दीरं तु वा रसम् ।
 तृणाय त्रिजगद्दीर्घं मन्वमानं दृशा भवाम् ॥ ३५ ॥
 त्रिनेत्र गौरवाद्येष्टा विस्मयपरित विवाम् ।
 ताड्युच्यन्मण्डलानुरागैः तिकनारकैः ॥ ३६ ॥
 वर्णान्तादृष्टबोद्धकैराहुर्विमतारवैः ।
 प्रविचिन्विषुष्य गङ्गाधरैरेव विज दन्तुतम् ॥ ३७ ॥

आज्ञा यस्य महीमनुः कीर्तिश्च नर्पणा मिगः ।
 आरुरोह शिरोदेशमशेषगृहिणीभृताम् ॥ ८९ ॥
 ततो विविजगीर्णाय निगः मत्स्यननोऽहरन् ।
 अम्बाम्बाञ्जाम्बिका बालाः काशिराममंगरा ॥ ९० ॥
 अग घन्वानि पुन्वाना मोलाः कोनाहलोद्गः ।
 स्वयंवरनृपा वयुः प्ररनाय धुर्नाननिम् ॥ ९१ ॥
 नक्षत्राणीव सीमांशुर्वित्ता क्षत्राणि सिन्धुनः ।
 रौजानमिव रानानं शाल्यं कोपी द्युजोप सः ॥ ९२ ॥
 इत्यादित्यायमानौजा रथी त्रिपथगात्मनः ।
 अवधूय बधूनुब्धानानगाम स्ववेशमनि ॥ ९३ ॥
 चित्ते चित्तेश्वरः शाल्यो मां पीडयति शल्यन् ।
 अम्बाभिवा वदन्तीदं प्रैपि शंतनुमनुना ॥ ९४ ॥
 द्वे कन्ये तदसौ घन्ये मदवानुदवाहयत् ।
 विचित्रोर्वीभृता चित्तभुवा प्रीतिरती इव ॥ ९५ ॥
 प्राणघृते पणीभृता हारिता भवती मया ।
 अङ्गीकरोमि नैव त्वा जेतारं भज मामिति ॥ ९६ ॥
 इत्थमम्बापि शाल्वेन न्यकृता धिक्कृताशया ।
 पुनर्धुर्नामुनं प्राप स्वमृसापत्यकाङ्क्षया ॥ ९७ ॥ (युग्मम्)
 आसक्तापि कुरङ्गाक्षी शङ्कनीया विचक्षणेः ।
 अन्यासक्ता न वक्तव्या भीष्मेणेति न्यकारि सा ॥ ९८ ॥
 नाग्रतश्च न पश्चाच्च सदिग्धा दग्धवीरगात् ।
 तदाम्बा चटिकाचञ्चुचरिण्युर्वदरोपमाम् ॥ ९९ ॥
 दैवादुभयतो भ्रष्टा कष्टाद्गत्वा वनं मुनीन् ।
 तं निवेद्य स्ववृत्तान्तं प्रव्रज्यां याचते स सा ॥ १०० ॥
 होत्रवाहननामात्र तस्या मातामहः स्थितः ।
 राजर्षिस्तत्कथा श्रुत्वा ता जगाद विषादमाक् ॥ १०१ ॥

पशुरामं महेन्द्राद्रौ पुत्रि त्वं शरणं श्रय ।
 शिष्यस्तस्य गिरा स त्वां गाक्ष्यः स्वीकुरिष्यति ॥ १०२ ॥
 तस्मिन्निदं वदत्येव रामशिष्योऽकृतप्रणः ।
 तत्र स्वेच्छागतो ज्ञातकन्यावृत्तोऽग्रवीदिति ॥ १०३ ॥
 एतत्तपोवनं प्रातः स्वयं रामः समेप्यति ।
 इत्युक्ते तेन रामोत्का कन्या तस्यौ तथैव सा ॥ १०४ ॥
 स्वयं प्रातः समायातमथ तं मुनिपूजितम् ।
 नृपात्मना कृपारामं सा रामं शरणं ययौ ॥ १०५ ॥
 श्रुत्वाप तत्कथां रामो रामां तामिदमग्रवीत् ।
 शिष्यो भीष्मः शुभेन त्वां निराकर्ता गिरा मम ॥ १०६ ॥
 त्वत्कामसिद्धये यामः कौरवं क्षेप्रमित्यसां ।
 गेदित्वा तां समादाय कुरुक्षेत्राय चेलिवान् ॥ १०७ ॥
 प्राप्तो गुरुः कुरुक्षेत्रं रामो भीष्मेण पूजितः ।
 जल्पसम्भाविवाहार्थं निराकारि गिरां भरः ॥ १०८ ॥
 रामो रथमयारूढः क्रोधेनः प्रघनेच्छया ।
 गुरुरप्यातनायीति संनद्धः सिन्धुभूरपि ॥ १०९ ॥
 क्षत्रान्तकेन रामेण समर पुत्र मा कृपाः ।
 इत्येवं गद्गयाप्युक्तो भीष्मो नाज्जह्रियायुधम् ॥ ११० ॥
 क्षोभयन्ती भिया लोकं लोभयन्ती च नारदम् ।
 शोभयन्ती दिवं बाणैर्युयुधाते क्रुधाथ तौ ॥ १११ ॥
 जाद्व्या वगुभिर्विप्राकारे रामाग्रमूर्धितः ।
 आधासितो धृतोत्साहश्चे भीष्मो मुहुर्मृषम् ॥ ११२ ॥
 युद्धं कृत्वाद्भुतं क्रुद्धौ प्रयोविशतिवासरान् ।
 तौ यस्मात्प्रहोदयो वारितौ वानुरैः सुरैः ॥ ११३ ॥
 रामेऽपि निष्कलीभूते पराभूतेति कन्या ।
 धुनीसनुवधप्यानात्तपस्तप्तुं वनं ययौ ॥ ११४ ॥

सचिवैः सत्यवत्या च बोधितोऽथ धुनीसुतः ।
 प्रतिज्ञामहभीर्भजे न भुवं न च सुभुवम् ॥ १२७ ॥
 बन्धूनां वा द्विजानां वा वीर्यादुद्ध्रियते कुलम् ।
 इति श्रुतिगिरा भीष्मः सत्यवत्या न्यवेदयत् ॥ १२८ ॥
 द्विजं निजसुतं व्यासे तत्र निश्चित्य कर्मणि ।
 सती यदा हृदा दध्यौ स तदैवामवत्पुरः ॥ १२९ ॥
 स मातुरातुरैर्वाक्यैरपि भीष्मस्य भाषितैः ।
 शीलमाधुर्यधुर्योऽपि तत्कर्म प्रतिपन्नवान् ॥ १३० ॥
 राज्ञो विनिप्रवीर्यस्य भेजिबालम्बिकामय ।
 एष दुर्वपभाक्शूकसंकोचितविलोचनाम् ॥ १३१ ॥
 अन्यः सुतोऽस्या भावीति जल्पन्मातृगिरा पुनः ।
 व्यासोऽम्बालां द्वितीयां रथी शूकपाण्डुमभामनत् ॥ १३२ ॥
 अस्याः पाण्डुः सुतो भावीत्याख्यन्मातुः पुरो मुनिः ।
 ततोऽन्धं धृतराष्ट्राख्यं सुपुत्रे सुतमम्बिका ॥ १३३ ॥
 अम्बालाप्यद्भजं पाण्डुपिण्डं पाण्डुमजीजनत् ।
 अम्बिकाभावभोगार्थं पुनर्माप्रार्थितो मुनिः ॥ १३४ ॥
 सोऽम्बिकाशूकसंदिष्टां हृष्टां शूद्रीमयाम्यगात् ।
 साप्यसूतं सुतं धर्मविदुरं विदुराभिधम् ॥ १३५ ॥
 अणीमाण्डप्यशापेन धर्मोऽयं शूद्रतां ध्रितः ।
 विदुरो धर्मविद्वीमान्भावात्पुनरुत्वागमन्मुनिः ॥ १३६ ॥
 धृतराष्ट्रो धियां धाम नागायुनबलोऽजनि ।
 समस्तशास्त्रसंदोहच्छिंदुरो विदुरोऽप्यभूत् ॥ १३७ ॥
 पुनर्द्विपियशोम्भोधिशोषकुम्भोद्भवोऽभवत् ।
 इलाविलासिनीजानिः पाण्डुरुद्दण्डवण्डिमा ॥ १३८ ॥
 यशःसुधाकरो यस्य वचसां कस्य गोधरे ।
 मल्लणोऽपि निशा येन नूनं ज्योत्स्नी भविष्यति ॥ १३९ ॥

इयमासाद्य कालिन्दीमिन्दीतरनित्रेणना ।
 तेपे द्वादश वर्षाणि सामर्गा दुम्भरं ततः ॥ ११५ ॥
 जन्मान्तरे त्वदिच्छेयं फल्गुनादिनि भागिनि ।
 पुरो भूत्वा तिरोभूते भूतेशे साग्निमानिशात् ॥ ११६ ॥
 प्राक्पुत्री सैव पुत्रोऽस्तु तथेति वरदे हरे ।
 सा पुत्रार्थोग्रतपसो वृषदस्य सुतामस्तु ॥ ११७ ॥
 पित्रा पुत्रोऽयमित्येषा ह्यापिना नरवेणमाहू ।
 हिरण्यवर्मणः पुत्र्यां दशार्णेन्दोर्व्यग्राहयत् ॥ ११८ ॥
 मत्वा कालेन तत्कूटं विग्रहोमे दशार्णेपे ।
 पित्रोर्दुःखितयोराप सारण्यं मरणेच्छया ॥ ११९ ॥
 क्लिश्यन्त्ये मर्तुमेतस्ये विग्रहोपशमावधि ।
 स्थूणस्तददवीयसः स्वं पुंस्त्वं दयया ददौ ॥ १२० ॥
 गत्वाथ ज्ञापयामास तद्दत्तं पितरावसौ ।
 ततो हिरण्यवर्मापि ययौ संहृत्य विग्रहम् ॥ १२१ ॥
 स्त्रीचिह्नं तु स्वयं तस्या विभ्रत्प्रासादगर्भगः ।
 श्रीदेऽप्यम्यागते नाम्युत्थानं स्थूणो द्वियाकरोत् ॥ १२२ ॥
 त्वं स्त्री सास्तु पुमानेव यावज्जीवं घनाधिपः ।
 तैत्स्वरूपैरिज्ञातकोपोत्तापः शशाप तम् ॥ १२३ ॥
 इत्यादातुं न यस्तोऽभूत्क्षमः पुंस्त्वं तैयार्पितम् ।
 शिखण्ड्याख्योऽभवद्भीष्मभिदे सा द्रौर्पदिस्ततः ॥ १२४ ॥
 इतश्चारिच्छिदाभीष्मे भीष्मे ग्रीष्मार्कतेजसि ।
 प्रियाम्यां सममक्रीडद्विचित्रनृपतिः सुखम् ॥ १२५ ॥
 अतिस्त्रीसङ्गतो राजा पीडितो राजयक्ष्मणा ।
 द्रष्टुं रम्भादिरम्भोरुरिव कामी दिवं ययौ ॥ १२६ ॥

१. 'स्त्रीवेप' ग. २. 'तस्य' ग. ३. 'व्यधात्' क-ख. ४. 'सा तु' ग. ५. 'तस्य रूप' ग. ६. 'परिज्ञान' क; 'प्रतिज्ञात' ख. ७. 'तथा' ग. ८. वृषदापत्यम्. ९. 'मीष्मार्क' ग.

सचिवैः सत्यवत्या च बोधितोऽथ धुनीमुनः ।
 प्रतिज्ञामहभीर्भजे न भुवं न च सुभ्रुवम् ॥ १२७ ॥
 बन्धूनां वा द्विजानां वा वीर्यादुद्भियने कुलम् ।
 इति श्रुतिगिरा भीष्मः सत्यवत्या न्यवेदयत् ॥ १२८ ॥
 द्विजं निजमुतं व्यासं तत्र निश्चित्य कर्मणि ।
 सती यदा हृदा दध्यौ स तदैवाभवत्पुरः ॥ १२९ ॥
 स मातुरातुरैर्वीर्यैरपि भीष्मस्य भाषितैः ।
 शीलमाधुर्यधुर्योऽपि तत्कर्म प्रतिपन्नवान् ॥ १३० ॥
 राज्ञां विचित्रवीर्यस्य भेजिजानम्बिकामथ ।
 एष दुर्वेषमानश्कसंकोचितमिलोचनाम् ॥ १३१ ॥
 अन्यः सुतोऽस्या भावीति जल्पन्मातृगिरा पुनः ।
 व्यासोऽम्बालां द्वितीयां र्यां शूकपाण्डुमधामनत् ॥ १३२ ॥
 अस्याः पाण्डुः सुतो भावीत्यारूप्यन्मातुः पुरो मुनिः ।
 तनोऽन्धं धृतराष्ट्राख्यं सुपुत्रे सुतमम्बिका ॥ १३३ ॥
 अम्बालाप्यद्भनं पाण्डुपिण्डं पाण्डुमजीमनन् ।
 अम्बिकामावभोगार्थं पुनर्माश्रायितो मुनिः ॥ १३४ ॥
 सोऽम्बिकाश्कसंदिष्टां दृष्ट्वा शङ्कीमयाम्यगात् ।
 साप्यसूत सुतं धर्मविदुरं विदुराभिधम् ॥ १३५ ॥
 अणीमाण्डव्यशापेन धर्मोऽयं शूद्रतां ध्रितः ।
 विदुरो धर्मविद्वीमान्भावीत्युक्तत्वागमन्मुनिः ॥ १३६ ॥
 धृतराष्ट्रो धियां धाम नागायुतबलोऽजनि ।
 समस्तशास्त्रसंदोहष्टिन्दुरो विदुरोऽप्यभूत् ॥ १३७ ॥
 पुनर्द्विषियशोम्भोधिषोषकुम्भोद्भवोऽभवत् ।
 इलाविलासिनीजानिः पाण्डुरुदण्डवण्डिमा ॥ १३८ ॥
 यशःसुधाकरो यस्य वयसां कस्य गोपेरे ।
 ब्रह्मणोऽपि निशा येन नूनं ज्योत्स्नी भविष्यति ॥ १३९ ॥

उद्गता वृत्तादेन गान्धापि गृह्यत इति ।
 उद्गतावननञ्चोपशान्तपुराण वग ॥ १४० ॥
 निष्णोः निवासहः सूरः निष्पन्नमेवमन्ते ।
 प्राप्नुयीं कुन्निमोनाय भर्मगुनीमदात्ताम् ॥ १४१ ॥
 मोज्ज्वादिमत्तिमुद्येन तमै तुर्गमिणामदा ।
 मन्त्रो ददे मुदाहारेणार्गतेपुनरः ॥ १४२ ॥
 अगाह्य रवि मन्त्रप्रत्यगाय कुमारिका ।
 नन्दनं तत्प्रसादेनागत कन्दैव नामात् ॥ १४३ ॥
 बाञ्छं सहोत्पन्नादङ्गाप्रसांनाहमशिष्यत् ।
 सा तं बन्धुदिया पेटान्यम्यमाद्यु नदीजंते ॥ १४४ ॥
 वैरिभ्रमपदक्षीणमित्यमो विध्वनी शुभम् ।
 कन्या पाण्डुनरेन्द्रेण पर्यणायि स्वयंवरे ॥ १४५ ॥

(पञ्चमिः कुलक)

परां पर्यणयन्माद्रीमद्रीश इय मेनकात् ।
 पाण्डुभूपः स्फुरद्दूषः संपदा विश्वविश्रुताम् ॥ १४६ ॥
 द्युतिं दधार धाराभ्यामिवासिर्भूमिवासिनः ।
 ताम्यां लक्ष्मीनटीनित्यनृत्यरङ्गेण रङ्गितः ॥ १४७ ॥
 विदुरो देवकक्षमापमुता पारशवीं श्रुताम् ।
 परिणीय परप्रेमा सुपुत्रे शतशः सुतान् ॥ १४८ ॥
 एकदानेकदावाग्निप्रतापः पाण्डुभूपतिः ।
 आखेटकविधानाय सुभयान्समर्पितहत् ॥ १४९ ॥
 वाताभयानलीलेषु नीलेषु येषुपु म्थिताः ।
 नीलीचीरधरा वज्रधराधीशं धनुर्धरा ॥ १५० ॥
 पापद्विवर्धितोत्साहाश्चेलुर्मेचकरोचिपः ।
 अशुमध्यानसनातपातकैरिव वेष्टिताः ॥ १५१ ॥

तेषां देषां विरोधेन हयानामुपकर्णयन् ।
 अभ्युद्गमावर्नीनीवकुलं सकलमाकुलम् ॥ १५२ ॥
 केऽपि प्रतापयमग्नाः शुद्धा शुद्धाश्च केचन ।
 बनेवरा हरीणां तु न भियो म रुयोऽभवन् ॥ १५३ ॥
 त्रिभिन्नगुणवादेन वरादेण साहाय्यः ।
 पातदूरगलद्भस्तो नययुद्धं रदैर्न्ययान् ॥ १५४ ॥
 गुणे प्रविश्य सिंहस्य प्राणत्यागेन कथन ।
 गृह्णन्प्राणांश्च धीर्ति न लाभज्यवद्वति व्यधाय ॥ १५५ ॥
 सिंहं मोषितमायानं कश्चिदोष्ठपुटीभूतम् ।
 द्रुद्धगूर्वशरीरेण जघे गण्डद्वयं रयान् ॥ १५६ ॥
 वधयन्पद्मवक्रस्य वक्रमग्नौ महाबलः ।
 भ्रूवदृष्टं समारूढो गौरीकृतगुणोऽभवत् ॥ १५७ ॥
 गत सिंहेन रामायं कुर्यन्कोऽपि महाभरः ।
 मर्त्यं पश्यन् तदैव शंकरुपात्मिजगुभुषः ॥ १५८ ॥
 कल्या कल्यामास मध्ये कर्म हरिं वरः ।
 मुला तथा यथाप्रावगिष्यन् इव सोऽभवत् ॥ १५९ ॥
 अवेद्यपाटनकृतं दूरं रागः परो हरिम् ।
 अण्डदोर्दण्डपातेन घूर्णितासमद्रुतम् ॥ १६० ॥
 नृभिरेषु तथा सिंहसंघातपरिघातिषु ।
 द्रोहे स्वसिंहसार्थं किलासं शीलजा मयी ॥ १६१ ॥
 तदाभवद्दण्डभोगमयभट्टरभेनयाम् ।
 नश्यत् गत गार्होर्भोगेन्द्राणां भोगेन्द्राणां ॥ १६२ ॥
 आश्चर्यं तत्र दार्ढ्यविशीर्षिहन्महो भेदम् ।
 भेकभिर्दंदिदं बालगणशयिषु कृतम् ॥ १६३ ॥
 बन्दुपातालकण्टीषु क्षीमं नितिरय रतिम् ॥
 ह्यगोत्रभोगेन्द्राणां यथा तत्र सद्यस्ते ॥ १६४ ॥

रत्नैः कुम्भिशिरोयुक्तमुक्तैर्गारि दोष्मताम् ।
 पुष्पवृष्टिरभूत्तद्गोदितसोसहोदरच्युतैः ॥ १६३ ॥
 वृत्कारैश्च मृगेन्द्राणां हुंकारैश्च भुजामृतान् ।
 शङ्के भयं मयस्यापि तत्र प्रविशतोऽमनन् ॥ १६४ ॥
 वीरभारनमद्भूमीभुजशेषग्रहाकुलः ।
 तदा पाताललोकोऽपि धनुर्धर इवावभौ ॥ १६५ ॥
 कुम्भिकुम्भमणीनुस्वा सिंहैः कृपिरकारि गा ।
 असितार्चैर्मया भूरि जगृहुस्तदशःकलम् ॥ १६६ ॥
 कम्पितः शङ्कया शङ्के सोऽपि पातालसूकरः ।
 तत्र व्यतिकरे धात्री चकम्पे कथमन्यथा ॥ १६७ ॥
 मृगेन्द्रघातिनां मूर्ध्नि निपेतुः पुष्पवृष्टयः ।
 त्रस्यन्मृगधृतौ त्रिद्यमानेन्दुस्वेदविन्दुवत् ॥ १६८ ॥
 इति निर्जित्य गर्जन्तो निर्ययुस्ते भुजामृतः ।
 समदा मोदिनीनाथं मोदयन्तो मिथः स्तवैः ॥ १६९ ॥
 मृगो जीवन्नपि मृगः सिंहः सिंहो मृतोऽपि सन् ।
 नासन्नोऽपि स तस्य स्यात्परासोर्विगते रणे ॥ १७० ॥
 इति कौतुककेलीभिर्विनीर्णव्यसनो नृपः ।
 नामवत्तद्दिनं यत्र न पापधिविधिं व्यधात् ॥ १७१ ॥
 अन्यदा किम्भो नाम वने स्त्रीं रमयन्मुनिः ।
 द्वीवशान्मृगरूपस्थः पाण्डुना पीडितः शरैः ॥ १७२ ॥
 मृत्युस्ते स्वीरमादेव दत्तेन मुनिनामुना ।
 दृष्टपापेन शापेन दमापस्तापमवाप सः ॥ १७३ ॥
 प्रियाद्वयान्वितो भीष्मे भार न्यस्य ततो नृपः ।
 अनुशायी वर्नं प्राप हिमाद्रेर्गन्धमादनम् ॥ १७४ ॥
 तत्र सतोपपीपूषसिक्तस्त्वान्नस्तपश्चरन् ।
 सोऽस्थान्महर्षिसाहाय्यैः शतशृङ्गाद्वये गिरौ ॥ १७५ ॥

कुन्ती पाण्डूपरोधेन दुर्बामोदसमन्त्रतः ।
 निर्मला धर्ममाह्वय तन्नायूतं सुतं मती ॥ १७८ ॥
 धर्मोऽयं मूर्तिमान्मायी गृध्रो नाया सुविष्टितः ।
 इत्यवोचत्तदा तस्मिन्नेतरेऽम्बरसरस्वती ॥ १७९ ॥
 दैर्घ्यद्विदस्य तज्जन्म गान्धारी त्रिपुरध्वनिः ।
 गर्भोऽपातयद्धारिण्यूर्णा पुत्रप्रेषिकायाम् ॥ १८० ॥
 व्यामादेशात्ततो राक्षी सुतामेवां दानं सुतान् ।
 मूढमान्येदीदृष्ट्याभूतान्पूतबुभुक्षेवमीदृशम् ॥ १८१ ॥
 इतः कुन्त्या पुनर्मन्त्राहूतान्महत्तमजः ।
 भीमः सहजभीमधीराजायन गजायनः ॥ १८२ ॥
 धातुभक्तो बर्ही शूरो दूरमेघ भविष्यति ।
 इत्यसिञ्जातमात्रेऽपि वनार व्योमधारती ॥ १८३ ॥
 सोऽम्यदा व्याघ्रभीतायाः वीरान्मातुः पथान् न ।
 पूर्णोवहार न शिलां दयानो भीयादयया तनः ॥ १८४ ॥
 जानोऽयं तनयो यस्मिन्नदि वैदिमहा महान् ।
 तस्मिन्नमनि पूर्णाङ्गो गान्धार्याः प्रथमोऽङ्गुलः ॥ १८५ ॥
 ताम्यज्यसमाहूतात्पुनरुतादधो पूषा ।
 नीमपाण्डुरवस्तुष्टादगूत गुणमर्जुनम् ॥ १८६ ॥
 बालव्यास्य सुतं वीर्य निजवत्तद्विभक्तम् ।
 प्राप्नुयदा दिवस्ताताः पुष्पवृष्टिभक्तार्तिदाम् ॥ १८७ ॥
 तेजसा तस्य बालस्य शिवा इव दिवोऽयम् ।
 तदाजगमुर्महेन्द्राणां वरित स्फुरितेऽयम् ॥ १८८ ॥
 जदी नदी व न बालो रिपुमेवकलकञ्जर ।
 भविष्यत्यदमित्यादीतदा मन्दमन्त्रती ॥ १८९ ॥

रत्नैः कुम्भिशिरोयुक्तमुक्तैरुपरि दोष्मताम् ।
 पुष्पवृष्टिरभूत्सद्गोतिशर्तामहोदरच्युतैः ॥ १६५ ॥
 वृत्कारैश्च मृगेन्द्राणां हुंकारैश्च भुनाभृताम् ।
 शङ्के मयं मयस्यापि तत्र प्रविशतोऽमक्त् ॥ १६६ ॥
 वीरमारनमद्भेमीभुग्नशेषग्रहाकुलः ।
 तदा पाताललोकोऽपि घनुर्वर इवाबभौ ॥ १६७ ॥
 कुम्भिकुम्भमणीनुष्वा सिंहैः कृपिरकारि या ।
 असिलावैर्भटा भूरि जगृहस्तद्यशःफलम् ॥ १६८ ॥
 कम्पितः शङ्कया शङ्के सोऽपि पातालमूकरः ।
 तत्र व्यतिकरे धात्री चक्रम्पे कथमन्यथा ॥ १६९ ॥
 मृगेन्द्रघातिनां मूर्ध्नि निपेतुः पुष्पवृष्टयः ।
 घस्यन्मृगधृतौ खिद्यमानेन्दुस्वेदबिन्दुवत् ॥ १७० ॥
 इति निर्मित्य गर्जन्तो निर्ययुस्ते भुनाभृतः ।
 समदा मेदिनीनायं मोदयन्तो म्रियः स्तवैः ॥ १७१ ॥
 मृगो जीवन्नपि मृगः सिंहः सिंहो मृतोऽपि मन् ।
 नासन्नोऽपि स तस्य स्यात्परासोर्विरते रणे ॥ १७२ ॥
 इति कौतुककेलीभिर्वितीर्णव्यसनो नृपः ।
 नामवत्तद्दिनं यत्र न पापार्थिविधि व्यधात् ॥ १७३ ॥
 अन्यदा किदमो नाम बने स्त्री रमयन्मुनिः ।
 ह्रीवशान्मृगरूपस्थः पाण्डुना पीडितः शरैः ॥ १७४ ॥
 मृत्युस्ते स्त्रीरमादेवं दत्तेन मुनिनामुना ।
 दृष्टपापेन शापेन क्षमापस्तापमवाप सः ॥ १७५ ॥
 प्रियाद्वयान्वितो भीष्मे भारं न्यस्य तनो नृपः ।
 अनुशायी बन् प्राप हिमाद्रेर्गन्धमादनम् ॥ १७६ ॥
 तत्र संतोषपीपूषसिक्तस्त्वान्तस्तपश्चरन् ।
 सोऽस्थान्महर्षिसाहाय्यैः शतशृङ्गाह्वये गिरौ ॥ १७७ ॥

कुन्ती पाण्डुरूपेण दुर्वासोदत्तमन्त्रः ।
 निर्मला धर्ममाहूय तत्रागूत मुनिं मनी ॥ १७८ ॥
 धर्मोऽयं मूर्तिमान्मादी गृध्रो नासा युधिष्ठिरः ।
 इत्यबोचत्तदा तस्मिन्नेतानेऽम्बरसरस्वती ॥ १७९ ॥
 ईदृश्विदाभ्य तज्जन्म गान्धारी किधुरध्वनिः ।
 गर्भोदपातयद्वातैरपूर्णा पुत्रपेशिकाग्र ॥ १८० ॥
 व्यासादेशात्ततो राक्षी गुतामेवां क्षतं गुतान् ।
 गृह्णाम्नेदीष्टिपभूतान्मृतकुम्भेष्वग्नीवयन् ॥ १८१ ॥
 इतः कुन्त्या पुनर्मन्त्रसंहतान्महत्तमः ।
 भीमः सहजभीमधीरजायत गजायतः ॥ १८२ ॥
 भ्रातृभक्तो बली दारो दूरमेव भविष्यति ।
 इत्यस्मिन्नातमात्रेऽपि चकार व्योमभारती ॥ १८३ ॥
 सोऽप्यदा व्यामभीनायाः त्रोटान्मातुः वपान च ।
 पूर्णोचकार च शिलां त्वयाभीमारयसा ततः ॥ १८४ ॥
 जानोऽयं तनयो यस्मिन्नष्टि वैदिकदा महान् ।
 तस्मिन्नभि पूर्णोक्तो गान्धारीः प्रथमोऽङ्गजः ॥ १८५ ॥
 राभ्यज्जसमाहृतात्पुनरुतादभ्यो वृषा ।
 तीव्रपाण्डुतपस्तुष्टादगूत गुतमर्जुनम् ॥ १८६ ॥
 बाल्यवयस्य गुतं दीदय निजवत्प्रविभ्रमात् ।
 प्रापुस्तदा दिवस्ताताः पुष्पवृष्टिस्तर्जुनिनाम् ॥ १८७ ॥
 तेजसा तस्य बाल्यस्य जिता इव दिवोदयः ।
 तदाजगुर्महेन्द्राद्या वरित स्फुरिनेन्द्राः ॥ १८८ ॥
 जदी बदी बगी बालो रिपुमेभ्योऽप्यङ्गरः ।
 भविष्यत्तदभिद्यामीलदा नृपमल्लिकी ॥ १८९ ॥

अन्धस्य धृतराष्ट्रस्य पुत्रान्पाण्डोर्दृष्टव्यम् ॥
 शनं च यद्य वापेदादनीगुनुरवीकृतम् ॥ २०३ ॥
 प्राक्तपलप्यमानस्य तपोराशेः शार्दूलः ।
 जानपद्यस्तगोदशीर्हीर्यमखं च विच्युतम् ॥ २०४ ॥
 गतोऽन्यतो गुनी तत्र प्राप शान्तनुवाग्भिः ।
 पुंग्रीशिशू दारद्वेधाभूतशरीर्यममयी ॥ २०५ ॥
 कृपः कृपीति तौ रयानौ कृपया तपित्ताविन ।
 धनुर्विद्यां कृपोऽशिशि नित्यमेव शारदता ॥ २०६ ॥
 कापविद्याविदम्भस्य कृपयेति धुनीगुतः ।
 अस्यासाय सुतानेतानर्पयामास दुःसाहान् ॥ २०७ ॥

(धनुर्वि. कापपदम्)

आश्वात्तयन्मिथो मौलं वृषास्तानपातयन् ।
 पादे भूत्वा सुदाकर्षद्भीमः वीर्याय वीरवान् ॥ २०८ ॥
 गेह्वातीरेऽभ्यदा वीर्यागृहं तैः वीरैः कृतम् ।
 हन्तुं सलज्जशस्त्रीममतिभीमविरोधिनः ॥ २०९ ॥
 भीमो भोग्ये विधं दत्तं तैः शंभुरिव जीर्णवान् ।
 सुमः शिमो लताबद्धः सिन्धोलक्ष्पादिबोल्यान ॥ २१० ॥
 सुतः प्रमाणशोभ्याह्वये भागीरथास्यते गुनः ।
 वृद्धमाधिनो मर्षैरददयन् वृकोदर ॥ २११ ॥
 प्रविपुद्गलनः वृद्धः सार्वभौमोऽवृकोदर ।
 वीर्यावीर्यदण्डमारः सारथिस्तदहन् ॥ २१२ ॥
 इति हन्तुमशक्येऽस्ति तत्र तदपि कृतम् ।
 अन्धस्य शिशोः शस्त्रेण तेन दुःसेनं सुदृष्टवान् ॥ २१३ ॥
 इत्थं दारुणतया दुर्योधनं विधेरे ।
 दारुणतया कृपया तेन दत्तं यद्य दत्तं च तैः ॥ २१४ ॥

भरद्वाजमुनेर्वीनं धृताचीदर्शनच्युतम् ।
 द्रोणान्तर्निदधे द्रोणस्तेन सूनुः पुरामवत् ॥ २१९ ॥
 अवैदयं स्वयं वेदवेदाङ्गानि पिनुः पठन् ।
 शिवप्रसन्नं भरद्वाजादस्रं चाशेषमग्रहीत् ॥ २१९ ॥
 कृपां कृपस्ससारं स व्युवाह तदिहामवत् ।
 उच्चैःश्रवा इव नदन्नश्चत्यामेति नन्दनः ॥ २१७ ॥
 भारद्वाजोऽपि वित्तार्थी स भार्गवममार्गयत् ।
 निःस्वेनासौ घनुर्वेदः सहस्रोऽमुना ददे ॥ २१८ ॥
 द्रुपदन्यकृतेनापि नगरे नागसादये ।
 वितन्वता महस्तेन सहस्तेनाश्रितः कृपः ॥ २१९ ॥
 अविज्ञातः कृपेणासौ कुमारम्भोऽन्तरान्तरा ।
 नित्यं ददौ घनुर्विद्यामनवद्यां विदांवरः ॥ २२० ॥
 कृपेऽन्यदा कुमाराणां क्रीडतां कन्दुकश्च्युतः ।
 ऐपीकैरन्वनुक्षेपविद्वैराकृष्य तेन सः ॥ २२१ ॥
 कलामिति परिज्ञाय द्रोणाय तैट्तिनीमुतः ।
 तनयानर्पयामास घनुरभ्यासहेतवे ॥ २२२ ॥

(अष्टभिः कुलकम्)

नद्यां यः प्रापि सूतेन राधया पालितो मुदा ।
 कुन्तीसूनुः स कानीनः कर्णोऽभ्यासमिह व्यधात् ॥ २२३ ॥
 अभ्यास्यदिह वैश्याभूर्मुमुक्षुर्बृतराष्ट्रजः ।
 भूरयोऽन्येऽपि भूपालाश्चकुर्वदशिकाः श्रमम् ॥ २२४ ॥
 एकस्तेषु बभौ कर्णो नक्षत्रेष्विव चन्द्रमाः ।
 अपि तस्मादशोमिष्ट दीप्त्या रविरिवार्जुनः ॥ २२५ ॥
 चिन्तयन्कवलं ध्वान्तेऽप्यभ्यासाद्वक्रगं नरः ।
 अभ्यस्यन्नक्तमप्यासीच्छब्दवेधी गुरुप्रियः ॥ २२६ ॥

१. 'आशेषम्' क. २. 'अग्रहतेन' रा. ३. 'मुह्यतेन' ग. सहस्तेन सामिन
 ४. 'तैट्तिनीजनिः' क. ५. 'कुन्तीसूनुः' क.

अर्जुनं च मयुधं च मयविद्याभारधारणे ।
 वामदक्षिणधौरेयौ भेनेऽयौ मनसा शुभः ॥ २२७ ॥
 भीमोऽभवद्रदायुद्धे धुर्यो दुर्योधनमथा ।
 कृपाणे नकुलोऽधेयु सहदेवयुधिष्ठिरो ॥ २२८ ॥
 आगच्छदेवदा द्रोणमेकलव्यो निषादराट् ।
 अराम्यासमनिर्दाम इत्यनेन म्येषधि च ॥ २२९ ॥
 व्याघ्रसोऽथ गुरुं कृत्या मृन्मयं विन्मयाश्रयः ।
 क्षापाभ्यासं चकारासौ जातश्च धुरि भन्विनाम् ॥ २३० ॥
 द्रोणदक्षिणगणोऽभ्येगुरभ्यामाय वनं गतः ।
 श्वानं श्वानविदीर्णम्यशिसमोपुर्मशत ॥ २३१ ॥
 कस्येदं लाघवमिति ध्यात्वा तत्पदमार्गगाः ।
 पृक्कलखं व्यलोकन्त तेऽभ्यग्यन्तमिषुवर्मः ॥ २३२ ॥
 कस्यवमित्येष तं दृष्टो निमगाद निषादराट् ।
 हिरण्यधन्या तानो मे द्रोणो भगुषि मे शुभः ॥ २३३ ॥
 द्रोणोऽथ ज्ञाततद्दृतः स मा भूदधिकोऽर्जुनात् ।
 इति तदक्षिणाक्षुर्धं गुरुदक्षिणयामर्हीत् ॥ २३४ ॥
 लक्षीकृते तरम्याविभासपक्षिगतेऽप्यरा ।
 दृष्टिगुष्टिण्यासार्धं सर्वेभ्योऽपिबतां गतः ॥ २३५ ॥
 श्वानं ग्राह्यमते गुरविरजसम्येगुरद्विष्टमहो
 दां माहमहो दारं शिववते भीम वृथागूनवे ।
 वीरः कोऽपि भगुर्धो न भवतः कस्योऽस्ति जल्पल्लिप्त
 दासं ब्रह्मदितोभिधानमममर्ज्विप्रयोऽयं ददौ ॥ २३६ ॥
 इति श्रीमहाभारतविष्णुसंहितायाः पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

एवम् ॥

एतादृशो मुनिर्दत्तः स मुने हृदाद
 लक्ष्मणादेन बन्धुदत्तदेवतादेवि ।

तद्रक्ष्यमानजगदिष्टपुराणवाणी-

गर्माद्रलद्भिरमृतैरमृतांशुरासीत् ॥ १ ॥

विस्तारशालिनि कुमारकुलश्रमेक्ष-

हेतोः कृती विदुरदर्शितभूमिमागे ।

भीष्मोऽन्यदा गुरुगिरा नगरस्य बाह्ये

प्रापञ्चयत्किमपि मञ्चकचक्रवालम् ॥ २ ॥

भीष्मादिकेषु धृतराष्ट्रपुरोगमेषु

भूषेषु भूरिषु विभूषितमञ्चकेषु ।

रङ्गं प्रविश्य गुरुरुज्ज्वलवेषधारी

पुत्रान्वितो बलिर्विधिं विधिवद्व्यवत्त ॥ ३ ॥

नानाविधप्रहरणग्रहणप्रवीणा

वीणामृदङ्गपटहादिषु वादितेषु ।

पादाङ्गुलिस्थितनतोज्ञतलोकदृष्टा

दृष्टास्ततोऽङ्गमविशन्वशिनः कुमाराः ॥ ४ ॥

आज्ञां गुरोर्गुणगुरोराधिगम्य वीरा

धर्माङ्गजप्रभृतयोऽथ पृथुप्रभावाः ।

तत्राश्वविस्तृणिकलातनुलाघवानि

भूजानिमण्डलमुदे कलयांचभूवुः ॥ ५ ॥

उद्यद्गदा कृतमदौ तदनु प्रवीरौ

वन्द्यद्विषावित्र विक्रस्वरचण्डगुण्डौ ।

विक्षोभिताङ्गिलमभौ रथसेन भीम-

दुर्योधनौ निजमदर्शयता विरोधम् ॥ ६ ॥

दुर्वारवैरथनयोरनयोरिदानीं

क्षोभेण सा भवतु भेदभयं समाया ।

अन्तम्लयाङ्गुलिगिरेनि निरोद्धुमश्च-

म्याशा म्यितं गिरिवेण गरीयसेव ॥ ७ ॥

मत्वा मृदामथ गुरोर्गुरुदक्षिणायां
 मित्वा नियन्त्रितमदुद्वेपदं कुमारः ।
 तं जाह साहसस्मेन हसन्निरोधं
 मुक्त्वा कृषीर्वात्स्वामकृपः पुरस्तात् ॥ २१ ॥
 प्राग्बालकैश्चिमुहदा प्रतिपन्नमर्थं
 लब्धस्य राज्यविभवस्य किल स्वया मे ।
 आसाद्य तं ह्रुपदं गन्मदगो ग्यकार्षी
 रोपेण मां तदिदमद्य फले तवाभूत् ॥ २२ ॥
 मित्रं भवामि पितृमित्रमुतोऽपि तस्मा-
 द्भुक्तं स्वमेव परिपालय भूमिपाल ।
 एतत्प्रेति राज्यविषयार्थमपि प्रदाय
 मीपीहृत्पदमाह नमुमैवम् ॥ २३ ॥ (निमिषिणीयम्)
 तस्मिन्नेव पृथक्पाथिबनन्दनस्य
 विधाविनी हेरिगुनी सगनं विचिन्त्य ।
 धर्माहमे अनित्यीरजनानुगमं
 मक्त्वा च कौरवपतिः विनर्त जगद् ॥ २४ ॥
 तात एत तावत्कुलस्य कथापि पार्थो
 येनानुरजितमनाथ जैयोऽजयथाथ ।
 एतावन्निगमय निषेधमय तत्र दूरे
 श्रीधारणावनपुंरे एतन्नु नोऽपि ॥ २५ ॥
 भूमेति मनुष्यजनानि दुषिष्ठिराय
 तां वारणावनपुर्गिभक्षित प्रभातात् ।
 एषा सिनी गुरपुर्गि च मुंरिर्धवा
 एते तूनेति कथयन्मय सर्वथा ॥ २६ ॥
 भाव विदन्नुदाममुप्य मत्तमहादे
 मक्त्वा तदहं जगण् मत्तमद्विषयम् ।

नत्वा नृपः कृपकृपीपतिभीममुष्मा-
 म्भ्रीरारणाग्नपुराय ततः प्रनम्ये ॥ २७ ॥
 पौरान्विष्टज्य सरलान्स कण्ठभिरामः
 शिक्षाप्रदानमिदुरं मिदुरं च नत्वा ।
 युन्तीयुतः सह सहोदरमण्डलेन
 तत्पत्तनं विदितहर्षपदं प्रपेदे ॥ २८ ॥
 तन्नागसाह्वयमभूदपभूति तस्मिन्-
 स्तद्धारणावतपुरं त्वतिभूति याते ।
 यन्मुद्यते दिनकरः किल तत्र रात्रि-
 र्यत्रैव दीव्यति विभुर्दिवसो हि तत्र ॥ २९ ॥
 कूटाशयेन सचिवेन पुरोचनेन
 प्राक्प्रेषितेन रिपुमिर्धृतराष्ट्रपुत्रैः ।
 निर्मापितं जतुगृहं दहनैकयोग्यं
 नीतश्छलेन दशमेऽग्निं पृथातनूनः ॥ ३० ॥
 तन्मुञ्जसर्जरसयावकवंशकाश-
 सपिःशणप्रभृतिभिर्द्रविणैः प्रकृतम् ।
 आग्नेयमेतदिति सद्य विभाव्य गन्धे-
 र्धर्मोद्भूरिदमभापत भीममुख्यान् ॥ ३१ ॥
 शङ्कर्यं सदा हुतवहाद्य विषाद्य दिक्षु
 युष्माकमस्त्यविदितो न च कोऽपि पन्थाः ।
 शिक्षामिमामदित मे विदुरस्तदानी-
 मागच्छतः मयि वचोभिरमूढगूढैः ॥ ३२ ॥
 शिसेयमद्य विदिता सदनेऽथ नेत्र-
 मार्गं गते हुतवहद्रैविणैककृते ।
 मन्ये पुरोचनममुं च सुयोधनार्थं
 विश्वासपातिनमिति प्रथितप्रपद्यम् ॥ ३३ ॥

लीलाणिमपचनमिर्मन्तकशिकाः ।

नामद्विभानिमपचनचामगेधिः ॥ ७९ ॥

पाणिद्वयीकचित्निर्मन्तगुणगुण-

मानाकृतमनिकृतिमिमहाहारा ।

अमेसरसारचनुगुणनादमष्ट-

शिजानकंकणकन्याकनूपुरादिः ॥ ८० ॥

(विभिर्भिरीरकम्)

शीराम्पुराशिनिहरहाहनीन्यागु

संभान्तभूमिभिभुष्टन्दगन्तभागु ।

लक्ष्मीरिव स्वयमराजव राजपुत्री

कस्मिन्न प्रगुणिता पुरुषोत्तमाय ॥ ८१ ॥

भूमीभूतः श्रितमुदो मदिरक्षणया

दृग्भीक्षणादपि तदा मदमत्तचित्ताः ।

सेरसारसायविकारविसंस्थुलानि

चक्रुश्चिराय विविधानि विनेष्टितानि ॥ ८२ ॥

लीलापरः कररुहाप्रपरम्पराभिः

केशानमार्जयदनङ्गकृताभिपद्मः ।

भारं न मे सृजति तन्वि शिरःस्थितापि

संज्ञामिमां विरचयन्नित्थ कोऽपि भूपः ॥ ८३ ॥

कश्चिद्व्यलोकत विलासविसंस्थुलात्मा

स्वं पाणिकंकणमणौ वदनारविन्दम् ।

द्रष्टुं ललाटफलके ध्रुवमेतदीय-

लामाक्षराणि विधिना विनिवेशितानि ॥ ८४ ॥

एतामनङ्गनृपजङ्गमरामधानीं

दृष्ट्वा विलासनलिने नयनं न्ययुक्तम् ।

देवी सरोजवसतिर्लसतीतिरूपा
 नो वेति वीक्षितुमिवातिरसेन कश्चिन् ॥ ८९ ॥
 सद्यस्तदीयकुचदर्शनजातभाव-
 संभाव्यमानमृदुपाणिजविभ्रमाभिः ।
 कोऽप्येकपाणिपरिमीलितपत्रपङ्क्ति-
 पस्पर्श नीररुहमन्यकराहुलीभिः ॥ ९० ॥
 संमार्जयन्कमुकलेशनियेशभाञ्जि
 कश्चित्पुणामलसर्नैर्दशनान्तराणि ।
 दास्यं तवैव सरलाक्षि बहामि सोऽह-
 मित्थं गुप्ते किल तृणं कलयाञ्चकार ॥ ९१ ॥
 शुभ्रप्रभोर्मिपुनरुक्तविलोहहारे
 नेत्रं ददौ हृदि परः स्वरभावभित्तः ।
 व्यक्तं बभूवमनलोत्प पुरोऽतिदूरे
 साक्षाद्विलोकितुमिवेह कृतप्रवेशात् ॥ ९२ ॥
 तस्यामनादरमना इव कश्चिदमे
 नीषामनस्थितमभापत यद्वयस्यम् ।
 तेनैव नक्षितशिराः स रराज कामं
 सामप्रविष्ट इव कामधराधिपस्य ॥ ९३ ॥
 कोऽप्युत्थितेन गृधुवामशराहुलीभि-
 र्भावाद्भुतो दिनदक्षिणपाणिमध्यम् ।
 अस्तुगुहं गृधुगुताकुचपुष्पपुष्प-
 त्पशोन्मिवे स्थिरयमाण इवास्तर्पयः ॥ ९४ ॥
 एषा विष्णोश्चतुर्भुजो हृदा च तन्द्री
 सर्वैरपि तिगिर्धरविभूता स्मरार्थैः ।
 एषा पुनर्धुराणोक्त्य हरगुणेन
 विलेख दोर्मुण्यचित्तयदर्शुनस्य ॥ ९५ ॥

राजन्यगर्वगिरिवज्रवं चकार
टंकारमिन्द्रतनुजोऽथ धनुर्गुणस्य ॥ १०४ ॥

(युगम्)

रागास्पदद्रुपदराजमुतावलोक-

पीयूषकन्दलितसान्द्रभुजावलेन ।

पार्थेन पार्यतचमत्कृतविक्रमेण

वेध्यं व्यपाति भुवि मार्गणलीलयैव ॥ १०५ ॥

उत्तालतालतरलेषु तदा जनेषु

खे दुन्दुभिघ्वनिपरेषु च देवतेषु ।

कृष्णाननेषु च नृपेषु पितुर्गिराथ

कृष्णार्जुनस्य वरमाल्यमयुक् कण्ठे ॥ १०६ ॥

असान्व्यडम्बयदसौ बटुमात्रकाय

पुत्रीं ददापिति तदा द्रुपदाय दूनाः ।

तत्र स्वयंवरसमाभुवि भूभुजंगाः

क्षोभास्पदं सपदि शस्त्रभृतोऽभ्यधावन् ॥ १०७ ॥

भीमार्जुनौ तदिह संनिहितौ हिताय

तेनाश्रितौ हरिहराविव दुर्निरीक्षौ ।

उत्पाद्य पादपमुदारमदातिभीमो

भीमोऽथ पार्थिवचमूदमूमुलत्ताः ॥ १०८ ॥

हारानपि स्वकुसुमप्रतिमान्स्वकीय-

शास्त्रासमानपि भुजानसमञ्जसेऽस्मिन् ।

मौलीनपि स्वफलजालसमानृपाणां

चिच्छेद भीमकलितः स तरुः क्रुधेव ॥ १०९ ॥

रुहस्य कुसुमानि यशांसि राज्ञां

एतामप्यप्यनराभरणानि तेषाम् ।

२. सदैव

१. न स ते तु पेतुः ॥ ११० ॥

वेगादमूर्ध्वपसमूहनमूर्ध्वमूल्य

भीमो जिगाय समरप्रसरेण शल्यम् ।

चापं तमेव युधि देवपतेः सुतोऽय-

मासाद्य कर्णमपवर्णमथ व्यधत् ॥ १११ ॥

नायं नयो भुजभृतामिति ते निकामं

दामोदरेण युधि तत्त्वविदा निषिद्धाः ।

जग्मुर्नृपा निजपदान्यथ तेऽपि पाण्डु-

पुत्राः कुलालकुलसीसि समं कुमार्या ॥ ११२ ॥

तानागतानथ जगाद वृथाद्य भिक्षा

भोज्यैव पथभिरभेदपरैर्मिक्षिता ।

मा भूदसत्यवचना जननीति तेऽपि

पथापि सात्परिणये समयं वितेनुः ॥ ११३ ॥

आग्नेय्य भूपतनयामथ किं मयोक्त-

मित्याकुलां स्वजननीं प्रनिबोध्य भीरा ।

धेहादुपेत्य हरितीरियुगे प्रयाते

भिक्षार्थिनः पुरि गताश्च समागताश्च ॥ ११४ ॥

मानुः पुरस्तदनु धर्मगुणान्विताया

भिक्षां तदा निजनिजाममुचन्दिनान्ते ।

हृष्टापदो हृष्टदभूपयुता म साप

मन्तगदाप किमु बन्धिम मनः सतीनाम् ॥ ११५ ॥

कृत्वा बलिं द्विजजनाय विनीर्यै भिक्षां

दत्वाथ पाचयन्मुलाय ततः कुन्दिना ।

बुन्नीमिता हृष्टदगूरदिनात्मयै

भीमाय रोपमहरोन्मुदिना वरं दाम् ॥ ११६ ॥

मुक्तायनो निदिश भग निदिश दक्षिणायां

कृत्वा निशानि बुद्धवत्पितृपत्न्यम् ।

राजन्यगर्वगिरिवज्ररवं चकार
टंकारमिन्द्रतनुजोऽथ घनुर्गुणस्य ॥ १०४ ॥

(युग्मम्)

रागास्पदद्रुपदराजमुतावलोक-
पीयूषकन्दलितसान्द्रभुजावलेन ।
पार्थेन पार्पतचमत्कृतविक्रमेण
वेध्यं व्यपाति भुवि मार्गणलीलयैव ॥ १०५ ॥

उत्तालतालतरलेषु तदा जनेषु
खे दुन्दुभिध्वनिपरेषु च दैवतेषु ।
कृष्णाननेषु च नृपेषु पितुर्गिराय
कृष्णार्जुनस्य वरमाल्यमयुक्ते कण्ठे ॥ १०६ ॥

अस्मान्व्यडम्बयदसौ बहुमात्रकाय
पुत्रीं ददाविति तदा द्रुपदाय दूनाः ।
तत्र स्वयंवरसभाभुवि भूभुजंगाः
क्षोभास्पदं सपदि शस्त्रमृतोऽम्यधावन् ॥ १०७ ॥

भीमार्जुनौ तदिह संनिहितौ हिताय
तेनाश्रितौ हरिहराविव दुर्निरीक्षौ ।
उत्पाद्य पादपमुदारमदातिभीमो
भीमोऽथ पार्थिवचमूरुदमूमुलत्ताः ॥ १०८ ॥

हारानपि स्वकुसुमप्रतिमान्स्वकीय-
शाखासमानपि भुजानसमञ्जसेऽस्मिन् ।
मौलीनपि स्वफलनालसमाननृपाणां
विच्छेद भीमकलितः स तरुः क्रुधेव ॥ १०९ ॥

रुहस्य कुमुमानि यशांसि राज्ञां
एतादृश्य च्छदानि पुनराभरणानि तेषाम् ।
दृष्ट्वात्यतिकरे जगत्सु सदैव

१. 'कल' क. ययं निपतितो न स ते तु पेतुः ॥ ११० ॥

वेगादमूर्त्तपसमूहचमूर्धिमूल्य

भीमो जिगाय समरप्रसरेण शल्यम् ।

षापं तमेव युधि देवपतेः सुतोऽय-

मासाद्य कर्णमपवर्णमय व्यधत् ॥ १११ ॥

नायं नयो भुजभृतामिति ते निक्रामं

दामोदरेण युधि तत्त्वविदा निपिद्धाः ।

जग्मुर्नृषा निनपदान्यप तेऽपि पाण्डु-

पुत्राः कुलालकुलसीमि समं कुमार्या ॥ ११२ ॥

तानागतानय जगाद पृथाद्य भिक्षा

भोज्यैव पद्यभिरभेदपरिमिलित्वा ।

मा भूदसत्यवचना जननीति तेऽपि

पद्यापि तत्परिणये समयं वितेगुः ॥ ११३ ॥

आलोक्य भूपतनयामथ किं मयोक्त-

मित्याकुलां स्वजननीं प्रविमोक्ष भीराः ।

धेहादुपेत्य हरिसीरियुगे प्रयाते

भिक्षार्थिनः पुरि गताश्च समागताश्च ॥ ११४ ॥

मातुः पुरस्तदगु धर्मगुणान्विताया

भिक्षां तदा निजनिजागमुज्जिदमान्ते ।

दद्यावरो ह्युपदभुषणता न ताव

मन्तव्यादाव किमु बन्धि मनः सतीताम् ॥ ११५ ॥

कृत्वा बन्धि द्विजतयाय विनीतं भिक्षां

दत्वाथ पाण्डवपुत्राय तत्र भुङ्गीताः ।

पुनर्निदिश ह्युपदगूरुदत्तात्मर्षे

भीमाय दक्षिणोऽङ्गुलिना बर्हताम् ॥ ११६ ॥

गुणात्मनो निदिश भग निदिश दक्षिणोऽङ्गु-

लिना शिराभिः पुनश्च त्रिपुनः पश्यन् ।

तेषां स्थिता शिरसि भोजमुना पदान्ते

कृष्णा च ऋतसमरायुधशौर्यनाचाम् ॥ ११७ ॥

तेषां नृपोचितवचांसि निशम्य घृष्ट-

द्युम्नः कुलालगृहसीमनि कुह्वलगुप्तः ।

प्रातर्न्यवेदयदिति ह्रुपदाय सर्व

सर्वसहापतिमुताः किल केनिदेते ॥ ११८ ॥

क्षत्राणि तानथ पुरोहितयोजनेन

निश्चित्य पाण्डुनृपनन्दनविभ्रमेण ।

आनीय सधनि रथैरथ भोजयित्वा

घृष्टो यथातथमुवाच युधिष्ठिरोऽस्मै ॥ ११९ ॥

चण्डांशूज्ज्वलदुज्ज्वलोज्ज्वलमहःस्तोमाय सोमायित-

क्रीडत्कीर्तिभराय वासवभुवे देया मुदेयं मुता ।

एवं जल्पति पार्षते निजगदे धर्मात्मनासौ प्रिया

पद्मानामपि नो भविष्यति मनःश्रीरिन्द्रियाणामिव ॥ १२० ॥

पद्मानामपि किमिव प्रिया भवित्री

मेत्पुत्री वदति च धर्मसूः किमित्थम् ।

संदेहान्बुधिविधुरात्मवृत्तिरित्थं

वीरोऽपि ह्रुपदनृपस्तदाप मौढ्यम् ॥ १२१ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये

वीराङ्गे आदिपर्वणि द्वीपदीप्तिवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ।

पठः सर्गः ।

अन्तर्धुतानाममलेन धाम्ना बहिर्महाभारतजैर्यशोभिः ।

तमस्त्विषां येन तनुत्वगेव पदं ददे कृष्णमुनिर्मुदेऽसौ ॥ १ ॥

अथ सितीशं ह्रुपदं तदा किंकर्तव्यतामूढमुदूढचिन्तम् ।

उपेत्य ऋतप्रणतिं जगाद व्यासो रहः सर्वरहस्यवेदी ॥ २ ॥

पुरा पुरारी वरदे तपोभिर्दीर्घायमाक् क्वापि मुनीन्द्रकन्यां ।
 पतिं प्रयच्छेति जगाद् पद्मवारं वरालामवितीर्णरोषा ॥ ३ ॥
 भवान्तरे पद्म भवन्तु वीराः परस्परप्रीतिपरा वरास्ते ।
 तदा प्रदायेति वरं वराहद्यास्तस्यास्तिरोधत्त पुरां विरोधी ॥ ४ ॥
 धवा भविष्यन्ति भवान्तरे मे ध्यात्वेति रेमे तपसैव सेयम् ।
 आयुःक्षये पुण्यचयेन नाकश्रीरित्युपान्ते समभूद्भवस्य ॥ ५ ॥
 इतश्च यज्ञं रचयांचकार प्राङ्ग्रेमिपारण्यगतः कृतान्तः ।
 अनिघ्नति प्राप्तकृपे तदस्मिन्मर्त्यैर्मर्त्यैरिव भूरभूवि ॥ ६ ॥
 बुडिष्यति क्ष्माद्भुतमर्त्यभारा मर्त्येष्वमर्त्येष्वपि नो विशेषः ।
 गुराः पुरस्कृत्य हरिं विरिघ्नी खेदादुवाल्ग्वभिमिति प्रतेनुः ॥ ७ ॥
 अथावदल्पसमवो यदायं कर्ता मतान्तघ्नपनं कृतान्तः ।
 तदा निपातः प्रमतः प्रजानां पूर्णायुषां पक्वफलावलीकम् ॥ ८ ॥
 निशम्य सस्यभवनं विरिघ्नेरेवं प्रमोदेन गतः गुरेन्द्रः ।
 गुरापगायां विलसत्तपस्यदब्देवतास्यद्युति ऐमपद्यम् ॥ ९ ॥
 इदं कृतो जातमिति प्रमोदादादानुमन्तःसन्निलं विवेश ।
 तनोऽप्रकृता रुदती ददर्श स्वर्गधियं भर्गकृतच्छटेन ॥ १० ॥
 तदशुभिर्गाह्नते गेहद्विस्तूर्णं सुवर्णांशुहरीभवद्भिः ।
 चमस्कृतस्तावदिति सुभती सोरस्तदास्येन्दुपुरो विशेषात् ॥ ११ ॥
 परोरु किं रोदिषि वसि माकभर्षेति वृष्टा रुदती चचात् ।
 जगाम तत्तामनु वासवोऽपि प्रभूपरतभ्यागिव क्षीयमानुः ॥ १२ ॥
 गिरिर्गिरिन्द्रं हरिणीहरोषि नीतो सुवानं किल दीप्य बभिव ।
 स्थिरासने स्वप्रतिपत्तिगूढं स्त्रिया समं शारिरसं युक्तेषु ॥ १३ ॥
 अनेन यूना भुविनो हरेण दृष्टा एतो दग्धवभेदिनेषु ।
 त्रिमादिभौली हरिरासत्याद स्त्रीनीकृतो नूनतश्चक्रे ॥ १४ ॥
 समामशारिष्यसन्त्य दिग्धनस्यस्य कर्माभ्यस्तदशभिदम् ।
 वरेण शम्भुवपुः पवाप क्षीर्णमने शम्भु इव सुभती ॥ १५ ॥

अथावदद्विधगुरुः सुरेन्द्रमद्वैरिदं कंदरमानिश त्वम् ।

भवन्निभैरप्रगतैश्चतुर्भिः पद्मेन्द्रियो वा गिरिरेष मानु ॥ १६ ॥

गतो गुहायामय तैश्चतुर्भिः साकं स पाकस्य रिपुः सपीडः ।

उपेत्य पादप्रणतः पुरारेः किं किं करोमीति जगाद दीनः ॥ १७ ॥

अथाह नायः प्रथिता चिराय हत्या मम ब्रह्मशिरदिच्छदोत्या ।

निवर्ततेऽष्टादशसंमितानामक्षौहिणीनां रुधिराणि पीत्वा ॥ १८ ॥

अतो यतन्तां निभृतं भवन्तो महद्गहत्याशमनाय शक्राः ।

कृतावतारैरवनी भवद्भिराभानु पद्माननकामिनीव ॥ १९ ॥

असौ रणारम्भविजृम्भितार्य सार्य नृपाणां प्रगुणीकरोतु ।

कृतावतारा भुवि नाकलक्ष्मीर्युष्मासु पद्मस्वपि बहुभैका ॥ २० ॥

इहावतारं विरचय्य देव्यां सा ब्रह्महत्या मम कापि कृत्या ।

भुजाभृतामस्रमधूनि पीत्वा तृप्ता मदान्मोक्षयति मां क्षणेन ॥ २१ ॥

तयेति निश्चित्य कृतप्रतिज्ञैरिन्द्रैश्चतुर्भिर्जगदे विभुर्लः ।

नरान्न कार्यं ननु धर्मेवातनासत्यतो जन्म विधीयतां नः ॥ २२ ॥

उवाच वाचं स च पञ्चमेन्द्रो नाहं करिष्ये वमुधावतारम् ।

पुमान्मदंशप्रभवोऽस्तु भूमौ भूरिप्रभावैर्भुवि कार्यहेतुः ॥ २३ ॥

अयेति हत्याशमके समाप्तप्राये स्वकार्ये समदप्रमोदः ।

जगाद नाथो जगतामितीदमस्त्वेव विश्वे जयिनश्च यूयम् ॥ २४ ॥

किं त्वेतु वैवस्वतवासवस्य नरः सुतत्वं बदरीवर्षिः ।

साहाय्यहेतोः सुहृदस्य भूमौ नारायणोऽप्यस्तु कृतावतारः ॥ २५ ॥

स विश्वभुङ्क्षाम किलान्तरस्य स्वायंभुवस्य त्रिदशाधिनायः ।

युधिष्ठिराङ्गेन कृतावतारो धर्माङ्गजन्मा भुवनप्रियोऽभूत् ॥ २६ ॥

पतिः सुराणामृतधामनामा स्वारोचिषस्य स्वयमन्तरस्य ।

यभूव भीमाङ्गकृतावतारो वाताङ्गजोऽसौ गजसैन्यजेता ॥ २७ ॥

पुनस्तनूजोऽजनि वर्तमानवैवस्वताह्वान्तरसंभवस्य ।

सुरेशितुर्दुर्धरधन्वधारी तेजस्विनाघ्नः स्वयमर्जुनोऽभूत् ॥ २८ ॥

स स्वाण्डवप्रस्थमयो वृषायाः सूनुर्ययो गर्जिततर्जितारिः ।
 तत्र व्यधादिन्द्रपुरामिन्द्रप्रस्थामिधानं नगरं नरेशः ॥ ४२ ॥
 इदं मनःकल्पिततूर्णपूर्णवाञ्छामरैरन्यमरैरलभ्यम् ।
 पुरं प्रप्रत्नाय पुरंदरोऽपि तस्मै वृषाय सृहयांबभूव ॥ ४३ ॥
 निवेद्य वैश्वानरतुल्यमासस्तान्पाण्डवानत्र गते मुरारी ।
 समाभुवं प्राप युधिष्ठिरस्य श्रीनारदः स्फारदयामयात्मा ॥ ४४ ॥
 सुन्दोपसुन्दावनयौ वरेण तिलोत्तमाकारि सुरैस्तदर्थे ।
 सहोदरौ प्रीतिपरो प्रियार्थं परस्परं युद्धपरो विनष्टौ ॥ ४५ ॥
 अथास्य वाचा महितस्य चक्रुः पद्यापि वीराः समयं किलेति ।
 उपैति कृष्णाजुषि यो द्वितीयः स स्यात्समा द्वादश तीर्थसेवी ॥ ४६ ॥
 इति प्रतिज्ञाय कृतप्रणामाः कामप्रचारे व्रतिनि प्रयाते ।
 समृद्धराज्याः समयेन तेन ते द्रौपदीमोगभृतो बभूवुः ॥ ४७ ॥
 अथैकदा कश्चन चौरचक्रैर्गोचक्रवालेषु हृतेषु विप्रः ।
 पृथाभुवो धावत धावतेति क्रन्दन्मुहुस्तत्पुरमाससाद ॥ ४८ ॥
 प्रियायुतक्ष्मापतिरुद्धसौधगुप्ते तदास्त्रे विधुरे च विप्रे ।
 स्मरन्मनोऽन्तः समयं किरीटी किं किं करोमीति मुहुर्मुमोह ॥ ४९ ॥
 रणैर्द्विजार्थं सुकृतं विशेषात्तद्वादशाब्दैश्च वने मुनित्वात् ।
 तदार्जुनो दुर्जनमौलिशूलं ध्यात्वेति चापं गृहतश्चक्रे ॥ ५० ॥
 वेनित्य चौरानथ सव्यसाची विप्राय दत्त्वा सुरभीरभीरुः ।
 तदा निषिद्धोऽपि नृपेण धीरोऽरण्यं ययौ विप्रगणेन साकम् ॥ ५१ ॥
 द्वेजैर्द्विरैफैरिव पीयमानदानः स नागेन्द्र इवेन्द्रसूनुः ।
 नमन्नरण्येषु जगाम गङ्गाद्वारेऽथ भास्वद्भवतापभित्त्यै ॥ ५२ ॥
 हासिहोत्राणि तथा कथंचिच्चक्रुर्द्विजाः पाण्डुसुतानुयाताः ।
 यथा त्रिमार्गा तनुते तरङ्गैरद्यापि तप्तेव विवर्तनानि ॥ ५३ ॥
 अथाग्निकृत्याभिपवाय गङ्गागर्भप्रविष्टं रसमादुलूपी ।
 नहार कौरव्यभुजंगपुत्री कौरव्यमेनं मदनाभिनता ॥ ५४ ॥

सूर्यात्मनानन्तगन्तनितेन नित्यं
 नृत्यन्ति नादनिधुरीकृतपान्गसार्गाः ॥ ९ ॥
 वन्यमकुम्भदत्तमौक्तिकमिश्रगुजा-
 संज्ञातभूषणमराः शबरेन्द्रकन्याः ।
 असिन्धुचित्रसिन्धुकीकृतनिर्घराय-
 कायत्यनः पुरपुरंभिन्नं हसन्ति ॥ ९ ॥
 लीलावतीमुरामिवेन्दुनयावदानं
 वियोजमानमणिकुण्डलमण्डलेन ।
 पश्य स्वभावशुभशीममरीदमद्य
 कांचिद्वसन्तविभवेन विभर्ति भूतिम् ॥ ७ ॥
 कौशप्रपद्यितदरं ननु माधवस्य
 पश्यावतारमतिमत्तशिलीमुखौघम् ।
 येन व्यभूषि वनभूरपि मानसौक-
 स्तोमेन शुभ्रकुसुमस्तवकच्छलेन ॥ ८ ॥
 मन्ये प्रसूनमरसौरभवासलोभा-
 दात्मा व्यसारि सहसैव विहायसापि ।
 असिन्नपि धुमणिवाहनवाहिवाहै-
 र्लेह्ये चिरेण ववृधे दिवसैरवश्यम् ॥ ९ ॥
 शङ्के वसन्तपरनिर्भरमासमान-
 सीमन्तिनीमुखमयूखमराभिभूतम् ।
 पीयूषदीपितिमनुं दयितं निरीक्ष्य
 दुःखादमूर्द्धति दुर्बलतां त्रियामाः ॥ १० ॥
 ईदृग्वसन्तविभवेन यथा यथामी
 प्रौढि क्रमेण दिवसाः परिदर्शयन्ति ।
 शङ्के त्रपापरिभवेन तथा तथैताः
 श्रियामा नवीनवनिता इव संकुचन्ति ॥ ११ ॥

कोऽप्येष कुञ्जकतरुर्धनसारधूप-

धूमोर्मिधूपिततनुर्धृतपुष्पमालाम् ।

गायन्मधुव्रतवधूमधुरा रयेण

वश्यीकरोति कुतुकीव वसन्तलक्ष्मीम् ॥ ३१ ॥

श्रीमद्वसन्तक्रतुराजविलासभूमि-

भ्रातर्विभाति सहकारमहीरुहोऽयम् ।

स्थानप्रदायिषु पङ्क्तिषु कोकिलेय-

मत्र प्रपद्यति कंचन पद्मं यत् ॥ ३२ ॥

मत्तेषु पश्य दयितारसविह्वलेषु

पारावतेषु कृतकौतुककूजितेषु ।

एषा वसन्तपरिरम्भमरेण रम्भा

कामातुरेव मकरन्दरसं ददाति ॥ ३३ ॥

नय्यग्रसूनुमिपतो नवमाधवीयं

स्वेदोदविन्दुनिवहानिव हासयन्ती ।

सङ्गे वसन्तक्रमितुर्धननद्यरीक-

रोमाञ्चकशुक्तिचारुतनुश्चकालि ॥ ३४ ॥

अद्याप्यजातकुचकरूपफला मिलन्त्यो

मन्दानिलेन शिशुकेलिकलेन पश्य ।

कन्या इव स्फुरितनूतनपुष्पहासाः

क्रीडां मियो विदधते नवनालिकेर्यः ॥ ३५ ॥

मर्जूरिकाविशदरेणुकणावलीभि-

रश्मामर्त्यकृतननूः पट्यारलीनाम् ।

प्रज्वालनिर्नामंदनपुष्पमयेषुपङ्क्ति-

कल्पाः कृताम्बरगर्ताः कति नानमन्ति ॥ ३६ ॥

व्याघ्रोद्यमजरिभरः स्फुरितप्रगूनः

कम्पोत्सवं हृदि ददाति न सिन्दुवारः ।

१ कुप्पलः सेवरीभेदः, 'सेवरीगुणसादृशान्कुप्पलं पुष्पमुत्तमम्' इति नरसिंहपुरा-
णम् १ वसन्तहृदयम्.

[आदिपर्व-७५मं.]

वाल्मीकि

पुत्रायुधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

वर्गवैभवाद्युधस्य विभवाद्युधस्य ॥ ३७ ॥

पद्मं नववर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

पद्मं नववर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य ॥ ३८ ॥

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य ॥ ३९ ॥

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य ॥ ४० ॥

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य ॥ ४१ ॥

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य ॥ ४२ ॥

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य ॥ ४३ ॥

वर्गवैभवाद्युधस्य नववर्गवैभवाद्युधस्य-

पुष्पाणि निघति मुहुर्मधुपीभुजंगः

कामेन नुन्न इव बाणपरीक्षणाय ॥ ४३ ॥

सद्यो वसन्तमरफुल्लितफुल्लमल्ली-

संभारसौरभमिन्द्रपवने वनेऽस्मिन् ।

कुन्तीतनूज ननु जन्म च जीवितं च

रागेण नागरजनस्य कृतार्थयावः ॥ ४४ ॥

इत्युक्तिसंमदवशीकृतचित्तवृत्ती

कृष्णार्जुनौ परिजनेन समं समन्तात् ।

तौ निन्यतुः सफलतां वनमण्डलानि

लीलारसेन मधुना मधुरीकृतानि ॥ ४५ ॥

खेलाय खाण्डववनाय ततो युवान-

श्वेलुर्मधूत्सवरसेन वधूसहायाः ।

पूर्वप्रयुक्तनयनद्वयकृप्यमाणा

मन्ये विलासमदभारभृतोऽतिमन्दम् ॥ ४६ ॥

अद्य त्वदेकहृदयो हृदयाविनाथ-

श्चादुक्रियाभिरनुकूलयते सखि त्वाम् ।

मुञ्चाभिमानमिदमान्तरलोचनेन

मुग्धे विचारय वचो मम मानयनम् ॥ ४७ ॥

स्वच्छे न वेत्ति किमु चाटुपटुं सपत्नी

प्रायो भवन्ति पुरुषाः खलु चाटुसाद्याः ।

चेदुत्सवेऽद्य स करिष्यति खेलनानि

सार्धं तथा किमयशःपटहो न तेऽसौ ॥ ४८ ॥

किं चान्यभृद्युवतिकूजितपञ्चबाण-

बाणासनकणितर्राद्रदिगन्तराणि ।

एतानि तानवितमानवतीमनासि

वत्से मधूत्सवदिनानि मुदुःसहानि ॥ ४९ ॥

बालभारतम् ।

[अन्तिमं—अन्तिमः]

मेघं दृष्ट्वापि नव तमसमुत्थितम्-

शैवर्गमर्मरितकालमृणालान्तर्यामि ।

मुग्धं गदितं नत्तिनामि समानयन्ती ।

लोकेऽपि बोधितं बभूव निरुत्तराहम् ॥ ९० ॥

एषा पदे निपतितमि नृक. प्रमाद-

मयास्तु ते रिपुमनो विरलादिन्यथ ।

इत्थं निश्चलनमयीकनानुरोधो-

त्प्राणाधिनापममुक्त्वयति स्म बाबित् ॥ ९१ ॥

(पद्यविः कुलकम्)

अन्तु पर वरपुगेन गृहीतपाद-

पद गृह्यतनुनयानभिमानयन्त्या ।

उत्पत्य दीनवचनोऽप्यनिर्गदय बभू

नम्या दाशोक्तं नृपगौरवगच्छन्तीहम् ॥ ९२ ॥

यस्याः श्वानमम निराधुपमोयने मा

भ्यान्वीहता पृथक् पृथक् मार्गं ददयमन्तम् ।

पुल्लवचनवक्ता वनमाप वापि

पथं गतः सः सः सः सः सः सः सः ॥ ९३ ॥

प्रीडाकामाय दायन्तं पदप्रणाम

गत्वा वनमाप गच्छन् चतः सः सः सः ॥

न वाच्यं नृपवक्ता वनमाप वनम्

वचनं वक्ता वनमाप वनम् ॥ ९४ ॥

पथं वचनं पथं पथं पथं पथं पथं

पथं पथं पथं पथं पथं पथं पथं ॥ ९५ ॥

पथं पथं पथं पथं पथं पथं पथं

पथं पथं पथं पथं पथं पथं पथं ॥ ९६ ॥

पथं पथं पथं पथं पथं पथं पथं

पथं पथं पथं पथं पथं पथं पथं ॥ ९७ ॥

१ आदिपर्व-७ सर्गः]

मेयं दशापि तत्र तत्ततनूविद्वन्-

संवर्तमर्मरितबालमृणालशय्या ।

तुभ्यं सर्वैव नलिनानि समानयन्ती
लोकेऽपि कोपिनि बभूव निरुत्तराहम् ॥ ५० ॥

एषा पदे निपतितासि कुरु प्रसाद-

मद्यास्तु ते रिपुननो विफलाभिलाषः ।

इत्थं विचक्षणसङ्गीषवनानुरोधा-

त्याणाधिनाथमनुकूलयति स काचित् ॥ ५१ ॥

(पद्यमिः कुलकम्)

गन्तुं परं कस्युगेन गृहीतपाद-

पद्मं सूनस्रनुनयानभिमानवत्याः ।

उत्पत्य दीनवचनोऽप्यनिरीक्ष्य वक्रं
तस्यां शुशोच कुचगौरवमप्यभीष्टम् ॥ ५२ ॥

यस्या ध्वनिर्मम गिराप्युपमायने मा

स्यात्कीदृशी पिकवधूः सखि दृश्यमेतत् ।

ऽन्युत्तरेकववती वनमाप कापि
पूर्वं गतेऽपि द्रियतेऽनुनयान्निगमन्ते ॥ ५३ ॥

प्रोदागमापि द्रियतेन पदप्रणाम-

गलावतापि गच्छत वनं गोत्रभेदम् ।

न काचिदश्रुतवतीव मनोभवज्या-

शकारगावबलिता चलिता वनाय ॥ ५४ ॥

एषा वयं परिहरिष्यामि मानमन्य

चिन्तानधिर्मतमुखा विजिग्वन्धरिप्रीम ।

उद्दामकामशरपीडितया कयापि

कान्तो नितान्तमनुनीय वनाय गन्त्ये ॥ ५५ ॥

१ माननं क. २ परिहरेन स्व-या तत् क. ४ मनोभुवि
दिते ग

कश्चिन्नियामनुपतन्नितरामुरो-
 संस्पर्शालसमना वितनैः कराग्रैः ।

आसादयदुरुतदीयनितम्बबिम्ब-
 दूरीकृतो वत कथंचन बाहुमूलम् ॥ ५६ ॥

खेदं सखीषु गमनादभिनीय काचि-
 दाकाङ्क्षितौ रसवशादवलम्बनाथ ।

ताम्यद्भुजापि पुरतः कुचपूरदूर-
 नुन्नस्य वर्त्मनि न भर्तुरवापदंसौ ॥ ५७ ॥

दूरादुपेत्य पुरुषायितलावबोत्थ-
 वेगादनुप्रपितमन्दपदामजानन् ।

बलीविलग्नवसनव्यसनच्छलेन
 प्रीत्यैक्षत प्रणयिनीमपरो मुधैव ॥ ५८ ॥

उच्चैर्नितम्बकुचडम्बरभारभुग्ना
 लीलावती किमपि मन्दपदं जगाम ।

एवंविधामपि सदैव हृदा दधानः
 कान्तोऽन्वगादतिशनैरिति युक्तमेव ॥ ५९ ॥

तादृग्वसन्तसमयसृहणीयमेव
 दोलामुखं रतिपतेरापि पूरयन्ती ।

आलम्ब्य काचन करेण करं प्रियस्य
 लीलाविलोडभुजमिन्दुमुखी जगाम ॥ ६० ॥

विश्वग्विलासवनगुल्मलतागताना-
 मेणीदृशामसमभासुरभाभिरार्य ।

उत्तासिभिः कुमुदितः शुशुभे वमन्त-
 श्चन्द्रैरिवायुधकृते कुमुमायुधस्य ॥ ६१ ॥

एणीदृशस्तनुतिरम्कृतमोनरूपा
 नानामणिप्रवणभूषणभाममाना ।

१ आदिपर्व-७ सर्गः]

दोलासु कौतुकवनीष्टपुकर्णपाश-

लोलासु कुण्डलितुमीपुरुदारमासः ॥ ६२ ॥

भर्ताधिरोपयति यावदुदस्य दोर्म्या
तावद्धूरधिरुह रयेण दोलाम् ।

अम्यस्तानित्यपुरुषायितलायवानि

श्रोणिस्तनोन्नतिनताप्यभिदर्शयन्ती ॥ ६३ ॥

प्रेद्वोल्लेने परिवृन्देन कुतूहलेन

काप्यध्यरोपि रमणी समुदस्य दोर्म्याम् ।

द्वारास्पातबलसंभ्रमभानि यन्त्रे

शस्त्र जगज्जयितेव मनोभवेन ॥ ६४ ॥

दोलाधिरोहपरयापरया प्रियस्य

गृष्टे न्यधीयत पदं यदलक्तकाङ्क्षम् ।

पष्ठाहुलीपरिचितेन म तेन गृष्ट-

रङ्गनिपद्म इव पद्मशगे विरेजे ॥ ६५ ॥

दोलाधिरोपकृतये रममादुदम्य-

न्कोऽपि प्रिया कृशतरो दम्बदमुष्टि ।

त्रासातुर स्मरनिनापि मृणालधन्वा

नन्वात्तवज्रजयशक्तिरिवाशशङ्के ॥ ६६ ॥

दोलाष्टश मृगदृशा वदनानि रेजु

दण्डावलम्बनतबाहुयुगान्तराले ।

मद्यो मृणालजनितेषु शगमनेषु

बाष्पाकृतानि नलिनानि मनोभुवेव ॥ ६७ ॥

विचित्रतस्फुरितगृष्टतनाम्पाद

लोलाञ्जक रणितनूपुरकङ्कणादि ।

नृत्यञ्जितम्बमुपविष्टरत्नानि दोला-

लीलाधिन मारयति स्म नितम्बिनीनाम् ॥ ६८ ॥

उच्चैर्गतिप्रुदितहारलतासमुत्थ-

मुक्तावृतः क्षणमञ्जलि मरुत्पयोऽपि ।

स्वेदोदबिन्दुपरिपूर्ण इवाङ्गनानां

दोलाविलासकलया ग्रहतः पदार्गः ॥ ६९ ॥

दोलाकलाविलसितेन विलासिनीनां

मत्वा वशां त्रिनगतीमपि पञ्चबाणः ।

धमिलतः श्लपतराद्रमसेन तासा-

माकृष्य तूणत इव प्रसवान्यमुञ्चत् ॥ ७० ॥

प्रेङ्खोलनेऽम्बरगतेऽप्यतिघाट्यमुक्त-

यष्टिग्रहाद्भुतविनिर्मितहस्तताला ।

अत्रासयन्मृदुलगीतिभिरापतन्तं

काचिद्विधोर्मृगमिवास्यकलङ्कभीत्या ॥ ७१ ॥

दोलागतेन गगनाग्रमवाप्य शोणं

कस्याश्चन क्रमयुगं विनमद्विलोक्य ।

मानुर्न्यघत्त नयनं निजपाणियुग्मे

लीलासरोजयुगलीगलनभ्रमेण ॥ ७२ ॥

यष्टिग्रहव्यतिकरेण करेण सज्जी-

कर्तुं तताङ्घ्रिलुलितं वसन न शक्ताः ।

ऊर्ध्वा बभूवुरिति केलिकुतूहलाय

दोलाकलासु कुशलास्तरलायताभ्यः ॥ ७३ ॥

स्वच्छाद्भुतस्कटिकरत्नविनिर्मितासु

दोलासु निर्मलतया स्फुटमस्फुटासु ।

ऊर्ध्वाः स्त्रियो निरवलम्बनमम्बरान्त-

खेला इव त्रिदशचारुदृशो त्रिरेजुः ॥ ७४ ॥

आसीत्परस्परपरिक्रमणानुसारं-

र्यः स्वेदबिन्दुविसरः किल दंष्ट्रीनाम् ।

[आदिपर्व-७सर्गः]

बालभारतम् ।

सोऽपि व्यलोपि शिशिरेण तदा विलो-
 दोलाविलाममुलभेन समीरणेन ॥ ७१ ॥
 दोलागतागतविनोदरसेन गीतं
 प्रापद्यन्त सुदृशः श्रिनपद्यमं यत् ।
 तस्य प्रतिध्वनिरिषोषनाश्रयाणा-
 मश्रानि कुण्ठकुहरेषु कुङ्करीणाम् ॥ ७२ ॥
 साध्यं न गन्मयशरीरेषु यत्तदेव
 मात्सर्यमाशु गलहलयितुं प्रियाणाम् ।
 रेणामिपाद्विनमनोत्तमनेन रत्न-
 प्रेक्षोल्लसन्विदधिरे ध्रुवमर्धचन्द्राः ॥ ७३ ॥
 दोलाविलासकुतुकोद्गुरुकृष्णपार्य-
 वीरावलीसरलपादहतं तदैव ।
 स्पष्टान्तरान्तरपरिस्फुरिताभ्युवाह-
 मद्यापि जर्जरमिवाम्बरवस्त्रं माति ॥ ७४ ॥
 दोलाचलद्युवमिषेण सहस्रमूर्ती-
 भूय स्वयं स्वर इव स्मृतपूर्ववत् ।
 ज्वालोल्लहारमिषकौमुदचापधारी
 चाटीकृते पुररिपोर्दिनि धावति स्म ॥ ७५ ॥
 सद्य स्फुरत्सरलकातरद्विविलोक
 स्येदप्रकम्पपुलकोद्गमविभ्रमाणाम् ।
 पार्श्वोपवेशललिते दयिते वधूना
 दोलाधिरोहभयनेव मिय बभूव ॥ ७६ ॥
 स्नेहोद्गमव्यतिकरश्रुतिनानि यष्टि-
 मुष्टिग्रहे करतलानि वधूसत्तानाम् ।
 दोलागतागतधुतद्रुममौलिपुष्प-
 श्रेणीपरागपतनेन दृढत्वमापुः ॥ ७७ ॥

प्रेङ्खोलनान्यतुलखेलनधूतशास्त्रि-

पुष्पच्युतैर्मधुरसैः स्तिमितानि वादम् ।

साक्षादशक्यललितानि विमुच्य चक्रु-

श्वेतः कुधेव कुसुमावचये युवानः ॥ ८२ ॥

प्रागुत्तीर्णप्रियतमभुजाडम्बरालम्बलोला

दोलासौख्यं क्षणमकलयन्नुत्तरन्त्योऽपि नार्यः ।

सद्योऽभ्यासप्रबलमबलाचक्रवाले समन्ता-

दप्युत्तीर्णे न चिरममुचल्लोलभावं च दोलाः ॥ ८३ ॥

वीराः पार्थमुकुन्दयोरथ वनोत्सङ्गे कुरङ्गीदृशां

विब्वोकैर्द्विगुणमाणमानमनसो मन्दं विलेमुर्मुद्रा ।

एभिर्विग्रहरूपविग्रहधरैः सार्धं वितन्वन्निव

स्पर्धामत्र मनोभवोऽपि ललितं चक्रे रतिक्रीडनैः ॥ ८४ ॥

इति श्रीमज्जिमसुरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये

आदिपर्वणि वसन्तवर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ।

अष्टमः सर्गः ।

अहो महत्त्वं वचसामगोचरं प्रपद्यन्कृष्णमुनिः पुनातु वः ।

भवार्णवोऽप्येष विशोषमेति यत्पदद्वयीरेणुकणैरपि क्षणात् ॥ १ ॥

रपाङ्गिपार्थानुचरैरथ द्रुमा नवप्रवालप्रसवग्रहाशयैः ।

भूरीभवत्पल्लवपुष्पवैभवा इति व्यचीयन्त कराहुलीनसैः ॥ २ ॥

लतासु ल्यतुं लसिते मृगीदृशां घनध्वनत्कङ्कणसंकरे करे ।

द्रुतोत्पतिष्णुभ्रमरीभैरमयादिव प्रसूनैरुदनामि वूरतः ॥ ३ ॥

विलूयमानानि मुकुन्दकामिनीजनेन लीलाविपिनान्तबलिषु ।

पुष्पाणि तत्पाणिजपाटलप्रभाटोपानि कोपादिव शोणतां ययुः ॥ ४ ॥

निजप्रियाणामिव वश्यताकृते परस्परं दंपतिभिः ससंमदैः ।

नवाद्वाचायिपन स्वपाणिभिः पुष्पाणि पाणार्थमनङ्गधन्विनः ॥ ५ ॥

बहून्मन्यः कुसुमेच्छया मुहुर्मुहुर्नमन्त्यश्च नितम्बभारतः ।

त्रियः प्रियाणूध्वरतानि रागिभिः सारसायम्भोररसैरमसारन् ॥ ६ ॥

दूराद्दाने कुसुमानि कामुकेऽभिषाभिदि प्रीदलताकृतस्मितौ ।
 तान्येव तस्मिन्मदनाग्रतां ययुः श्वासानिलैर्व्याघुटितानि मुधुवाम् ॥ १ ॥
 तन्वीं तनूतुल्यतया लताततौ पुरः स्फुरन्तीमविभाष्य बह्वभः ।
 तिस्रा प्रसूनस्तनवकभ्रमात्कारं कुर्वां स्पृशन्नेव दधार दक्षताम् ॥ ८ ॥
 मियस्य पुष्पाय लताधिरोहिणः पदाद्गुली निम्नशिखावलम्बिनी ।
 अलङ्घ्यपूर्वं करनक्षतोत्सवं मृगीदृशालभ्यत पल्लवभ्रमात् ॥ ९ ॥
 हुमाधिरूढे कुसुमं प्रयच्छति प्रिये गिरा कोमलयाभिषापिणि ।
 नवीनकक्षाः पुलकप्रकम्पयोर्गलन्मरन्दाभिगमोऽभवन्मिषम् ॥ १० ॥
 छने प्रयुने मधुपस्तदाश्रयः श्रयन्मुक्ताब्जं रणितं चकार गत् ।
 भियाभिपिक्तः प्रथमं नवोदया बोदासारन्मद्गलीतमेव तत् ॥ ११ ॥
 अलिं विलूनालसवादुपागतं कयापि विश्रासयितुं विदग्धया ।
 करः कणत्कङ्कणकं न कम्पितो विलोलपालिद्धि भियेव बह्वभः ॥ १२ ॥
 शुविमिताः पुष्पिनवडिविभ्रमादुपेयुषी पट्टपदपद्मतिर्बभूवुः ।
 विकम्पयन्तीरपि ताः करो भयादियं मुदा पल्लविनीरमन्यत ॥ १३ ॥
 मुक्ताद्वह्निर्बिम्बिनि मुधुवां स्मिते समेत्य दूरादलयः सुमभ्रमात् ।
 कृतोपवेशा द्रुतनक्षपक्षति स्तितां पतन्तो दधिरे येदि स्तनेः ॥ १४ ॥
 प्रियेण मुक्ते कुसुमोत्करेऽन्तरान्वयः सपद्मीशस्तिररपीरिते ।
 मुदा स्फुरत्पुष्प इवैति सज्जितो निजस्मितम्मेरतलः करोऽन्यया ॥ १५ ॥
 परम्परालोकनमग्नचेतनं करादनामन्गलितानि पूर्वतः ।
 वृषा प्रमृनानि ददां प्रियः प्रियावृषागृहीस्त्रैव शिरस्यरोपयत् ॥ १६ ॥
 करामकपेण बभूवपि हुमेऽधिरोपयन्बोऽपि शिवम्पितः पतन् ।
 हारेण शात्वामविलम्बिना रसस्तम्भीकृतश्वासलघुधिरं भूतः ॥ १७ ॥
 स्मरातुरः कश्चन दूरचुम्बनानुकारलीलामिलदोष्ठसंपुटः ।
 प्रियाभुगो पुष्पलयोन्मुगे समं तदेव तेनैवत्यतिसेमं दर्शय ॥ १८ ॥
 मुवा विनिवन्कुसुमानि कृतनः पपात पदयत्नपरामर्शेननः ।
 अपानि पादेन तनो विदग्धया धृतशुभा निर्दयमेव वान्नया ॥ १९ ॥

प्रियाया मुसमीक्षितुं प्रिये पुष्पाण्यमुघ्नत्यपि कम्पनोऽपनत् ।
 नानती तानि पतन्ति संमुखी न सापि चक्षुः प्रियचक्षुषोऽकृपत् ॥ २० ॥
 प्रसूनेषु नखक्षतं प्रिये स्रजत्यमूयां विदधे मनस्विनी ।
 रोऽपि पुष्पावचयोत्थितः पिबन्प्रियामुखाब्जं रसिनाप्यमूयत ॥ २१ ॥
 दष्टो नवपल्लवभ्रमादुपेत्य दूरादधरो मृगीदृशः ।
 व्यथां हर्तुमिव स्वयं रयादुपालि पीनो दयितेन धीमता ॥ २२ ॥
 प्रयच्छेदमतीव मञ्जुलं प्रसूनमित्युक्तिभिरुच्छ्रिताङ्गुली ।
 न्मुखायां सुदृशि द्रुतं पपौ परः परस्याश्छलवन्धुरोऽधरम् ॥ २३ ॥
 समालिङ्ग्य परां परोऽन्यतः परागरज्यन्नयनां समागताम् ।
 रति दीनोऽनुनयन्वधूं मृषा कृतागसं स्वं स्वयमप्यजिज्ञपत् ॥ २४ ॥
 नपाताद्गलदश्रु सुभ्रुवो विलोचनं कूकृतिकारिकामिपात् ।
 म्बदच्छन्नमिवाच्छवाससा पिधाय कञ्चिच्चतुरः सरातुरः ॥ २५ ॥
 रजोभिः प्रियदत्तपुष्पनैरङ्गे कृशाङ्गयाः परिमार्जनोद्यतम् ।
 तोच निःश्वासमपि प्रसूत्वरं निजं सपत्नीसविधे कृतम्बितिः ॥ २६ ॥
 अप्य कस्याश्चन कण्ठकन्दलं प्रदत्तया चित्तहरेण मालया ।
 व नृत्यं विदधे विलोलया मुहुः सपत्नीश्चसितोर्मिनुन्नया ॥ २७ ॥
 डवकीर्णं दयितेन कौमुदं परा यदालिङ्गितुमङ्गनादृशि ।
 शु निःश्वासमरेण निघ्नती हहात्मनि द्रोहमपि व्यधत्त सा ॥ २८ ॥
 म्य क्लृप्तममुनाभिषाभिदा मदर्पणेऽसौ त्यजदाशु मा स माम् ।
 ण वध्वा हृदि रोपिता व्यधादितीव माला तुमुलं चञ्चलिभिः २९
 त्यकम्पेन न पारितः स्रजा धम्मिल्लवन्धो दयितेन सुभ्रुवः ।
 सपत्न्या मुमुदे न मूढ्या तमात्ममीतं हृदि मन्यमानया ॥ ३० ॥
 कटाशाहतिभीगलत्करः स्फुरद्रसोऽसाविनि शङ्कमानया ।
 मल्लवन्धप्रगुणः प्रियः स्त्रिया चिर चुचुम्बे वलितानन मुदा ॥ ३१ ॥
 ाय धृत्वा चित्रकं विवर्तिते वेगेन वक्त्रे किल कापि किनरी ।
 मल्लवन्धे कुचसंगते यभौ हयास्यतुल्ये कुसुमालिगायिनि ॥ ३२ ॥

उरःश्रुत्स्मात्यभृतः सुमावन्दीपरीतधम्मिल्लपराध्व्यष्टकाः ।
 सचापनूणा इव पुष्पधन्वनधमूनरा दंपतयो विरेजिरे ॥ ३३ ॥
 बधूवराणां वपुषि प्रगूननैरृते रजोभिः ध्रुमकारिपङ्क्तिः ।
 हतद्विपन्मानमहाबलो बली मुदं दधौ मन्मथमत्तसूकरः ॥ ३४ ॥
 प्रसूनरेणुप्रकरा वनान्तरे मृदस्फुरद्वायुविवर्तनर्तिताः ।
 बधूननस्पर्शकृतोत्सवा बभुर्विकाकरस्येव करा विकम्पिनः ॥ ३५ ॥
 प्रियेण वध्वाः ध्रुमवर्मभेदिभिः पटान्तर्वातैः प्रेमदाश्रुशीतलैः ।
 गृषा कृतस्नेहभरस्फितिर्दुतं हतः सपत्न्याममिमानदीपकः ॥ ३६ ॥
 मरुत्कृते शालयितुं पटान्तरं स्वयं भुजंगे प्रणयादनीश्वरे ।
 अवाति कस्याश्चन धर्मजं पयस्तदा सपत्नीधसिर्नः सौररपि ॥ ३७ ॥
 सरोजबन्धुर्नलिनद्विपन्मुत्तानापयद्युक्तमहो बधूवरान् ।
 इमेऽपि युक्तं तपनात्मनां तदा बभूवुरालोदयितुं समुत्सुकाः ॥ ३८ ॥
 वनान्तरादंपनयो विभूषणप्रगूनमालामिलितालिमण्डलाः ।
 तीर्थांशुनप्ताः पयसेऽर्चलैल्लनाजुषो गता जङ्गमता इव दुमाः ॥ ३९ ॥
 प्रसूनसर्वस्वमुदारनिघटे स्वयं गृहीत्वा बलिते बधूजने ।
 चेलुश्छलयेव सहैव शासिनः शिविच्छदच्छत्रकदम्बदम्मतः ॥ ४० ॥
 रवां प्रतीचीजुषि कोऽपि धारयश्शठः पटीं मूर्धनि मुग्धमुभुवः ।
 छन्दान्गृह्या जलप्रेरिवासिच्छाधि युवानो यमुनामलोकयन् ॥ ४१ ॥
 अथो रथाङ्गैश्चलन्न्दवाटिकाभयाभ्यमात्यन्त मुक्तानि योषिताम् ।
 मरालबलिः सुविहारकारिजवनप्रसोदाघमुनाजलस्थितैः ॥ ४२ ॥
 समापततुङ्गतरङ्गसंगताद्भुतप्रतिच्छन्दमिषेण योषिताम् ।
 कृतस्थिनीनां तटिनीतटे रयादम्पुत्थिन चतुरिवाग्युदेवताः ॥ ४३ ॥
 अमुत्र मा भैष्ट पुरोऽपि मुभुवः सजन्ति कोलि लहरीषु पश्यन् ।
 इति प्रतार्य प्रतिबिम्बदर्शनादवीगिरात्कामिजनोऽङ्गना जलम् ॥ ४४ ॥
 पयासि नोभिद्वयमान्वापि हुतं जनातिरेके यपुरमदप्रताम् ।
 द्वियेव ममे निजपङ्कजवजे मुक्तानि रानीवयितुं गृहीदृशाम् ॥ ४५ ॥
 १. भातदाधुरिभिः २. 'नानाजुष' वा. ३. नादियमानाभि, प्रत्यये इत्यन्त

प्रदत्तकल्पेषु तदाद्विज्ञासितु मयाश्वागुच्छरत्नैः सा गच्छन् ।
 ननुनमाह्वानं विं श्वत्त तत्तरोनुकम्पामनगां मृगीदृशाम् ॥ ४१ ॥
 जनार्दनो मण्डनरत्नमण्डपमगुह्यतः कञ्जममृगमुनिः ।
 कलिन्दपुष्पा हृदये रसमृशि गितो धुनीनानिरिषाङ्गान्वभौ ॥ ४२ ॥
 श्रुरत्तरोत्तासितारिशीकरो नदीतः नूनमगेरुहो मुहुः ।
 अग्रेत्यामजनमाद्रीविनी रणाक्षिपापी विविनक्षिपाति ॥ ४३ ॥
 आमौलि सार्द्धाक्षिपामश्रीय्या गुदा मुकुन्देन रमेन लाज्या ।
 कराहनिष्कारितकेनमंपदा तदाहमक्षिपुर्दश कलिन्दभू ॥ ४४ ॥
 विलसत्कारी यमुनाजगन्ते हरिः सारन्वाजिहारकोनुरुम ।
 तदा मेदामात्यनिगेक्यन्त्रितं म्यमानिपत्येदपि न बहमन्यत ॥ ४५ ॥
 तदा महामोदविलसमभामुरान्वियोक्यगन्ता कुतुंकेन दर्पानि ।
 तरङ्गिणीपाथमि पाथंकेदार्वा कृतार्थयामामनुर्गमणी नगम् ॥ ४६ ॥
 क्रीडासु पाणिप्रमरेण मुञ्चतः मदम्भमम्भामि निगेटुमक्षमा ।
 काचिलियस्योरसि वक्रपङ्कज ररक्ष दक्षा विनियोज्य गमिणी ॥ ४७ ॥
 अनीश्वरा जेतुमनन्नकैतव पयोविल्यासदेयित विल्यामिना ।
 कठोरवक्षोरुहकोटिभिर्मुहुर्नधान धन्य रुपितेव वक्षामि ॥ ४८ ॥
 मिथः समालोकनभिन्नचेतमो रसाप्रियावल्लभयो कयोश्चन ।
 अव्यावृत्त तज्जलमञ्जलां सृत रुरांद निःस्यन्दिभिरेव चिन्दुभि ॥ ४९ ॥
 सरित्तरङ्गेऽभिमुखाभिपातुके निर्जा निरीक्ष्य प्रतिबिम्बितो म्लानो ।
 प्रसर्पदम्भःकरिकुम्भशङ्कया कयाचिदास्तिष्यत भीतया प्रिय ॥ ५० ॥
 आकण्ठनिर्मप्रतनोर्मृगीदृशः श्वासोर्मिसारम्यमिलम्भधुव्रतम् ।
 जने सरोजं व्यपदिश्य रागवानचुम्बदाघाणमिषान्मुख मुहुः ॥ ५१ ॥
 राजीवराजीविषिने विलासिभिर्विलासकानूहलतो विमर्दिते ।
 मृगीदृशामाननपक्षकाननक्रोडेपु विक्रीडितमञ्जवातया ॥ ५२ ॥
 परस्वरोदस्तजलौघलीलयानया प्रियेषु प्रहतासिवर्त्मसु ।
 चिक्रीडतुः कौचन दपती तदा दक्षौ समालिङ्गनचुम्बनोत्सवंः ॥ ५३ ॥

दधौ प्रियसिन्धुमनोक्षिता मुहुर्देगङ्गामुपेरसितं च कापि यत् ।
 दिलम्ब बोधेन तदा तदीर्षया स्वयं मयवी विदर्षा तदैव तत् ॥ १९ ॥
 वदाप्यसंभावितविभ्रमेऽम्भसा प्रियेऽभिषिद्यत्यपि नामभेदतः ।
 संवृत्तरागा सहसा प्रवृत्तिनो मुदं दधौ काप्यपरा शुकोप च ॥ २० ॥
 हृष्यार्गमागत्य विवृद्धमत्सरा मियः सपत्न्यो बहुशः स्मृतागतः ।
 स्वस्वकुपं कं सलिलाह्नैः समं व्यधुर्दिनासिगृहणीयमाकुलम् ॥ २१ ॥
 निराय पर्याकुलया जगोर्शणः क्षणात्कृतं साभि कयाविदाननम् ।
 नाथोपि मिथन्सममोहितो युवा पश्यन्पुनः कर्णवतंमवारिजम् ॥ २२ ॥
 मरोरर्हप्यन्नरिता मुहुर्मुहुः मिथन्मच्छं नितमाननभ्रमात् ।
 कुतूहलोत्तालमना मनःप्रियं पयःप्रवाहैर्विधुरं यधूर्यघात् ॥ २३ ॥
 प्रियोरपि प्रेमतं सर्गारिता गुण्या नथोमं चुलुकाभ्रसाक्षिषत् ।
 नेत्राञ्जलिभ्यां हृदि शोकमत्सरदुर्मा परा तत्क्षणरोपिनौ पुनः ॥ २४ ॥
 तदाह्नानानामिष लोजनाञ्जनस्तथानि श्यामजला कलिन्दभूः ।
 यथा तदाश्लेषवशादिवामजनिनं तदर्शः शितिवर्णमणवः ॥ २५ ॥
 मर्मभ्रमाश्लेषलाद्विलेपनं मुष्माप्रमारण रसान्मृगीदृशाम् ।
 मयः प्रलीनोऽपि पुनर्नवोऽभयन्मुहुस्तद्वस्तारलैर्वनानिलैः ॥ २६ ॥
 मरागदग्निस्तरुणीभिरापततिहन्यमानोऽपि मुहुश्चपेटया ।
 उत्केनभासा प्रमहास चयलः शटोऽपराधीव तरङ्गसंचयः ॥ २७ ॥
 विमर्दिताभोरुहकंसराजुरैः परिस्फुरत्केनलवालिमारुतैः ।
 विलामिनीनयविलासतो यभा सस्येदरोमाघ हवोमिसंचयः ॥ २८ ॥
 मदङ्गमुन्मुच्य बहुकृताकृतिर्विधुर्दधौ फोडगताः मुमुद्धतीः ।
 श्नाथ मिन्धूत्थितपातिशोकैर्घ्नीः करवासी मुत्तवीक्षयारुदत् ॥ २९ ॥
 रोमाघदण्डान्तरंगमृगीदृशा नवस्तैः आनपरिस्फुटीकृतैः ।
 मीमार्थचन्द्रायुधमञ्जुर्लज्जयाय दर्प पिततान दर्पकः ॥ ३० ॥
 विष्वन्धग्निमृदलगत्यगूनकप्रभ्रष्टमालामिपतो मृगीदृशाम् ।
 निमुच्य कामः शरचापसमदं मदेन तामां ललितान्यशिध्रियत् ॥ ३१ ॥

गङ्गां पयोगौरतया मदसृष्टं तां ताम्रपर्णीमपि मौक्तिकधिया ।
 तदा विजग्ये यमुना वधूकुचस्थलीगलचन्दनहारहारिणी ॥ ७२ ॥
 कर्नानिकाकान्तिभिरञ्जनं दृशोः स्तितत्विषा चन्दनचर्चनं हृदः ।
 कटाक्षभाभिर्नवमुत्पलं श्रुतेस्तदा वधूनामिति भूषणान्यभान् ॥ ७३ ॥
 वधूवराणां जलखेलनोत्सवैस्तदा प्रवृद्धो हृदि रागमागरः ।
 यथा समुद्भ्रान्त इव व्यलोक्यत क्षणेन रज्यन्नयनच्छविच्छलात् ॥ ७४ ॥
 मुखद्विपीवाञ्जवने वधूर्जनैर्लूनेऽरुणः क्रुद्ध उवाञ्जवान्धवः ।
 ययौ तटं तोयनिधेस्तदाननम्पदार्थमुत्साहयितु मुधाकरम् ॥ ७५ ॥
 रुचिप्रियाभिः सह कान्तिकामुके विलस्य निर्याति नभसरोवरान् ।
 समं समन्तान्निजकामिनीजनैर्नवायुवानोऽपि निरीयुरम्भमः ॥ ७६ ॥
 शनैर्विनिर्गच्छति कामिनीजने बभूव जानुद्वयसं तदा पयः ।
 प्रवृद्धिहेतूच्चनितम्बनिर्गमात्स्वेनापमृत्याजनि तीग्मं तदा ॥ ७७ ॥
 गतासु कान्तासु तदा तदाननप्रभाभवद्भस्मेननिर्भयैरिव ।
 क्रीडाप्रवृद्धोदकनाशिभिर्मुदा स्फुटीवभूवे सरिदञ्जकाननं ॥ ७८ ॥
 नितम्बिनीनां वदनेन्दुसंपदा पश्चात्कृतैर्विस्तृतकेशकैतवान् ।
 गलत्पयोविन्दुकदम्बकच्छलाच्चिद्दरिवान्तर्बन्धितैररुद्यत ॥ ७९ ॥
 आग्नेह्यमानेऽपि धवैर्वधूतनोर्विच्छोटिते क्लेदिनि चीवरे हठात् ।
 अस्यां दृढाश्नेपणमन्यवामसा तेने मुतारुण्यदशाभृता क भी ॥ ८० ॥

मौलं पाटलपुष्पदाम घटना सीमन्तसीमान्तरे

मिन्दूरप्रसरो लज्जाटफले माञ्जिष्ठरत्नाङ्गुरः ।

गण्डे कुङ्कुमपत्रवहिरधरे लाशारमम्भापना

कर्णे पङ्कजकर्णिकेति मुदशा सध्यार्कभामोऽभवत् ॥ ८१ ॥

सध्याशोगनरे रविच्छनिभं मूर्तेऽनुरागार्णवे

मग्ना दंपत्यो निशागममुत्कण्ठा च रन्तुं व्यधुः ।

१. 'भ्रमराश्चन्द्रिकायास्तदावपि' म. २. 'विजग्ये' म. ३. 'विनिर्गच्छति मा-
 करे' इति लक्षणम् २. 'भ्रमराश्चन्द्रिका' म. ३. 'मूर्तां नुरागार्णवे' म.

मघः स्नातनिशाकरान्वयमहावीरद्वंद्वीदीपिति-

व्यालोकेन तैदावनातनिमिरभ्रान्त्या च भेजुर्मुदम् ॥

इति धीक्षितदत्तनृतिशिरधामदमरचन्द्रमूर्तिविरचिते धीरावतभारतनामि महा-
वीरादे आदिपर्वणि पुष्पावधद्वयलोकेश्वरकवौ बामाहमः सर्गः ।

नवमः सर्गः ।

कृष्णमानमननं महामुनि यत्पदद्वयनगानुभासुरः ।

भूषिमुच्चिरमणीशिरोमणीभावमावहति को न कोविदः ॥ १ ॥

मानुषस्यपरमानुमच्छिरःसंगुरोऽयं गन्तुं मार्गमेषिनी ।

मौषमीन्दिशस्तरामशेर्गेरि रुविमणीरमणमाह फाल्गुनः ॥ २ ॥

भावहतिव दिवाकरभ्रवया द्वेषमेव हरिनामसाम्यतः ।

त्वां निरूप्य गुरुमांधशेखरं पश्चिमाचलशिरोऽधिरोहति ॥ ३ ॥

एष दुर्निपतिदण्डचण्डिमप्रेरितो मन रविर्गतच्छविः ।

म्यास्यति म्वयमतः पतन्वित्यन्तान्मम्बरनिलम्बिभिः करैः ॥ ४ ॥

हन्त संतमममण्डलीमुदृत्वांमुलाकटुकट्टाक्षयाटिभिः ।

प्रेर्यमाण इव पश्चिमाचले निष्पपान तुहिनेतरद्युतिः ॥ ५ ॥

दीपितिदिनकरे तु नायके सापराध इव तापमाप या ।

अत्र गच्छति पराश्रुतेऽपुना निघते गन्तुं निराशयानया ॥ ६ ॥

इगपि ताविदिवमार्धविहलो बह्वीयत सैदागतिर्ध्रुवम् ।

साग्रनं दिनविरामवामने मानुषामनि शनैर्लेसत्यसौ ॥ ७ ॥

पश्चिमां भर्जति बहुभे निजे रागभाजि शिशिरे दिनेश्वरे ।

इर्ध्वयेव पतनार्थमुज्जगान्युज्जतान्यधिरुह दीपितिः ॥ ८ ॥

मौलदक्षमुत्तमभ्यसुःमकद्वारनिर्गदलिदम्भनोऽक्षिनी ।

मुद्यतेऽर्कविपदेव दुःखिता पदय निःश्वसितधूमधोरणीम् ॥ ९ ॥

१ चन्द्रवशोद्वन्तकृष्णार्जुनशरीरकान्तदशनेन २ तदात्वं तदात्वं ३ नृति-
नृति' ग. ४ 'शेखर' रा-ग. 'शेखरम्' इति साधीयान्पाठः 'प्रासाद-
शिखामालम्' इति तदर्थः, एवं मति 'गुरुमांधशेखरम्' इत्यग्रिमश्लोकस्य किं

जागृहीति पुरतः पडङ्गिणा व्याहनेव निनदैः कुमुद्वती ।
 किञ्चिदुन्मिषितकैरवेसणा हुं करोति मृदु तद्वनिस्त्रनेः ॥ १० ॥
 आगतागतवियोगदुःखितौ हस्तगाढपरिरम्भविभ्रमा ।
 मुञ्चतोऽश्रु चितपक्ष्म पक्षिणावसिद्दीनवदनौ दिनाधिपे ॥ ११ ॥
 मण्डलीचलितपक्षिमण्डलीकैतवेन तरवे विनन्वते ।
 यामिनीसमयशीलभीतितो मौलिवन्धमिव पश्य मौलिषु ॥ १२ ॥
 एष्यदुर्धरतमश्चमूपुरश्चारिवीरनिकरानुकारिभिः ।
 गोरनोभिरमितोऽभिपङ्क्तिभिः शेष एष दिवसोऽवमीदति ॥ १३ ॥
 दूरतः स्वयमुपेयुषो रवेः पूजितस्य सवलैः मुरामुरैः ।
 रत्नपीठ इव सज्जयत्ययं विम्बविम्बनमिषेण वारिधिः ॥ १४ ॥
 वासरास्यकमलस्य भास्वरं भास्करस्य लवमात्रकं वपुः ।
 ओष्ठविम्बमिव चुम्बनोत्सवादापेऽपरदिशानुरक्तया ॥ १५ ॥
 कापि गन्तुमनसा दिनश्रिया यामिनीसमयकेलिलीलया ।
 भानुरब्धितरणाय सज्यते न्यङ्गुली घट इवार्धलक्षितः ॥ १६ ॥
 अस्तभूमिभृति भाति वारुणीदिग्वधूस्तनसमे समुन्नते ।
 रागिणोऽरुणवपुर्लवो रवे रागचिद्वनखलक्ष्मसंनिभः ॥ १७ ॥
 अस्तभूमिघरमस्तकज्वलद्भास्करोपलङ्घशानुमानुभिः ।
 एष तप्त इव पाटलद्युतिः सप्तसप्तिरपतत्पयोनिधौ ॥ १८ ॥
 यद्विदे त्रिभुवनं भ्रमाम्यहं लब्धमेतदधुना क यास्यति ।
 इत्यसौ खलु रुपारुणो रविस्तोयधौ तिमिरशङ्कयापतत् ॥ १९ ॥
 मुसनीरशयनाभिनीरजक्रोडपीडितविरिञ्चिपञ्चितैः ।
 अम्बुधौ कमलबान्धवोऽधुना कृष्टिमन्त्रजपनैरिवापतत् ॥ २० ॥
 द्वाग्नितीर्थं ककुभा मुखे रमपीकूर्चकं निचिततद्रुचिस्पृशाम् ।
 अन्वगामि दयितो दिनश्रिया सांध्यरागशिखिसेवया रविः ॥ २१ ॥
 अत्र सांध्यसमये समागते यज्जनो भजति नम्रतां कृती ।
 चित्रमत्र किमु नीलिताः करा यज्जलैरपि सरोरुहच्छब्दान् ॥ २२ ॥

वासरान्तशिशिरस्वधारणा मारुतेन गमितेव निर्वृतिम् ।
 भानुनापमवतेदभेदिना मीलद्वजनयना बभूव भूः ॥ २३ ॥
 विष्टपत्रयकिरीटतां गते भास्करे जलधिमप्यपातिनि ।
 दिशु भूरितुगुलासु पक्षिभिर्महू तारकगणोऽयमुद्ययौ ॥ २४ ॥
 घोरद्वारपरिरम्भविधमादस्य सौध्यसमयस्य रागिणः ।
 स्वेदभिन्दुभिरिबोद्धुभिर्मुता गाहतेऽल्पतमसा विषर्जनाम् ॥ २५ ॥
 स्यं वराहपटया तमस्ततो पङ्कमशनिव मन्यमानया ।
 पञ्चगङ्गाहिरपेतयाप्यहो मन्दमन्दमनयाभिस्पृश्यते ॥ २६ ॥
 सुमनीररुहगुमपटपरीवृन्दमैन्दकृतगीतिरीतिषु ।
 आविशन्ति करिणीस्रताः सुतं पदय वारिशयनेषु वारणाः ॥ २७ ॥
 वित्तमाप्तमिव पद्मिनीपतेस्तापमस्य परदेशगामिनः ।
 मौद्वादृदयपञ्जरे परिसिप्य रसति स्याद्दसंचयः ॥ २८ ॥
 गृहमकादपि दिनान्धलोचनादस्वमप्यजनि यद्वाहिस्तमः ।
 वर्धते तदिह पदय पांसुलाचकवालमुकृतैरिव क्रमात् ॥ २९ ॥
 तत्क्षणोदितविलीनयानया संध्यया क्षणिकतामिव स्मरन् ।
 बोधितः शुभति कैरवाकरो बद्धपट्चरणबन्दिमोक्षणम् ॥ ३० ॥
 अन्धिपातिनि पिरोचने जगलोचने निचितदुःखद्वेषितः ।
 न्यङ्मुगः शुभति पाणिघर्षणं दीपवर्तिजननच्छलाञ्जनः ॥ ३१ ॥
 दीपवर्तिकृतिमेलितं श्रिया भाति पाणियुगमुद्यनाहुलि ।
 विश्वविश्वजयिनश्चलाचलं सारचक्रमिव मारचकिणः ॥ ३२ ॥
 अन्धकारगुण्टस्य भास्करं दुर्जयं जितवतः समन्ततः ।
 पुष्पवृष्टिरिव निर्ममे सुरैर्मूर्ध्नि तारककदम्बकैतवात् ॥ ३३ ॥
 एकतोऽपि भुवि भूरिशोऽभवन्दीपकाद्दहह पदय दीपकाः ।
 अन्धकारनिधनाय भानुमन्मुक्तदिव्यविशिखादिवेषवः ॥ ३४ ॥
 देवमुक्तमिह तामसं महच्छत्रमाहतमहो महोर्मयः ।
 अश्वत्थपुरुषकारचारितैर्दीपकैरहह मिग्रहस्तयोः ॥ ३५ ॥

नागृहीति पुरतः षडङ्घ्रिणा व्याहृतेव निनदैः कुमुद्वती ।

किंचिदुन्मिषितकैरवेक्षणा हुं करोति मृदु तत्प्रतिस्नैः ॥ १० ॥

आगतागतवियोगदुःखितौ क्लृप्तगाढपरिरम्भविभ्रमा ।

मुञ्चतोऽश्रु चितपद्म पक्षिणावक्षिदीनवदनौ दिनाधिपे ॥ ११ ॥

मण्डलीचलितपक्षिमण्डलीकैतवेन तरवे वितन्वते ।

यामिनीसमयशीलभीतितो मौलिबन्धमिव पदय मौलिषु ॥ १२ ॥

एष्यदुर्धरतमश्चमूपुरश्चारिवीरनिकरानुकारिभिः ।

गोरजोभिरभिनोऽभिपद्भिः शेष एष दिवसोऽवमीदति ॥ १३ ॥

दूरतः स्वयमुपेयुषो रवेः पूजितस्य सर्वलः मुरामुर ।

रत्नपीठ इव सज्जयत्ययं बिम्बबिम्बनमिषेण वारिधिः ॥ १४ ॥

वासरास्यकमलस्य भास्वर भास्करस्य लवमात्रकं वपुः ।

भोष्ठबिम्बमिव चुम्बनोत्सवादापपेऽपगदिशानुरक्तया ॥ १५ ॥

क्वापि गन्तुमनमा दिनधिया यामिनीसमयकोल्यलया ।

भानुरङ्घ्रिवरणाय मन्त्रये न्यङ्गुवो घट इवार्धेर्ध्वन ॥ १६ ॥

अम्लभूमिभृति भाति वारुणादिवधूस्ननममे समुत्तने ।

रागिणोऽग्निवपुर्देवो रवे रागविहनमल्लसमर्पय ॥ १७ ॥

अम्लभूमिश्चमम्लकज्जलद्वाभ्यांगोपटकृशानुभानुम् ।

एष तप्त इव पातलश्रुति मममागिरवतपयन्त ॥ १८ ॥

यद्भिदे प्रिभुवन त्रमाभ्यह लङ्घमेतदनुना क गाम्भ्य ।

इत्यमो मनु म्प्राप्तो रवेमोयसा निमिशद्वयपन ।

मुमनारशायनाभनारनकोदयोर्दिविशोद्यधन ।

अम्बुवी कमरवान्तरादनुना दृष्टिमन्त्रनयन राननन ।

द्राविनीये कृष्णो भुम्भे मयद्वनेक नीननननननननन ।

अन्वगानि दीपन दिनाश्रया म यशस्य दाननननननननन ।

अथ मन्त्रमय मन्त्रनन मन्त्रना मन्त्रन मन्त्रन मन्त्रन ।

वित्रमय दिनु नन्दन कश मन्त्रनननननननननननननन ।

दीपितिसुहेनदीपितेरसौ शानि नमस्तनिरानिभिना ।

बालिषो मु दिनशिलिने बकुर्दायतेन सतिलो जलाग्रलिः ॥ ४९ ॥

मोक्षमार्गः सन्निवृत्तः कश्चिदपि कुतश्चिदपि ।

निर्दने निरिर्मर्णारणं हा समावर्णितो महत्त्वः ॥ १० ॥

इयमप्युत्तमश्रवणाय हरीश्रीहरविन्दतु नमः ।

आमदार भुंरिणिण्डगुनमेवमुनिहरत्न तुल्यान् ॥ ११ ॥

संयदिन्द्रियं तदर्थं रसा ताज्जनानननिशब्धौ विष्णु ।

निर्गतेऽत्र चरिते तनस्त्रिनी पञ्चदुरं विरहलीलयाचहत् ॥ १२ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

उद्यता वदनसिर्भित्तित्कौजुरीपमुद्रुपुपिगा ॥ १३ ॥

ओषधीनिचयनजगन्नादाशोक्तय इत्यन्तरद्वयः ।

आगते शशिने निषदुःखान्धरानामलिः। रुदन्त्यनी ॥ १४ ॥

सौभमौलिन हिलासि कैरवस्येन हस्तनिदुण्डपदया ।

परय ईरवनुद्वतभशिगां मन्दमन्दमयनेतो चन्द्रमाः ॥ ११ ॥

क्षीरनीरनिभिनीरदः शशी स्फारतारकरुदम्बुदम् ।

भूरिवृष्टिभरासुम्भिताम्बरं कौमुदीनदनरीपदत्तयः ॥ १६ ॥

रत्न रत्न वरायहमे भवद्रष्टाभुदति करवाति नाम ।

भानुनित्यारकुलपुलन्दत कन्दति १३३ ॥ १७ ॥

पीतकान्तमधुः सुषारुचरेण वत्त इव कान्तिस्तनयः ।

उत्पन्नतपोमं भूतलं पनताशु हसिपाउ शिखिलासिना ॥ १८ ॥
लोचनविनिर्गमं द्योतनं द्योतनविनिर्गमं विनिर्गमनम् ।

अथिषात्तस्य तन्मयं सहास्रं डानं विमुच्यते ।
इति श्रीमद्भगवद्गीतायाः अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ १५ ॥

शान्तिराशनननादि यशादुयशाभिसाभनादि भूतन् ।
 ॥ १ ॥

कामुदायस्यदायः॥यःस्त्रिदशमः॥१०॥

काचिदेत्य परिरम्भिणि प्रिये मानिनी प्रसूनपाणिनीरजा ।
 कोपनैव लसदश्रुकम्पना स्पष्टतां न खलु मानमानयत् ॥ १०० ॥
 कापि चाटु परिरम्भणैः प्रियं छेकमेकनिपुणापि नावृणोत् ।
 कोपगोपनकलासु कृत्रिमं भावमस्तिणि निधातुमक्षमा ॥ १०१ ॥
 संमुखोत्थितिकृतो नतभ्रुवः शुभ्रभासि मनसि स्मरः स्फुरन् ।
 अग्रमागतवतो हृद्वाशितुर्देहविम्बितमिव व्यरानन ॥ १०२ ॥
 तथा स्वयं प्राणसमे सभागते पुरः परस्याः प्रससार श्लेचनम् ।
 कुशोदायं कर्णवन्तितं ययासितं तदेकावयवच्छतिं दर्शय ॥ १०३ ॥
 प्रिये समायाति समुत्सुकायाः कस्याभ्दिदम्युत्थितिभासुरायाः ।
 मुदेव सांराविणमद्भगानि विभूषणानां रणितेन तेनुः ॥ १०४ ॥
 आगतां निधिरधिष्ठितमानं कान्तयावगणितो बलमानः ।
 यासि तां पुनरिति द्रुतमेकः कृष्टमूर्धनमपात्यत तल्पे ॥ १०५ ॥
 नयनं झुतमधुवारिभिर्वन सादेन शरीरसंभ्रमः ।
 रसदर्शनसंमुखोत्थितीर्मनसैव व्यदधन्प्रिये स्त्रियः ॥ १०६ ॥

एकासनेषु विविशुः सुदृष्टः प्रियेस्ताः

पर्यस्तमानमुपमानवियोगरम्याः ।

एतानि वीक्ष्य मिथुनानि रत्तिप्रदत्त-

नेत्रोऽजनि स्मरविकारपरः स्मरोऽपि ॥ १०७ ॥

चयचन्द्ररविप्रपद्यनिगलन्मानान्धवारधिय

साद्येपस्मरपीरमार्गगणयस्तत्रपातपदः ।

एवं दंपतयस्तादा रतरसमारम्भसरम्भित-

प्रागल्भ्याय मदाय मध्यरमनम्बेष्टाभिरन्मद्भिः ॥ १०८ ॥

इति धीमित्रदत्तगुप्तिरिच्यधीमदमारकन्दगुप्तिरिचिने धीवान्मारकन्दगुप्तिरिचिने

कान्ते वीर्ये भार्यपरेणि चन्द्रेदरल्लेने नाम मयम मते ॥

दशमः सर्गः ।

दुष्टकर्मरुणिदष्टजनालीदोषमोपकृतयेऽङ्कमिषेण ।

यः सुधात्विषि विवेश सुधार्थं स श्रिये भवतु मारतकारः ॥ १ ॥

जातमन्मथमथो मदिराक्षीलोचनानि परिचुम्ब्य युवानः ।

तत्क्षणात्तरुचयो मधुरासु स्वं मनो विदधिरे मदिरासु ॥ २ ॥

स्त्रीगने धृतमदे मदनाज्ञापालनाक्रमणनूतनदूत्या ।

हुंकृतं कृतमहुंकृतिहेलालोलयेव सुरयालिरवेण ॥ ३ ॥

हालयालिकुलकूनितागीतैरुत्सवं नवमिव प्रथयन्त्या ।

आददे मदभिदे प्रमदानां कामदेवपूतनाधिपतित्वम् ॥ ४ ॥

श्लेष्मदृष्टकनीनिरुमश्या शोणता कलयतास्त्रमयेन ।

पीशिता इव रुपा मदिराभिर्भारतो मुमुचिरे मदमन्तः ॥ ५ ॥

काप्युदस्य कुमुमानि रसेन प्रेक्ष्य बिम्बि न मुग्नं मधुपात्रे ।

भ्रान्तिभृत्यपि ध्वेऽप्युत्तुङ्गा गृह्णी यदि हृदैव छलज्जे ॥ ६ ॥

सीपुसंनिहितवामसरोजं नो तथा रसनल्योमनमासीत् ।

रागिणां निमृतरागमराणां बिम्बितैरपि यथा मुग्नपद्मे ॥ ७ ॥

बिम्बनाद्विधुरियाय सुरायां वासवारिजमिवाशु विजेतुम् ।

किं भडः महर्षवत्त्वशान्यो नाङ्गनामुत्तमिर्देव ददर्श ॥ ८ ॥

माधुरीं दधतु निर्भरमामामाननास्त्ररुदनाभिरिमानि ।

इत्युत्तमिभिरप्यपि न द्राक्छभैर्नैवमधूनि मृगादयः ॥ ९ ॥

अर्धैर्नितम्बत्राभिरत्राभि प्रेयसा मनु नदन्मदनं यत् ।

तेजस्तेऽतिरमदं रमनायां तन्मुमार्चितमपीति न पीतम् ॥ १० ॥

प्रेमनः सद्यु तदार्त्तनि यूनवैक्यनेन मनमोरिव गन्धोः ।

अस्मिन्निमित्तमस्मिन्निमित्तमस्मिन्निमित्तमस्मिन्निमित्तमस्मिन् ॥ ११ ॥

प्रेम निष्कलमस्मिन् न यूनं गृह्णां सुगुणमप्यपुनैव ।

स्वं प्रदाय सुमर्त्यु निर्यस्ने द्राक्छभैर्नैवमधूनि मृगादयः ॥ १२ ॥

दृष्टे कृतमप्य सुवर्त्तिन्यपुनैव मृगादयः मृगादयः ।

स्वर्त्तिन्यपुनैव मृगादयः मृगादयः मृगादयः ॥ १३ ॥

स्वर्गमाप्तिनि विवृष्टमुगन्विष्टाममाप्तिनि विवेदिनकाम् ।
 ओष्ठयाननुधि गन्मणिनाथः प्रीतिगन्धन मिथो युवकुम्भे ॥ ६९ ॥
 लोत्ता भृशमधारि कभुमा गार्वस्यस्यगतिरिति जाले ।
 लब्धतादृशार्गं रत्नमेतमेव पालनितमेव विवेने ॥ ७० ॥
 रामयाननुत्तर्गं मलिनाद्या गङ्गा जगत्पथं न जगत्पथ ।
 मे परस्परपरिमुत्तर्ग्यासीत्तर्गादिषु भृशगन्धनम् ॥ ७१ ॥
 मातृमूलकृतपावनपाङ्कः गतिरताभादृशो गार्वस्यगन्ध ।
 तद्गतेषु मुदताभ्यामधीनपुत्रादिभिर्मृगयन जालम् ॥ ७२ ॥
 त्रिस्तम्भमणिभिः सिनिपातादुत्तर्ग्यादिभिः युग्मेषु ।
 गन्धमेव स्य हृतकृतयग्नोभृशगन्धमार्गमिति न युवम् ॥ ७३ ॥
 मुधुमे रहसि पातनिमित्तं मेघात्पत्न्यनुपपन्नम् ॥
 गीतिगिणिषु पुनर्गतिनेषु प्रेयसां वटु भवन्तं गन्धम् ॥ ७४ ॥
 दुर्बलमननिगन्धमेवे मा मा गीति रत्नमेव गन्धम् ॥
 मुनिं मुनिमिति प्रियभातादेवगतिभिर्गतिगन्धम् ॥ ७५ ॥
 धातृर्गन्धमेव गन्धमार्गः सार्धमेव विवृष्टमिति ॥
 इत्यधीनमत्तरस्यार्धं वागुत्तरं गतिमेव विवृष्टम् ॥ ७६ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥
 तादृशमत्तरमुत्तर्ग्यादिभ्यः गन्धमेव गन्धम् ॥ ७७ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ७८ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ७९ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८० ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८१ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८२ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८३ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८४ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८५ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८६ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८७ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८८ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ८९ ॥
 गन्धमेव गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं गन्धं ॥ ९० ॥

अथानुपमम् ।

कृतवसतिमन्त्रं माधुसूतसमाप्तः

किमपि विमर्षि कृतं माधुसूतं तिसृषु ।

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ।

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ॥ १ ॥

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ।

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ॥ २ ॥

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ।

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ॥ ३ ॥

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ।

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ॥ ४ ॥

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ।

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ॥ ५ ॥

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ।

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु

अथानुपमं विमर्षि कृतं तिसृषु ॥ ६ ॥

सकृदपसृतपद्मम्यन्तरम्यन्तरोद्य-

त्परिमलमिलितालिश्रेणिकामण्डलानि ।

उदयिनि हृदयेदो कङ्कणानीव पद्मे-

रुहमुकुलकराग्रैर्भञ्जिरेऽम्भोरुहिण्यः ॥ १९ ॥

रुचिनिनयममुद्यत्तारकाचक्रवालं

विधुरपि विधुरत्वं प्राप शरागमेऽस्मिन् ।

इति चकित इवोद्यैः कम्पितो दंपतीनां

रतिगृहकुहरान्तर्दुर्गदीप्तोऽपि दीपः ॥ २० ॥

सपदि पद्मशेषद्वीपदीपायमान-

द्युमणिकिरणवीथीनक्रवालप्रणुल्लः ।

भृशमुपशमधूमैरोपधीनामिवोर्वी-

धरनिवहगुहान्तर्ध्वान्तमौरैरकारि ॥ २१ ॥

विलसन्सदनेभ्यो जग्मुरादिलष्टकान्ता-

स्तनघनधुसृणाङ्कद्वन्द्वदम्भेन सद्यः ।

स्फुरदुरसि युवानो मन्मथश्मापलीला-

रप इव पृथुशोभे चक्रयुग्मं दधानाः ॥ २२ ॥

उदितमुदितकान्ताश्लेषपीयूषवीची-

चकित इव कृशानुश्रिततश्चक्रनासाम् ।

गुरुतरगिरिशृङ्गोत्सङ्गदुर्गेषु मङ्गु

द्युमणिमणिगणोष्मच्छन्नना सद्य चक्रे ॥ २३ ॥

प्रियविरहितकोकीदृक्पयोवाहिनीभिः

सह शममगुरिन्दुग्रावनिःस्पन्दनयः ।

किमपि कलितमौनस्तद्रियोगादिव द्रा-

विशृणुहृषयस्यामर्षमीर्षामर्षादिः

हृषयस्तुमर्षार्थं मर्षयत्येव चर्याः ॥ ५६ ॥

हरिरिव द्वितीयोऽभूद्विषयान्तराभावात्

पुनरुक्तत्वात्प्राप्तिः, मर्षाभावात् ॥

निमित्तकमस्तिमात्राभुविर्गते च हृषा-

मस्तिनृष्टिमेवा मर्षमुच्यते मर्षमेवा ॥ ५७ ॥

अतस्तु ननुभार्या यामुच्यते यद्विनिष्ठा

मुदमुदमर्षाभावात्प्राप्तिः यामुच्यते ॥

मर्षाभावात्प्राप्तिः, मर्षाभावात्प्राप्तिः

विषय इव विनिष्ठायास्तु द्वितीयमभुवे ॥ ५८ ॥

अत्रापि ननु विनिष्ठायास्तु द्वितीयमभुवे

यामुच्यते मर्षाभावात्प्राप्तिः ॥

इति तु विनिष्ठायास्तु द्वितीयमभुवे

मर्ष इव विनिष्ठायास्तु द्वितीयमभुवे ॥ ५९ ॥

विनिष्ठायास्तु द्वितीयमभुवे

यामुच्यते मर्षाभावात्प्राप्तिः ॥

उदयतिरिचिरोऽमे नृष्टिमुच्यते

पुनरुक्तत्वात्प्राप्तिः, मर्षाभावात्प्राप्तिः ॥ ६० ॥

अस्तिमर्षयस्यामर्षमीर्षामर्षादिः

हृषयस्तुमर्षार्थं मर्षयत्येव चर्याः ॥

हरिरिव द्वितीयोऽभूद्विषयान्तराभावात्

पुनरुक्तत्वात्प्राप्तिः, मर्षाभावात्प्राप्तिः ॥ ६१ ॥

निमित्तकमस्तिमात्राभुविर्गते च हृषा-

मस्तिनृष्टिमेवा मर्षमुच्यते मर्षमेवा ॥

अतस्तु ननुभार्या यामुच्यते यद्विनिष्ठा

मुदमुदमर्षाभावात्प्राप्तिः यामुच्यते ॥

प्रिभुवनमयमान्निर्दयतां नदाय-

उत्थित्विदमप्युत्थित्विदमप्युत्थित्वम् ॥ ३८ ॥

परिवृत्तविरहवर्धमानास्तथा-

वर्धमानवर्धमानवर्धमानवर्धमान ॥

नरणिश्वर्यास्तथास्तथास्तथा-

स्तथास्तथास्तथास्तथास्तथास्तथा ॥ ३९ ॥

मयवममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥

भूतमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥ ४० ॥

दिनमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥

नरिमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥ ४१ ॥

दिनमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥

नरिमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥ ४२ ॥

दिनमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥

नरिमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥ ४३ ॥

दिनमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥

नरिमममममममममममममम-

ममममममममममममममममममम ॥

अनिलौल्यः कवल्यन्मलिनमुति काननं किमपि दावशिखी ।
 बहुभक्षणेन शितिधूममिपात्तनुते स भोजनबहद्विरणम् ॥ २१ ॥
 अत्रलोक्य दावदहनं तमहो परितापितप्रिभुवनं गहने ।
 अपि पार्यकेतनकपिनिदधी स्वयमद्भुतं हेतुपलादपुरः ॥ २२ ॥
 अपि तापधैर्यवृत्तिवृत्तां वदनोद्यमितस्वभावशिखीहेतिमिपात् ।
 वनरससां व्यथित गर्भेशिखी विशतोऽन्तरम्युषगमं शिरितः ॥ २३ ॥
 उपरि प्रपत्य पिदधुः स्वशिख्यन्मृगयोपिनोऽवगणितात्मरुजः ।
 अथ तामु पातवरल्याः सुतरामसहन् हन्त विरहं नै गृणाः ॥ २४ ॥
 प्रणयकृपा विरहितानि विरं वनवासिलोकमिधुनानि तदा ।
 कृतहाकृतीन्यपि परिक्रमणे सुरनिर्व्यथं पुलकितान्यमिलन् ॥ २५ ॥
 भयसंभ्रमेऽपि परिरम्य तथा सुरमाप तद्वनजुषां मिधुनम् ।
 द्वियमाणमग्निपतनेन यथा नहि जीवितव्यमपि येद पुरा ॥ २६ ॥
 हिमतागुणादभिमतं मरणं वरमेव वारिणि न दीप्तदवे ।
 गलवद्धबालनिवहा न्यपनन्वनमुध्रुवो नदनदीपु ततः ॥ २७ ॥
 दहनो दहेज्जननि हा मुन हा दयिते हहा हृदयनाथ हहा ।
 हहहा सगर्भे हहहा भगिनीत्युदितं तदा वनजनेन मिथः ॥ २८ ॥
 दवदद्यमानहरिहस्लिमहोरगमुखपनीवरवकमुकितः ।
 गुरुभूधरस्फुटनभूमिनिदो सुसदा ददी भुवनभद्रभयम् ॥ २९ ॥
 अथ स्तण्डवप्रसभरक्षणवीः क्षणवीरिताद्वपटलो बलमिन् ।
 गुमलप्रमाणसरलेः सलिलैः प्रववर्ष पद्मिभिरिवास्य मुतः ॥ ३० ॥
 अतिदीप्ततद्वशिताशिखीः सखु दद्यमानमिदमंद्जनलम् ।
 गगनेऽप्यवाप वडवाग्निहतोदधिवातदुःखमिति विद्विषयिन् ॥ ३१ ॥
 अथ पार्यमार्गगणोऽगणयज्जलवारिणी वियति कुट्टिमताम् ।
 अतिवेगसंनरणपद्मवत्पवनैरभिज्वलदहो जैवलनः ॥ ३२ ॥

१. मल्लीकृतलङ् इत्यर्थः. २ 'वृत्ति' क-ग. 'वृत्ति' इति क-पुस्तकस्य
 प्रोक्तः पाठः. ३ 'वृत्ता' ग. ४ 'हृतीति-' क. ५. मेघनद्विन् ६ 'भग-
 नपन्' क-ग. ७ 'जैवलनम्' ख-ग.

सपदि सिपत्तनुदिशं जलदाप्रयसंपदा सह सहस्रदशः ।
 अदिदीपदादितवनं वचनं नरतेनसा सममयी पवनः ॥ ४९ ॥
 निहृते विरोधेनि घने पवनैरदिनासाः शिम्बिशिम्बा मुदिताः ।
 हचिबन्धुमम्बुरहबन्धुमपि द्रुतमसृष्टान्दिवि हम्बम्बहसम् ॥ ४९ ॥
 यदवारि वारिदशतिर्जित्ता विपति स्वयं विजयिना नयिना ।
 तदतिशुभा दिवि दधार पवि मयवाधिरुज निशदं रंदिनम् ॥ ४७ ॥
 अप सधमधमिनर्भापयौ पवनप्रपातकुपिते छुपनौ ।
 प्रिदशंभूतं निननिनायनतिः कविना किरीटिकैलिकेडिकृते ॥ ४८ ॥
 स्वननप्रमापमपदुःसदबाहुल्योकनिःधमिनधूममैः ।
 भुवमहमहिभिरतीव शिर्षं स दधार दण्डनिव दण्डधरः ॥ ४९ ॥
 परिपिण्ड्य दत्तनिव धूर्जटिना जगदन्तरारि दहनाक्षिमहः ।
 द्विपदस्वयं स रानु रद्रमगः समये हिरण्मयगदाश्रमधात् ॥ ५० ॥
 दजेनुन्द्रर्षान्नरला बलिनो न पदात्पदं ददति यद्रयनः ।
 तनुरीचकार वरुणस्वरुणदुर्मजिदुर्गि सपदि पाशमवि ॥ ५१ ॥
 इति शयनिस्तृतरमा सहसा सह वामवेन दिविपत्तरिपन् ।
 दववदिनिदवसमर्थरुचिः मचचाल पार्थसमपार्थमसां ॥ ५२ ॥
 अचलत्तिनश्च गुरुगर्वभृशः क्षणमात्रवृष्टिकलिनोच्छ्वासिनाः ।
 युधि यक्षराक्षसमखगेन्द्ररुणिप्रमुग्गा रुपा विजयिने विपिनात् ॥ ५३ ॥
 युधि यक्षराजिरसिरानिकरा निवराटनां निदधतां परितः ।
 स्फुटकोपनाम्ररुविरम्यचन्द्रवहेतिपाद्विरिब धूमयुता ॥ ५४ ॥
 विविधास्त्रधारणकरालवराः कृतकुंठनो विरुनमाद्यभुवः ।
 रमनाच्चलच्चलदुरज्जलना रजनीचरा विदधुरुदुरुनाम् ॥ ५५ ॥
 अतिचण्डतुण्डनखराः मग्नैः पवनं छदैन्मयसुन्यारुडाः ।
 ननु सोऽपि दीपकलिकेव दवः शमनोन्मुखः सपदि येन कृतः ॥ ५६ ॥
 मणिपाणिजम्बुदनेकफणाहुलिरालिनस्तरलना दधनः ।
 परितः प्रसयुरासितपुत्रयो युधि मृत्युरान भुजवद्भुजगाः ॥ ५७ ॥

परितप्तदीर्घचलितस्तलितप्रतिशस्त्रराशिभिर्योगप्रतैः ।

नरमार्गैर्धधुरिता युधि ते ययुरिन्द्रमेव शरणं त्रिदशाः ॥ ७१ ॥

अथ विक्रमेण तनयस्य तदा मुदितो विशेषचलदर्शनधीः ।

बलसूदनः कृतकवोपकणः क्षणमश्मवृष्टिमसृजन्नमसः ॥ ७२ ॥

शरजालकं किमपि संभ्रमतो विजयी ववर्ष तदमर्पनिधिः ।

अपिपत्पतन्नपवनेन शिलाः परमाणुवत्कचन चिसिपिरे ॥ ७३ ॥

अथ मेरुशृङ्गमुरु पार्यभिदे मुमुचे रूपेव नमुचेर्द्विपता ।

दिवि लोहगोलकमिव ज्वलितोज्ज्वलदन्तरं तरलितत्रिजगत् ॥ ७४ ॥

अथ पार्यबाणततिभिः पतिते दवसीमि तत्र शिरारे महति ।

अपि कल्पशाखिभिरपूरि नहि स्वमनःप्रकल्पितमिव प्रसनम् ॥ ७५ ॥

बलशत्रुस्मरगिरानुभवैरपि दुर्जयौ नरहरी कलयन् ।

अथ मुक्तसंगररसप्रसरत्त्रिदशैः समं त्रिदिवसीमि ययौ ॥ ७६ ॥

निरपायमग्रिरथ संज्वलितो नरविक्रमस्मरणकम्पिशिराः ।

मरुदध्वमूर्ध्नि विललास रणापसृतं विलोकयितुमिन्द्रमिव ॥ ७७ ॥

नितशक्तयोर्गुरजिर्दुर्जुनयोर्ज्वलितः स कश्चन महोदहनः ।

यशसातयोर्विशदितो हिमवानिव यत्पुरो दवशिखी स बभौ ॥ ७८ ॥

दृढदावपावकभवानि बभुर्मलिनानि धूमबलयान्यभिनः ।

दिवि मूर्तिमन्ति समिति प्रसतो नवदुर्यशासि सुरभर्तुरिव ॥ ७९ ॥

यदुपाजि जम्भमुखदैत्यजयादिवि वासवेन हिमहारि यश ।

इषुभिर्नेरेण दलितस्य कर्णरिव तस्य तारकगणेः शुशुभे ॥ ८० ॥

मदसिंहनादमथ तौ दधतुर्नरकेशवौ जयरसेन तथा ।

अनुसंगतौ विमु रणाय भयविति शङ्कितं दिवि यथा रिपुधैः ॥ ८१ ॥

वैनजीवनिर्गमनिपेधकृते स्थितयोस्तयोरथ रथस्थिवयोः ।

दिवि मूर्तिमान्हुतवहो जटिलः प्रमदी जगर्ज च वैशाख्य पवौ ॥ ८२ ॥

कैलासभाग्रीधरमुत्तरेण मनाकशैलं प्रति यत्प्रतीतम् ।
 पूर्वोत्तरस्यां दिशि हेमरत्नैरलंकृतं बिन्दुसरः सरोऽलि ॥ १३ ॥
 न्यासीकृतं तत्र पुरा गरीयस्त्वरोऽथ गत्वा स्वयमानिनाय ।
 वस्तुत्रयं विलयकारि शङ्खगदासभाभाण्डमयं मयोऽपि ॥ १४ ॥
 मूर्ध्ना यदापू रणशब्दपूरे दूरेण देवद्विरदोऽपि याति ।
 तं काल्गुनायाथ स देवदत्तमदत्त सख्ये बरुणस्य शङ्खम् ॥ १५ ॥
 सभावनन्याभिधभूमिमानेर्गदामदान्मारुतनन्दनाय ।
 क्षुम्यन्ति यद्भ्रान्तिरवैर्जगन्ति कल्यान्तशङ्कातमुरामुराणि ॥ १६ ॥
 मयाभिधानां वृषपर्वदैत्यप्रभोः सभां हस्तसहस्रमात्राम् ।
 ददौ प्रहृष्टामृतुनाधिकेन वपेण हर्षां स युधिष्ठिराय ॥ १७ ॥
 विनिर्मितायां स्फटिकाश्मसार्धैः पार्यस्य कीर्त्यामिव मूर्तिमत्याम् ।
 यस्यां सहस्राणि वितेनुरष्टौ रक्षांसि रक्षां मयवाम्बुशानि ॥ १८ ॥
 यस्यामदृश्ये स्फटिकस्य वप्रे कल्याणकृता कपिशिर्षिमाला ।
 व्योमापगायाः पुलिने निलीना रपाङ्गरानीव विरोजति स ॥ १९ ॥
 यत्पीठबन्धस्फटिकावनीषु मयूखलुप्ताः स विभान्ति सत्यः ।
 हंसीरुतैः पद्मविहारिपद्मामङ्गीररावैरिव केलिवाप्यः ॥ २० ॥
 वैदूर्यपैत्राः स्तितपद्मरागपद्मालयो मञ्जुलरत्नमालाः ।
 आमुक्तमुक्तामयबिन्दुवृन्दा वापीषु यस्या व्यलसन्नलिन्यः ॥ २१ ॥
 अच्छेन हस्तं स्फटिकेन भित्तिस्तम्भार्धदृश्यं स्तलनस्य हेतुम् ।
 यस्यां बलन्तः प्रतिबिम्बितेन पुरो निजेनैव जना व्यजानन् ॥ २२ ॥
 यत्रेन्दुकान्तप्रपितालबालपालीषु तन्वन्नमृतप्रणालीः ।
 लीलावनीनामवनीरुदेषु बभौ वनीपाल इवामृताशुः ॥ २३ ॥
 सूर्योदमभूमीषु निवेदय कुम्भीर्यशो हसद्भिर्नलभूषुनोऽपि ।
 यत्रार्कपाका रसवत्यपश्यं किं कापि नाङ्गप्यन सूषकारैः ॥ २४ ॥
 यस्याः शिरःसीद्धि विषद्विविधं नानामणीनां रमणीयभाभिः ।
 तादृक्सुधर्मादिसभाभयेन धात्रा कृतं जैत्रमित्रानपन्नम् ॥ २५ ॥

त्वत्पालनादाश्रममेदिनीषु सुखं यदापुर्मुनयो महान्तः ।
 जानन्ति नूनं फलनोन्मुखीनां मुक्तेर्मुदामग्रयणं तदेव ॥ ६३ ॥
 मुक्त्वा तरन्तीमिति तावकीने सद्भर्त्सिन्धौ घरणीं फणीन्द्रः ।
 शृणोति कीर्तिं भवतो भुजंगीगीतेषु मौलीनधुना धुनानः ॥ ६४ ॥
 भवत्पुरीषासविलासभास्यन्मनोरपाविष्टहृदः सदैवं ।
 देवा दिवं मोक्तुममी न शक्ताः कः स्यात्क्षमः कर्मनियोगभङ्गे ॥ ६५ ॥
 एतां परित्यज्य पुरीं पुरोऽस्तु क्व ते रतिः स्वर्गमुपागतस्य ।
 त्रिशङ्कुसूनोर्जनयसपायं न राजसूयं तनुपे मत्तं चेत् ॥ ६६ ॥
 यतो जयी राजसु राजसूययज्ञकयात्री सुकृतैकभानी ।
 हसत्यसावथ विभूत्वभूत्या हरिं हरिश्चन्द्रमहीमहेन्द्रः ॥ ६७ ॥
 योग्यो जयध्रीचतुरैश्वर्यभृतिस्त्वं सोदरैरीदृशराज्यसंपत् ।
 नयज्ञ यज्ञं जनयेत्युपेत्य मैत्रीपरो राजतु देवराजः ॥ ६८ ॥
 संदिष्टमेतत्तव याम्यतोऽहं देवेशसंदेशकृते गुरारिम् ।
 इदं निगद्याशु मुनिलितोभूद्विद्वद्योतयन्विद्युदिवांशुभिर्घाम् ॥ ६९ ॥
 अपादयदुर्वहराजसूयमश्राय नारायणमेकमिष्टम् ।
 धनाधिपोऽयं गुरुकार्यभारे यन्मन्यते वामधुरीणमेनम् ॥ ७० ॥
 धीषाण्डुसंदिष्टमस्ताय मश्रं युधिष्ठिरेणायमुपांशु पृष्टः ।
 नारायणः संगतरामनीतिपारायणं सारमिदं जगाद ॥ ७१ ॥^१
 सर्वगुणैरर्हसि राजसूयं राजन्पुनस्तस्य महाबलस्य ।
 कथं जरासंधधराधवस्य विना न निर्वोहमस्तो मत्तोऽयम् ॥ ७२ ॥
 भर्गाय भूमीधवमेधयज्ञं संकल्प्य यस्मिन्बलिनां जयाय ।
 समुद्यते केऽपि नताः पदान्ते नेशुः परे केचन कादिशीकाः ॥ ७३ ॥

१. 'इत्यमुं ते' ग; 'समन्ते' क. २. एतस्मै ग. गुल्फे: 'निर्वोध भूगालममु-
 द्रवोऽस्य बुद्धयस्त्यावनिपत्य कल्प्यौ । गुरोरपातो यजिनाधर्म नो(?) विभज्य वाचं गुरु-
 तमाप्तम् ॥ यदन्त एते सख्ये निरस्ते दिवा वरिषोऽयं ततो जराहपा । गुरुसंयमनः
 कुमारं शस्त्रैः परकृत्यविदे पलादी ॥' इति श्रीकण्ठद्वयमधिरः वर्यते.

ये ये पुनः शौर्यवरावलेपात्तत्समुत्ता भूपतयो बभूवुः ।
 विनित्य ते ते समरैर्निरुद्धा गिरिवनान्तः पडशीतिसंख्याः ॥ ७१ ॥
 राज्ञोऽधुनावध्यवतुर्दशैव शतेन तेषां मत्तमीहतेऽसौ ।
 यस्तान्कृती मोचयति प्रवद्वान्सम्राट् स भूमौ निषवत्यनश्यम् ॥ ७२ ॥
 सम्राण्युद्धौवनने यदि स्याज्जेयो हरेणापि रणे त्वजेयः ।
 अहं निजे दुर्यशसीव सिन्धौ पडयितस्तन्महसा वमामि ॥ ७३ ॥
 भीमो भुजसम्भवद्राक्षतश्रीर्नम्भारिजन्मा जगदेकजेता ।
 अहं महानीतिरिति त्रयोऽपि युता जरासंधवधाय यामः ॥ ७४ ॥
 इत्युक्तमश्रोच्युसितस्य राज्ञः समाज्ञया शौरिररिब्ययाय ।
 भीमार्जुनाभ्यां सह शुक्रसौम्यरम्योपकण्ठोऽर्क इव प्रतम्ये ॥ ७५ ॥
 क्रमाद्ययुः प्राग्निशिष पद्मसंस्थैर्विहारमुन्मैगिरिभिः परीतम् ।
 त्रयोऽपि पीता मगधाधिपस्य गिरिवनाध्यं नगरं गरीयः ॥ ७६ ॥
 निहत्य यस्मिन्पृथग्भासुरेन्द्रे तद्यमसंनद्धतदम्बिदका ।
 त्रिगो नरागेष्वनुपेगं हृष्टा नन्दन्ति नेत्यदुमपुष्परीणां ॥ ८० ॥
 मदन्त्या प्रतोत्ता मभुजप्रहारैर्निपात्य त्रैलोक्यकर्माद्रिशृङ्गम् ।
 यत्रमेता वज्रयगानपातं पुंस्त्रिमातुनेपनं ययान् ॥ ८१ ॥
 मनीषावद्वाराभितमार्तिटकात्तमात्मान्मन ईववैद्यप्रवचः ।
 मदन्त्यकसान्मगधाधिपस्य ययुः प्रवीरा वनाचलनरा ॥ ८२ ॥
 निरुद्धजरासुर्निर्ययुर्नैव हारतानपगणानमृगानप्यजान् ।
 इवत्येव तान्निबल्यमानयता दशैव शतेन तेषां मत्तमीहतेऽसौ ॥ ८३ ॥
 त्रैलोक्यं जगत् 'हेतु' मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ।
 अद्रिभारिणी इव नैव त्रिगो नरागेष्वनुपेगं ययान् ॥ ८४ ॥
 द्विजः न युयुः मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ।
 मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ॥ ८५ ॥
 मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ॥ ८६ ॥
 मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ॥ ८७ ॥
 मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ॥ ८८ ॥
 मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ॥ ८९ ॥
 मगधाधिरा मगधाधिरा ययुः कर्माद्रिशृङ्गम् ॥ ९० ॥

इत्यत्र धीरोऽनवाप्तिं गान्धर्विणेन श्रीमन्निर्गन्तव्यः ।

तत्त्वार्थयुग्माद्येवमवाप्तिर्नानामुने नवः श्रीकृष्णोऽपि वाः ॥ ८७ ॥

युः साक्षिणः पार्थिवः वात्सीयः शिशुपालः च वैशिम्प्यम् ।

येनापि वार्येण शृणुतेत्येव रिपोर्न शृणुते नवार्थेयम् ॥ ८८ ॥

अपूर्वमरणः धनसम्पत्तिं भूयस्येन धर्मप्रतिपत्तिम् ।

यत्तु करिष्यन्मगधेन धर्मसंशयानामपि न नवः ॥ ८९ ॥

यथाय यतोऽनवाप्तिरुत्तमः पृथग्वर्येण न नवः ।

युधिष्ठिरादेवमवाप्तिर्नानामुने न नवः ॥ ९० ॥

अहं स हन्ता दनुजावर्गं वीर्यं हि द्रुपदः शिशुपालः ।

अथ पुनः शिशुपालः दनुजावर्गं वीर्यं हि द्रुपदः शिशुपालः ॥ ९१ ॥

राजसिंहासनादपि राजसूयं विदीप्यता धर्मपुत्रेण तेन ।

यथाय यतोऽनवाप्तिरुत्तमः पृथग्वर्येण न नवः ॥ ९२ ॥

(२५५)

आकर्षणं वीर्यं द्रुपदः शिशुपालः ॥ ९३ ॥

आकर्षणं वीर्यं द्रुपदः शिशुपालः ॥ ९४ ॥

रे रे शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ ९५ ॥

आकर्षणं वीर्यं द्रुपदः शिशुपालः ॥ ९६ ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ ९७ ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ ९८ ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ ९९ ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ १०० ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ १०१ ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ १०२ ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ १०३ ॥

शिशुपालः शिशुपालः शिशुपालः ॥ १०४ ॥

बलाग्नयथ बली भीमो यमादुद्धृष्टिर्भयमो ।
 भेदार्त्तान्ममह्मस्यपूर्वपूर्वद्विदोद्विदन् ॥ ४७ ॥
 जयज्जमीविद्यामाद्विर्वादिनी नाहयज्जयम् ।
 भीमोऽभेत्तदभृत्तदभृत्तः श्वःदनाश्रयः ॥ ४८ ॥
 अग्न आगः प्रयाणेऽभृत्तुः कथंश्च पूर्वोऽह् ॥
 भीमो विजयन ग्याणतु भवतिद्विजनी शीम ॥ ४९ ॥
 पुण्डरीकः स द्विजनीमृत्तुमिद्विजनीः ।
 भीमानोऽनुमेभीमिर्भयमिद्विजनीः ॥ ५० ॥
 पूर्वोद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ।
 जयज्जमीद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५१ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५२ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५३ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५४ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५५ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५६ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५७ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५८ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ५९ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६० ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६१ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६२ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६३ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६४ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६५ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६६ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६७ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६८ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ६९ ॥
 भृत्तुमिद्विजनीयं पूर्वोद्विजनीयम् ॥ ७० ॥

श्रोणिमन्तं कुमारेषु कोशलेषु बृहद्वलम् ।
 विनिर्जित्य स तेजस्वी ययावुत्तरकोशलान् ॥ ५९ ॥
 संगरामङ्कुरैरीशैः सवेदा तत्र गर्विताम् ।
 अलज्जयदयोध्यां स दीर्घप्रज्ञं नृपं जयन् ॥ ६० ॥
 सरयूसरिता तत्र तद्वन्तिमदमिश्रया ।
 स्पर्धुनीं प्राप संभेदं कालिन्येव द्वितीयया ॥ ६१ ॥
 गोपालकच्छराजादिराजराजीवचन्द्रमाः ।
 जगामोद्गानसंग्रामरसी वाराणसीमसी ॥ ६२ ॥
 जित्वा सुमन्तुनामानमुद्दामानमिलापतिम् ।
 कीर्तिः प्रतेने तेनेह द्वितीयेव दुक्काहिनी ॥ ६३ ॥
 सोऽत्र विश्वेश्वरं नत्वा प्रतापयशसी दधौ ।
 तद्भालनेत्रवालेन्दुप्रभयेवाद्भुतप्रभे ॥ ६४ ॥
 तेन तेजोऽग्निभिर्मत्स्यदेशादिसित्तिपेन्धनैः ।
 चिरं देहे विदेहेषु जनको मिथिलाधिपः ॥ ६५ ॥
 कृष्टोमधन्वनो जाग्रज्जनके मिथिलापुरे ।
 रामस्येवाभवत्तस्य करग्रहमहोत्सवः ॥ ६६ ॥
 अयेन्द्रपर्वते मुद्गान्प्राच्यमुद्गान्मुपशकान् ।
 निगाय मागधान्दण्डदण्डधारधराधवौ ॥ ६७ ॥
 गिरिप्रजे जरासंभयुतं कृत्वा करप्रदम् ।
 स तैरेव वृतः सर्वगौडदेशानुपाद्रवन् ॥ ६८ ॥
 कम्पयन्भूभृतः मैत्र्यैः म्यावराजज्ञमानपि ।
 ततः प्राप्य गौडेषु शम्भो निष्कम्पसेवदम् ॥ ६९ ॥
 तं वीर्यं प्राप्तमिषयं नियमायुधनिग्रहम् ।
 श्रीश्लोक इव शम्भवायाः कम्पानैः पायिषोऽभवन् ॥ ७० ॥

दशमाध्याय-२मः

आष्टमाध्यायम् ।

उत्पत्त्यर्थं गुणानामवर्णनम् ॥
 योनेर्द्वयं रणेनेवासु वासुदेवं विमानं न ॥ ७१ ॥
 कृती वा विनिवृत्त्यर्थं विद्वत्तममिदं न ॥
 वदन्ति वनं देवेषु तदेव जगत्तुल्यम् ॥ ७२ ॥
 तस्याद्विपुलानि गुणानि न ज्ञेयं न विदुः ॥
 आत्मा समग्रमेवेति ज्ञाता मुनिः स्वर्गात्मनः ॥ ७३ ॥
 जगत्प्रीतिवर्गोऽपि ज्ञातव्यः आत्मा जितम् ॥
 आर्षादिभिर्मित्रैः पूर्वमादित्येन न दृष्टं ॥ ७४ ॥
 न गच्छामागन्त्याने जगत्तमं गच्छामसु ॥
 स्वयमावत्त्वमात्रं पूर्वैः विनिवृत्तम् ॥ ७५ ॥
 दीपानाम् मत्पापानाम् तन्मित्रमिव ॥
 उत्पत्त्यर्थं यत्नं कृत्वा देव आत्मनः ॥ ७६ ॥
 इत्येतेषां दिशो निवृत्त्या तदेवेति विदुः ॥
 दीर्घदृष्टिस्तु दृष्टव्यं तदेवेति विदुः ॥ ७७ ॥
 इति पूर्वोक्तमवसानम् ॥

आष्टमाध्यायम् ॥
 उत्पत्त्यर्थं गुणानामवर्णनम् ॥
 योनेर्द्वयं रणेनेवासु वासुदेवं विमानं न ॥ ७१ ॥
 कृती वा विनिवृत्त्यर्थं विद्वत्तममिदं न ॥
 वदन्ति वनं देवेषु तदेव जगत्तुल्यम् ॥ ७२ ॥
 तस्याद्विपुलानि गुणानि न ज्ञेयं न विदुः ॥
 आत्मा समग्रमेवेति ज्ञाता मुनिः स्वर्गात्मनः ॥ ७३ ॥
 जगत्प्रीतिवर्गोऽपि ज्ञातव्यः आत्मा जितम् ॥
 आर्षादिभिर्मित्रैः पूर्वमादित्येन न दृष्टं ॥ ७४ ॥
 न गच्छामागन्त्याने जगत्तमं गच्छामसु ॥
 स्वयमावत्त्वमात्रं पूर्वैः विनिवृत्तम् ॥ ७५ ॥
 दीपानाम् मत्पापानाम् तन्मित्रमिव ॥
 उत्पत्त्यर्थं यत्नं कृत्वा देव आत्मनः ॥ ७६ ॥
 इत्येतेषां दिशो निवृत्त्या तदेवेति विदुः ॥
 दीर्घदृष्टिस्तु दृष्टव्यं तदेवेति विदुः ॥ ७७ ॥
 इति पूर्वोक्तमवसानम् ॥

काव्यमाला ।

वृन्दावनाधिदेव्यस्तत्कुम्भिकुम्भैस्तदास्मरन् ।
 कृष्णालोकोच्छ्वसद्गोपीपीनवक्षोविभ्रमान् ॥ ८३ ॥
 तस्य द्विपमदैः श्यामैः शत्रुस्त्रीमात्रनाश्रुभिः ।
 पृथक्प्रवाहिभिलत्र त्रिस्तोता यमुनाप्यभृत् ॥ ८४ ॥
 मत्स्यराजाहिरानादिदेशकेशोपदेशक ।
 चर्मण्वतीनदीतीरभूपमोजाञ्जकुञ्जरः ॥ ८५ ॥
 अथायमुच्छलद्दुलिच्छायामुग्वचलद्दलः ।
 ययाववन्तिदेशाय वह्निदेशीयविक्रमः ॥ ८६ ॥ (युग्मम्)
 विन्दानुविन्दराजेन्द्रद्वयीजयमयीमिह ।
 स सिप्रापुलिनोत्सद्गरङ्गे कीर्तिमनर्तयत् ॥ ८७ ॥
 अयमुज्जयनीवारनारीनेत्रोत्पलार्चितः ।
 तत्रानर्च महाकालं च घट्रोमाद्यकशुकः ॥ ८८ ॥
 माहिष्मत्यां ततो नीलनृपेण कलयन्कलिम् ।
 स व्यधाद्गुधिरे रेवामपि कोषारुणामिव ॥ ८९ ॥
 नीलस्य पूर्वजप्रत्तवरचक्षोऽग्निरज्वलत् ।
 साहाय्यायाय माद्रेयपृतनान्तः प्रतापवान् ॥ ९० ॥
 स्रं विलोक्यानलज्वालामालाभिर्विद्वलं बलम् ।
 सहदेवः शुचिर्भूत्वावदीदिति हुताशनम् ॥ ९१ ॥
 समारम्भस्त्वदर्थोऽयं स्वाहाप्रिय नमोऽस्तु ते ।
 मुखं त्वमेव देवाना यज्ञविघ्नाय नार्हमि ॥ ९२ ॥
 इत्यादिभ्युतिभिस्तस्य प्रशान्ते हव्यवाहने ।
 मौलिना नीलभूपालः पालयामास शामनम् ॥ ९३ ॥
 त्रैपुरं करदं कृत्वानश्वर पारवन्धरम् ।
 कौवादीन्वशीकृत्य मुराद्याया तनोऽगमन् ॥ ९४ ॥
 मुराष्टेशमतोऽनैपीनृप भोजरुटे पुरे ।
 कुम्भिकुम्भैस्तदास्मरन्' एत. २. रीतिगङ्गान्विरसाङ्ग-य' एत म.

त्विदमपुत्रपुत्रं दायागृह्यं भीष्मवेदमिवम् ॥ ९५ ॥
 मित्रिवाप यस्मिन्मार्तिनो वनमार्तिनः ।
 गन्ता अत्राग मूर्ध्निर्देवां वनमर्गं अत्र ॥ ९६ ॥
 दण्डकेषु मयःसुपान्मयःसुपान्मयःसुपान् ॥
 गन्तोऽथ मायादीये म विपादिवद्वृत्त ॥ ९७ ॥
 विजयमात्राणां नृपैः वर्यमात्राणां नृपैः ।
 द्वितीया कल्पमायः कल्पमायः कल्पमायः ॥ ९८ ॥
 मूर्ध्निपुत्रादीनां मित्रमार्तिनः मित्रमार्तिनः ।
 दीपाणां दीपादीनां मूर्ध्निपुत्रादीनां ॥ ९९ ॥
 रामवर्मादीनां मूर्ध्निपुत्रादीनां ॥
 वेणादयो दारमार्तिनः मूर्ध्निपुत्रादीनां ॥ १०० ॥
 जायोऽथेव नृपैः दण्डकेषु मयःसुपान् ॥
 दण्डकेषु वर्यमात्रादीनां मयःसुपान् ॥ १०१ ॥
 द्वितीया मूर्ध्निपुत्रादीनां मयःसुपान् ॥
 मयःसुपान् दीपादीनां मयःसुपान् ॥ १०२ ॥

(अथ १०३)

निःस्नाननिविडस्नानस्रस्तसानुततिच्छलात् ।
 कलिङ्गेषु महेन्द्राद्रितं तुङ्गत्वनिनोऽनमत् ॥ १२० ॥
 तस्मिन्नाराचधाराभिः कलिङ्गेशः सुरेशवत् ।
 निरं ववर्ष दिक्षार्यं गर्भतो दिपि वारिदान् ॥ १२१ ॥
 करवालेन कुम्भिभ्यः शृङ्गा मुक्ताफलान्यथ ।
 भीनानीव यशोवह्नेस्तवान्भुवि पाण्डवः ॥ १२२ ॥
 धाराद्वयप्रभिन्नेषु कुम्भमुक्तावलिच्छलात् ।
 जयध्रीस्तत्कृपाणस्य परमालामिवाक्षिपत् ॥ १२३ ॥
 पदपद्मद्वयं तस्य लदमीसन्न स्वयं ततः ।
 गुत्वा कलिं कलिङ्गेशो नतः केदोरमानयत् ॥ १२४ ॥
 तत्र नीरधितीरासपूगामोगिलतादलेः ।
 तद्दीरैः किञ्चिदसारि नालिकेरीकलेशणात् ॥ १२५ ॥
 नित्वा रोमैर्न्यषवनररुक्छादिभूषतीन् ।
 दिदीपे सिंहलद्वीपे स महोभिर्महाबलः ॥ १२६ ॥
 तत्र द्विपरदापातकम्पमानर्महावपुः ।
 तसौ भियेव भूरीणि ददौ रत्नानि रोहणः ॥ १२७ ॥
 द्विरदोऽस्तकपूरतरुणीर्णाभिरावृतम् ।
 तत्र कर्पूरपारीभिस्तत्कीर्तिभिरिवाम्बरम् ॥ १२८ ॥
 भीरोहणाध्रमागस्त्यसेवार्थं तत्र संस्थितः ।
 सिंहलेशाचिनः प्रैषीलङ्कां प्रति घटोत्कचम् ॥ १२९ ॥
 धीरामयिग्रमचपदकारयिल्लारणे रणेः ।
 असोभितः स रसोभिर्वशीषके विभीषणम् ॥ १३० ॥
 पुषिष्ठिरजयस्तम्भसमारोपवशादसौ ।
 त्रिकूटमपि दौलेन्द्रं चतुष्पदमिव प्लवात् ॥ १३१ ॥
 लङ्कावत्कन्दकल्याणैस्तद्विक्त्वनोऽगुदा इव ।

१. 'नित्वा' स. २. 'विभीष' ग. ३. 'कुम्भेभ्यः' स. ४. 'रत्नानि' ग. ५.
 'रोमाश्च' ग. ६. 'महावपुः' क.

गशो गगन्मुनेन्द्रो गगनूरतनीवराः ॥ १३२ ॥

इत्थं गगजुग मेन गगगेन गगगित ।

गगने कलगन्तीनिमर्तुनामर्तुनानृतः ॥ १३३ ॥

इति वृक्षिणविशिष्टतयः ॥

नकुनन्तु मदीयान्कूलम्पुनरा कम ।

प्रमयगभम्तीनी प्रतीनीमभिभेवितान ॥ १३४ ॥

परिभष्टगश गुणा मरुनेन प्रमनेन ।

कम्पयागकिने नेन के न भूयन्मरुता ॥ १३५ ॥

अन्ताना भैत्यभूतीभिर्गोराणा न भैर्गिभ ।

निःशङ्कं द्विपता लक्ष्मी ग्माशैभममार तम् ॥ १३६ ॥

विपक्षपदमलाक्षीणा क्षीणा कुर्मनोर्गतिम् ।

श्रीकार्त्तिकेयमवनं रोहीतकमुपाद्रवन् ॥ १३७ ॥

दिर्हाराभयशोरोही रोहीतकपुरम्पृशान् ।

शूराणां द्रावयन्मत्तमयूराणा रणोन्मवम् ॥ १३८ ॥

चैमूबरनमद्भूमिदूरोत्तकुलाचल ।

महासत्रकृतावेशं मरुदेश विवेश म ॥ १३९ ॥ (युग्मम्)

वसिष्ठाश्रमनैर्वृक्षैरुदाद्रौ सदाफलं ।

तत्सैन्यास्तापममुचन्बहिरन्तश्च मागेजम् ॥ १४० ॥

स वसिष्ठमखोत्थाना विश्वामित्रजिनामपि ।

तत्र घात्रीभृतामन्यैरनुच्छिष्टं पपौ यश ॥ १४१ ॥

तस्य सैन्येभदानार्द्धं हतवीराश्रपङ्क्तिः ।

द्विपत्कान्ताशुभिर्नद्यो जाह्नलेऽपि स्मलेऽवहन् ॥ १४२ ॥

शिरीषकाग्निबीन्हैमांस्त्रिगतांश्चमालवान् ।

१. 'दिग्गता' क; 'दिग्गाराभ' ग. २. 'चमूर' ख. ३. 'शिरीषाश्वातिवी' क;
'शिरीषका' ग. ४. 'नते' ग.

पय कथं टकान्वाटधानस्थानान्द्विजाजयन् ॥ १४३ ॥

अपि ग्रीष्मज्वलद्वावपावकोप्रमहः सहः ।

पुष्करारण्यलोकोऽथ प्रतापैस्तेन तापितः ॥ १४४ ॥ (सुग्मम्)

तद्वलाभोनिधेर्लोकलङ्घनाय प्रसर्पतः ।

भेजेऽभोनिधिरेवाग्रे मर्यादावह्निवैभवम् ॥ १४५ ॥

दहता कुलभूपालान्कान्तस्तत्तेनसार्णवः ।

मेनेऽग्निमौर्व सर्वाद्गव्यापिनं स्वनयोत्थितम् ॥ १४६ ॥ (युग्मम्)

तत्र तालासवोन्मत्ताश्चलद्विबलभ्रमात् ।

वीरा बिम्बिनसैन्यागु सागरीर्मिषु धाविताः ॥ १४७ ॥

अथैष मत्तदन्तीव भूरुहानिव भूभुजः ।

सरस्वतीसरित्कूलबद्धमूलान्यमूलयन् ॥ १४८ ॥

गर्व पार्वतिकेषु तथैमकृत्न प्रापद्यत्पद्यताः

स्येयां पद्यनदेशितुर्व्यनयत द्रागुत्तरज्योतिषान् ।

दपेणामरपर्पटक्षितिपतिं व्यश्लेषयन्निर्ममे

सेदं चेदिकेटाधिपस्य रमठाक्षिलेठियामास सः ॥ १४९ ॥

दोर्भारानथ हारहूणनृपतेर्भङ्गत्वा प्रभासाभिध-

सेत्रालंकृततीर्थसार्धनमनैः कृत्वा कृतार्थं वपुः ।

देवं द्वारवतीपतिं प्रियवचनस्तोमातुलं मातुलं

शल्यं मदनरेन्द्रमार्द्रमनसो स प्रेमभिर्निर्ममे ॥ १५० ॥

स्लेच्छानुच्छिद्य कृत्स्नार्धमरगिरिवरान्बेह्वेन्द्राय दत्त्वा

दारिद्र्यं बर्बरशोषशमनमुमनाः पूर्णदिग्नैत्रयात्रः ।

अप्येतस्यां प्रतीच्यामयमुदयगिरिः स्वीयतेनोयशःश्री-

भानुप्रादेयभासोरजनयत यशस्तम्भमम्भोधितारे ॥ १५१ ॥

इति पश्चिमदिग्विजयः ॥

१. 'पयक' कान्वाटधानस्थानान्द्विजाजयन्' ख; 'पयक' कान्वाटधानस्थानान्द्विजा-
जयन्' ग. २. 'मूलान्मूलयन्' ख-ग. ३. 'सूतो' क. ४. 'दिग्नय' ग. ५. 'रसयान्'
ग. ६. 'नय' क. ७. 'पञ्चे' क. ८. 'उदयगिरिस्तुल्यो ननुलः' इति क-पुस्तकटिप्पणी.

स्यातया जगदिन त्वदाज्ञया साग्भितो मणिकदम्बदम्भतः ।
 आजगाम मम धाम मानिनां नाम धामदहनो महीभुजाम् ॥ ७ ॥
 यैर्विलासगिरिभिर्नयधियां जिग्यिरे चकितदिग्गजा दिशः ।
 तान्मम व्यदधत क्षमाभृतः प्राभृतं भृशमसंनिभानिभान् ॥ ८ ॥
 येऽथवारमनसा समं नभस्युल्लसन्ति समरे समन्ततः ।
 युक्तमेव मयि तान्ददुर्नैशाक्षित्तसेवितमदह्यो हयान् ॥ ९ ॥
 इत्यमी मम परोपकारितामामुराशय विभूतिराशयः ।
 त्वत्प्रसादवशतः परदशतश्माभुनङ्गजययोनयोऽभवन् ॥ १० ॥
 तदिश त्रिदशशर्मकर्मणे यत्करोमि समयज्ञ संप्रति ।
 त्वं सुमित्रमसि मे सुमित्रिते सद्गुरुः सद्गुपदेशसंपदि ॥ ११ ॥
 सन्ति संतनमपि त्वदीक्षणाद्वागसूयमत्तराजयोऽपि मे ।
 किं तु तातवचनादिह शृहा सापि हि त्वदनुबन्धवान्यकी ॥ १२ ॥
 मद्भु मामनुमनुष्व तत्क्रतौ गच्छ मेऽद्भुतमहाः सहायताम् ।
 दीक्षितो भवतु वा भवान्मवद्भारतीमरपरो भवान्महम् ॥ १३ ॥
 इत्युदीरितवति प्रभौ भुवः सम्यमभ्यधित विष्टपाधिपः ।
 लोकदृगुमुदवृन्दसंमदद्योतमानदशनेन्दुमण्डलः ॥ १४ ॥
 त्वं क्रतुं कुरु कृतिन्भवत्कृते मत्कृतेऽपि न य किञ्चिदन्तरम् ।
 एकमेव हि यशोऽज्ञाबोधने भात्यहर्षतिमहःसमूहयोः ॥ १५ ॥
 दिग्निनतस्त्वदनुनास्त्वदुत्सये निर्विशेषमतिरेष तेष्वहम् ।
 इत्यमी ददतु पद्य पद्यता तस्य यस्त्वयि न कर्मकृद्गुपः ॥ १६ ॥
 एवमुक्तवति देवकीमुते सेवकीकृतसमस्तारानकः ।
 सैष धौम्यमुनिना मुनीन्गुपः सोदैररपि नृपानजूहवन् ॥ १७ ॥
 सिद्धसिन्धुमुतगुरुर्यबन्धुभिर्वन्धुरैरनुमतोऽनुबन्धतः ।
 सोममूर्तिरयमष्टमूर्तिभृन्मूर्तितामधिन दीक्षितो नृपः ॥ १८ ॥
 धौम्यदिष्टनकुलाग्रनद्विनस्तोमसंस्तुतसमस्तवस्तुनि ।
 यज्ञकर्मणि पृथात्मनो यथाचित्यमादिशदथावनीथवान् ॥ १९ ॥

मत्तमेव ह्यु योत्सेहि ताते वनानां मृतेऽस्तनूतः ।
 भूमिदेवातीरे निपदे मागन्तेऽननि कृषीन्ततः ॥ २० ॥
 पूनयानि नवपत्तपोस्तपो मत्तगतिदु र्गमं मत्ततः ।
 कृत्वा भुवि मनो धुनी तनिरोगमोस्तनि पातितेऽतिहृत् ॥ २१ ॥
 दक्षिणान्तनि दक्षिणः कृष्णान्तमेति विद्वेगं वामिहम् ।
 अर्द्धमर्द्धमग्रीष्मं मृतः कोऽर्धोऽपतत मत्तं भुजम् ॥ २२ ॥
 नगरादिभूतिगतिगतिने केसादिह नो गते गते ।
 मत्तगमनि तत्र मत्तगमनतश्चित्तमदक्षिणं करो ॥ २३ ॥
 मत्तगोऽमनुमोऽष्टागुणाग्राणां द्विभिग्नो यतोऽवाम् ।
 अतन्याम सह सानैहर्मी सान्पूयनमानसं हम् ॥ २४ ॥
 सा मत्तगमनीरागानी नूनमात्मनि परिचयाकृते ।
 तत्तद् शिखराभ्यगादनुषानपत्तगुनिवप्रगीमयी ॥ २५ ॥
 मातसीरपभृतो विमातमी मन्त्रपूतमुपहृतदेवाः ।
 जुहति मा वत वडवि द्विजा द्रव्यमप्युत्तममप्युत्तमः ॥ २६ ॥
 पातनोद्यततृतीयराण्डरप्रतथाण्डरमौपनीहता ।
 पावकेन परिरे परम्पराः सर्पिषामिह वपुःप्रमुष्टये ॥ २७ ॥
 ह्यमानमुपहृत सञ्जिता वीक्ष्य ह्यममरा हविर्भुनि ।
 आननोत्पममृतं मुहुर्मुहुः सावहित्यमहतमृहाः वपुः ॥ २८ ॥
 उद्धतेऽपि मति धूमसंचये लोचनैरनिनिपैर्निरीक्षितम् ।
 गृहते स्म हविराहुतं द्रुतं पावके निपतदेव देवताः ॥ २९ ॥
 नीरसाभिरमृतेऽमृतद्युतेः किं च नीरविभिर्म्मरोऽधरे ।
 तत्र कश्चन मुषाचयस्त्रयस्त्रिंशना त्रिदशकोटिभिः पपे ॥ ३० ॥
 तत्र वेल्गनरसाय बल्यता संतनं द्रुपतिना वियोगिनी ।
 घोररान्त मत्ताग्निकेन नश्रेणिदम्भकृतवेणिबन्धना ॥ ३१ ॥
 दानवारिधुतदानवैर्यथास्वादितैव विवुषैः सुखं मुषा ।
 धौम्यधूतलधुनातिभिल्लथाभुज्यताञ्जममृतं द्विजातिभिः ॥ ३२ ॥

पात्रकैरमुगदुःखमोक्षनात्तस्मिन्नि नियतं न देवैः ।
 तत्र ते रमयन्तीरमागृहं वानुमिन्वमनि भूमिदैवतैः ॥ ३३ ॥
 रत्नभूतैरवभृष्टैकमङ्गलैः संगतस्त्रिमगतः मियंकरः ।
 मन्धुबन्धुरितस्तनिधिर्ष्यादानवर्मनि मनो जनाधिपः ॥ ३४ ॥
 रसएतामटनु रत्नमण्डलं दानं तु वगुणा न वर्धनाम् ।
 इत्ययं द्विमकरेषु कल्पनाधारि वारिनिधिशोषकं ददौ ॥ ३५ ॥
 अत्र दानरमिके रसावनी रसायनायमरभाजि के मयम् ।
 इत्यभावि भुवि कल्पपादपैरस्य दानमशोकतोऽपि न ॥ ३६ ॥
 भूमिदैवतकुलाय भूमिकां दानुमेव दधतो निजे भुजे ।
 रुद्धभूरितरभूमयो घृणां कुर्वते का हृदि तस्य भूषणः ॥ ३७ ॥
 भूमिदैवतविहाय भूरिभिर्भूददायि वगुभिः सहायुता ।
 इत्यसौ वगुमतीनि नूतनं नाम नूनमनिए विष्टे ॥ ३८ ॥
 राजकानि मयरोपया भुवा स्वरूपयाप्यगमपूजयद्यथा ।
 तानि तां मनु निवान्तभारिणीं मौलिभिर्दुतमगृह्णतानैः ॥ ३९ ॥
 आदितो यदगुवद्भूतं वगु दमाभवेत्तदुपदाहृतं गुदा ।
 आददे स बहुमानतः हृती मार्गेषु कृणवददौ पुनः ४० ॥
 पूर्णभागुपदया मम वतु स्वर्धयेति यददुर्धनं वृषाः ।
 तद्भूतं तनु तस्य भूषतेरेवमार्गणद्वानवर्णिषा ॥ ४१ ॥
 दातुमिष्टमनिए तस्य यत्तद्यविनि मनसापि मायिनि ।
 निनिर्तनं न रमनास्पधारितं किं तु दानमननि प्रदायिषम् ॥ ४२ ॥
 पात्रको यादह पात्रनेऽर्धेनां तस्यवादिनां जगदा विहरान् ।
 दानकृतकनक्षेत्रेनयेत्यर्था मादिशस्तनु मवारवैरतः ॥ ४३ ॥
 अधिनः प्रविण्णार्थसन्निव गृहणोऽप्यदधिकमस्य ददन्तः ।
 माददे तनु ददाति स्वस्वहं वाद एव भुवि केन मय्यनम् ॥ ४४ ॥

१. 'रसपाद' वा, 'रसपाद' ख. २. 'रसपाद' ख. ३. 'रसपाद' ख. ४. 'रसपाद' ख. ५. 'रसपाद' ख. ६. 'रसपाद' ख. ७. 'रसपाद' ख.

सन्त्यपि दुषरकुम्भसेषव्यामृद्धगुरुयादिकेषु किम् ।
 पूतिनः कुरुते हरिस्तवया नैवमप्याभिन तोषु यो गुणम् ॥ १७ ॥
 पूज्य एव यदि वा स एष बलात्पूराः किमुपहृत्य वधिताः ।
 धर्मगुरुरिति चात्मनः कुतो नाम नाम निबिडं निडम्बितम् ॥ १८ ॥
 इत्युदीर्य मेममुत्थितो नृपेर्गन्तुमिच्छुरवनीभृता धृतः ।
 बोधितोऽपि शुनिमान्बन्धनोक्तिभिर्बोधनित्ययमुवाच कोपनः ॥ १९ ॥
 नो मतिर्भवति पुत्रवमिते तेन नूनमगतिर्धुनीनेति ।
 छेतुमेव भवतोऽपि सद्गतिं युद्धिदोऽननि जनार्दनार्चने ॥ २० ॥
 उत्सवाहशक्याहिगुह्यभिद्विप्रमस्मितमनारिचिकमः ।
 भूयमोऽपि परिभूय भूपतीनद्भुतानयमपूर्नि धिक्केया ॥ २१ ॥
 यः स्त्रियं वन जघान पूतनां नूतनाङ्कुरितपुष्परुन्दलः ।
 ईदृशि व्रतुमहोत्सवे महाराज युक्तमयमच्युतोऽर्चितः ॥ २२ ॥
 कतशायममर्भरा जरासंधबन्धनविधौ धियं व्यधात् ।
 तत्कलङ्कभरभागभागमि स्तुत्य इत्युचिनमच्युतस्तत्र ॥ २३ ॥
 एतदुक्तवानि तत्र कोपतस्तद्वधाय युधि भीममुत्थितम् ।
 गानिरुध्य महमा भुजोरमा शान्तनिसुमिति शान्तये जगौ ॥ २४ ॥
 प्रागिह धिनयने वतुर्भुजे जानवन्त्यनुभरामभञ्जनौ ।
 धम्मात्पृथिवीभोजनपादश बारनीति गगनोद्भवाभवत् ॥ २५ ॥
 रिभ्य एष भागता जगज्जगौ गृधुरस्य स पुनर्भविष्यति ।
 सान्त्वनाऽधिकदृशा मम गदुन्मद्गमद्गमनोऽधिकौ भुनौ ॥ २६ ॥
 इत्यमुष्य जनना धनधरा वस्य नैनमकृताङ्कवनिनम् ।
 विष्णुमस्लामेव भानुमानय प्राप्य नष्टकरदर्शनोऽभवत् ॥ २७ ॥
 भ्रातृज निजमथाह मा हरि मापराधमपि मा वर्धामिमुम् ।
 इत्यदादभयद वर तडा रिष्णुशत्रिगमनावधि सुधी ॥ २८ ॥
 एनमप्रियशतायुष तनो त्रिणृगजपशुमत्र मावधी ।
 इत्येवेत्य शममाप मारुति कोपमाप्य न जगाद चेदपि ॥ २९ ॥

मूयमानमहिमांगुदुःसहं हर्षिभिः सुरमहर्षिभिर्महः ।
 सात्वतीशुतकबन्धनोऽपिदातृकेशवे वपुषि वीक्षितं न कैः ॥ ८२ ॥
 संप्रधार्य निनमातृबान्धवीनन्दनस्य दहनक्रियां कृती ।
 धृष्टकेतुमभिपिप्य तस्मिन् तत्पदेऽथ संदमानयत्पुनः ॥ ८३ ॥

इत्थं मुरारिपरिपालितपूर्णयज्ञः

साध्याज्यमाप्य निररान स राजरानः ।

पूर्ण यशोमयपयःप्रचयेद्य चक्रे

यज्ञान्तपूर्तमिव शाश्वतमन्नरिसम् ॥ ८४ ॥

जगन्नितपपूजितोऽग्न्यल्लविरिभ्रमाता स्वयं

गृहेण परिपूजिता मुदगुदित्वरीं बिभ्रतः ।

स्मितैरनुगता पृथोदरकिरीटिमाद्रीमुनै-

स्तनो निजनिजं पदं सपदि विश्ववीरा ययुः ॥ ८५ ॥

इति श्रीभिनयस्तुतिरूप्यधामदमरचन्द्रशिविते श्रीबालभारतनाम महाकाव्ये
 वीराष्टके सभापर्वणि राजगुणवर्णनो नाम द्वातीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

ज्ञानप्रदीपपात्राणां सर्वेषामुपरि स्फुरन् ।

पायाद्विपायनो विश्वजनमञ्जनमञ्जुलः ॥ १ ॥

अयेन्द्रप्रस्थसीन्दर्य पदयन्दुर्योधिनोऽशुचत् ।

पुरदरपुरीनैत्रस्वपुरीचारुनामदम् ॥ २ ॥

कदापि कौतुकाविष्टः प्रविष्टन्नामसौ सभाम् ।

द्रष्टुं श्रौमटिको राजधानीमिव ससंभ्रमः ॥ ३ ॥

स्फाटिकोर्ध्वामर्मा चीरगुस्तिपत्नीरसंभ्रमात् ।

रसादहासि दासेरैर्विलक्षवदनः क्षणम् ॥ ४ ॥

पेश्वरागमयी पश्यन्नन्तरापद्मिनीमैयम् ।

आकाशभूमितर्केण लीलावापीजलेऽपतत् ॥ ५ ॥

१. 'स्फुरमान' ख. २. 'सान्ता अप्यदन्ताः' इत्यङ्गीकृत्येदम्, 'स ह्यो नय' ख. ३.
 'ग्रामनिधो' क. ४. 'स पराग' क. ५. 'मयीम्' क. ६. 'अर्कशमूवि' ख. 'आकाशमूवि' ग.

अहासि न तदा तस्मिन्निस्तेजसि जलस्थिते ।
 अविपातिनि मार्तण्डे कैरवैरिव कैरवैः ॥ ६ ॥
 हसत्सु सह दासेरैर्मार्जुनयमाद्रिषु ।
 अहस्यत प्रतिध्वानैः सभाभित्तिभिरप्यसौ ॥ ७ ॥
 धिग्जातासि सैमग्रस्मापतिक्षयनिमित्तकम् ।
 इत्यन्तःपतिते तत्र चकम्पे कोलिवैपिका ॥ ८ ॥
 वाप्यालवालमध्येऽसौ विरोधदुरिवाङ्गवान् ।
 बभौ फलाय कसंचिद्विलक्षस्मितपुष्पिनः ॥ ९ ॥
 तापवानुत्थितः सोऽयं तोयोद्धतनवाशुकः ।
 निश्चितक्षत्रनक्षत्रक्षयो रविरिवार्णवान् ॥ १० ॥
 तस्याग्रे स्फाटिकी भित्तिमच्छामनवगच्छतः ।
 गच्छतः स्फुटिते मौल्यं ते पुनर्नहमुर्जनाः ॥ ११ ॥
 इत्येष रोपवैलक्ष्यावाहित्यकृतसंमदः ।
 पतसः पुत्रमापृच्छ घ्न प्रपेदे हस्तिनापुरम् ॥ १२ ॥
 तादृशीं क्षमाभृतो लक्ष्मीं स्मारं स्मार पदे पदे ।
 न रतिं कापि स प्राप मर्गे तत्र इव द्विष ॥ १३ ॥
 अमान्तीरिव चित्तान्तदुःखसतापवीचिका ।
 तत्तन्निश्वासरूपेण मुहुरुद्धमति स्म स ॥ १४ ॥
 कृतकार्यपरिप्वङ्गास्तदङ्गावयवाः कमान् ।
 प्रभाधिक्यमपुञ्चन् हेमन्तदिवसा इव ॥ १५ ॥
 अथाप्येच्य मिथस्तेन प्रणुन्नः सौमलो नृप ।
 प्रज्ञाचक्षुषमुर्वीशं विननस्यं व्यनिज्ञपन् ॥ १६ ॥
 रत्नैरिदोऽपि कान्ताभिः मेध्यमानोऽपि स्वत्मुत ।
 कुतोऽपि कृशतामेति प्रावृषेय इवार्णवः ॥ १७ ॥

१. 'विपदाता' वा, 'विपदा' वा. २. 'नयो क्षमाभृत' वा. ३. 'विन' वा.
 ४. 'स्फाटिके' वा-या.

म मत्वेत्यमथाह्वय नृपतिः सुतमब्रवीत् ।
 आध्रयोऽपि ध्रियो वत्स किमिन्दुरिव सीदति ॥ १८ ॥
 दूरनिमुक्तकौन्तेयाः समुद्येयाः पदे पदे ।
 किं ताव रमयन्ति त्वां नेताः पतामहधियः ॥ १९ ॥
 वप्नोनासीरतानीवस्त्रीवनिधसितानिलः ।
 गान्धारीनन्दनो दैव्यमगद्वदमयावदत् ॥ २० ॥
 कौन्तेया इव नूयन्ते शत्रियाः स्वानितधियः ।
 श्रीमुदे वणिर्ना पतामही ताव महीयसी ॥ २१ ॥
 पाण्डवः साण्डवप्रस्थमर्निताभिर्विभूतिभिः ।
 तथाभूषि ययेहाभद्रस्तुं वास्तोष्पतेः सृष्टा ॥ २२ ॥
 स्फुरति स्फाटिकस्तत्र प्राकारो रक्षितुं निधीन् ।
 कुण्डलीन्द्र इव स्वध्रात्परिराषयनिर्गतः ॥ २३ ॥
 गुरुणा यस्य वप्रेण दत्तेव जपमालिका ।
 माणिक्यकपिशिर्षालिख्योत्साधारि तमोभिदे ॥ २४ ॥
 नमोमरकतादर्श भान्ति यत्परितोर्मयः ।
 सक्रान्ता इव वप्रान्तचलकेतनकेतवान् ॥ २५ ॥
 प्रवेशेनैव यद्वप्रे स्तलितस्य नमस्ततः ।
 मकल मेनिरे मारत्रिवराणा (!) जनुर्जनाः ॥ २६ ॥
 वनुर्भिस्तोरणागुक्तमुक्ताखन्दशनेर्मुक्तैः ।
 वनुर्दिग्लोकपालानां पुराणि हसतीव यत् ॥ २७ ॥
 अपराहे नमस्तर्कस्तव्यते यद्वहिर्जनैः ।
 वप्राग्रस्तसमानकमाणिक्यकपिशिर्वत् ॥ २८ ॥
 वमन्तमन्तर्दिषस रत्नवेदमविभानिभान् ।
 यश्चराममयो वप्रो बहिर्ध्वान्तं सदारुघत् ॥ २९ ॥
 न मामसावसौ वेत्ति वेत्तीह युवमध्यगम् ।
 हरः सोऽपीति निर्भातिर्यश्चानद्गोऽपि रद्गति ॥ ३० ॥

[illegible]

३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥ ३५७१ ॥

विष्णु भैरव, विष्णु भैरव, विष्णु भैरव, विष्णु भैरव ।

ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅੱਖਰ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ੧੨ ।

स-ये मन्त्र-द्वारा गीतं वाचापि दृष्टव्यं यत्

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਰਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ

[illegible]

१॥३॥ विष्णुविष्णु नमः ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

उद्भिदि मरु पूरुपुमाग देवदत्त । १० ॥

सहस्रशः भुजङ्गशय्याः सदृशः प्रभुः

कृपाः कार्गवितुः पुण्यनिर्दिष्टा एव भवति । १० ।

मानि सन्निर्वाणीयु कल्याण ११५५ ता १

साध्यायदीर्घान्यायनेन क्षान्दय १४ । ० ।

जयस्यैवैकैः शरीराणां स्यान्निर्वाणमपि जायते

मुधाकुण्डावस्था नूनं नाता पाताभ्याम् ।

दानदीप्तागुरुणा यत्ननावा मणिवादुका ।

नूनं कस्तुरिमा मूत्रे वहन्ति पित्तवृद्धयत् ।

कवीना रमनलालदादाको दममृदा ।

वाग्द्व्या यत्र दामानि श्रीः पुरः स्फुरानि स्फुरन्म । ११ ।
तेनेति विष्णुसहस्रनामस्य ॥

शेषाऽपि द्विसहस्राक्षरसंनम्बितपुराश्चयम् ।
 संनम्ब वीर्यम् । नमः । नमः । नमः । नमः ।

वाह्यं वाह्यं स्वयं वक्तुं शक्ती मवान् वा न वा ॥ ३९ ॥
 वाह्यं वाह्यं स्वयं वक्तुं शक्ती मवान् वा न वा ॥ ३९ ॥

गौस्त्रयाम्भं वा न गेति सपेवरो न

॥ ४६ ॥

दाक्षितस्यास्य अवलम्बितः प०

स्वयंश्रुतस्य बीन्तेयैः पत्तनस्यास्य दूरगा ।
 पूर्वमेव नामही काण्डशरपाटकबद्धौ ॥ ४४ ॥
 सहनद्विषनामेषामेषा मदर्माः पुरस्त माम् ।
 स्मर्यमाणा दुनोत्पन्नरयोगिननिव मिया ॥ ४५ ॥
 वतुर्भुजेन दिग्दर्शः सोदरेश्च वृतः कृती ।
 धियं यामाधयदमंयुनुः स्तिभानि सानि माम् ॥ ४६ ॥
 समर्पयंस्तुभिः स्वम्पदेशभैर्विधुभूभुजः ।
 दत्तरानन्दयन्यज्ञवत्ये बलिनोऽपि तम् ॥ ४७ ॥
 धीमन्दनरस शानकुम्भकुम्भैरदौकयत् ।
 यदा. स्वमिव तेनःस्थं पाण्ड्यो मलयपार्थिवः ॥ ४८ ॥
 ज्ञानं रावणगद्गायां पद्मरागमजिनजम् ।
 भक्त्या स्फुटीकृतं मूर्तमनुरागमिवात्मनः ॥ ४९ ॥
 अविषमीरोद्भवानिन्द्रनीलमौक्तिकसंनयान् ।
 स्वराज्यधीशितिशेनकृत्यस्तस्यकानि ॥ ५० ॥
 मिहलेशो यशोवल्लीदृन्दकन्दानिवोग्गजलान् ।
 अदत्त दक्षिणावर्तशस्त्रानपि सहस्रशः ॥ ५१ ॥

(विशेषकम्)

अल्प्यविना तु पुष्पाली सभृद्वास्तज्जुषे धिये ।
 मुक्ता मरकतैर्युक्ता ददो बर्बरदेशप. ॥ ५२ ॥
 मल्लः मीनव मुण्डाति वेदतस्या कचानिव ।
 वदूयाणि पुरोऽमुद्यन्तौ द्वालीकदेशप. ॥ ५३ ॥
 शङ्खमन्म्यमुग्रान्मुक्तमुक्तापद्मीद्वयी मित्रा ।
 प्रवालकन्दलध्रेणानेवीनरविपाटला ॥ ५४ ॥
 नदीपद्मीपद्मीपा ददूयान्ताभिवाचभा ।
 ओष्ठपर्यन्तदन्तान्निहयच्छायेव तत्सभा ॥ ५५ ॥

(युग्मम्)

'मिया लक्ष्मा राजन पुरस्त' क. १. 'द्विषनामेषा' क. २. 'वदस्तस्या'

'मिव' इ.

वीरवादितमहत्त्यक्म्बूनां निनदैस्तदा ।
 मयान्यैरपि भूपालैर्मूर्च्छालैः पतितं भुवि ॥ ८१ ॥
 कृष्णपाण्डवशनेयघटद्युन्नैरमूर्च्छितैः ।
 हसितोऽहं व्रतन्मोहं यत्तैस्तन्नैति विस्मृतिम् ॥ ८२ ॥
 आसीत्कृष्णार्चनात्पुष्पवृष्टिर्या नकुलाग्रजे ।
 सा मां दुनोति चेदीन्द्रमृत्यूत्पातोऽडुपातवत् ॥ ८३ ॥
 वाप्यन्तः पतितं कृष्णा यन्मां स्त्रीभिः मदाहसत् ।
 स्वलल्यद्यापि तत्ताव चित्ते निशितशल्यवत् ॥ ८४ ॥
 इत्यादिलरणोत्पन्नचिन्ताभारभियेव मे ।
 स्थितिमेकत्र कुत्रापि स्थाने न कुरुते मनः ॥ ८५ ॥
 अपूर्यमाणवाञ्छस्त तादृक्परिभवोदंघ्रे ।
 मृत्युरेवाद्य मे श्लाघ्यो न तु दुःखविडम्बनम् ॥ ८६ ॥
 इत्यवेत्य व्यथां सूनोर्वाचमूचेऽम्बिकामुत ।
 वत्स कापुरुषस्यैव वैराग्याय परर्षय ॥ ८७ ॥
 पुरो कुरु नयारम्भैर्नृन्ममाणश्रिय मयम् ।
 सभां तादृक्प्रभां नानारत्नैरेवेन कारय ॥ ८८ ॥
 गौतमाहपनिद्रोणद्रोणिभिः ककुभो जय ।
 मत्तन्तुं कुरुवृत्तः मोदरे राजमृगवत् ॥ ८९ ॥
 वत्स निर्वेदभुर्मा भू कौर्निमर्त्य विक्रमात् ।
 त्वज्ज्येष्ठो यत्पृथामृनुः श्रीमान्मोऽप्युन्मवन्मव ॥ ९० ॥
 अथाकिरद्विर दैन्यच्छन्नक्रोधा मुशोवन ।
 सा श्री पुरे चिरेण स्यान्प्रतिभु कंऽस्मि जीविने ॥ ९१ ॥
 मेभा क भाविनी तान तादृक्मनुजकृतका ।
 पाण्डवैः पीतमयंभ्या क म्यार्थो जयता दिशः ॥ ९२ ॥
 राजमृग्य विना न स्या मघ्रात् कि ममनन्तुना ।
 वज्रे तद्विश्रमातासु मकामन्गानरातिषु ॥ ९३ ॥

उच्येष्टः के मे तपःशृणुरक्षामो यत्नशामयत् ।
 भीमादिषु महासेषु मभान्तःस्थान्ति मयि ॥ ९४ ॥
 गौतमादिभिरात्रय तत्पार्ष्णिकैरिणो रणे ।
 गृहे पुरं मभाशोभि दिग्गयोत्थां च संपदम् ॥ ९५ ॥
 मत्प्रेति तत्र दुर्मन्त्रं धृतराष्ट्रं विवशति ।
 स्वश्रीयं प्रति गान्धारधरणीविभुरभ्यधात् ॥ ९६ ॥
 पुरः शृणुन्नुरासतिभीमार्जुनयमो युधि ।
 प्रोत्थे द्रुपुं क्षमो विश्वं केन जेयो युधिष्ठिरः ॥ ९७ ॥
 नं तु रन्तुमनानन्मयाहूतमनिवर्तिनम् ।
 सारिधूतेन नित्वाहं प्रहीप्ये सर्वमप्यदः ॥ ९८ ॥
 तद्रूप कारितस्फारसमालोकच्छादयाम् ।
 इहानेय ततः सर्वं प्रहीप्येऽहं धियानया ॥ ९९ ॥
 उच्येष्ट्य ध्ययमानोऽन्तः स प्रज्ञानयनो नृपः ।
 धिक्स्त्रं च स धर्मात्मा जेतव्यः केतवादिभिः ॥ १०० ॥
 कर्मण्यसिन्धुः सा धर्मप्रतापयशसां कथा ।
 किं तु पापमसामर्थ्यमयशश्च प्रकाशितम् ॥ १०१ ॥
 इत्युक्ते व्यक्तकोपौन्धः स्वभावान्धसुतोऽवदत् ।
 धर्मात्मा वा विधर्मो वा कैषा द्विपि विचारणा ॥ १०२ ॥
 शक्यता जेतुमशक्योऽरिः संताप्यः केतवादपि ।
 छलाह्लाप्रजोऽवभ्राद्धर्मज्ञं बलिने बलिम् ॥ १०३ ॥
 तत्कुक्ष्यक्रमं तूर्णमेताञ्जेतुं विरोचिनः ।
 न चेद्गौरिवाष्टिर्लसैरुन्मूलयितास्ते ॥ १०४ ॥
 कार्येऽस्मिन्पाण्डुपत्नीयैर्विदुरार्थनिविध्वसे ।
 तैस्त्व तात चिर नन्देर्मरणं शरणं तु मे ॥ १०५ ॥

१. 'काम' ख. २. 'दासीनस्त' ख. ३. 'प्रोधाद्रुपु' ख. ४. 'नयन तसर्व' ख. ५. 'पान्धस्वभावो' ख. ६. 'मेन जेतु विरोचिनम्' ग ७. 'न सर्व तात' ख.
 'सर्वं च तात' ख.

इति सुमनिरिक्तो न जानन्नपि कुन्तीरतिनाशमभ्युपेतम् ।
 नृपतिरपि तथेन्मुक्तः कस्य भयमपि पुत्रहृदाग्रही न नितम् ॥ १० ॥
 इति धीमत्तदसमूरिशिष्यादिदत्तभीमदत्तानन्दिमयो महाभारतकाप्रिमहाशये
 श्रीगङ्गे समारोहि नृशिराक्षरो नाम षष्ठोः सर्गः ।

पद्यमः सर्गः ।

शितिघृतिः सत्यवर्माननूनः पुनानु सूर्येन्दुविद्योन्नतो नः ।
 यमो महाभारतशब्दनाम्ना गुणेन संक्षिप्तमिशाम्बरं यः ॥ १ ॥
 अभो पृथागनुममाविभूतिस्पर्धाममुत्तादिनपातकेन ।
 च्युता सुधर्मैव दिवः पृथिव्यां शुभा समाहारि सुयोधनेन ॥ २ ॥
 धुनीतनूने मयि च स्थितोऽन्तर्नैमानयः स्यादिति संप्रबोध्य ।
 दुरोदरार्थं विदुरो निषेधद्वयेण पार्थानयने नियुक्तः ॥ ३ ॥
 हरित्वरापीतमरुत्पयेन रथेन धीमान्व्ययमानचेनाः ।
 तत्ताण्डवप्रस्थपुरं सहस्रपुराज्जिवेनोपपुरादिवाप ॥ ४ ॥
 कृत्वा सुहृद्भूतकृते कुरूणां प्रभुः समामाद्वयते द्रुतं त्वाम् ।
 इत्युक्तवन्तं विदुरं प्रपूज्य हसन्निवाचष्ट तपस्तनूनः ॥ ५ ॥
 वशंवद्भूतगुणेन वेद्मि छेलेन सानन्यत सौबलेन ।
 युद्धैरजय्योऽपि तथापि जेयो यथा रिपुः स्यादिति साधु तद्धीः ॥ ६ ॥
 जयाजयास्याजुपि संयतीव द्यूतेऽपि हूतो न निवर्तते यः ।
 स क्षत्रगोत्रैकपतिस्ततोऽहमेप्स्यामि तस्यां पुरि यद्भविष्य ॥ ७ ॥
 इत्येव निश्चित्य सहानुयातैः कृष्णापुरोर्गरेनुर्नैश्चतुर्भिः ।
 रथस्थितो हसिपुरं प्रतस्थे श्रीहानये भानुरिवापराब्धिम् ॥ ८ ॥
 पितामहद्रोणत्रिचित्रवीर्यपुत्रादिपूजाकृतकृत्यमेतम् ।
 दुर्योधनः पूजयति स्म बाहमेधकतोर्वाहमिवाकर्नाशम् ॥ ९ ॥
 अथापरेद्युर्धृतराष्ट्रभीष्मसुर्यैर्वृत्तायामभिनः सभायाम् ।
 दुर्योधनो धर्ममुतेन सारि रन्तुं शकुन्यन्तरितः प्रवृत्तः ॥ १० ॥

१ 'छेदं दरातन्यत' क. ग. २. 'हि तथापि' क. 'हि यथा तथापि' ग. ३. 'मेव'

ख. ४. 'धृताया' ख.

अद्यापदाद्यापदमूर्ध्नि पात्यमानो संयुत्पाद्य मुदुस्तदासी ।

युधिष्ठिरधीहरणे प्रवृत्तो वृत्तो ह्यने स्तेनतुरदृहासम् ॥ ११ ॥

गृहान्नारोपणसौरयुभदात्कारभारप्रतिशब्ददम्भान् ।

भविष्यदात्मप्रभुमृत्युदुःखाचकार हाकारमहो सभापि ॥ १२ ॥

सारा दधुः केऽपि कुभूपनृत्युध्यानैकतानाः किल कालिमानम् ।

भेजुः पृथायनुविभूतिवृष्टिध्यानेन मन्येऽरुणरूपमन्ये ॥ १३ ॥

उत्थापितारोपिनबद्धमुक्तः श्यामैश्च रक्तैश्च नृपैरिवैतौ ।

सारैर्विविक्तीडनुरेकचित्तौ गमे चरेऽप्यादधताबलक्षम् ॥ १४ ॥

हाकारविषारपरेषु धनंपुष्टेषु दुष्टेषु च हर्षितेषु ।

यद्यत्पृथा भूः पणतां निनाय निगाय तत्तच्छकुनिदड्डक्षः ॥ १५ ॥

परानिनीभूतसमस्तराज्यभरोऽप्यसंभानितरोपदोषः ।

पणेन बन्धूतपि हारयित्वा स्यं हारयामास स धर्मसूनुः ॥ १६ ॥

सा विद्यतेऽद्यापि तत्रैव कृष्णा धूतं तथा हस्तपणं विधेहि ।

अपीति पार्थ प्रति धार्तराष्ट्रे वदत्यमर्षां विदुरो जगाद ॥ १७ ॥

रे रेऽन्धसूनोऽन्धविवेक केयं कूरा कुलोच्छेदकरी मतिसे ।

स्वमृत्यये केसरिणोऽङ्घ्रिपातेरमून्निमुत्थापयसि प्रसुप्तान् ॥ १८ ॥

जन्मक्षणोत्पक्षतजास्त्रिवृष्टा ज्ञातोऽसि पापान्धतमेन पित्रा ।

न जानमात्रोऽपि हनोऽसि हा धिक्शशाङ्कवंशैकघुणस्त्वमेकः ॥ १९ ॥

कालप्रयज्ञः स्वकुले भक्तं मत्स्य भविष्यन्तमतिप्रमत्तम् ।

जगन्नयप्रीतिकरो बभार प्रागेव देवः कलुषस्त्वमन्तः ॥ २० ॥

रे कीरवाः क्रूरविषाकमन्तर्दुष्टव्रणं यो मरणाय जातम् ।

उन्मूल्यतामेष विशेषशस्त्रकर्मप्रगल्भयदि जीवितेच्छा ॥ २१ ॥

इत्यालपत्यालमिवाल्मसिन्हसन्निर्वोनन्दवशंवदात्मा ।

पणीकृता धर्मसुनेन कृष्णा जितेयमेवं शकुनिर्वभाषे ॥ २२ ॥

दासीयमासीदिनि धार्तराष्ट्रः स्यं प्रातिकामाख्यमयुक्ता मृतम् ।

आनेतुमेतां हृषदस्य पुत्रीं कुलक्षयायेव विपस्य बलिम् ॥ २३ ॥

निवेद्य वृत्तान्तमथामुनेयमाहूयमानेति जगाद कृष्णा ।

त्वं हारयित्वा पणितां नृपेण जेता जयेत्तामिति वृच्छ सम्यान् ॥ २४ ॥

इत्युक्तिमागत्य वदत्यमुष्मिन्दुर्योधनो द्रागनुजं न्ययुङ्क्त ।

समानयेनामजर्यं जय वा सम्यान्स्वयं वृच्छतु संसदीति ॥ २५ ॥

एह्येहि दासी त्वमसीति कोपाद्दुःशामने नल्पति तत्र याते ।

अन्तःपुरान्तः कुरुपुंगवस्य गन्तुं प्रवृत्तातिभयेन कृष्णा ॥ २६ ॥

क यासि दासि त्वमिति कृधान्वो वदन्ननूत्पत्य कंचे गृहीत्वा ।

चकर्प कृष्णामधमोऽयमात्मद्रोही स्वकानामिव कालरात्रिम् ॥ २७ ॥

स्वीधर्मनिर्मापितपारवश्यां मा मेति कर्षेति शर्मेवदन्तीम् ।

इमां विशेषात्स चकर्प हर्षपरः किमुद्भ्रान्तहृदामकृत्यम् ॥ २८ ॥

गृहीतदुर्योधनशासनेन दुःशासनेन प्रमथेन कृष्टाम् ।

आलोक्य तां तत्कुलकालवद्विधूम्यामिवारुम्पन गगनोक्तः ॥ २९ ॥

देवमतद्रोणरूपेषु कोऽपि स्वेदः कुलैकसयमूचकोऽभूत् ।

समाननः किं च षकार हाहाकारस्वैकाण्यमन्तरिक्षम् ॥ ३० ॥

अधोमुखो निःश्वासितप्रवाहसंज्ञाव्यमानोदग्गोमर्गति ।

तत्कर्म पश्यन्विदुरो दुरन्तं शिरो धुर्नाने स्म धृत्वा जगाम्याम् ॥ ३१ ॥

इह क्षणेऽप्यस्फुटितं स्फुटाश्मरूपं सरन्नः ध्वमुगो नोन्मत् ।

दुःशामनैरुपुष्टमतीव चूर्णीकर्तुं जलेर्दग्गलितैरमिघत् ॥ ३२ ॥

मर्हाभुना कौरवसभानां मुखेभ्यराजन् महाहहामा ।

आमस्रसभाविनर्जाविर्नश्यप्रयाणभेरिप्रगदप्रकाशाः ॥ ३३ ॥

ता वीक्ष्य भीमः कुविनो बभावे सुषिष्ठिर हूतकरा कर्ग ने ।

धश्यानि मासात्महृदेव बहि यष्ट्येति कोपे सति को विवरी ॥ ३४ ॥

ऐन्द्रिस्मनापटु निगाद्विवेकनिधेरियम्ने किमुपसृज्यते ।

अन्त्यान्विभुः सप्रधूनयनो यदहाययन्मीम यशस्करं तत् ॥ ३५ ॥

इत्युन्मीक्यता शमयानि भीमे दुःशामनः शमदमानिनाय ।

तां यदनेनी प्रमथददित्येव ॥ ३६ ॥

रजस्यला संसदमेकवासा विकचुवानेन शटेन भीता ।
 सरोपरूक्षं कृपणं च चक्षुरपानतेषु न्यधित प्रियेषु ॥ १७ ॥
 जितासि किं दासि विलोकसेऽमृन्दुर्योधने निक्षिप मद्गु चक्षुः ।
 दुःशासननेनेत्यभिलोडितासौ सती नमस्कृत्य गुरून्वभाषे ॥ १८ ॥
 दिष्णोः सखीं पार्षितभूपपुत्रीं पाण्डोर्धरिप्रीकमिनुर्बधूटीम् ।
 दासीति किं मामयमाह धर्मं विचार्य कार्यः कुमतिर्भवद्भिः ॥ १९ ॥
 भीष्मो वभाषेऽयं तवाभिभूत्या कुलक्षयं चेत्तसि चिन्तयन्तः ।
 यत्ते वयं मूढद्वन्द्वो न विघ्नस्त्वलश्रमप्यादृतधर्मशाखाः ॥ २० ॥
 धृते जितास्माभिरसौ न येति दुर्योधने वृष्टति धर्मतत्त्वम् ।
 सम्येषु भीत्या खलु यद्वदेषु प्रोचे विकर्णो धृतराष्ट्रमनुः ॥ २१ ॥
 सम्या मयं किं भवतां विमाष्य धर्मश्रमं धृत यथार्थमेव ।
 जितेन राज्ञा पणिता जितासौ न स्याद्भूषं पञ्चवशा हि कृष्णा ॥ २२ ॥
 इत्यस्य वाक्यं चिरमभ्यनन्दन्संभ्या नृपः किं तु रुषाम्यधत्त ।
 विकर्णं नो वेत्ति जितैव कृष्णा प्राक्कृतसर्वस्वपणेन साकम् ॥ २३ ॥
 अस्त्राणि वस्त्राणि च पाण्डवानां जितानि च स्वीकुरु को विलम्बः ।
 पद्मप्रियायाः प्रसभादसत्या गृहाण वासश्च विचित्रमस्याः ॥ २४ ॥
 अनेकमार्गापि महत्त्वपात्रं वा गीयते गौरिव राजतेऽसौ ।
 वासस्तदस्या रभसेन कर्षं गावोऽधिकं भान्ति विनाशुकेन ॥ २५ ॥
 इत्यस्य वाक्यादपि पाण्डुपुत्रा मुत्तोल्लरीयाः सदसि ध्वजान् ।
 समुज्जिता शारदवारिर्दारिः कराः सराशोरिव विस्फुरन्तः ॥ २६ ॥
 विनिप्रपीर्योद्गजनिविशेषं सभामने सत्क्षणगीलिनासे ।
 दुःशासनः शासनोऽद्भुतमनुधरुषं श्रीरं द्रुपदाद्वनायाः ॥ २७ ॥
 कुतूहलोत्तानहताशनेध्ररपूज्याम्ते रिपुभिर्म्यरुचि ।
 आरिर्भवत्तु नमेव वाममन्त्रपुमाञ्छादिनरूपमस्याः ॥ २८ ॥
 यथा यथासौ वसनं चरुषं तथा तथा गृह्णन्मदिरासां ।
 नरं नरं तत्र सुवृत्तभाजि जवेन बाष्पानिव कारि हारि ॥ २९ ॥

अनुज्ञया चीवरकर्पणस्य मुहुर्मुहुः कम्पि शिरः कुरूणाम् ।
 अस्त्राधिदैवैरिव पाण्डवीयैः प्रारब्धमुन्मूलयितुं ररान् ॥ १० ॥
 अतिप्रकर्षेऽशुक्रकर्पणानाममर्पतोऽभापत भीमसेनः ।
 अनध्वनीनां श्रवणध्वनीनां मम प्रतिज्ञां शृणुत सितीशाः ॥ ११ ॥
 दुःशासनस्यास्य विदार्य वक्षः पिबामि नास्यचलुकत्रयं चेत् ।
 लिप्ये तदस्यैव दुराशयस्य पापेन साध्वीपरितापजेन ॥ १२ ॥
 देव्या मणीमामुरदिव्यवासोराशिस्तदा संसदि कृष्टमुक्तः ।
 बभौ महीयान्धृतराष्ट्रवंशदाहाय दावाग्निरिव स्वयंभूः ॥ १३ ॥
 दुःशासने चीवरकर्पसिन्धे हिया निपण्णेऽथ बभूव पृथायाः ।
 अनाथवन्नापवतीं सतीं मामयं हहाकर्षेदिति व्यन्यापीत् ॥ १४ ॥
 सूतात्मजस्तामथ भापते स्म क ते सर्वास्व प्रचुरप्रियायाः ।
 नितेत्यनायासि तदाशु नापवती भवैकं वृणु कौरवेषु ॥ १५ ॥
 वदत्यदः सूतमुते मदन्धः पापाब्धिरत्रोपविशेति जल्पन् ।
 मूर्खो मुमूर्षुर्दुपदाहनाया दुर्योधनोऽदर्शयदृरुदेशम् ॥ १६ ॥
 क्रुधोच्छ्वसत्कर्णमुखादिरन्ध्रकीर्णाग्निकीर्णोऽभ्यधिनथ भामः ।
 विनिर्यदावाग्निशिखो युगान्तविमुक्तमर्याद इवाभ्युगशि ॥ १७ ॥
 आस्फाल्यच्चिरमपोद्य य रे प्रदर्शयन्ममादि यज्ञनायाः ।
 दुर्योधनानौ गदयानयाह ते वाममरु तव चूर्णयिष्ये ॥ १८ ॥
 इत्युल्लङ्घ्य हृदकोपपिष्टदन्त निरूप्य प्रमथ नदन्तम ।
 कम्प दधुः केचन विष्टेभ्यः पेतु पर महेनमापुग्न्य ॥ १९ ॥
 अथैव वा श्रोऽप्यववायमेव हाह कुरूणा कुमनेगुरूणाम् ।
 एव बभूवुर्विद्रापगयशास्त्रतद्रेणमुगेषु वानः ॥ २० ॥
 मुगंन मुष्णि-उग्नित शिखोप वदतिवाशेषः ॥ २१ ॥
 तदार्द्रहोत्रे कुरूणाधिवस्य गोमापुरुच स्वयन्जननाद ॥ २२ ॥
 मत्वेन्यागष्ट विद्रुगदृगशामु-य भाचुर्भवनाननर्तनः ।
 वदयितव्यान्तमकीर्तिशर्द्धेदुर्योधन वीनयनो जगाद ॥ २३ ॥

ज्येष्ठस्य बन्धोर्दयिता स्तोत्रे मातेव बन्धैव यथा तथासु ।
 सतीशतमुत्पदां सदोऽन्तरिमां किमित्थं तु वदस्वबुद्धे ॥ ६३ ॥
 त्वं तेजसा स्थेन सतीमयेन वत्से जगद्भस्वयितुं समर्था ।
 न दुर्नयेऽस्मिन्नपि कोपनासि तुष्टोऽस्मि पाषाणलि वरं वृणीष्व ॥ ६४ ॥
 अथावदत्पाण्डवधर्मपत्नी तत्र प्रती भूमिभुजः समस्ताः ।
 यस्या ययुः कर्मेसु किकरत्वमकिकरः सोऽसु तपस्तनूनः ॥ ६५ ॥
 वृषु द्वितीयं वरमित्यमुग्र गुरी पुनर्नैलपति सा जमल्य ।
 अर्मा महारथा रथिनः परेऽपि भवन्त्वदासा नृप पाण्डुपुत्राः ॥ ६६ ॥
 निमज्जनामापदि पाण्डवानामसौ भृशं नौरननिष्ट कृष्णा ।
 इत्युक्तयः सम्पन्नतस्य भीमक्रोधकृशानोर्दुपुरिन्धनत्वम् ॥ ६७ ॥
 रती नौः किमस्मानु विपत्तयोधि वयं तरामो भुजलीलयैव ।
 एष द्विपो हन्मि रूपेति जल्पन्नादामुदस्योत्थित एव भीमः ॥ ६८ ॥
 न वीर्यं दुष्येधनकर्णदुःशामनादिविद्वेषिषु कम्पितेषु ।
 वृत्वा भुजं धर्ममुत्तममेव वेषान्तराय रचयान्तकार ॥ ६९ ॥
 द्राक्मुशोधनवतोऽहं वानुजक्रोधरोधमधुरं युर्विघ्ने ।
 भारतामय । अन्वित्रनन्दनश्चन्दनउर्वानिभामभाषत ॥ ७० ॥
 नन्म मन्मसिषु हृच्छृङ्गायनरुद्रवचनेषु बाल्यपु ।
 पश्यमान र्वाप इत्युभोश्च को न तृप्यति महामहायवान् ॥ ७१ ॥
 मध्वतीन्दुमाण्यहो महामर्षेण न तममि स्फुटिद्भक्तान् ।
 उदशोपशमचारुचमः कम्पवोपमानमेतु हेतुमि ॥ ७२ ॥
 मोदत मह मह्यशीतिर्भार्यायतिमहामहोयमे ।
 आर्द्रयस्य निजराज्यनुभव पावनो वुरु नृपावनाममाम् ॥ ७३ ॥
 मद्रुक्तमिव निजान् धर्तिनोपकारमवतारयन्त्यहो ।
 अविदलमिव विलम्बलमा न मारन्त्यपकृते परं कृतम् ॥ ७४ ॥
 समहस्य कुनय मुशोधन स्वानुजे वसत जना गुरीमपि ।
 मा तृप्यापि च सर्वाद्विगोपना त्रेशलेशयिवशा नृपिप्यति ॥ ७५ ॥

तूर्णमित्ययमनुज्ञया पितुः स्वं पुरं प्रति चचाल धर्मसूः ।
 सोदरैः सह मुहुर्मुहुर्महामर्पनिश्चितहर्षितायुधैः ॥ ७६ ॥
 रोपदोषकलुषाः प्रयान्त्यमी तात मृत्युरयमात्मनः कुले ।
 तैः समं समरकर्म दुष्करं द्यूतमेतदिह वर्ततां पुनः ॥ ७७ ॥
 द्वादशैव शरदो वनावनीं ते व्रजन्त्वजिनवाससो जिताः ।
 खज्जना इव शुचौ त्रयोदशे गुप्तमेव विचरन्तु वत्सरे ॥ ७८ ॥
 इत्यजेयसमरो भवामि तैर्द्वादशाब्दबलबद्धलोच्चयः ।
 एवमङ्गजगिरा कुरुद्वहो धर्मनन्दनमजूहवत्पुनः ॥ ७९ ॥

(विशेषकम्)

क्षत्रधर्ममधिकृत्य धर्मसूर्यद्भविष्यहृदयः समां गतः ।
 निर्मितः शकुनिना दुरोदरे सोदरैः सह वनाय चेलिवान् ॥ ८० ॥
 दत्तराज्यविभवः सुयोधने कृत्तिचीवरधरो युधिष्ठिरः ।
 शैलकाननविलासमानसः शंकरश्रियमशिश्रियत्तदा ॥ ८१ ॥
 पाण्डवाननुयतीमयावदद्वौपदीमिति सुयोधनानुज ।
 मुञ्च पञ्च दयितानकिंचनानेकमेव वृणु कौरवेश्वरम् ॥ ८२ ॥
 पावनिस्रमवदद्यतुर्दशे वत्सरे निविडमत्सरेरितः ।
 शुष्णकौरवशतापितक्रमः कौरवेशमुकुटे नटाम्यहम् ॥ ८३ ॥
 कृत्तिवोष्टितवपुः किमत्र गौर्गौरयं वदति काननोचिनः ।
 एवमुद्विग्नः सुयोधनानुजेऽहासि कर्णशकुनिक्षितीश्वरः ॥ ८४ ॥
 हन्तुमुग्रतरमेन्तुकारिणः कर्णसौबल्यकशेषभूषतान् ।
 पश्यमानत धृतकुपस्थयस्तेऽपि संसदि वृकोदरानुजाः ॥ ८५ ॥
 इय कानपि विनम्य कानपि स्वान्तचिन्तिततद्गमङ्गलान् ।
 ...महस्य विदुरस्य मन्दिरे ते विमुच्य जननीमथाचलन् ॥ ८६ ॥
 अभिशाप पदद्वयं बधू चलितां कृच्छ्रमयावदत्पया ।
 कुसुमास्तरवृन्तपीठे ते भविताङ्गं सपि कर्करातिथिः ॥ ८७ ॥

सुकुमारतया न याधयदुसृणं मौक्तिकमण्डलानि च ।
 रविधाम सहिष्यते कथं भवती खेदलरीश्च सा वने ॥ ८८ ॥
 जगदेकनितोऽपि यान्त्यमी सति सत्यमनपालिनो वनम् ।
 प्रतिपालय मामिहैकिकां किमु वत्से त्वमपीति मुद्यसि ॥ ८९ ॥
 मन्दरीयमुत्तेन्दुना विना विकसत्कोमलकान्तिनामुना ।
 नैकुल क कुलैकैकरवप्रतिमं मेऽसि पिकाशमेप्यति ॥ ९० ॥
 यदि सत्यमपालि सोदरैर्नियतं पालितमेव तत्त्वया ।
 त्वमिहैव कृतस्थितिः शुचः सहदेव प्रियपुत्र पाहि माम् ॥ ९१ ॥
 सशुचः कृतदुर्नयेऽप्यसौ विजयिन्यः सप्तभूः सप्ताभुवि ।
 अरुणः स कथं स्थितोऽधुना रुदती मां न दृशापि पश्यसि ॥ ९२ ॥
 जनुमन्दिरतो विवृण्व मां निजदृष्टेन बहसहर्निशम् ।
 किमु भीम गतस्तदा त्रिदां यदिदानीं रुदती विमुद्यसि ॥ ९३ ॥
 निममौलिमणीगणोन्मृता शुचिशोभेषु नमस्तर्मुते ।
 मम पादनरेषु को युधिष्ठिर कर्ता वदनावलोकनम् ॥ ९४ ॥
 उपलानपि सा विलापिनीत्यवशारोदैयद्वय नाद्रुतम् ।
 यदशोच्यत तैस्तदा सुयोधनदुःशासनकर्णसौबलेः ॥ ९५ ॥
 अधिषाः किमु यान्त्यमी दृष्टा वनभूर्ममिति नागरो जनः ।
 सक्लोऽपि कतोद रोदसीदरद्वोदरपूरणादरः ॥ ९६ ॥

माह दृशा कुपितया धृतराष्ट्रदाह-

पापाय भूवमिति दम्भगृहीतराज्यः ।

इत्येव धीरविहितास्त्रिभासिभूत-

जीमूतगोविन्दविभुः प्रवचनार राजा ॥ ९७ ॥

वालेन बालकवलीकृतवैश्वानर-

मेतेन वीरवकुलं बलहोत्कटेन ।

भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरहन्मताहस्थितेः

पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम प्रतीन्द्रः कृती ।

तत्त्वित्योक्तसि बालभारतमहाकाव्ये द्वितीयं सभा-

पर्वतत्त्वविगर्वपर्वतपविः प्राप्तं समाप्तेः पदम् ॥ १०५ ॥

अमुष्मिन्पद्यभिः सर्गः समापर्वण्यनुष्टुभाम् ।

जातानि व्यधिसाशीतिसंयुतानि शतानि पद ॥ १०६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिरिण्यश्रीमद्भारतचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनामि महाकाव्ये धीरादे
समापर्वणि पाण्डवशक्तो नाम पद्यमः सर्गः ।

इति समापर्वं समाप्तम् ।

वनपर्व ।

प्रथम सर्गः ।

रामादपि श्रान्त्यगुणः श्रियेऽन्तु व्यामो मुनिः श्रीदयितावतारः ।

विनिर्मितो येन परार्थमेव भवाणवे चारनमनुबन्धः ॥ १ ॥

अयेन्द्रमेनादिभिरिन्द्रमेनाजयेऽप्युदारैः सहचारिदारैः ।

भक्तैश्चतुर्भिर्दशभिश्च पार्थो वीरं गन्धर्वैः पथि पर्यवारि ॥ २ ॥

वैचित्रिणा नु प्रहिनं विचित्रं ग्यादिमन्काग्मशाप्य पार्थाः ।

संबोध्य संमान्य विवर्त्य पौरान्त्वत्तत्वांग ययुस्म्युदीचीम् ॥ ३ ॥

योगेद्वया धर्ममुनोऽनुगामिद्विनव्रजाग्रेमग्नौनकोत्तया ।

शुचि निशायाममुचत्रिमार्गानटे प्रयागस्य वटे स्थितोऽमौ ॥ ४ ॥

श्रीविप्रयुक्तेन च भूरिविप्रयुक्तेन च शोणिभुजा विमाने ।

अक्षय्यरूपा रसवत्यवापि धौम्योपदिष्टेन ग्वे न्वेन ॥ ५ ॥

सरस्वतीमुख्यसरस्वतीभिः श्लाघ्यं कुरुक्षेत्रमुपास्य भूपः ।

दुरोदरं दूरतरं प्रशंसन्त जग्मिवान्काम्यककाननाय ॥ ६ ॥

आस्थाय पन्थानमिह प्रथीयान्स्थितो निर्गाधे चकदंत्यबन्धुः ।

किर्मीरवीरः समवर्तिसस्यवर्ती रणेऽकारि चकारिणाशु ॥ ७ ॥

निन्दोऽवनिं द्योतयिता कथं ते मूनु कण्ठेऽश इति त्यजामुम् ।

इत्यादिवादी विदुरो निरस्तः प्रज्ञादृशा प्राप वनेऽत्र पार्थान् ॥ ८ ॥

संमानितो बन्धुवियोगतप्तधीदृष्टिदिष्टेन म सजयेन ।

पुनः पुरेऽगाद्विदुरोऽन्धपुत्रकुमन्त्रबोधार्थमपीष्टपार्थ ॥ ९ ॥

धौत्या मिसैत्या रिपवोऽधुनेति कर्णोक्तिभिः पार्थवधाय यावत् ।

किमु मज्जसीति व्यासेन रुद्धोऽथ सुयोधनो द्राक् ॥ १० ॥

कराहतोरुं निरादरं संसदि कौरवेन्द्रम् ।

शतशः परुद्धगदास्तोरुर्भवसंघतीति ॥ ११ ॥

मित्राणि घात्रीरतयः समीयुः ।

तेषु न्नादृणा गुणानामिव गौरवाय ॥ १२ ॥

यो रानसूयावभृथार्द्रमौलिर्यो धर्मसूर्यो मतधर्मतत्त्वः ।

शुचां शुचीनामिव तत्प्रसङ्गाद्भागं गृहीत्वा क्षितिपैर्मतं तैः ॥ १३ ॥

[आसीन्महान्मे सह संपरायः सौभेन शाल्वेन हरिर्जगाद ।

भवादृशान्वारयितुं यतोऽज्ञान्यूते मया नागतमासवरे ॥ १४ ॥]

देशाय स्रुर्दुपदस्य साकं कृष्णामुतैः पद्मभिरञ्चति स्म ।

तदा यदूनां च विभुः सुमद्राभिमन्वयुक्तोऽगमदुग्ममन्युः ॥ १५ ॥

प्रमोदवर्ष्णी द्विपदुमदावदग्धां प्ररोहाभिमुखीं प्रतन्वन् ।

कृष्णो मुनिर्मेघ इवैत्य पार्थे प्रतिश्रुतिं नाम वर्षप विद्याम् ॥ १६ ॥

सरस्वतीसङ्गसदापवित्रं गतास्ततः काम्यककाननं ते ।

प्रतिश्रुतिं साधयितुं किरीटी जगाम जाग्रन्महिमा हिमाद्रिम् ॥ १७ ॥

ददाह संक्रन्दनन्दनस्य दिनैश्च कैश्चिद्ववद्वियोगः ।

मनो वनोर्था विततानि तेषां धीशोपशोकद्रुमकाननानि ॥ १८ ॥

इहान्तरे शान्तरसः शरीरी श्रीलोमशो नाम दिवोऽवतीर्णः ।

वर्ष देवर्षिवरः कृतार्थे कर्णानुजे कर्णरसायनं गाम् ॥ १९ ॥

त्वं वर्षसे धर्मतनूज दिष्टा घन्योऽसि मेन्यस्य जितानरातीन् ।

जगत्रयीमैत्रभुजस्य भीमानुजस्य राजजमराखलाभैः ॥ २० ॥

गतो हिमाद्रेस्तटमिन्द्रकीलमिन्द्रेण विप्राकृतिना तपोर्थे ।

विमोचितोऽप्यरमसाधमुद्यन्स्कुट्यत्मनाभापि शिवं भजेति ॥ २१ ॥

तपोवनं चारु ततो गतोऽसौ तपःस्थितो वासविरेकमासम् ।

दिनत्रयानन्तरपारणानि चकार कारुण्यकलः फलानि ॥ २२ ॥

परं तपस्तत्र ततः प्रतन्वन्परं तपः किञ्चिदचिन्तनीयम् ।

प्रकाशयामास स मासमात्रं षड्मासरीपारणकं फलानि ॥ २३ ॥

सृजन्नपो मासमुदासवृत्तिर्वपुष्यपि क्षीयशस्तपांसि ।

बभूव पशान्तरितानि शीर्णपर्णान्यपर्णापतिदत्तचित्तः ॥ २४ ॥

स्वयं मरुद्भिः पुरतः स्फुरद्भिः कृतादृतिर्मासि तनूधनुर्थे ।

निष्कम्पभूर्ध्व दधदङ्गमङ्गीचकार ताराणि तपांसि पार्थः ॥ २५ ॥

३५५-१-१८१

दृते कृपायेऽप्यकृपाणिपाणिपातैः सिषन्मङ्गु शिलाकुलानि ।
 भीमानुभूये पुरो हरोष क्रोधैरुवीरः प्रधनेऽन्धकारिम् ॥ २९ ॥
 स्त्रीणदुपापाणगणायुधोऽय प्रफुल्लमल्लवविधिः स धीरः ।
 करेण धृत्वा चरणे सरारिमनिध्रमजैत्रपटीमिवानौ ॥ ४० ॥
 धूडागलद्राङ्गनलः कपाली शूली जटालः स्फुटबालचन्द्रः ।
 प्रत्यसतां तस्य गतयिनेत्रः क्षणेऽय सत्त्वमसरेण तुष्टः ॥ ४१ ॥
 गृध्राभवाय प्रथितस्तवाय ततः प्रभुः पाशुपतास्त्रमसौ ।
 अमानवसेप्यमदान्मदान्धसुरासुरश्रेणिजयोऽज्ज्वलश्रीः ॥ ४२ ॥
 दास्यत्यसौ नः सुपतीनितीव देवीभिरम्याधि स पुष्पवृष्टा ।
 तदा शुलभीमदमनितामो नमोऽन्तरा दुन्दुभिरुत्तनाद ॥ ४३ ॥
 एष प्रसन्नैरथ पर्यवारि वृन्दारकैरिन्द्र इवेन्द्रायुजः ।
 ददत्युदाते सुमनस्त्वमानः प्रभोः सुतेऽपि प्रभुवप्रभुत्वम् ॥ ४४ ॥
 प्रस्वापनास्त्रं धनदः प्रचेताः पाशान्ददौ दण्डधरश्च दण्डम् ।
 जगज्जयाशीर्भिरुदारवीरमुदीरयन्तः स्वयमित्यमुष्ये ॥ ४५ ॥
 वन्योऽपुना मातलिसारथौ तं रयेऽधिरोप्य प्रथमानमानम् ।
 द्विषन्निकायद्रुममूदनाय दुनायकः स्वर्भुवनं निनाय ॥ ४६ ॥
 [तं प्रोवंशी वासवनन्दनेन निराकृता मातरिति प्रनल्पन् ।
 पण्डो भवेति प्रशशाप शाकिं भग्नभिलाषा वसतिं जगाम ॥ ४७ ॥
 अबोधयदेवपतिस्तनूनं दुःखतुरं पार्थ त्रयोदशेऽन्दे ।
 शापोऽपि वो गुप्तविहारवर्या(!) मत्स्याधिवासे वरवद्धि मावि ॥ ४८ ॥
 अर्धासने तं विनियेश्य शक्रः क्रमेतदेतत्परिपृच्छतो मे ।
 साक्षात्तराख्यानयुतं समस्तमिदं चरित्रं कथयांश्चकार ॥ ४९ ॥
 सगद्गदलोचनमुते सहर्षं हन्वद्बबाप्वाग्भसि हृष्टरोणि ।
 ईदृक्चरित्रश्रवणामृतौघमशाशये भूभुजि सानुजेऽपि ॥ ५० ॥
 पुनर्मुनीन्दुर्निजगाद राजन्भूतीर्ययाप्राप्तु मयि प्रवृत्ते ।
 इदं मदीयेन मुलेन पार्थः कृतप्रणामस्तव सदिदेश ॥ ५१ ॥

(युष्मत्)

उशीनरस्वाधममत्र तस्य दत्त्वामिपं स्वं शरणागतं यः ।
 बहि कपोताकृतिनं ररक्ष शक्राय श्येनाद्वनमायिनेष ॥ ८९ ॥
 एण्या विभाण्डाच्युतशीर्षमत्तं तस्यामृषिमृद्ग इति प्रयत्ने ।
 नीतः स्वदेशोऽप्सरसा विलोभ्य वृष्टार्थिना छेमपदेन राज्ञा ॥ ९० ॥
 पुत्री प्रदत्ता ऋषये नृपेण भीनो मरुत्त्वान्वितनान वृष्टिम् ।
 तस्योदने पश्य तमोविभूतेः शिष्यैर्वृतं बाध्ययनप्रगल्भैः ॥ ९१ ॥
 अभागतोऽसौ च्यवनाश्रमान्ते धीलोमशोनानगदे वृषाभूः ।
 पुरा मुकन्यास्य मुनेश्च नेत्रं सर्पातिपुत्रीरभिदत्कुशेन ॥ ९२ ॥
 महर्षयेऽसौ प्रदत्ता मुकन्यां प्रसाद्य सर्पातिरगादगारे ।
 नासत्यदस्वौ(?) हृदमाविगाद्य चक्रान(?) एनं निजरूपसाम्यम् ॥ ९३ ॥
 ताभ्यामदादध्वरदेवभागं तुष्टो मुनिर्मन्युवता प्रनुत्तम् ।
 निवांमुक्तामेन पुरंदरेण वनत्सु कुण्ठं कुण्डिशं विजित्ये ॥ ९४ ॥
 विलोक्यनां वसतिं सुपुण्यां मांघातुरानपिबरस्य धाम् ।
 पुत्रेष्टिसंभूतनलातिपाननाताद्गसंभेदविनिर्गतस्य ॥ ९५ ॥
 तां यज्ञभूमिं व्रज सोमकस्य राज्ञोऽथ यस्यां सुतमानिहत्य ।
 एकं सुनान्प्राप बहून्स यज्ञे यो याजकं स्वं निरयादरस्तत् ॥ ९६ ॥
 अथापरं कीरव कुम्भयोनेरिलाश्रमं विद्धि समागमेऽस्य ।
 पयासि कालुष्यमपि त्यजन्ति शुचिर्नरः स्याद्य किमत्र चित्रम् ॥ ९७ ॥
 विधाय वातापिमनाकृतिं स्वं पुत्रं विपच्य द्विनपुंगवेभ्यः ।
 अभोजयद्येत्त्वलदेववैरिः कुक्षिं विनिर्भिद्य तर्पति सासुः ॥ ९८ ॥
 अजारिवातापिरनेन सोऽपि विन्ध्यस्य भास्वद्वतिरोधयुद्धेः ।
 वृद्धिः सुरेशादिभिरार्थितेन भूयोऽगमच्छन्नगिरा निविद्धाः ॥ ९९ ॥
 सुरैर्विरधिप्रहितैर्दधीचेर्विधाय वज्रं बहु याचितस्य ।
 खण्डास्थिना दुर्मयकालिकेया विनाशिता वज्रधरेण पूर्वम् ॥ १०० ॥
 लीना भयात्केचन सिन्धुराजे तदार्थिनोऽसावपिबत्पयोधिम् ।
 नीता विनाशं रिपवोऽपि देवैरेवंविधः कुम्भभक्षो महर्षिः ॥ १०१ ॥

ददत्यतिपदं मुदा द्विजननाय दानान्यगं
नयं च जनयज्जनैर्नगति धर्मवीरोत्तमः ।

उपास्य परितोऽप्युदमकुभि सर्वतीर्थावलीः

मुवाहुपुरमासदत्तदनु मेदिनीकामुकः ॥ ११४ ॥

इति श्रीजिनदत्तमुरिशिष्यश्रीमदमरकन्दविरचिने श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये कीर्तने
भारव्यके पंचमिं क्षीणोत्तमनो नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः ।

कनीनिकीभवन्यानदृशि दर्शयतां सताम् ।

संसारपारावारस्य पारं पाराशरो मुनिः ॥ १ ॥

[आससादाम्बिकेयस्य सभां वैचित्रिणार्चितः ।

व्यासः पृष्टः पृथापुत्रवृत्तनिज्ञासुनावदत् ॥ २ ॥

पाण्डवानां प्रियो विष्णुहरेः प्रियतमा इमे ।

गुप्ताभिर्विदितं सर्वं कृष्णायाश्चिरकर्षणे ॥ ३ ॥

शिपिविष्टमवा विष्णोः कराग्रस्तजा वनम् ।

धृतचीराद्यलेन स्नातसत्सु स्त्रीयेषु हाकरोत् ॥ ४ ॥

विचार्येनद्विचित्राणि समक्षं सर्वभूभुजाम् ।

वासास्यापूरि कृष्णेन कृष्णायास्तन्नुसंख्यया ॥ ५ ॥

केन जेयोऽर्जुनः सख्ये दिव्यारक्तकृतसाधनः ।

प्रायेणाप्यमुहा भोगी किं पुनर्विषयानतः ॥ ६ ॥

व्यासादासाद्य तत्कर्णविषं पार्थक्येयामियम् ।

दिनानि तानि गान्धारीनानिर्दुःखादवाहयत् ॥ ७ ॥

ततश्चरणचारेण वैचित्रितनयान्तु ते ।

परिमुक्तरथायुक्तं चेलुर्भूद्विभुं प्रति ॥ ८ ॥

भूधराधिपविभानिभालनोत्तालभालतललम्बि लोचनम् ।

लोमशस्तदनु सोमवंशजं वित्तबल्लभमभापन स्थितेः ॥ ९ ॥

पदयन्त्रगस्त्याश्रमदुर्नयादितिर्यान्यथो पार्थिवपुंगवोऽसौ ।
 पुरातनानां चरितानि शृण्वज्जगाम गङ्गान्वितसागराय ॥ १०२ ॥
 तस्मिन्कृती पञ्चनदीशतेषु स्नातो गतः पुण्यकलः कलिङ्गान् ।
 अद्वैतधीर्वैतरणीं स्रवन्तीमुत्तीर्य तेने पितृतर्पणानि ॥ १०३ ॥
 उत्पन्नमन्नाखिललोकवृत्तविलोकनज्ञानममुष्य राक्षः ।
 तथाशृणोत्पष्ठिसहस्रगव्यूत्यन्तर्गतानां यमिनां जपं सः ॥ १०४ ॥
 ततो महेन्द्राद्रिगतः स्रवन्धू रामाश्रमालोकनचित्तवृत्तिः ।
 सलोमशो भूपतिसत्कृतेनाकृताव्रणेनाभिदधे नरेन्द्रः ॥ १०५ ॥
 यो जीवयन्मातरमाशु हत्वा भूपालभूत्या हृतयोगधर्मात् ।
 आदेशमङ्गकुषतातशापनष्टांश्च बन्धूजनकप्रणुजः ॥ १०६ ॥
 यः कार्तवीर्यं च कथावशेषं तातान्तकं गोमवदुःखतप्तम् ।
 अयाकरोत्पार्थिववंशदाहं सोऽप्यागमिष्यत्यचिरेण रामः ॥ १०७ ॥
 दानं ददद्गार्गवसंगमाय गिरा मुनीन्द्रोरकृतव्रणस्य ।
 अथ स्थितः कश्यपवेदिकायां चतुर्दशौ यावदसौ नरेशः ॥ १०८ ॥
 नत्वाथ मास्वन्महसं महेन्द्रं महाद्रिमौलौ भृगुनन्दनार्थम् ।
 क्षोणीशमुख्यो दिशि दक्षिणस्यां पौरिषिती नाम नदीं जगाम ॥ १०९ ॥
 गोदावरीस्नानवैरीकृतश्रीरगस्त्यतीर्थं द्रविडेपु नत्वा ।
 पराक्रमं शक्रमुतस्य नारीतीर्थेषु मत्वा स ययौ प्रभासम् ॥ ११० ॥
 आनन्दसंवादविशारदाम्यां रामाच्युताभ्यां परिपूजितेन ।
 तत्र स्थितं भूमिभुजा सर्मारपयोभुजा द्वादशबासराणि ॥ १११ ॥
 ततो विदर्भेषु गतः स तेने स्नानं पयोष्णीसरितः पयोभिः ।
 तत्र स्थितः शक्रसहासनमर्थं ज्ञानेन दृष्ट्वानुज उन्मदोऽभूत् ॥ ११२ ॥
 आननं द्रुपदराजमुतायाः सर्वतीर्थविहितस्नपनायाः ।
 येद्वघ्नलोकं कमलैः क तदेपां प्रीतये मन्त्रु शीतमरीचिः ॥ ११३ ॥

१. 'दुर्नया' क. ख. २. पशुधिवान्तर्गतश्रेयाः स्य-ग-नुस्त्रयोर्नं सन्ति. ३. 'प-
 रिपूज' ग. ४. 'नरी' ग. ५. 'द्वघ्नलोक' क.

प्राचीमद्यति चण्डरोचिषि विरं प्राप्ते प्रतीचीं प्रति
प्रातः शीतकरे करैरुभयनो गान्धेयमद्भोज्यतः ।

हेमं कुण्डलमेकतः कलयतः कापालमप्यन्यतो
भूतेशस्य बधूविमलवपुषः सप्त श्रियं पुष्यति ॥ ३१ ॥

त्वद्वन्पुष्पपुरतपोवशादक्षिणात्मा
जामातृसंगमसुगानि विरादंवाप ।

अभ्यापतन्तमयमित्यथुना भयनं
लोग्रभिरादयति शान्तिशिक्षादुत्थिभिः ॥ ३२ ॥

इति लोमशोक्तिभिरनं नृपतिः कुतुकी विलोकयितुमेनमगम् ।
अकृतं हुतामपि गतिं यत् यां श्रद्धयापि मापि वरदापतिभिः ॥ ३३ ॥

पुरश्चरद्भीमपदान्तयातमगीकृतोरुस्यैपुष्टेयलेन ।
पयारुरोहाय धराधरं तं धरापथोऽन्यैरनुगम्यमानः ॥ ३४ ॥

गन्धमादनवनान्तपायिनो वायुवर्धितरजोऽभ्युष्टिनाम् ।
प्रति विप्रमैगकुञ्जपुजिता ध्यानशुद्धशुविधेयमः मा ते ॥ ३५ ॥

आकुले द्विमकुले पथि बध्ना पातमानि नकुलेन पूतायाम् ।
अस्मरन् मनमाय मरुद्भूराजगाम य घटोत्कचपीरः ॥ ३६ ॥

व्योमाह्वनाममरलोमशदक्षितेन
मार्गेण मेघपरिरक्ष्यतद्विलम्बाभा ।

उदा घटोत्कचवगुमुभयोऽप्येन
क्षितेन्द्रमूर्धनि यमुर्बदरीबन्धे ते ॥ ३७ ॥

पतिव्यो निर्विशेषाया कृष्णायाः गुतदुःखयो ।
सत्या श्रानेन गता स्वं तत्र पुण्यममन्यत ॥ ३८ ॥

कृष्णा तत्र कृत्वा नृपाकल्पा बिन्दुमरोऽपुर्न ।
गुदा मुकुरयामास बलामस्य दिरेः शिवा ॥ ३९ ॥

सारङ्गाणामधिपतिरपि प्रत्यहं हन्ति जातं

मातङ्गानां न हि गुरुरयं संनिधावप्यशङ्कम् ॥ २४ ॥

केरिपरिणतदन्ताम्याससंमग्नशृङ्ग-

च्युतमणिचगमिश्रैरस्य पूरैर्नदीनाम् ।

अपि भृगुभृगनाभिभ्राजमानान्तरालै-

रुद्धिरजनि रत्नस्थानकं मेवकश्च ॥ २५ ॥

धूमायमान इव लोलपयोदजातैः

कीलानुविद्ध इव रत्नशिखीसमूहैः ।

स्फारस्फुलिङ्ग इव कान्तिपिशङ्गपक्षि

व्यूहैरयं वियदुदन्वति वाडवाग्निः ॥ २६ ॥

असिन्महीभृति महाकटकाभिरामे

तुङ्गा विमान्ति शिखराः किल धीरवीराः ।

मौलिस्थितद्रुममिषेण धृतातपत्राः

कीडद्भुजङ्गकपटप्रचलत्कृपाणाः ॥ २७ ॥

गोप्रसङ्गोज्ज्वलच्छायो हरिच्छविपरिच्छदः ।

एष भूमीवैरो भाति जगप्रितयवस्तुवत् ॥ २८ ॥

(अनन्तार्थोऽयं श्लोकः)

लसत्तीलग्रावच्छविभरविनीलेऽम्बरतले

सदा वर्षाहर्षादिह तटवनेषु क्षितिभृतः ।

समांशप्राग्भारप्रहतनिपतन्निर्झरकर्णै-

र्मयूरा नृत्यन्ति स्फुरति परितश्चातकचयः ॥ २९ ॥

चूलाचञ्चन्मणिगणविभाकृष्टकोदण्डकेलिः

कीडालोलम्फुरदुरुतडिदम्भदम्भोलिशोभी ।

कालेनाद्च्छलनवर्भक्तपक्षपक्षोऽयमद्रि-

र्भेधं शत्रुं हरिमिव पराजित्य जग्राह शस्त्रे ॥ ३० ॥

सप्तमेऽहनि कैलाशतटे स्वमुखविम्बवत् ।
 पूर्वोत्तरमुरुत्कृष्टं कृष्णा हेमाब्जमैक्षण ॥ ४० ॥
 अञ्जानि मह्यमीदृशि यच्छेति प्रेरितस्तथा ।
 मारुतिः पितृमक्त्येव मरुतः संमुखोऽचलत् ॥ ४१ ॥
 गन्धमादनमारुह्य मुह्यद्गन्धर्वगुह्यकम् ।
 सशङ्खनादं नादं स चक्रे चकितदिग्गजम् ॥ ४२ ॥
 वसन्तिह बने हेमकदलीखण्डमण्डने ।
 तद्धानजाप्रदुत्तानसंभ्रमो हनुमानभूत् ॥ ४३ ॥
 पुच्छास्फोटन स पथिप्रहारं स्मारयन्निरिम् ।
 उत्तस्थौ कुम्भकर्णादीन्नाकस्थानपि कम्पयन् ॥ ४४ ॥
 मत्वा यान्तमथ ज्ञानाद्धान्धवं गान्धवाहिना ।
 तैस्त्यौ तस्य प्रियं कर्तुं संकटे पथि सुप्तवत् ॥ ४५ ॥
 खिन्नो भीमस्तु संरम्भाद्धेमरम्भावनाध्वनि ।
 क्वापि तापं सरस्यौज्जत्पानजानैर्द्विपेन्द्रवत् ॥ ४६ ॥
 गच्छन्पुरः कपीन्द्रं तमथ रुद्धमहापथम् ।
 स हेमाद्रिमिवाद्रीन्द्रं सेवायातमलोकत ॥ ४७ ॥
 अपसर्पत्वसौ मार्गदिति मारुतिरुन्नदन् ।
 तूर्णं घूर्णन्पतन्मुह्यन्ह्रीचजीवमगं व्यधात् ॥ ४८ ॥
 अयोन्मील्य दृशी किञ्चित्किञ्चिदाकुञ्च्य कन्धराम् ।
 मन्दं मन्दमिवोवाच वानरोऽयं नरोक्तिभिः ॥ ४९ ॥
 महात्मन इवाकारल्लेवाचारस्तु नीचवत् ।
 यथा वृथा व्ययापात्रं जीवाञ्जनयसि स्वनैः ॥ ५० ॥
 निद्रागुणक्षणशीणरोगोभोगपृथुव्यथम् ।
 किं मां जागरयन्मूढं कृतवान्सुकृतं भवान् ॥ ५१ ॥

१. 'पुच्छोटेन' ख; 'पुञ्जोटेन' ग. २. 'तस्यो' ख-ग. ३. 'सुप्तवान्' क. ४. 'स्वव वाच' क. ५. 'रोगभोग' ख-ग. ६. 'महत्' ख.

मर्त्योऽस्यमर्त्यदेशोऽयं निर्वर्त्तस्य निमग्न ते ।

सुखं निद्रां करोम्येष सुखं जीवन्तु जन्तवः ॥ ९२ ॥

निजं कुलं च कार्यं च प्रथयित्वा पृथामुतः ।

यथाचे वैरिमन्पानः पन्थानमप्य वानरम् ॥ ९३ ॥

उच्ये कपिरपि स्वात्मज्ञानाद्येन्मां न छद्मसे ।

तद्रच्छ पुच्छमुत्तिष्ठप्य रग्गोऽहं चञ्जनाक्षमः ॥ ९४ ॥

नात्मवांछद्गनीयः स्यादस्य पुच्छमुदस्य तत् ।

इतो यामीति भीमस्तदुत्सेप्तुमकरोत्करी ॥ ९५ ॥

अक्षमः स तदुत्सेप्तुमहं दृष्टोऽसि केननिन् ।

इति दिक्षु सिपलसि कपिना तेन भाषितः ॥ ९६ ॥

लैज्जपा मास सार्गारे यदहं भवदमजः ।

वैत्स त्वहर्शनोत्कण्ठी प्राप्तः श्रीरामकिंकरः ॥ ९७ ॥

अथानन्दपरिस्पन्दस्यन्दमानस्यमानसः ।

मकारिः शिरसि न्यस्य पाणी वाणीमिमां जगौ ॥ ९८ ॥

मायालपुमपि प्रेक्ष्य त्वां प्रीतोऽस्मि दृढं ममो ।

अतिप्रीणय मामन्विजयोमस्फूर्तिमूर्तिभृन् ॥ ९९ ॥

कल्पान्तकमवधितानलमयभ्रान्तपुतद्धानव

रुक्मच्छेच्छशिरःकिरीटनिलक्रीडामणिद्योमणि ।

रामस्योमशिखातिखर्वितनगं निःसीम भीमस्तदा-

पदयद्भ्रातुरकातरेण मनसा तद्वर्धमानं वपुः ॥ १०० ॥

नासाश्वासवशोदरागतमुदुयनिद्रुनातो गुण-

भासप्यासर्पेणोलसितिधृतिष्वग्नेरगमामणीः ।

अद्भ्यासिसमाससप्तभुवनो नाङ्गापि वक्ष्युन-

स्वेदर्शकणवर्णमर्णवमवैतिष्ठ किं लब्धताम् ॥ १०१ ॥

तत्पुच्छाहनिनिराभूतत्वपथं पापोभवक्षिरगा-

स्तच्छासा जलधेर्गवैरित इतोर्णोपिथ समार्णवाः ।

तत्कृतकारवत्तदा स्फुटितवत्यद्रीन्द्रमुन्दे गुहा-

विद्धे व्योमनि तत्तनूरुहमुखैश्चिच्छद्राणि कसच्छत्रान् ॥ ६१ ॥

कृतं तत्तेजोभिः किमपि रयपृष्ठे प्रचमरं

स्वबिम्बस्य छायावलयमवलोक्त्य द्युतिपतिः ।

असन्नाहुभ्रान्त्या समुपहसिनो दूरगतिना

मृगाङ्गेण स्वाभिः सह सहचरीभिः खनु तदा ॥ ६२ ॥

कर्णनासाननच्छिद्रैः पद्मग्रामीकृताम्बरः ।

स बभौ ब्रह्मचारीन्द्रः कपीन्द्रो मेहतां मुदे ॥ ६३ ॥

अदर्शि दर्शनीयं ते रूपं कपिकुलोत्तम ।

भाति यद्वर्णने दीना मुनीनामपि कापि वाक् ॥ ६४ ॥

मानहीनस्त्राकारप्रासादः स्वर्बुनीध्वजः ।

तमेकादशरुद्र द्रौमुच्च चञ्च सतां हृदि ॥ ६५ ॥

कौन्तेयमिति जल्पन्नं द्रागल्पिनवपुः कपिः ।

आलिलिङ्गं च सानन्दवाप्नो मूर्ध्नि चुचुम्ब च ॥ ६६ ॥

ऊचे च त्वमभीतो मद्रूपं भीतेन्द्रमैश्वराः ।

उत्तारणीयमात्मानं त्वद्वैर्यस्योदधेर्मुदा ॥ ६७ ॥

अद्यापि सिंहनादस्ते मन्नादेन विभिध्रितः ।

मविता वैरिमर्माविद्विषलितशरो यथा ॥ ६८ ॥

स्वयं रणक्षणे स्फूर्जन्नुन्नस्यन्दनध्वजे ।

करिष्ये नाद्वर्षूत्कारैर्गतबोधान्विरोधिनः ॥ ६९ ॥

इत्युक्त्वास्मिन्नदृश्यत्वं हनूमति गते मति ।

भीमस्याभूत्तदा दुःखप्रमोदरससकरः ॥ ७० ॥

ततो निशातधीः शानकुम्भरम्भावनावनौ ।

हेमपद्मनदीयोगि सोऽगात्सौगन्धिकं वनम् ॥ ७१ ॥

१. 'तट्टहार' ख; 'तट्टुत्तार' ग. २. 'महना' ग. ३. 'छाग' क. ४. 'स्वर्वायम्बा'
ग. ५. 'दधे मुदा' ग. ६. 'बुद्धा' ख; 'वृत्ता' ग. ७. 'स्वमोदरन' ख.

तत्रैलविलशैलाग्रवननिर्झरसंभवाम् ।

ऊन प्रदे- १११.

सुवर्णपद्मिनीं रक्षोरसितामयमैशत ॥ ७३ ॥ दोहनैर, (सन्तु- १११)

तस्यां पद्मानि कान्तास्पर्धसद्मानि निरीक्ष्य सः ।

प्रियामनोरथोऽपूरि मयेत्युत्पुलकोऽभवत् ॥ ७४ ॥

भविष्यद्वृद्धभाषाणिस्पर्शात्पुलकिते करे ।

भीमोऽम्बिनीं स जग्राह रक्षारक्षःक्षयक्षमः ॥ ७५ ॥

मिलद्भिः पलभुगयोर्धैररोधि क्रोधिभिः पुनः ।

उद्यद्भिर्विषदग्नें स मशकैरिव कुञ्जरः ॥ ७६ ॥

उग्रधर्मित्वराटोपचक्राकारविदम्बिनीम् ।

स गदां भ्रामयामास मूर्ध्नि दैत्यभयंकरीम् ॥ ७७ ॥

तस्मिन्याति तदा तेनः शिख्यवर्षाणि राक्षसाः ।

तान्यस्मिन्नपतन्कान्तामुक्तलीलारविन्दवत् ॥ ७८ ॥

अपोत्पातेषु जातेषु कृष्णादिष्टेन वर्त्मना ।

रात्रा घटोत्कचव्यूढस्त्रागात्सपरिच्छदः ॥ ७९ ॥

विबोध्य द्वेपिरक्षांसि भीमं भूमिपतिः स्वयम् ।

समास्त्रिप्यत्ततस्तं चक्रे रविमिशाम्बुदः ॥ ८० ॥

कल्याणकन्दलीतण्डचारुतामोहितास्ततः ।

तत्रैवोत्थुरगी राज्यसंपद्यति निरादराः ॥ ८१ ॥

शंसन्भास्करशिष्यं स्वं जटाशाली जटागुरः ।

विप्रवेपी छलान्वेपी तनुपेत्येह तन्मित्रान् ॥ ८२ ॥

घटोत्कचान्विते भीमे गृगयायां गतेऽन्यदा ।

भुमद्वयवियुक्तेन रेजे यौधिष्ठिरी चम् ॥ ८३ ॥

ऐधिप्यसिच कोपाग्नेः प्रान्मृत्वाखाणि मायया ।

क्षणेऽस्मिन्पाण्डवान्कृष्णानुवाञ्छे जटागुरः ॥ ८४ ॥

संलम्बितगतिं राज्ञामाद्र्यशोभिनं च तम् ।
 चक्रे यमपुरीषान्गं द्रुतमन्वेत्य मारुतिः ॥ ८९ ॥
 अमो पुनः समागत्य नरनारायणाश्रमम् ।
 श्वेताश्वदत्तसंकेताश्वनुर्वर्षमपूरयन् ॥ ९० ॥
 ते मृगीकण्ठकण्डूभिर्मृगारातिनस्ताडुरम् ।
 ततोऽगमन्समीपं तेराश्रमं वृषपर्वणः ॥ ९१ ॥
 स्थित्वा नृपोऽत्र सप्ताहं सत्कृतो वृषपर्वणा ।
 भास्यानिव महस्यान्तेऽचलत्प्रत्युत्तरां दिशम् ॥ ९२ ॥
 ततः किरीटिसंपर्कमनोरममिवोज्ज्वलम् ।
 श्वेताद्रिमारुरोहाद्भि चतुर्वर्षं पार्यपार्यिव ॥ ९३ ॥
 अथ गौरीनवोद्वाहप्रसन्नशिवसेवितम् ।
 ते ययुः कृतमेरुश्रीसैनन्दं गन्धमादनम् ॥ ९४ ॥
 कीरोक्तिमग्नसंदेहे पठद्बुद्धकमण्डले ।
 महर्षेराष्टिसेनस्य तत्र ते तस्युराश्रमे ॥ ९५ ॥
 पञ्चवर्णदलैः पुष्पैः समारणसर्मारितैः ।
 कृष्णाथ लोभिता भीमं प्रैषीत्तद्ब्रह्मणेच्छया ॥ ९६ ॥
 अथाधिरुह्य शैलाग्रमालोक्याग्नेऽलकां पुरीम् ।
 स नादशोभितोदन्वदम्बुः कम्बुमवादयत् ॥ ९७ ॥
 तदा तदाननं तादृकम्बुचुम्बितवैभवम् ।
 मरालभ्राजिराजीवध्रमतः शिथ्रिये श्रिया ॥ ९८ ॥
 घुट्यत्ताराततिस्त्रस्यदर्काश्वस्तस्य कम्बुभूः ।
 नादो विषटमानेन्दुकलासंधिरवर्धत ॥ ९९ ॥
 नादस्तत्कम्बुभूर्भूर्मुहूर्त्तहानद्वप्रतिस्वनः ।
 दिशि कासौ बभूवेति निश्चिकाय न कश्चन ॥ १०० ॥

३वनपर्व-३सर्गः]

बालभारतम् ।

तामु प्रतिध्वनत्कम्बुध्वानचूलासु बिम्बितः ।
 प्रीनो भीमप्रियादेशात्कोटिमूर्तिरिवाभवत् ॥ ९७ ॥
 हनूमन्नादमिश्रेण सिंहनादेन मोहयन् ।
 गन्धर्वान्पुष्पपङ्क्तिं तां सोऽग्रहीद्वन्यमादनात् ॥ ९८ ॥
 गन्धमादनवनाविपालकः कोपमाप्य मणिमान्महाबलः ।
 भीमदक्षिणकरव्यथाकरक्षिप्तशक्तिरमरेनूयन् ॥ ९९ ॥
 स्वव्यथाहतरुचेव बाहुना दक्षिणेन हेटदक्षिणेन सः ।
 विप्रगुप्तकरमाभिताभियं तं व्यथादय समीरनन्दनः ॥ १०० ॥
 आद्विपेणमुनिसद्यनि कृष्णां ग्यस्य मन्मुभिरसावय वने ।
 आययौ हतपलादकुलोत्पक्रोधेनः स धनदः प्रधनाय ॥ १०१ ॥
 प्रेक्ष्य पाण्डवमपोक्ष ५ रोचं गुह्यकाधिपतिरेतदबोधयन् ।
 पुष्पमस्ति मयि नूनमुपेतो यस्त्वयं त्वमिह धर्मतनूनः ॥ १०२ ॥
 भूतकशाग्र मम केलिषट्पात्यमूनि
 नित्यं कृतार्थय यथागुलनोत्पन्नेन ।
 अग्रैव ते निवसन्तो मधुरोक्तमेक-
 मासेन दास्यति दशोन्निद्रोन्द्रगुणः ॥ १०३ ॥
 इत्युक्त्वा न्यपदं गते सति धनाधीशे धराधीधरो
 भीम वीररसैकनिर्मितमिवाभिरुच्य प्रशान्तिं नयन् ।
 संप्राप्तं पुनराद्विपेणसविधेर्मातावधि तन्मय-
 ध्यानोऽग्रे निरवाहयद्भरिगुप्तप्रेसाशजोत्कण्ठितम् ॥ १०४ ॥
 इति धीमज्जितसामुद्रिकशिल्पधर्मदमरवन्धविधिविधे श्रीबालभारतनाम महाका-
 व्यस्य अष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

वृत्तः सप्तमः ।

वृत्तधार इव मुक्तिपुर्वकद्वारभारतकृतो कृतकृत्य ।
 धेयोऽस्य स मुनिर्महनीये स्वात्मधामनि मुनिन निषण्णः ।
 १. 'द्विपेण' सप्तमः २. 'वृत्त' सप्तमः ३. 'वृत्त' सप्तमः ४. 'वृत्त' सप्तमः

त्वां निवेदिषुमिहाहमुपेतः पाण्डुमन्दनमिदं किञ्च मत्स्यम् ।
 जाननेषु मधुवीमधुवीति श्वेततामस तन्नाम वसन्तः ॥ ३९ ॥
 निश्चितं मधुर्दिशः परितदयं स्वल्पिताः शिशिरदीर्घिरन्यः ।
 तद्वत्ताः पातनतनुगण्डानीव रेगुरद्वमण्डलमुत्पाः ॥ ४० ॥
 गृत्वावतिष्ठत्यसौ मृदुभङ्गी गीतिमान्मलयशायुनयोऽयम् ।
 मानिनीजनविदम्बननोस्तो नाटकान्मदयति स्म जगन्ति ॥ ४१ ॥
 एवं बुद्धम्वरविन्दकदम्बं लुप्तपत्रमश्लेषय मधोपः ।
 अङ्गितुं किञ्च हिमानि हिमाद्रिं प्रत्यगात्तरणिरुदुरतेजाः ॥ ४२ ॥
 कः क्षणः प्रियतमानमिमर्तुं ध्यायिनीमिति नितान्तमस्ताधीम् ।
 बौद्धिः किञ्च पुद्गरिणि तासां भावविद्विजरो निजगाद ॥ ४३ ॥
 दीप्तितागु मरुतं गुरुत्वा गन्धमादनविलामपरागु ।
 स्वर्गधूपं विषुबन्तमर्चयन् प्रापि पञ्चशरपञ्चशरत्वम् ॥ ४४ ॥
 यन्मर्था तरुणिमगृहि किमिरग्रीहिमानमनितं दिनध्रीः ।
 निर्भरं तरुणैरेव शिष्यास्तत्कृतेव परितापमवाप ॥ ४५ ॥
 क्वापि गन्तरि मर्था कुमुमालीमण्डलेषु शिथिलीकृतपावाः ।
 बह्वयः शुशुभिरं विरहाश्रिग्वालिना इव पिपाकपिडाङ्गयः ॥ ४६ ॥
 उच्छलज्वलधनुर्द्वतरङ्गध्वानमद्गलमृदन्ननिनादः ।
 आययावय विनित्य वसन्तं ग्रीष्मभूविभुरुदर्यमतेजाः ॥ ४७ ॥
 ग्रीष्मनाथविकितः कुसुमेपुर्बाणपुष्पमधुभिः स्रगृहाणि ।
 विद्यति स्म हृदयानि बधूनामन्यथा कथमिमानि हिमानि ॥ ४८ ॥
 तल्लपाग्रनिहतानि पयासि श्याममेघमहिषीकुलनानि ।
 आपिबद्भिरमिनोऽपि विवस्त्रजन्दनैरिव दिनेः समवधि ॥ ४९ ॥
 अद्भुतशुमणिर्दीधितिभीतिः दसा प्रविश्य जगतोऽयं जलधिः ।
 आश्रितो बिलपयान्बलु नाथः पायसामिति दधातु सर्मृद्धिम् ॥ ५० ॥
 पाटलाविषकिलह्रमपुष्पैरपिनयुनिनि बल्लभदत्तैः ।
 नो शिरीषकुसुमैः स्वसमानध्रीषुषि ह्रपदजावपुषि श्रीः ॥ ५१ ॥

१. 'नृत' ग. २. 'नयो' ग. ३. 'रिति नितान्तममाजी' ख-ग. ४. 'हृदिम्' ग. ५. 'धुषि' ख.

दानुममपटान्मुदिनान्कल्पनामन्मपि मुद्रैरुपैः ।
 गजगन्धर्वि मवासादवाप द्रुधना द्रुविपदोभिदिवार्मा ॥ ६४ ॥
 वीरतामपनिबद्धमवासा वाननेषु शरदं परिरम्भ ।
 नाशनादपि वनाग्नौ शृण्वन्नामहेमननिनखनिनानि ॥ ६५ ॥
 चन्द्रशारवदना धूमभास्वरुपेणा गुरुभनुर्मुमुक्षुदाया ।
 हेमहाररविना च तदीयणाणनुरुरवा शरदागात् ॥ ६६ ॥
 पुण्यवानहमनेन समन्ताम्बायमीयमपदीति मुद्राणिः ।
 उद्वेगे घटभुवि स्फुटमन्दैः वपिनेऽपि भूतमुच्युमपि स्म ॥ ६७ ॥
 शिखरीरेष निमेषदिमुक्तैरभुम् रमभुनो भूतमाप ।
 एष्यतामगृगयन् विमुद्रा मार्गमेव विशदष्टदयूनाम् ॥ ६८ ॥
 हन्त भास्करवराग्रगतानां प्रान्तरे विरमपां विहरेण ।
 दयामनां गनवनः कृतामूर्तैः कर्मस्य ददयेन विदीर्णम् ॥ ६९ ॥
 जीविनैः किमु तैः समयोऽर्मा साहमादिषु देवेषु पतिता ।
 बहिणां उदभरैः पदमापि अश्रवागुपमर्नैर्गुपमूर्ति ॥ ७० ॥
 प्रीतिनिश्चलगृगाः करलोत्कङ्कणकणपलायिनरीराः ।
 गीतनृसविधिनेष वितेनुः पालनानि नवशालिषु गोप्यः ॥ ७१ ॥
 स्फारितागृनकणगृनकुण्डेनाङ्किता गमवती जगतीयम् ।
 माधुर्यगुणधुरीणधृतैः कासि कासमहसा हसति स्म ॥ ७२ ॥
 गदनीषु चन्द्रगजनेत्रा सर्वतः शरदमां विलम्बत ।
 तद्वभार भुवि तत्त्वदलेत्राविभ्रमं स्पलरुहोत्पलव्याधी ॥ ७३ ॥
 पदपदो मुदुरयुक्तदपुष्पं सेवते स्म गजदानमुगन्धि ।
 शङ्कितश्रवणतालनिपातस्तद्वलादपि अलादतिविश्रयत् ॥ ७४ ॥
 बाणपन्नयनेऽसनपुष्पम्वर्णधामनि गुणे शरदोऽस्या ।
 कुङ्कुमस्तवकमण्डललर्मा बन्धुनीवकुसुमानि समीपुः ॥ ७५ ॥
 पदपदोऽधरतले दयितायाः सपन्नजनयेति विद्रोहः ।
 पयभिश्चलकरैः कुरुवीरैः गकयते स्म विनिवारयितुं न ॥ ७६ ॥

१. 'हृषिः' क. २. 'विहरेषु' ख-ग. ३. 'म वः' ख-ग. ४. 'देवेषु' ख-ग.

५. 'हरे' ग.

जानती मधुनिधानसरोजश्रीरिवाभिरपराधपरं स्वम् ।

उत्थिते मधुविरोधिनि जाता भूरिभीरिव शरद्वमनेच्छुः ॥ ७७ ॥

यामिनीं गुरुतरां रमणीनां सोष्म च स्तनयुगं तुहिनेऽपि ।

कल्पयन्नथ सहःसमयोऽभूत्कामिनां मुकृतपाकवैशेन ॥ ७८ ॥

चिन्तयन्द्वादि जपामनुरक्तां पट्पदोऽधिन पदं न फलित्याम् ।

रोधरेणुमसितेन सिताङ्गस्तद्वनेऽभ्रमत सैष तपस्वी ॥ ७९ ॥

भास्करोऽपि हिमरुण इव द्यौः सन्नकोणपथ एव चचार ।

धीक्ष्य भानुमिति भानुमणिम्यः पावकोऽपि हि बहिर्न बभूव ॥ ८० ॥

स क्रियावहि पराभवपात्रं मा हिमैरहमयं च समेतौ ।

इत्यवाप्य हृदि मैश्वरमचालीत्पावकस्य हरिते खरतेजाः ॥ ८१ ॥

इन्दुरम्बरतलेऽम्बुनि पद्मं म्लानिमापतुरतीव तुपारैः ।

एतयोर्द्युतिरलोकि विलीना पाण्डवैर्द्वेपदजामुख एव ॥ ८२ ॥

उद्यतेन जगदेव मयेदं दूनमित्यनुशयीव सहस्रः ।

संस्मृतागततपःसमयोऽसौ वार्धके सति परिजनति स ॥ ८३ ॥

अनिललोललवङ्गरजोभरच्छलसुकोमलकेशलवाधितः ।

शिथिलपद्मपदः शिशिरः शिशुर्नवसमुद्रतकुन्दरदोऽभवत् ॥ ८४ ॥

निशि खलु शुमणिः कणिविष्टेपे व्रजति तच्चिरसङ्गवशादिव ।

उदकमन्धुषु तापगुणं हिमे भजति शैत्यमिहापरथा तपे ॥ ८५ ॥

हिमभगादुपसि स्फुटमात्मना ह्येदनलो वपुरन्तरदीप्यत ।

अजनि तज्जनिधूमशिखेता मुखे तनुमतामतिबाष्पवतिलदा ॥ ८६ ॥

हिमगुणैरजयज्जगदप्यदः समय एष कुर्वी न तु योषिताम् ।

इति तयोस्तनुमानिव कुङ्कुमस्तवकमूर्तिरदीपि महाशिवी ॥ ८७ ॥

शिविधिया कपिभिर्नवकृष्णलाममुदयोऽनुपदं परिपुञ्जित ।

नैवमर्हीभिरपि स्फुटकुङ्कुमस्तवकवत्कलितस्नुहिनागमे ॥ ८८ ॥

१. 'तपनीना' ग. २. 'रमेव' क. ३. 'मन्द' क. ४. 'पदवत्' ग. ५. 'मभा'

ग. ६. 'महः' ग. ७. 'वन' ग.

अरु श्रुतिगुटेषु बभूवप्रगितममहोत्तमना भवि ।
 शुक्लरामपि मायनि यामिनीं दुतभुनोऽपि हिमः स्य दुता इव ॥ ८९ ॥
 हिमभयान्मदनोऽपि हयन्निजामकृत सद्यनि पद्मदेसो हृदि ।
 अपरणा कथमूय मनोरमं त्रियगुणाय तदीयकुचद्वयम् ॥ ९० ॥
 द्रौपदी हिमगिरौ शिशिरानो यीदय रात्रिषु महौषधिमालाम् ।
 अग्निविष्टरधियाभिवन्तीं पर्यहामि दयितैरनुवेष्टम् ॥ ९१ ॥
 हिमदग्धपुष्पननिहेतुवर्नीतरुहलिपद्मनिष्क्रनुः शिशिरः ।
 कुसुमाकरस्य ऋतुभर्तुरागमनं विभाष्य जकितभलितः ॥ ९२ ॥
 पाषाण्या नाभि पुंस्कोकिलकलगिरि तद्रोमपर्द्धा शिरीषे
 तत्कोशान्ते कलापिच्छदनमहसि तलोपने गजसरीटे ।
 तद्भास्ये रोधपुष्पोलसितरनमि तदन्तपर्द्धा च कुन्द-
 लोभं च प्राप्तर्हपैः कुरुभिरिति जनुर्वापिका तत्र निन्ये ॥ ९३ ॥
 यत्वा सूतदिनादयो दशममापूर्ति ममापृच्छथ तं
 शैलेन्द्रं बदरीवनाश्रममहोमासाद्य मासं स्थिताः ।
 उत्तीर्णास्तदतः सुमाहुनगरन्यस्तान्गृहीत्वा रथा-
 न्भयो प्रेप्य च यामुनाचलनटीं ते पश्यवीरा ययुः ॥ ९४ ॥

इति श्रीभगवत्समृतिशिल्पधर्मद्वयचन्द्रविरचिते श्रीकालभारतनाम्नि महाकाव्ये श्रीमद्भगवत्
 भारण्यके पर्यणि भर्तुनममागमो नाम तृतीयः सर्गः ।

जनुर्वापिकाः सर्गः ।

दशोराधाय यत्कायकान्तिसिद्धाञ्जनं जनः ।
 द्राक्त्रिलोकीविलोकी स्यात्तं सेवे कृष्णयोगिनम् ॥ १ ॥
 मिथो लीलासितज्योत्स्नालसत्कुसुमसंपदम् ।
 तल्लः सफलतां निन्युस्ते यामुनवनावलिम् ॥ २ ॥
 नत्र तेषु तल्लं प्राप्य तन्वानेषु मिथः कथाः ।
 कृतार्थं मेनिरे धाम महौषध्यो निनं निशि ॥ ३ ॥

मनीष्यो मृषांतामसमीचे धर्मभाषया ।
 मनीषुन भुनक्तोऽहमेवमननिरेतनः ॥ १७ ॥
 भीषाः सर्वेऽपि मन्दर्यं नास्तिज्ञापरामभान् ।
 बहो मर्येण बह्वरमेव द्रव्यगृहायेहन् ॥ १८ ॥
 येनाप्येकेन जीयेन नाहं गृहः पुनरभयम् ।
 अद्यामुनागिकायेन शेष्ये मुक्तिमरिः क्षणम् ॥ १९ ॥
 अमुं ददामि वा तस्मै परमं परितोषिकम् ।
 मर्युत्तरमुद्धिमंस्त्रक्षानामुत्तरेण यः ॥ २० ॥
 अथोक्तं पृथ्वीन्दुरित्यं यदि तदुच्यताम् ।
 कुर्वं दर्शयन् प्रभगर्वं मयंमहं तव ॥ २१ ॥
 किं निषादपि पीयूषं स्वादिगि भ्रान्तिर्देवतः ।
 अथ भुषं प्रति व्याडपतिराव्यति स्म तः ॥ २२ ॥
 को विप्रः किल कः शूद्रः किं मित्रं के च शत्रवः ।
 कः सुधीः कथं वैधेयः कः शूरः कथं वानरः ॥ २३ ॥
 किं मत्वं किमसत्वं च को धर्मः किं च पातकम् ।
 किं सुखं किमु दुःखं च का मुक्तिः का च संगतिः ॥ २४ ॥
 द्विजिह्वादिषु प्रभ्रद्वितयीरिति पृच्छति ।
 तस्मिन्भुजङ्गमे धीमानव्ययत्त सितावननः ॥ २५ ॥
 तं जानामि द्विजं नाग यस्य निष्कपटं तपः ।
 तपोभिर्द्विजता याति शूद्रोऽप्युन्मदसंयमः ॥ २६ ॥
 विद्धि भोगीन्द्र तं शूद्रं यो रौद्रभण्डवृत्तयुक् ।
 दुर्वृत्ता यान्ति शूद्रत्वं त्रिवेदीवेदिनोऽपि हि ॥ २७ ॥
 श्लाघ्यकर्मोद्यमो मित्रं प्रमादः परमो रिपुः ।
 भीमान्मवेद्विरक्तात्मा वैधेयो नास्तिकः परः ॥ २८ ॥
 स्वकीयेन्द्रियसंकेतादपि प्रविशतोऽन्तरा ।
 यः शत्रून्हन्ति कामादीन्स शूर इति मे मतिः ॥ २९ ॥

भीरूणामपि नेत्रान्तललितालोकनेन यः ।

कम्पते नाग निर्मुक्तधैर्यः स खलु कानरः ॥ ३० ॥

सत्यं तच्च हितं जन्तोरसत्यमपि यद्वचः ।

असत्यमेव तत्सत्यमपि यत्परदुःखकृत् ॥ ३१ ॥

देवे परेषामद्वेषो रागो वंशक्रमागते ।

सुपात्रदुःस्थयोर्दानं क्षान्तिर्धर्मोऽयमुत्तमः ॥ ३२ ॥

उपकारिष्यपि द्रोहः सुविश्वस्तेऽपि वञ्चना ।

पूज्येऽपि प्रभुतादर्पः सर्प तद्वच्चि पातकम् ॥ ३३ ॥

मुखं सर्वत्र माघ्यस्थं दुःखं मिथ्या विजृम्भणम् ।

मुक्तिर्द्विधात्मनोरैक्यं संसृतिर्द्वेषरागधीः ॥ ३४ ॥

नरेन्द्रोऽयमिति प्रश्नोत्तरैर्मन्त्राक्षरैरिव ।

अपश्यन्मुक्तमेवाग्रे भीमं न तु भुजङ्गमम् ॥ ३५ ॥

रानजय जयेत्युक्त्वा मुक्त्वा पुष्पाणि मूर्धनि ।

सुरः कोऽपि विमानस्थः स्वस्थं भूपमयावदत् ॥ ३६ ॥

रागद्वेषोऽप्रकारव्यशतप्रस्थिविसंश्रुले ।

वत्स त्वमेक एवास्मद्वंशो मुक्तामणीयमे ॥ ३७ ॥

अहं स नहुषो नाम नृहम नव पूर्वज ।

नभोभिरर्जयामाम वामवध्रियमुज्ज्वलाम् ॥ ३८ ॥

ऊदेन सर्वगन्धर्वमुपशेपरमर्षिभि ।

चक्रिनोऽस्मि विमानेन शचीगभोगमरिदा ॥ ३९ ॥

अथाशु मर्षे मर्षति मयोक्तः कुम्भनो मुनि ।

मर्षो भवेति मा कोऽयमत्र शप्रवानमी ॥ ४० ॥

अहं मया राक्षस मुनिर्नृप नरा ददा ।

अहं नृपेव प्रत्यक्षो मम मुक्तिर्द ॥ ४१ ॥

म ते शार्ङ्गं यन्मय विजयस्य न ।

नृपेव नहुषो नहुषनिर्ग ॥ ४२ ॥

नृपेव नहुषो नहुषनिर्ग ॥ ४३ ॥

इति तत्परितानन्दमण्डनाः पाण्डुनन्दनाः ।
 वाम्यकं वनदेवीभिराष्टकुशला ययुः ॥ ४१ ॥
 हरिनारदमार्कण्डेयगत्य कथानतिम् ।
 कथयित्वा विरं तेषां गतमेभिर्यथा गतम् ॥ ४४ ॥
 विनरं षोडशोषीक्ष्णलेनापृच्छथ कौरवः ।
 तद्दर्पणाय कर्णोक्त्या सैन्यद्वैतवनं ययौ ॥ ४५ ॥
 स च द्वैतसरस्तीरे निवासेच्छुनिवारितः ।
 तत्कीडाबन्धुगन्धर्वनिघ्रसेनानुचारिभिः ॥ ४६ ॥
 द्वागिरण्याधिरण्यादीनय तत्करणे रणे ।
 सानुनं भूभुनं निघ्रसेनः सेनाप्रनोऽहरत् ॥ ४७ ॥
 पार्थेशमथ राजर्षियज्ञे तदिदानीतम् ।
 आधित्य द्वैतवनयं चक्रन्दुः कौरवप्रियाः ॥ ४८ ॥
 अथासौ तत्कर्पां ध्रुत्वा हास्यमुन्मोच्य मारुतिम् ।
 आदिशत्कुल्यमोसाय घनंभययमान्वितम् ॥ ४९ ॥
 भीमार्जुनयमैः शत्रुययैरथ दिवं प्रति ।
 वृष्टं नाराजधाराभिर्विपरीताम्बुदेरिव ॥ ५० ॥
 तद्व्रियाभूदतापोऽर्कः स्वरेव स्येद्विन्दुभिः ।
 सारथिस्तद्रथाग्रस्तमनाः पशुः करोतु किम् ॥ ५१ ॥
 घ्नन्ति त्वद्वंशजाः स्वामिजिति वक्तुमिवोदुपम् ।
 तुल्यमध्यायि नक्षत्रैर्गन्तुं मेरोः परां तटीम् ॥ ५२ ॥
 धावत्क्रोधान्धर्गान्धर्वसैन्यदैन्यकरान्शरान् ।
 खण्डयन्पाण्डुपुत्राणां विघ्रसेनोऽप्येवनेन ॥ ५३ ॥
 निर्मूढ्य पावकास्त्रेण शत्रुमायामयं तमः ।
 अवधीद्दशगन्धर्वलक्ष्मीं मघवतः सुतः ॥ ५४ ॥

१. 'रकरणे' ग. २. 'तत्र सेनः' ख. ३. 'वारिभिः' ग. ४. 'गन्धर्व' ग. ५. 'न्यव'
 ग. ६. 'विशाल्य' ग.

मा भविषादभूर्भूष रणाय प्रगुणाशयः ।
 वयं ते हन्त गान्तारो निग्रहाय सहायताम् ॥ ६८ ॥
 इत्सुदीर्य ज्वलदीर्यैः प्रहितयिदशाहितैः ।
 संपरायपरायत्तचित्तः पुरि ययौ नृपः ॥ ६९ ॥
 तं भीष्मोऽप्य सदस्यूचे दिष्टासि कुशली नृप ।
 दृष्टस्त्वया स्वयं तादृग्विक्रमः कर्णपार्थयोः ॥ ७० ॥
 ननोऽधुनापि संघत्स्य विभागं देहि भोगिषु ।
 विरोधक्रोधकीलाभिर्मा कुलं व्याकुलं कृपाः ॥ ७१ ॥
 इत्सुचित्युक्तेऽवज्ञाते याते सिन्धुमुते नृपः ।
 दैत्योक्तिन्नरणस्मेरवैरो वैरोत्तानि जगौ ॥ ७२ ॥
 दुरोदरनिनो युद्धे जेतव्यो जीयतेऽधुना ।
 राजयूयमतोत्येन धर्मसुधर्मकर्मणा ॥ ७३ ॥
 सरदिग्जैत्रयाग्रस्त्वं भव भीमार्जुनादिवत् ।
 शृणुधर्मात्मजायूयं राजयूयं तनोम्यय ॥ ७४ ॥
 अथ प्रारब्धसंरब्धनिर्व्यूढमौददिग्जये ।
 राधेये राजसूयेच्छुं पुरोधा नृपमम्यधात् ॥ ७५ ॥
 एकस्मिन्सति सघ्राणि नान्यः सघ्राह भवेदिति ।
 तद्राजन्नाजयूयस्य मा भूः कर्मणि कर्मठः ॥ ७६ ॥
 परीतपुरुहूतार्थं हतानागतपाण्डवम् ।
 ततः प्रतेने राजासौ राजयूयसमं मतम् ॥ ७७ ॥
 यज्ञान्ते तं जगौ कर्णो हते युधि युधिष्ठिरे ।
 राजसूये त्वया प्राप्ते भनिष्ये हृदि संमदम् ॥ ७८ ॥
 करिष्ये पादशीघ्रं तु नाहं हत्वार्जुनं रणे ।
 श्रुत्वेति हलग मूढो मेने दुर्योधनो जयम् ॥ ७९ ॥
 इतश्च मृगयाशीर्णविज्ञप्तः स्वप्नैर्गर्गैः ।
 कृपातुः काम्यके पार्यस्तृणबिन्दुसरो ययौ ॥ ८० ॥

दशास्पयातनं रौद्रं हेशात्कान्ताविमोक्षणम् ।

विना रामं न कोऽप्यासीदुःखरेतेन दीयते ॥ ९४ ॥

दुःखदुःखान्तने कुन्तो मवाकूपारनामिकः ।

कृष्णः कमलपद्मासौ ध्येयो वै भवता हरिः ॥ ९५ ॥

एकार्णवमलं धान्तो बहुम्यामनरत्परा ।

आलोकिक वटपत्रस्यं बालं बालरविच्छविम् ॥ ९६ ॥

अन्वगामुदरे तस्य नीतो नासाग्रवायुना ।

रसितो क्षयपर्यन्तमभवं पूर्ववत्तनः ॥ ९७ ॥

वैवस्वतमनुः पूर्व मध्य(त्स्य)रूपेण विष्णुना ।

सतनं वर्धमानेन नावमारोप्य रसितः ॥ ९८ ॥

मूयं धर्मविदः कृष्णाप्रियप्रेमपरायणाः ।

दुःखाव्येरञ्जसा पारमपारस्य गमिष्यथ ॥ ९९ ॥

आमीत्पूर्वं तपोराशिः कौरस्यः कौशिको मुनिः ।

निष्मृत्रैर्दुःखिनो मूर्ध्नि दुर्मूढम्यो बलाकया ॥ १०० ॥

कुधा मित्रोक्तेर्नेत्रं प्रेषितो यममादनम् ।

भ्रमनाहारकाभेनासादिनं कस्यनिद्रहम् ॥ १०१ ॥

द्वारिभ्यः कौशिकः क्षिप्रं कान्तया गृहिणोऽतिथिम् ।

नाभित द्युन्नयानाद्येवशुश्रूषकामया ॥ १०२ ॥

पानवना निरायाता कृष्णाम्यधत्त कौशिकः ।

किं नोऽर्तायिस्त्वया ज्ञानाभरोपितगृहाङ्गणः ॥ १०३ ॥

आबभापे मनीं ज्ञानं विद्वन् भर्तृकार्यत ।

निवि(विद्व) नाह बगका मा त्वत्त पञ्चत्वमागता ॥ १०४ ॥

माध्वयं प्राह मे वृत्तं २५ ज्ञानं पतिनते ।

कथयिष्यामि ते व्याघ्रो मिमिक्षया जगाद मा ॥ १०५ ॥

गतेनालोकि वेदेना मामविप्रयकारकः ।

यमं व्याधोऽपि तं प्राह सत्तनुजो भवानिति ॥ १०६ ॥

अत्याश्चर्यपरो व्याघमूचे यत्सर्वविद्भवान् ।
 कस्मात्करोपि कर्मदं सतीवृत्तं च मे वद ॥ १०७ ॥
 त्रिकालज्ञा भवन्तीति स्त्रियो याः पतिदेवनाः ।
 कुलधर्मद्वतो नापि सर्वज्ञोऽमरवन्दितः ॥ १०८ ॥
 नृपोऽहममर्षं पूर्वं मारिषं मृगयां गतः ।
 मृगबुद्ध्या कर्षिं बीतं जनुपि मृगचर्मणा ॥ १०९ ॥
 शप्तो व्याधो भवेतीति तेनेमां गमिनो दशाम् ।
 अनुनीतो मया पश्चात्तेनेदं ज्ञानमागतम् ॥ ११० ॥
 इत्याकर्ण्य मुनिर्नत्वा निजाचारं गतभ्रमः ।
 व्याघं विज्ञाप्य विधिवत्स्वमाश्रममयासदत् ॥ १११ ॥
 बालोऽहमेकदा पित्रा ज्ञानवृत्तेन नोदितः ।
 द्विजाद्विनमने नित्यं सप्ताहं जीवितावधिः ॥ ११२ ॥
 न तं सनत्मुजातीयं कदाचित्पादपल्लवम् ।
 चिरं जीवेति तैरुक्तज्ञान(१)भ्यधत्त मे पित्रा ॥ ११३ ॥
 भवतां वाम्गतिर्देवीरन्योन्यमेकलक्षणात् ।
 याति युष्माभिस्तत्कार्यमायुर्हीनोऽयमर्षकः ॥ ११४ ॥
 सप्ताहं ब्रह्मणो दत्तं जीविनं मे महात्मभिः ।
 आनर्माद ह्यतो वन्द्या नृभिर्नित्यं धरामुरा ॥ ११५ ॥
 एवं गतव्यथं कृत्वा दीर्घायुः मुकुनाङ्गनम् ।
 स्वपराभवसंतप्तामृतुजा प्रत्यबोधयन् ॥ ११६ ॥
 त्वत्तो कृष्णे कुरुश्रेष्ठास्तरिप्यग्नि व्यथाम्बुधिम् ।
 सावित्र्या रक्षितो भर्ता कीनाशवशग पुग ॥ ११७ ॥
 आयुर्हीनं विदित्वापि वज्रे सत्याच्च सा पतिम् ।
 वनेऽगमत्सहानेन प्राप्ते मृत्युदिने सती ॥ ११८ ॥
 पितृनापो व्रजन्मार्गे सावित्रीसत्यग्रीणिनः ।
 गृहीत्वा तं वरैः सासुं पतिव्रत्यं त्रियं ददौ ॥ ११९ ॥

पतिनागाद्रहं साध्वी सहैव प्रतसंभवे ।
 तथैव त्वं प्रियेः मासराज्यैः प्राप्तासि यैभवम् ॥ १२० ॥
 इतोऽप्युचे द्विजः कश्चिद्वामि द्वैतवनागतम् ।
 एष शृङ्गाग्रलगां मे हरते हरिणोऽरणीम् ॥ १२१ ॥
 अथाश्रु पाण्डवाश्चण्डपापास्तमनुगामिनः ।
 नालोकन्त मृगं सौख्यमिव दुःस्वामिसेवकाः ॥ १२२ ॥
 भूभृतटे वने कापि विधान्ता नकुलोऽम्भसे ।
 गतधिरादनागच्छन्नन्वीये बन्धुभिः क्रमात् ॥ १२३ ॥
 क्रमानुगो नृपस्तत्र सरस्तीरे चतुर्मितान् ।
 पतितान्दिग्मयस्तम्भानिव भ्रातृनलोकत ॥ १२४ ॥
 ततः किमेतदित्यस्य चिन्तासंतापिचेतसः ।
 संभ्रमाय भुवो भर्तुर्मरती नमसोऽभवत् ॥ १२५ ॥
 राजन्यशोऽसि मत्प्रश्नानभित्वेहाम्युपाधिनाम् ।
 मृत्युः स्यादिति तान्निन्धि पिव चाम्बु यदृच्छया ॥ १२६ ॥
 राजोचे बान्धवध्वंसेऽधुना किममुनाम्युना ।
 तथापि त्वत्प्रियान्मन्त्रान्मेत्स्यामि स्वेच्छया वद ॥ १२७ ॥
 इत्युक्ते सति राज्ञेति व्योम्नैः प्रश्नगिरोऽभवन् ।
 तैदुत्तरगिरश्चाशु जगाद जगतीपतिः ॥ १२८ ॥
 को देवः स्वीय एवात्मा सद्गुरुकिप्रैकाशितः ।
 किं दैवं प्राक्तनं कर्म सुदुर्लभं सुरामुरैः ॥ १२९ ॥
 को धन्यः कियते दास्य यस्यासौर्विपयाधिपैः ।
 कः शुचिः स्याति यः शश्वत्सत्यवाग्नादवीजलैः ॥ १३० ॥
 को मोक्षश्चित्तमेव स्वं सर्वबुद्धिवियोजनम् ।
 का लक्ष्मीः सर्वसतोषः का विपद्भिपुण्ड्रा सृष्टा ॥ १३१ ॥
 प्रीतः प्रश्नोत्तरेरेभिरय जीवतु मद्वरान् ।
 सर्वकः समतो भ्राता जाताथ व्योमवागियम् ॥ १३२ ॥

मृत्युधीर्विन्दुदुःखेन कुलच्छालनकाङ्क्षया ।

अथ भूपोऽम्यवान्माद्रीपुत्रो जीवन्तु मत्प्रियः ॥ १३३ ॥

सोदर्यतोऽधिकप्रीतिं वैमात्रेयेऽय पाथिवम् ।

प्रीतः प्रत्यसनामेत्य धर्मो निर्मलगीर्णगी ॥ १३४ ॥

धर्मोऽस्म्यहं स्वपुत्र्य तत्रास्येन्दुत्विषा मयि ।

हृती पाण्डव माण्डव्यशापतापतमश्चयी ॥ १३५ ॥

अरणी हरिणीभूय मया त्वां वीक्षितुं हता ।

सोदरेषु तपार्तेषु पिबन्तोऽम्यु हतास्त्वर्मा ॥ १३६ ॥

अनृशंसं स सत्त्वं च हृद्वा तुष्टोऽस्मि तेऽबुना ।

अवामृहे जयं धर्म्य जीवन्तु तव बान्धवाः ॥ १३७ ॥

वर्षं वस विराटेषु मत्प्रसादादलक्षितः ।

इत्युदीर्यारणीं तां च दत्त्वा धर्मस्तिरोदधे ॥ १३८ ॥

सहोदरैः सहोत्पाथ धर्मभूः स्वाश्रमं ययौ ।

ब्राह्मणायारणीं तस्मै तज्जीवितमिवार्पयन् ॥ १३९ ॥

पूर्णा द्वादशवत्सरीमय परिज्ञाय समानायकः

साम्नि धौम्यमुदीर्य पार्पतपुरीत्रामाय वर्षीकञ्चि ।

किं च द्वारवतीपुराभिगमने तानिन्द्रमेनादिका-

न्वीराञ्छिक्षयति स कर्तुमुदिनो गुप्तं विहारं कञ्चिन् ॥ १४० ॥

भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हम्भितेः

पादाब्जभमरोपमानममरो नाम वर्तान्द्रः कृन्ती ।

तलीप्रागिरि बाह्यभारतमहाकाव्ये तृतीय मनो-

निर्वद्वयमेदुरश्चि निरगात्पर्वदमारण्यकम् ॥ १४१ ॥

सर्गश्चतुर्भिरेतस्मिन्पर्वण्यारण्यकादये ।

चतुःशतीसप्तपट्टिविंशतिपासीदनुष्टुभाम् ॥ १४२ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितधर्मदमरबन्धवैराचने धावाऽभावननाम्नि महाकाव्ये
वीराद्वे भारण्यके पदेति धर्मादेशो नाम चतुर्थः सर्गः ।

इत्यारण्यकपर्यं समाप्तम् ।

विराटपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

कर्ता जगत्पापविपादतीनां स्तात्स ध्रिये सत्यवतीमुतो वः ।
 जगद्यमत्कारकमुज्जगार श्रीभारतं नाम सुधारसं यः ॥ १ ॥
 पप्रच्छ पृथ्वीशमथो विरीटो कुर्यन्किरीटे करकुञ्जलाग्रम् ।
 छलः प्रभो स्यास्त्विति कैः प्रकारैरिहान्दभारैर्नभसीव भानुः ॥ २ ॥
 द्विजं समास्तारमवेहि धर्ममुतस्य मां कङ्क इति प्रतीतम् ।
 इत्युच्छिन्नावसंसदि मत्स्यमर्तुः स्याताहमित्याह महीमहेन्द्रः ॥ ३ ॥
 भीमोऽभ्यधादित्यथ बहुवाक्यः सूदो भविष्यामि नृपस्य तस्य ।
 जयो जगौ राजमुतागुरुत्वं नृत्ये गमिष्यामि बृहन्नडाख्यः ॥ ४ ॥
 स्यास्यामि गोस्यामितयाथ तैन्तिपालाख्य एवं सहदेव ऊचे ।
 अधाधिभूर्मन्यकसंज्ञयेह स्याताहमित्यं नकुलोऽदैन्यनल्पत् ॥ ५ ॥
 उवाच कृष्णाप्यथ मालिनीति सैरन्ध्र्यहं तत्र विराटपत्न्याः ।
 ध्रुवं भविष्याम्यनवद्यकमकदम्बसंघद्वमिदं पदं हि ॥ ६ ॥
 इत्थं मिथो मन्त्रकथेषु तेषु मुनीन्विनम्याम्युदितेषु गन्तुम् ।
 धौम्यो धिया घाम सुधामयीभिरुवाच वाग्भिर्नयवागुराभिः ॥ ७ ॥
 भवद्भिरद्भिन्ननयैर्विधेया ध्येया विधानैर्नरेदेवसेवा ।
 या मृत्यवे शैलशिरोधिरोहपद्येव सद्यः स्खलितक्रमाणाम् ॥ ८ ॥
 अहो अहीनामपि खेलनेभ्यो दुःखानि दूरं नृपसेवनानि ।
 एकोऽहिना दृष्ट उपैति मृत्युं द्वापेन ददस्तु सगोत्रमित्रः ॥ ९ ॥
 आदौ मयैवायमदीपि नूनं न तद्देहन्मामवलेहितोऽपि ।
 इति भ्रमादङ्गुलिपर्वणापि सृष्टयेत नो दीप इवावनीपः ॥ १० ॥
 सौरभ्यमेवाप्य सदाप्यहीनामानन्दनश्चन्दनपादपोऽभूत् ।
 गुणेन केनापि न भूषतीना सदा गुदे कोऽपि कथंचन स्यात् ॥ ११ ॥
 * कुतोऽप्यनासादितजीवनस्य संदेहदोलागतनीवितस्य ।
 तृष्णातिरेकोत्तरलस्य कूपशम्भेव सेवा जगतीपतीनाम् ॥ १२ ॥

सागुद्रिकोच्चैरतिरुतैः प्रधानश्रीलक्षणैर्लेखितमूर्तिमन्त्रिभिः ।

चक्रे खलु त्वां प्रतिकल्पलक्ष्मीशिल्पाद्वत्स्वाम्यस्तनो भेनोद्गाम् ॥२६॥

अल्पप्रमाणां प्रभवत्प्रभौषमयोग्यमुर्ध्वमणिमण्डनानाम् ।

षट्पलंकारमनस्तालंकारस्तपेनैव तवाहमेतत् ॥ २७ ॥

त्वां वीक्ष्य पुंस्त्वं मनसा ध्रियन्ति प्रियोऽपि तज्ज्यानतयेव देवी ।

शक्तः स्वयं विष्णुरभूत् लेभे त्वद्भर्तृतां तु क्व नु भाग्यमीदृक् ॥२८॥

न पापदृष्ट्यै खलु रूपनीदृगरूपास्ति तत्तूनमनूतशीला ।

ततः कथं स्वास्तसि भर्तृहीना धीमत्तमद्भर्तरे भद्रहेऽस्मिन् ॥ २९ ॥

गन्धर्वदेवा नृपपत्नि पथ रक्षन्त्यलक्ष्याः पनयोऽन्वहं माम् ।

ह्निभानि तत्कोऽपि न तेषु सत्सु भास्यत्करेष्वाभ्युजिनीमिवेन्दुः ॥ ३० ॥

इतीरितोक्तिं नरपालपत्नी तां भालिनीति प्रयिताभिधानाम् ।

षकार गन्धाधिकृतां कृतांहिमशालनोच्छिष्टनिषेधवन्धाम् ॥ ३१ ॥

(युग्मम्)

तत्रागतोऽन्येष्टुरुदीर्णवन्तिपालाभिधानो नैकुलामनन्मा ।

परीक्ष्य दक्षो धृपलक्षणेपु क्षोणीभुजाकारि वृषाधिकारि ॥ ३२ ॥

आमद्वेषेणिर्धुनकञ्चुकी रीजनोचितालंकरणः किरीटी ।

अन्येष्टुराच्छाद्य किरीटमागाद्विराटसंसद्भुवि पण्डवेषः ॥ ३३ ॥

मृहजडोऽस्मीति षट्पुलोकगन्धर्वमैत्र्यासतदीपशिशः ।

मत्स्थाधिनायेन कृतः मुनायाः संगीतशिक्षागुरुकृतरायाः ॥ ३४ ॥

तमेत्य भूषं नकुलस्तुरंगकुलस्य तत्त्वे कैटिगवबोधः ।

अत्राप वाहाधिकृति रथाना बन्धे सुधीर्मन्त्रिकनामधेयः ॥ ३५ ॥

इत्येषु गुप्तेषु सुखं म्रियतेषु गतेषु मासेषु चतुर्मितेषु ।

दिग्म्योऽखिलाम्यः पुरि तत्र यात्रामहोत्सवे महामयः समीयुः ॥३६॥

मयः प्रनापाक्यशःशशाङ्कगुणीचनक्षत्रपिधानहेतुः ।

जीमूत इत्युजितगमिनध्रीर्मह्यधिपस्तेषु संमुहलास ॥ ३७ ॥

अबलापि बलवती त्वं यस्या भुजपञ्जरानुशरणरयः ।
 विमहरिपुसूर्पकरिपुविशिरमयात्कीचकोऽप्यभवत् ॥ ७१ ॥
 तव मुक्तमिति वनं शुम्भति कमलं चक्री कुचाविति स्पृशति ।
 कर इति कुमुदं दत्ते हृदि विकलः स किल वापीषु ॥ ७७ ॥
 सैरन्ध्रीपदपदवीं दवीयसीं सपदि देवि परिमुञ्च ।
 नमतु पदाम्बुनयोस्तव तदङ्गनावदनचन्द्रोऽपि ॥ ७८ ॥
 परिरम्भदम्पनिभृतं रसय प्रेमाभृतं समं तेन ।
 शुटदमलहारविगलितमुक्तामिषमुक्तबिन्दुचयम् ॥ ७९ ॥
 किशलयकमलकुलरप्यगलितमुरुमुरसि तस्य परितापम् ।
 स्पर्शगुणेन हरन्ती निरुपमपाणिर्न किं भवसि ॥ ८० ॥
 अनुबन्धं रचय स्वयमयमर्थः सिद्धिमेप्यति शृणासि ।
 सौदरपरितापभिदाभ्युदितसुदेष्णावचोभिरपि ॥ ८१ ॥
 स्मरशरनिकरव्यतिकरपरिताडनपीडितस्य तस्य भृशम् ।
 यदि जीवितं भवत्कुचदुर्गमदुर्गाधिरोहेण ॥ ८२ ॥
 अमृदितमलयजरसमिव राजतु तदुरो हृदेऽपि परिरम्भे ।
 सुमुखि स्वेदलवार्दितविदलितनवहारचूर्णेन ॥ ८३ ॥
 स्मरतापभेदनौषधपिण्डवदात्मीयकुचयुगं सुमुखि ।
 तदुरसि नवान धन्ये पृष्ठदृढग्रन्थिभुजपाशम् ॥ ८४ ॥
 ईदृक्तापभयं परिरम्भेऽपि न सुभु तस्य कर्तव्यम् ।
 न प्रथम त्वदवेशाम्येदजलैर्यास्यति जडत्वम् ॥ ८५ ॥
 गणयिष्यति न सुदेष्णा न महीपालं निषेधमपि न तव ।
 अबले बलेन स बली ग्रहीष्यति स्वयमिदं रचय ॥ ८६ ॥
 हारं तदुरसि रसिके परिरम्भनिषेधकं सखि द्वेपात् ।
 अन्तः कठिनवनस्तनसंरम्भेण स्वयं दलय ॥ ८७ ॥
 कण्ठोषकण्ठमधुना प्राणाः सुदति स्वयं समायाताः ।
 अयि भवती कण्ठगता प्राणसमा भवतु तस्य नशात् ॥ ८८ ॥

रोमाशद्विगुणतरो तरसा पाहू तदा तदीयौ तौ ।
 अदलयतां केयूरे किल दयिताश्लेषविघ्नभयात् ॥ १०१ ॥
 तामवदन्मदनार्तः स सतीं सितिवलयमिलितनयनयुगाम् ।
 मुगुरि समेहि समेहि त्यज लज्जां रचय परिरम्भम् ॥ १०२ ॥
 अयमहमियं च संपत्परिजनजनतेयमेतदपि सदनम् ।
 उररीकुरु सकलमदकलमदशीली भवामि यथा ॥ १०३ ॥
 इति निगदन्तमनन्तरमवलोक्य तमुत्सुकं प्रसङ्गाय ।
 मणिभूषणकपिशतैवं शीललतादवमसौ मेने ॥ १०४ ॥
 दुरितद्विरदोन्मूलितमिव कीचकमंशुकातिकर्षेण ।
 तं भुवि परिपात्य ययौ राजनिकेनागिरं कृष्णा ॥ १०५ ॥
 अभिसृत्य कामकोपद्विगुणितनापः कचैरथारुण्य ।
 द्रुपदात्मजां पदासौ ध्रियमिव मूर्खो जघान स्वाम् ॥ १०६ ॥
 द्रुपदमुतादेहादथ रक्षारक्षलादागु निर्गत्य ।
 दुरितमिव तस्य मूर्तं गतचेष्टमपातयद्भुवि तम् ॥ १०७ ॥

इति नृपतिसभायां भीमसेनोऽथ तिष्ठ-

न्परिभवमवलोक्य स्वप्रियायाः प्रवीरः ।

शमितसमयरोधो बोधयन्क्रोधवद्भि-

र्लघु मुकृतमुतेनारोधि संज्ञाज्ञयासौ ॥ १०८ ॥

इति श्रीशत्रुघ्नसमूहिशिष्यपण्डितधीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीपालभारतनाम्नि महाकाव्ये
 विराट्पर्वणि पाण्डवदुस्तिर्नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः ।

स पराशरनन्दनो मुदे रिपुनारीनयनाञ्जना शनैः ।
 असिभिर्नतनीमनानितैरिव यः कान्तिमिषाक्षिपेव्यते ॥ १ ॥
 अथ पाण्डवजीवितेश्वरी द्रुतमुत्थाय घृतानुरस्वरा ।
 रजसा वृतविग्रहा ययौ जगतीपालसभां स बहुभाम् ॥ २ ॥

इति बह्वयसा स भाषितः स्मृतबन्धुमनदुःसकष्टितः ।
 निनगाद् तदा विनिःश्वसन्भुजयोरसियुगं मुहुः क्षिपन् ॥ १६ ॥
 हृदयेश्वरि धर्मेजन्मनः शममन्त्रेण दृढं नियन्त्रिताः ।
 उपलब्धिदशा इवारिणो अभिभूतौ किमु कुर्महे वयम् ॥ १७ ॥
 सह तेन विलाससंविदं कुरु मिथ्या निशि नृत्यमण्डपे ।
 कमलाक्षि यथा क्षिपामि तं यमवक्त्रे परिपिण्डितं बलात् ॥ १८ ॥
 इति भीमवचःसुधाचयच्युतदुःखापविषा मत्वाङ्गभूः ।
 द्रुतमाट् विराट्बलभाभवनं गुप्तगतागतिर्मुदा ॥ १९ ॥
 अपरेषुरुपागतं गृहं रहसि छेहपरेव कीचकम् ।
 वचनैर्मधु वादसादरेर्निनगाद् द्रुपदस्य नन्दिनि ॥ २० ॥
 सजने सुमग स्वया कथं पृथिवीमन्मथ भाषिता तथा ।
 विजने निशि नृत्यमण्डपे समुपेतव्यमहो मदिच्छया ॥ २१ ॥
 इति तद्वचनैर्मुदं बह्वलिदमूचे नरपालशालकः ।
 स्वपदागतमुत्थनीयितस्फुटकण्ठस्वलदक्षरोदयम् ॥ २२ ॥
 सुकृतैः समवधिं मामकैर्विनिपेते द्रुतमद्य पातकैः ।
 तृणितत्रिनगत्प्रभुत्वया सितया मां तु यदीक्ष्यसे दंशा ॥ २३ ॥
 मदिराक्षि मदद्गसंगमभ्रमविभ्राजितशुभ्रकान्तिनोः ।
 तत्र लोचनयोः पयोरुहां तलिमुत्तारणकं करोमि किम् ॥ २४ ॥
 नयनप्रतिमा सरोरुहं वदनस्य प्रतिहस्तकः शशी ।
 चलनारुचकोरलोचने वदनं ते वद वर्णयामि किम् ॥ २५ ॥
 अयमद्य मुधासहोदरः सुगुणि त्वन्मुलचन्द्रमा वदन् ।
 अभवद्विषमोदरोऽपि यः किमपि ह्यस्तनवासरे हहा ॥ २६ ॥
 सफलं मम जन्म जीवितं विभुतारूपमहोमदोऽप्यभूत् ।
 अमृतप्लुतिवन्मयि त्वया वचनं लोचनमप्यरोचि यत् ॥ २७ ॥
 हृदयं विचकास नेशिवान्परितापः प्रससार समदः ।
 परिरम्भगिरापि ते तत्रः परिरम्भे किमहो भविष्यति ॥ २८ ॥

पदपात्रविश्वम्भितरिणीः करपात्रधनदम्बरमात्रः ।
 चक्रितः शण्णदाशरः परः समरलाघ्र तपोरमायन ॥ ४२ ॥
 अथ भीमभुजासहायैर्गन्धर्वराजप्रातपदेन वीरवक्रः ।
 हरिरे वपति स्म दहते व्रतुपुष्पीनिबिडानुरागवत् ॥ ४३ ॥
 अग्निरपि वीरवक्राद्वैः समरे भीमकरेरितैर्दुतम् ।
 हृदि पातमहो बहिः प्रियामनसतां समशामुनुत्सुकैः ॥ ४४ ॥
 गुरभीरनिष्कामविस्तृतपदापत्यरसेऽथ वीरवक्रैः ।
 दयितव्यमभिभाष्य कारुण्यमुद्दिनोऽन्येन महानसं गतः ॥ ४५ ॥
 तदनु प्रहते प्रहपितव्रतुमादिष्टमवेश्य वीरवक्रम् ।
 अमर्गिण जनोऽप्रसिद्धः गन्तुदितिविद्यासविषादविलयः ॥ ४६ ॥
 अथ तत्र सर्वं मुदेज्जया मुहशान्तस्य सहोदराभ्य ते ।
 कृतहाकृतिदुःमहस्वनाः सहसा नृत्त्यनिवेतने ययुः ॥ ४७ ॥
 प्रविशब्दमपेण देहिना निबिडाग्रन्दभृतां पदे पदे ।
 अपि बुद्धिमवेत्येवमप्रिदशाशमभैररुचय ॥ ४८ ॥
 विभविन्बलिनः मुशर्मणः स्वरपीरप्रतिवीरविग्रहम् ।
 अनिमेषकराण्डोचनाः गुरनार्यः स्वदिताः किमप्य ते ॥ ४९ ॥
 हरिणा स्वयमर्पितो यदि प्रिय जेतुं दिवि दानवान्मशान् ।
 अवचनपरिभाषणो यदावपरीरम्भभरोऽपि नः कथम् ॥ ५० ॥
 विज्यन्तमनङ्गमङ्गिनं मुहशस्त्वामिह मेनिरे भुवि ।
 अधुना तपमोजितं प्रियं युवधून्माहशमेव मन्यताम् ॥ ५१ ॥
 कृतमेतदहो शुभासिना मनसा सिद्धिमुपैति शान्छितम् ।
 गुरभीरभिरन्यथा कथं त्वमकृत्स्नात्परिरभ्यसे प्रिय ॥ ५२ ॥
 आनिमेषविज्येनानामु धेत्तव रागं गुरवामिनीषु न ।
 द्रुतमेहि महाशय स्वयं न निमेषो नयनेषु नः शुचा ॥ ५३ ॥
 इति तस्य निवम्बिनीजनप्रवलाक्रन्दितगाददुःखतः ।
 स्फुटति स्म किल द्विधा नभः ककुभो भङ्गमिवाययुस्तदा ॥ ५४ ॥

भीष्मोऽभ्यघत्त सुलभः शुभैकभूर्भूतण्डभूषणमणिर्युधिष्ठिरः ।
 एभिश्चरैरमितिभिः स वीक्षितः सर्वत्र परेतधुनीवनादिषु ॥ ३ ॥
 यन्नातिशुद्धविधिविप्रमण्डली शुष्टत्रयीप्रमुदितस्त्रयी तनुः ।
 काले जलं च तुहिनं च शक्तिमान्वर्म च मुद्यति नृणामदुःखदम् ॥ ४ ॥
 दुग्धैः सहर्षसुरभीस्तनच्युतरामूलमद्भुतरसासु भूमिषु ।
 वापीषु यत्र जलमुद्भवत्यहो पातालनिर्यदमृतौघसंनिभम् ॥ ५ ॥
 सत्कर्मकान्तवपुषाद्भुताद्भुतश्रीलक्षणेन सुतवत्सलात्मना ।
 धर्मेण सत्यशुचिनाहिणान्वितो देशोऽस्ति तत्र सलु धर्मनन्दनः ॥ ६ ॥
 ऊचे सुशर्मनृपनिस्त्रिगर्तभूनाथस्तदा कुरुपतिं कृताञ्जलिः ।
 ख्यातं चरैर्मम समस्तभूमिभाग्देशेषु मत्स्यनिपयोऽयं वर्ण्यते ॥ ७ ॥
 तन्निश्चितं चरति गुप्तचर्यया तत्रैव धर्मतनुजः सहानुजः ।
 दृश्यश्च कैश्चन कदाप्युपक्रमैः स्वात्मैव वो हरिरयोगिनामिव ॥ ८ ॥
 तन्मत्स्वराजनगराद्धरामहे वृन्दं गवां तदिह चेद्विषःस्थिताः ।
 तद्गोपरामवरुषा गमिष्यति प्रत्यक्षतामसमयेऽपि काल्गुनः ॥ ९ ॥
 तत्रापि ते यदि भवन्ति न ध्रुवं वीरप्रकाण्ड तदपाण्डवं जगत् ।
 तत्तादृगद्भुतविभूतिभूषणं मत्स्यादिभूर्नेनु विगृह्य गृह्यते ॥ १० ॥
 यो नाम धामचयधाम कीचकस्तस्याजनि सितिपतेध्रुवपतिः ।
 देवाज्जगाम जगतां स दुर्जयो गन्धर्वकोपहुतभुक्पतद्गताम् ॥ ११ ॥
 तन्मत्स्यभूमिविभुरस्तकीचकोऽस्लाकं स शल्यरहितेव शर्करा ।
 आत्मप्रतापपरितापितात्मना तं वीर कीर्तिपथमा समं विव ॥ १२ ॥
 गोत्रद्विषं सबलबन्धुमेकतो दूरेण गोहरणो हारामि तम् ।
 तत्पत्तनं विभवप्रत्तमन्यत स्वामिन्गृहाण पिहितोद्यम स्वयम् ॥ १३ ॥
 आशय संविदमिमा सुशर्मणः प्रोत्साहितस्तपननन्दनादिभिः ।
 राजा रजःकलुषकीर्तिसिन्धुना सैन्येन गौद्धतिमतिस्ततोऽचक्षत् ॥ १४ ॥
 दिग्भ्यो यश स्वमिव देहतः स्वतः पुण्यप्रदानमिव पावनं तनः ।
 भर्ता त्रिगर्तविषयस्य याम्यदिभुक्कारिण्यटनगराज्वहार गाः ॥ १५ ॥

शरपट्टपाणनयोऽसिधेनुमिसन्नेदतः प्रबलमुष्टिलीलया ।
 तस्यामराचिजुषि दन्तिवर्द्धस्तेनुमन्तोऽतिबलिनः कालि मयाः ॥ २९ ॥
 एवं बलेन बलिनः सुशर्मण्य्यासं जवेन गमिते बले स्थितः ।
 एको विराटजगतीपतिः प्रगे निस्तारकानतिरिवापधीपतिः ॥ ३० ॥
 स्यस्याहभूषणमणिप्रभाभरध्वस्तान्धकारविशदं मदात्तदा ।
 उच्छालालपरणं रणोत्सवं मत्स्यात्रिगर्तनृपती रितेननुः ॥ ३१ ॥
 वर्षत्वमर्षजुषि बाणघोरणीः क्रुद्धे त्रिगर्तनरभरि क्षणम् ।
 वृक्षाकुले गम इवाय संकुचनकटां दशमधिन मत्स्यभूपतिः ॥ ३२ ॥
 वर्ष यदोरमि यदसभोनिनो यूयं स्थिताः स किमुपेक्ष्यते युधि ।
 इत्यात्मवंशानिलशान्कुरुद्धहान्वक्तुं कृतोद्यम इवेन्दुरुद्ययी ॥ ३३ ॥
 यीरेन्द्रमस्तकमणेः सुशर्मणो मूर्तेः कीर्तिरुदियाय चन्द्रमाः ।
 त्रेभ्येव पर्यरभैनमङ्गनय्यामादकीर्तिरपि मत्स्यभूपतेः ॥ ३४ ॥
 बाणोत्तरैर्विराधिलिररुह्यतः सहादिशयसमरैरपि क्षणात् ।
 मलोऽपि मलकलया धुनः शसन्बद्धोऽय मत्स्यनृपतिः सुशर्मणा ॥ ३५ ॥
 सिन्धु रये तमप याति वरिणि ध्यानष्ट मारुतमुतं तपःमुतः ।
 अस्मासु सस्य यदयं द्विषा जिनस्तदघोरिवेन्दुमहसा हसत्यहो ॥ ३६ ॥
 एवं निगद्य शरपद्यया दिवं वीरान्सहयमनययुधिष्ठिरः ।
 भीम शतानि युधि सप्त तत्क्षणं माद्रीमुती दशशती सुशर्मणः ॥ ३७ ॥
 क्रुद्धस्य योद्धमभिधावनस्ततो निर्मथ्य रथ्यरपसारपीन्यदा ।
 मालि त्रिगर्तनृपतेरलोडयद्भीमो महेभ इव मूर्छितात्मनः ॥ ३८ ॥
 मत्स्याधिनाथमभिमोच्य मारुतिः कारुण्यपुण्यमुकृतात्मनोक्तिभिः ।
 वीरोऽमुचत्तमपि वरिणं हसन्दासलवाहमिति दीनवादिनम् ॥ ३९ ॥
 गृहीत राज्यमपि मे भवद्दलात्कीर्ती च सपदि च सचराम्यहम् ।
 अस्माकमेतदिति मत्स्यभूपतेः कक्षादिभिः सह मुदोक्तयोऽभवन् ॥ ४० ॥
 एवं विमोच्य मुरभीमिलचमूर्हर्षसितोद्यमिषमूर्तकीर्तिभाक् ।
 दूर्तनिदिश्य नगरे जयोत्सवं तत्रैव रात्रिमवसद्विराटराट् ॥ ४१ ॥
 इति रक्षिणगोप्रहणसुशर्मणराजवः ।

एतत् प्रगेऽथ पुरि गौकुत्राणिः शुद्धान्नामनि कुमारमुत्तरम् ।
 व्याघट पुष्टमगतीरमेवमशाकम्पनीःपरिमुष्टं तपः ॥ ४२ ॥
 एकाग्रं शिथिलं चोन्मीः कृतेन्कुवेरहमिनो तन्मग माः ।
 शीतसुती त्रिगुणगन्नुगोपनः श्यामिन्कट्टमश्मात्मात्पूजिते ॥ ४३ ॥
 गुदेऽन्यथागति तत्र भूमिभूमिमेऽस्माभीमिह द्रोह मोऽस्तुत् ।
 जानात्यर्षा गन्तु कुमारमिह न ग्यामत्र मोघनिष्ठकायितश्रियम् ॥ ४४ ॥
 चभुर्भुजापरिणयोर्मुहुः शिष्यन्दन्नागुभिर्विशदयन्मुहुः समान् ।
 मातुः पुरः प्रणयिनीजनस्य च शोचोऽथ मन्वन्मृग्युत्तरः ॥ ४५ ॥
 तावत्कुपेह युधि मेघप्रनु द्विपो यावन्न मे प्रनिलमन्ति मायकाः ।
 स्यादद्य यद्यनुगुणन्तु मारयिन्तान्करोम्युदितराथेशाङ्गितान् ॥ ४६ ॥
 इत्थं घराववभुवा घनंजयम्पर्षादुर निगादितं बधूगुर ।
 मन्यूद्भवा बहुलमन्युरग्रहादन्तविहस्य वचन मनाम्बिनी ॥ ४७ ॥
 म्यातः शितीन्द्रपव यस्तव स्वमुनेत्ये गुरुत्वमवहद्बृहन्नदा ।
 पूर्वं पुरंदरभवस्य स्वाण्डवक्षोपे म मार्गधपद प्रवेदितान् ॥ ४८ ॥
 यस्तस्य गाण्डिवविमण्डितद्विपो यन्ताजानष्ट म न ते किनु क्षमः
 सारथ्यमर्थयनरा तमुत्तरा मप्रप्य नप यदि मा न मानयेत् ॥ ४९ ॥
 श्रुत्वेति तद्वचनमुत्तरोऽनुजा प्रेप्यानिनाय ग्यना वृहन्नदाम् ।
 तेनातियव्रमयमार्थिनो जयः सारथ्यभारमुर्गचकार तम् ॥ ५० ॥
 अन्तःपुरेऽथ परितः कुमारिका मिथ्यानभिज्ञ इव ज्ञामयन्मुहु ।
 पर्यादधार विविधैर्विचेष्टितैः मोक्षणीवर्म शतमन्युनन्दन ॥ ५१ ॥
 इत्युत्तराम्यधित सन्निवाधरा न मज्जितध्वजपटे स्थे स्थितम् ।
 संस्येऽशुकान्यमुहदा वृहन्नडे हार्याणि मत्कृतकपुत्रिकाकृते ॥ ५२ ॥
 इत्थं तदुक्तिमभिगम्य पाण्डुभूरारूढवत्यथ स्थ तमुत्तरे ।
 तारांस्तथैव तुरगानतत्वरत्नमामष्टशान्त इव ते ययुर्यथा ॥ ५३ ॥

पृष्ठानुयायिभवनानिलत्वरसंमिरितैरपि निनाशपादनैः ।

अमास एव रजसां भरैरयं सूर्यं ययौ रिपुसमीपमुत्तरः ॥ १४ ॥

अग्रे शमीतरुसमीपगः पुरीप्रान्तस्त्राशनभुवि मत्स्यभूपभूः ।

विद्वेपिणां भुवनभीषणारवं व्यालोकते सा विपुलं मलयर्णवम् ॥ १५ ॥

निश्वान्तरालचरकालशर्वरी संध्यायमानकरियुग्मवर्णकम् ।

रङ्गजुरङ्गसुरपातथातनूभीणीरनःस्थपुटदिवपुटस्थितिम् ॥ १६ ॥

जयद्रथोच्चयचलध्वनाघलप्रज्वालितप्रबलपौरुषानलम् ।

व्यासप्रमत्तयमकिङ्करावलीतुण्डाभकुण्डलितनापमण्डलम् ॥ १७ ॥

दत्तं नदीनरूपकुम्भभूकृपीसंभूतगूतमुतकौरवेधरैः ।

सैन्यं निभाल्य पुरतो भयातुरः प्रोचे शचीवरतनूजमुत्तरः ॥ १८ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

एतां निरूप्य पृतनां दिनेशरुग्दीप्तासि दण्डनिबिडां बृहस्पते ।

आकम्पतेऽद्य हृदयं भयाश्रयं व्यावर्नयान्तकपुरीषपादयम् ॥ १९ ॥

ध्रुत्वेति तस्य वचनं घर्नजयो व्याचष्ट तं ध्रुमितभीरुलोचनम् ।

सङ्ग्रामकानरतया अप्रामदे सोणीमहेशमुत शूरसंसदि ॥ २० ॥

धीर्तिर्युगान्तशतसाक्षिणी नृणां कायन्तु मत्तकरिकर्णचपलः ।

धैर्यं भजस्व युधि भङ्गसंगमान्मा मा कुलं कुरु कलङ्कसंकुलम् ॥ २१ ॥

आत्मायुधैर्बुधि विशोषितो न चेत्तस्माद्युतयुतिकेलोपदशकः ।

स्याद्येन नन्दनवनान्तरेलिपु मेग्णार्वितोऽमरवभूजनाघरः ॥ २२ ॥

मानुः स्वयुध दयिताततेभ्य तां संधां निधाय पुरतस्तथाभिधाम् ।

धिविवक्पलायनपरायणोऽपुना ह्रीर्मौनहीनमनसां निग्रीयिषा ॥ २३ ॥

ध्रुत्वेत्यभापत मुतः सितीशितुर्विसलहस्तगधनुर्विहस्ताधीः ।

पश्यन्पुरः कुरुपतेर्वरूयिनीं दृप्यदधीन्द्रवरभैरवारवाम् ॥ २४ ॥

या धीर्तिरुत्तमति देहनाशनस्तां वेमरीमुनजनुःमहोदरीम् ।

रम्भाफलोद्भवसर्पिणीं जनः कां मूलनाशनवरीं पतिप्सति ॥ २५ ॥

कीर्त्यां तु किं च परलोकगामिनो या न स्फुटा श्रुतिपुष्टाश्रुती मवेत् ।
 किं कण्ठपीठलुठितागतात्मनः पुंसः मुख मृजति हारवहरी ॥ ६६ ॥
 के नाम वामनयनाजनाग्रतो न स्फोरयन्ति निजबाहुबाहुलम् ।
 शक्यं न निष्कृपकृपाणपाटनप्राणप्रहारकरणं रणं पुनः ॥ ६७ ॥
 द्रोणापगेयकृपकर्णकौरवाः सर्वे स्फुरन्ति शम्भुदन्तुगाम्बराः ।
 एकैकमेषु समरे सहेत कः स्याद्यत्पुगेऽशनिचरोऽप्यधीर्धर्माः ॥ ६८ ॥
 उक्त्वेति शुष्यदधराननो रथादुत्प्लुत्य तूर्णपदपातमत्रमत् ।
 पृष्ठे शराहनिममौ श्रुधीभवद्वह्मिहपुष्पनतिपानतोऽविदत् ॥ ६९ ॥
 तं पाण्डुभूरनुममार वेगतो व्याधूतवेणिलतिकारुणाशुक ।
 तं चित्ररूपमविचारगोचर वीश्वार्थवेहमिषु कुरुद्वहा ॥ ७० ॥
 स्त्रीवेषगुप्ततनुरेव फाल्गुनो नून गजेन्द्रगमनो महाभुज ।
 रोषं विमोक्षति रूपा शरोत्कर्षरित्युचिरे गुरुकृपापगाङ्गनाः ॥ ७१ ॥
 पश्चाद्भूतेन रयनः किर्गटिना केशैर्धृत कृपणमुत्तमं वदन् ।
 मा मुञ्च मुञ्च रदिनो ग्धान्दयान्तेमानि रत्ननिचय त्वापये ॥ ७२ ॥
 आक्रोशितानि शनमन्युमुनुना श्रुत्वाभ्य मां मानमितीरित वन ।
 मा धीनिमाश्रय ह्याभ्यन्वया निगम्यन्ता नाना ननु शङ्कण रणम् ॥ ७३ ॥
 अस्मिन्शमोवर्तमानान्तरमन्त्रे त्यस्मान्ति पाण्डुमुवशस्वमण्डपे ।
 अस्या शुभ मम भुजागेरोपम माण्डवीवमिन्द्रवतयास्त्रमपये ॥ ७४ ॥
 शङ्का तिर्यग्भानि शरोश्च मा कृपया माय न शनमपमो न माया ।
 मन्त्रीभिर्षक्तवन्त न योजयन्ता कस्य न प्रथममहं कस्य ॥ ७५ ॥
 अन्यर्तुनोक्तिमवशये मन्त्रमन्त्रोक्तं न त्वं नमः शनोऽपम ।
 नयार्थमप्यहं नयि निचयं गुण त्वमप्यहं नयि नयि ॥ ७६ ॥
 नयार्थमप्यहं नयि निचयं गुण त्वमप्यहं नयि नयि ॥ ७७ ॥
 नयार्थमप्यहं नयि निचयं गुण त्वमप्यहं नयि नयि ॥ ७८ ॥
 नयार्थमप्यहं नयि निचयं गुण त्वमप्यहं नयि नयि ॥ ७९ ॥
 नयार्थमप्यहं नयि निचयं गुण त्वमप्यहं नयि नयि ॥ ८० ॥

भीमत्सुप्ताल्गुनकिरीटिमिष्णवः कृष्णार्जुनौ विजयसव्यसाविनौ ।
 विश्वे धनंनयवल्गुसपाहनावित्याह्वान्दश दिशन्त्यहो मम ॥ ७९ ॥
 धैर्यं मनस्य विजयस्य वाणिनः पश्यादित्तां कुरुचमूं शैर्मम ।
 इत्युक्तिमानि विजये रथाश्रये हृष्टो हयानृपतिभूरथैरयत् ॥ ८० ॥
 साकं ततोऽनुगतभूतपङ्क्तिभिः केतौ निकेतमकरोत्कपीधरः ।
 यस्यांशुभिर्नययशःश्रियो वियद्वैद्वर्यपुण्ड्रमरुणार्करव्ययुक् ॥ ८१ ॥
 दिक्कुम्भिनो निभृतरुर्गनालतां शैलान्प्रतिध्वनितकुञ्जपुञ्जताम् ।
 ऋषुःश्रुतीन्विधुरितासनां नयन्शङ्खं तनो घुपतिभूरपूरयत् ॥ ८२ ॥
 आधास्य शङ्खनिनदेन मूर्धितं मत्स्यसितीन्द्रतनयं किरीटिना ।
 दिव्यास्त्रैर्देवतर्जति मितात्मना ध्यात्वाधिरोपितमनुदृतं धनुः ॥ ८३ ॥
 विश्वे कुटुम्बयति कम्पमुत्कटैर्ज्याटंकृतिव्यतिकरैः किरीटिना ।
 उद्यतदात्वकुनिमित्तकोटिभिर्भीतोऽभ्यभापत गुरुः कुरुद्वहम् ॥ ८४ ॥
 यत्कौरवप्रवर विष्टपान्तरे दृष्ट्वाद्य माद्यति निमित्तमण्डली ।
 तल्लसयामि भटलक्षमांसभुग्प्रसोगणभ्रमणभीषणं रणम् ॥ ८५ ॥
 दुर्योधनप्रधनकेलिकौतुकी पार्यः स एष कपिकेतुरीक्ष्यते ।
 कोपानले बहुलहेतिहेड्या कक्षीकरिष्यति कुरूत्तमानसौ ॥ ८६ ॥
 एते विरातरणकर्मसाक्षिणः क्षीवन्निवातकवचान्तकारिणः ।
 दृष्यद्विरण्यपुरदैत्यदारणाः प्रेहन्ति नो सिनिष पार्यमार्गणाः ॥ ८७ ॥
 एतां गुरुकिमुपकर्ष्य कौरवोऽभापिष्ट भीष्ममिति भूरिमन्युभूः ।
 मत्स्याधिपेन सह विग्रहोऽद्य नः कस्मात्प्रहर्तुमयमेति फाल्गुनः ॥ ८८ ॥
 विस्मृत्य सश्रवमुपैति चेत्ततः का नः सतिः स्फुरतु कानने पुनः ।
 किं तूद्यते गुरुरयं स्वयं रणारम्भे प्रगल्भयति यो रिपुस्तुतिम् ॥ ८९ ॥
 इत्थं प्रमल्लपति नृपे नदीमनिः शृण्वज्जगौ नरशरासनस्वनम् ।
 कालो यथा नियमितः सहाधिकैर्मासैर्नरेश निरतारि पाण्डवैः ॥ ९० ॥
 पार्यः स एष समितौ समुद्यतः प्रोद्धूतकेतुकविभीषणो रवः ।
 मन्यस्य संधिमधुनाशुनाप्यहो भूयान्महोत्सवमयं जगन्नयम् ॥ ९१ ॥

नैवं मयेदिति गिर तमवधीर्हं विरुद्धमशुल्य मिश्रुभुः ।
 यत्ता भवन्तु मुभटा घटामहं येनामुना मगिति मव्यमानिना ॥ ९
 किं तु व्रतन्तु नगराय गोत्रना शोर्गाशमेत्यननुरङ्गरसिनाः ।
 पूर्वं हि विमहनिमित्तवस्तुन शर्मान् रक्षणार्थाय विनमणाः ॥ ९
 अन्येन गच्छतु वृतभ्रमूचनुमोगेन नागनगर नेश्वरः ।
 येनैव एव विनयो रणक्षणे गत्वामिगणविधियेया तथा ॥ १०
 द्रोणादिमिष्टु मुभट्टयेतोऽजेन श्माभृदुनाग्यमिवय गारये ।
 इत्युक्तवत्यथ पितामहे तथा चक्रे भयानुगत्या नृपां ग्यात् ॥ ११
 वेगाद्भनन्तमथ न गृध्रं प्रेक्ष्यात्तर प्रहमितेत्तर गता ।
 सगृह्य याति सुरभी मभारमा यानेऽत्र नेऽत्र समरेण किं कलम् ॥ १२
 एनं प्रति त्वरयतूत्तरगमान्दूर कुरङ्ग इव मापद्यापयान् ।
 श्रुत्येत्यथ त्वरितमुत्तरो रिपु पतान्वितरिव हयकपाडवन् ॥ १३
 प्राप्तोऽथ सत्वरखुरेभ्युगमवेगेन मगतमुपागते रथे ।
 ते तत्र सन्तमिदमवधीदयो दुयावन दृष्टवो वनतय ॥ १४ ॥
 भोस्तिष्ठ तिष्ठ निभृत भवाद्दश कुल्य कठङ्कजसुर कृता विबु ।
 पूर्वं जहार सुरभीर्भवाह्महा रुढो मयावम रगवनेऽमुना ॥ १५ ॥
 चापं गृहाण विगृहाण विग्रहिन्माक मया समय एव दृष्टेभ ।
 एकाऽस्मि मगरानिपुक्त मगरो यय पुनः शतमिता वमुनेग ॥ १६ ॥
 निर्भर्त्सकैरिति गिरा भग रथादुन्माहकरपि तदा कुरुद्रह ।
 युद्धाय नेव बल्लेन स्म तत्कुधा पाथा रथस्य रथतो गताऽयव ॥ १७ ॥
 वामे विमुच्य दृवनामभिद्रुत दुयावनाय विनिभाव्य दाल्गुनन ।
 भीष्मादिभिः मपदि पर्यवारितेव्यावितवत्वरितवाहननृप ॥ १८ ॥
 एकत्र तत्र मिलिता पताकिना दृष्टा प्रहृष्टहृदया वनतय ।
 आकम्पिततुर्मितद्वदानव द्रावद्वदनमथ पर्यपर्यन्त ॥ १९ ॥
 नानादेज कपिवरस्य तत्परावारप्रभननमनन कृते ।
 नैवद्वनाननदध्व विष्फुटव्रह्मा ०३५०३४मशाङ्क । १५५ ॥ २० ॥

आस्फालयंस्तदनु धन्वशिखिनीं टंकारभारमवनोत्तपार्जुनः ।

गावो यथा सपदि पुच्छदण्डिकानुद्यम्य मत्स्यपुरमायुरुत्सुकाः ॥ १०९ ॥

व्यावृत्तिमीयुषि गवां गजे द्विषां सैन्येषु तेषु निशितोत्करं सिपन् ।

तत्तत्प्रियापरिभवादिदुःखजनं वर्षसमर्पमिव शक्रभूर्बभी ॥ १०९ ॥

एकेन मार्गणगणः किरीटिनां गावानमोचि विहितार्कमण्डलः ।

तावाञ्च भूरिभिरपि द्विषां बलैर्भित्तारिणा भृशमभित्तशयुभिः ॥ १०७ ॥

लक्ष्मसिलालसतमानुपेयुपस्तीमागतीनपरमार्गणप्रनान् ।

दत्तार्पचन्द्रवशतः प्रतापयान्कि वर्प्यते स्वकुलमौलिरर्जुनः ॥ १०८ ॥

नाभः स कोऽपि न स कोऽपि पारणो वीरः स कोऽपि न रथः स कोऽपि न ।

तेषां स कोऽप्यवयवोऽस्ति न द्विषां यथाजुनस्य न शरा व्यधुर्ययाम् ॥ १०९ ॥

एकोऽपि सिंह इव केतुकैतवव्यालोलपुच्छबलयो महायतिः ।

आसीद्धनंनयरयस्तदा द्विषद्विपालकुञ्जरमदैकशोपहृन् ॥ ११० ॥

सायेपरब्रमुकुटोरुमण्डलं छेदभु भीषणकनीनिकेक्षणम् ।

आवेशदददशनच्छदं शरैः शयुनपस्य मुलमैन्द्रिरच्छिदत् ॥ १११ ॥

कौन्तेयकुन्तगणरुणविग्रहः संग्रामनिशिपतितो विवस्वता ।

मत्पुत्रकर्णपितृभृतसूतसूरित्यस्तशङ्कमयमद्भगः कृतः ॥ ११२ ॥

तस्या विदग्धवृत्तनामृगीदशः कर्णेऽवतंसनवपप्रवघशः ।

भीमानुगन्मकरपङ्कनोत्पिनैस्तेने सितेतरतरं शिलीमुखैः ॥ ११३ ॥

शारद्वतोऽपि गुरुरिन्द्रनन्दने शिष्ये पुरः स्फुरति संगराङ्गणे ।

तत्सगमेच्छुरपि नो जयश्रिया संश्लिष्यते मा किल सज्जलज्जया ॥ ११४ ॥

प्रौढप्रतापरविनाशतस्तमस्त्रोमे प्रसर्पति विरोधिना धुतः ।

द्रोणो मर्लीमसतमाकृतिः क्षणादुड्डीनपक्षततिरातनोनु किम् ॥ ११५ ॥

युद्धाङ्गणे गुणनिबन्धनः क्षणादप्रस्यतो मरणमेव काङ्क्षतः ।

चक्रे धनुर्धरधुरधरोऽङ्गमं द्रोणस्य लोचनमिवैकमाकुलम् ॥ ११६ ॥

सेनासरोरुदृशो विभूषणं गाङ्गेयमुत्कटमहाग्निनिर्मलम् ।

पार्थेन पौरुषमणौ हृते तदा विच्छाद्यमेव जनता व्यलोकत ॥ ११७ ॥

निद्राभिदैवतनवावतारतो व्याधूर्णयंश्च वदनं विरोधिनः ।
 आलोकयंश्च निरालाः पुनर्दिशो दग्भिर्मुहूर्तधृतचेतना मुहुः ॥ १२१ ॥
 मुक्तेऽर्जुनेन विशिष्टे सिधेधिरे निद्रारसं सपदि वैरिणो रणे ।
 मांसाशनव्यसनसद्गतेन प्रेनप्रणाशकरघोरघोरिणः ॥ १२२ ॥
 मुक्ताः परस्परशरीरसंभवावष्टम्भवेदिमुलशालिनो द्विषाः ।
 तेषां च कुम्भयुगलोपरिस्थिताः प्रासप्रियोरसिजविभ्रमा भटाः ॥ १२३ ॥
 निद्रारसः समननिष्ट धानिनां कश्चित्तदा स फिल फाल्गुनाखनः ।
 अद्यापि येन गमनेऽपितेऽन्वहं नो यान्ति जागरणकेलिकौतुकम् ॥ १२४ ॥
 आसन्नधोपुष्टाननासुरंगिणः स्कन्धेषु बाह्निकरस्य निद्रया ।
 वशःस्मितं विजयरत्नमर्जुनव्याकृष्यमाणमिव रक्षितुं नवात् ॥ १२५ ॥
 निद्रावशेन रथिनां करद्वयात्कर्णान्तिनीतगुणमेव कार्मुकम् ।
 भूमी पपात विशिरीक्षु येध्यगैर्विश्वे निजा सकलना स दूर्यते ॥ १२६ ॥
 तत्कालमेकसमयं पदातिभिः प्रीतिः पद्मिनीधरोद्भूतः ।
 दुर्बारमारुतभूमिचक्रितस्वाहो बभौ कमठवत्पङ्कीधरः ॥ १२७ ॥
 स्पृष्टोत्तरावचनमर्जुनस्ततो मत्स्येन्द्रतनुमिदमग्रवीन्गुदा ।
 दुर्योधनस्य कदलीदलप्रभे कर्णस्य काष्ठनरुची हरांशुके ॥ १२८ ॥
 एतेषु न स्वयिति सिन्धुभूरसौ मुक्त्वा तदेतमितरसमाभूताम् ।
 रीरं विवित्रवसनान्नुपाहरेत्मुक्ते नरेण स तथाकरोद्भूतम् ॥ १२९ ॥
 आत्तांशुकः धितरथोऽथ मत्स्यभूः पार्थाशयाशु मुरगाननस्वरत् ।
 भीष्मे शरीरमुदति वृष्ठनः परावृत्तो निहस्य मुरगाजयी ययौ ॥ १३० ॥
 मुष्टो रिपुः किमिति वीरवो वदन्मुसोत्थिनः स्वयमबुद्धवित्तनः ।
 शास्त्रांशुकाव्यवहृत्तानि भीतिमान्भीष्मोत्तिभिः सह समभिरत्रमत् ॥ १३१ ॥
 बाणैः किरीटशिरसं विरीटिना दुर्योधनस्य समहारि नश्यतः ।
 तस्मिन्शमीनरवरेऽत्यमण्डलं मुक्तं तथैव ववते पुरं प्रणि ॥ १३२ ॥

रघुसत्त्वमेव ।

केनापि दिव्यपुरेण पौरुषं पुण्येन मे निदधता मिता द्विषः ।

गन्ता दिनैः प्रकटतां स तु त्रिभिः ध्रुत्वा सुतोत्तरमिति स्मितो नृपः ॥ १९६ ॥

कामः काममयं करोति जगति प्रीहोत्सयानेकया

रत्या साकमितीव पाकविषयप्रार्सरगूयारसैः ।

प्रीतिर्वीरकुमारवीर विजयध्रीसंभ्रमप्रेरिता

तां निष्कास्य तदा अकार सदनं चित्ते पुरीवासिनम् ॥ १९७ ॥

इति श्रीजिनरत्नगुरोर्दिग्गजगण्डितथीमहोदयस्य श्रीविद्ये श्रीबाळभारतनाम्नि महाकाव्ये
वीराष्ट्रे विराटपर्वणि दक्षिणोत्तरगीमद्वे पाण्डवजयो नाम द्वाविंशः सर्गः ।

अनुर्थः सर्गः ।

गुदेऽन्ते नः शृष्णगुनिर्गदीयभास्वद्वपुर्दन्तनखप्रभाभिः ।

विनिश्रान्ताभरणा न के के विमुक्तिफान्तागुभगीभवन्ति ॥ १ ॥

स्वयं तृतायेऽथ दिने दिनादी आनो विमुक्ताम्बरमाल्यधारी ।

धर्माङ्गनैः स्वेरनुजैश्चतुर्भिः सिंहासने मत्स्यविभोर्न्यवेशि ॥ २ ॥

गृत्तान्नमायेदितमुत्तरेण मत्वाथ तोषाब्धिपिभुर्विराटः ।

आगत्य धर्मात्मनपादयुगे लज्जः क्षमस्वेति गुह्यमुवाच ॥ ३ ॥

ममरुदा धमेतनूपादनतप्रभावारिणि धीरमुत्तमः ।

ऊर्ध्वीकृतो भूमिपतिश्चतुर्भिर्धर्मादिभिर्भूरिभुजप्रभाभिः ॥ ४ ॥

करीं किरीटे नतरप्रसामिविरामिनौ हेमविधीं विधाय ।

हार युगन्वशाति दन्तकान्त्या प्रति प्रभुं वाचमुवाच राजा ॥ ५ ॥

अहं न देशश्च पुरी च नाथ वर्णमहे सा त्रिगणस्पतिमाः ।

स्वदीयसद्दादधुना कुलं मे पुनीतिं कन्यां अग्निने ददामि ॥ ६ ॥

इत्येतथा गोपविदीपमान्द्रो गिरा विराटस्य धराधिनाथ ।

दश भूतं शाक्रिगुप्तारविन्दे विसेष लोडभमराभिरामाम् ॥ ७ ॥

इदं रुपा प्रागुपहारगौरै रशम्बरस्याम्बरमागुण्यदि ।

विवेकभूर्जीगवभूर्बभावे दिप्या गुणावतूणयन्ति धरा ॥ ८ ॥

आकर्ष्य मत्वाथ तथेति विष्णुर्दत्ताद्भूषं निसर्जनं दूतम् ।
 सौधं मनीषाभिर्मन्युशिक्षाकृते कृती मन्त्रिणमादिदेश ॥ २२ ॥
 राज्ञस्तदाज्ञामधिगम्य सम्यग्निशुद्धधीरुद्धवमन्त्रिरामः ।
 उवाच वाचः सिनकान्तिरान्तिर्भद्राः सुभद्रातनये नवेच्छुः ॥ २३ ॥
 मा विश्वसीर्षिधमनीनशक्ते श्रियः धियो वा भृशचघलायाः ।
 ददानी गाढं व्यसनं जनानां रक्ता विरक्षापि पदे पदे वा ॥ २४ ॥
 यातो महात्मन्यपि लम्पटत्वमामन्यते लम्पटसंगमेन ।
 लोलः शस्त्राद्भोऽपि विमाति तात वातप्रणुल्लाम्युदमध्यवर्ती ॥ २५ ॥
 कृतिस्तमात्येषु पुरातनेषु चिरं स्थिरा रामति रामलक्ष्मीः ।
 धनः शरायेषु नवेषु वारि न्यस्तं समस्तं प्रश्रयं प्रयाति ॥ २६ ॥
 ध्वस्ता समस्ता रिपवो मयेति निरुद्यमो धीरवरेण्य मा भूः ।
 मुक्तोदये भास्वति भूरिशोऽपि भिन्नं तमोऽर्म्येति पुनः कुतोऽपि ॥ २७ ॥
 तात प्रतापप्रसराय धीराः कुर्वन्ति धैर्यं न पुनर्धनाय ।
 न केसरी मौक्तिकपद्मिहेतोराहन्ति दन्तिमकरं कराम्रैः ॥ २८ ॥
 दुरोदरारम्भकृपां कथंचिदार्या न कार्यान्तरतोऽपि कुर्युः ।
 दुरोदरस्य व्यसनेन पेतुर्विपत्त्ययोधौ पितरस्त्वदीयाः ॥ २९ ॥
 प्रभुप्रवृत्तिप्रतिमं चरन्ति प्रजाक्षिरं चण्डतमं हिमं वा ।
 सूर्योपला वह्निमुचः स्वकाले चन्द्रोपलाः पश्य सुधागुचः स्युः ॥ ३० ॥
 अत्यर्थभावेन निषेध्यमाणमप्यार्यं कार्यं व्यसनं वदन्ति ।
 तन्वन्पितुर्वाचमवाप रामो वनं बलिन्यग्मनं च दानात् ॥ ३१ ॥
 इत्यादिभिर्मन्त्रिपतेर्वचोभिर्मत्वा विदग्धं भुवि भाग्निनेयम् ।
 निधाय दिव्याद्यभरप्रवीणं हरिः पितुः सन्नति तं न्ययुक्त ॥ ३२ ॥
 रिक्तक्षेत्रद्वसतभूमिमागरजोभरच्छन्नदिनादिनाथैः ।
 कैशित्प्रयाणैरगमरकुमारो विराटभूपालपुरोपकण्ठम् ॥ ३३ ॥
 नदीप्रवाहमनिमस्य तस्य कुमारसैन्यस्य समागतस्य ।
 विराटभूपालबलाम्बुराशिर्वलाकुलः संमुत्तमाचवाल ॥ ३४ ॥

यद्याग्रहः स्नेहविद्वद्धिहेतोश्चिराद्विराटस्य चकास्ति चित्ते ।

सुताय दत्तामभिमन्यवे तत्सुतां मदीयाय सदृशराय ॥ ९ ॥

आलोक्य निश्चित्य च कृत्यमेतच्चिरं हृषीकेशपुरे न्ययुक्त ।

भूपः सुमद्रातनयस्य तूर्णमाकारणायाकृतिदर्पकस्य ॥ १० ॥

अपागतं द्वारि घनुर्विमुक्तबाणत्वराजित्वरनीसवेगम् ।

विज्ञापितो वेत्रिगिरा मुरारिरवीविशत्संसदि दूतमेनम् ॥ ११ ॥

कृतप्रणामस्तदयं जगाद् चरः समायां तिलकानि तन्वन् ।

द्विजन्मचञ्चत्करचन्दनेन मुरारितेजो मृगनाभिभाञ्जि ॥ १२ ॥

अयुक्ता मां युक्तमतेन राजा सहोदराणामिह धर्मसूनुः ।

प्रत्यक्षतां पूरितगोप्यकालस्तन्वन्विवस्वानिव तीव्रतेजाः ॥ १३ ॥

किरीटिने गोम्रहगाढगर्वदुर्योधनश्मापनयोज्ज्वलाय ।

दातुं सुतां धर्मसुतां द्वियुग्मे लग्नो विराटः सह नन्दनेन ॥ १४ ॥

सुतेव शिष्येति घनंजयेन नैवाहता पार्थिवपुत्रिकेयम् ।

सुता तु पुत्रीव सतां विभाति ततः सुतार्थं स्वयमर्थिता सा ॥ १५ ॥

ततस्तदाकारणकारणेन समागतोऽहं जगदेकनाथ ।

स्वामिन्सुमद्रातनयं नयन्तं क्षणालिजं प्रेषय भागिनेयम् ॥ १६ ॥

सखीसमक्षं मुकुरे मुखं या निरीक्षितुं चेतसि लज्जमाना ।

मुहुः कुमारी मणिकङ्कणेषु लोलविलोकं क्षिपति स चतुः ॥ १७ ॥

उरःस्थले मन्मथपार्थिवस्य मत्वा निवासं कुचदृष्यचिह्नम् ।

विमुच्य यस्याः सरलप्रचारं कर्णान्तरे दृष्ट्वा मृगयुग्ममागात् ॥ १८ ॥

अन्तर्गता शैशवयौवनाभ्या या पीड्यमानेव मुहुर्दृश्याम् ।

पर्याकुला वाञ्छन्ति लोलदृष्टिः कस्यापि पाणिग्रहणं कुमारी ॥ १९ ॥

कुनूहलात्काश्चनकन्दुकं च करं करोति श्रुतिमण्डले च ।

मुहुर्विभूषाजुषि या विनोदगेहे च देहे च करोति दृष्टिम् ॥ २० ॥

इमा कुमारीं परिणीय राज्ञयं कुमारो भुवने विभातु ।

अभ्युन्नतः केतुरिवान्वशायमासादमौर्त्त्यं शिल्पमत्यन्तात् ॥ २१ ॥

मत्तवर्णं मत्ताथ तथेति विष्णुर्दत्तात्तभूयं रिममर्म दूतम् ।
 सौर्धं मत्तीनामभिगन्तुशिक्षाकृते कृती मन्त्रिणमादिदेश ॥ २२ ॥
 राजराजात्तामभिगम्य सम्भविगुदुधीकृद्वमन्त्रिराजः ।
 उवाच वाचः सिनकान्निकान्नभिर्द्राः सुभद्राननये नयेज्जुः ॥ २३ ॥
 मा विश्वतीविधमर्नानदाक्ते रिपयः धियो वा भृशपण्डलायाः ।
 ददाति गार्हं ध्यमनं मनानां रत्ता विरचनापि पदे पदे वा ॥ २४ ॥
 पातो महात्मन्पि सम्पटावमामन्पते सम्पटसंगमेन ।
 लोढः शशाङ्कोऽपि विधाति तात वातप्रनुत्ताभ्युदमध्यवर्ती ॥ २५ ॥
 कृत्तिमास्तेषु पुरातनेषु निरं रिपरा रामति रामव्दमीः ।
 पनः शराथेषु नर्तुषु वारि न्यस्तं समस्तं प्रत्यं प्रयाति ॥ २६ ॥
 ध्वस्ता समस्ता रिपयो मयेति निरुपयो धीरवरैर्य मा भूः ।
 मुक्तोऽप्ये भाव्यति भूरिशोऽपि भिन्नं तमोऽप्येति पुनः कुतोऽपि ॥ २७ ॥
 तात प्रनापप्रसराय धीराः कुर्यन्ति धैर्यं न पुनर्धनाय ।
 न वंत्तरी मौत्तिवपद्भिर्देतौराहन्नि दन्तिमकरं करार्धैः ॥ २८ ॥
 दुर्गेशारम्भकथां कथं चिदार्था न कापीन्तरतोऽपि कुर्युः ।
 दुर्गेश्वरस्य ध्यमनेन पेनुविपत्यघोर्षा पिनरस्त्वदीयाः ॥ २९ ॥
 प्रभुप्रवृत्तिप्रतिमं जरन्ति प्रजाधिरं नण्डनमं हिम वा ।
 गृयोपला वटिमुनं स्वकालं चन्द्रोपलाः पदय मुधामुनः स्युः ॥ ३० ॥
 अन्यथंभावेन नपेज्यमाणमप्यार्थं कार्यं ध्यमनं वदन्ति ।
 नन्वन्निनुर्वाक्यमवाप राधो वनं बलिर्न्यस्यमनं च दानात् ॥ ३१ ॥
 हत्वाऽऽभर्मन्प्रपतेर्नानाभिर्मत्वा विदग्धं भुवि भागिनेयम् ।
 रिशाय रिज्यम्यभरप्रवीणं हरिं पिनुः मद्यानं न न्ययुक्तं ॥ ३२ ॥
 तद्गन्तव्यं तद्गन्तव्यमिवागम्यमभरच्छादिनादिनाभिः ।
 वक्षिष्यथाणरगमन्कुमारो विराट्भूपालपुण्येकपठम् ॥ ३३ ॥
 नदीप्रवाहप्रानमस्य तस्य कुमारमन्यस्य समागतस्य ।
 विराट्भूपालबलाभ्युराशिर्वीर्यकुलं समुत्तमानचालं ॥ ३४ ॥

युधिष्ठिरं वीक्ष्य दृशा कृशानुतेजाः कुमारस्तुरगं विमुच्य ।
 नमश्चकार क्षितिनम्रमौलिमृथा च भीमप्रमुखान्क्रमेण ॥ ३९ ॥
 न्यद्यद्वपुः किञ्चिदुदक्षिताङ्गभागेन माकं पुरपार्थिवेन ।
 कटीतटन्यस्तकरश्चकार कूर्ता परिरम्भभर त्वधिज्ञः ॥ ४० ॥
 समानरूपप्रतिपत्तिमेव विधाय मङ्गं सममुत्तरेण ।
 युधिष्ठिरादेशवशात्कुमारमुद्धतुर्गं पुनरारुहेह ॥ ४१ ॥
 प्रत्यालयद्वारविमुक्तमुक्ताकदम्बकः स्वम्लिकैरनेन ।
 मर्वाङ्गमानन्दमनोरमश्री मध्येऽबिन्दुप्रकशान्वभार ॥ ४२ ॥
 परिष्कुरद्वाहममृहपादपयानभिज्ञावनमोऽदत्तये ।
 वानप्रणुले रत्नमा विनर्निविण्णेनामः पुरगेनरा ॥ ४३ ॥
 स देशदेशप्रमत्तमनमानङ्गवक्त्रमममनन ।
 यमुधराया परिकल्पिताया कृपानभाः विमर्शन् ॥ ४४ ॥
 तत्कान्तमध्रीकृतनाड्यद्वारास्त्रोत्थस्तम्भमनुद्धरेन ।
 मरीचिवीचीप्रमरेण भस्मैषाद्यमङ्गे नयनैः ॥ ४५ ॥
 उधैः शिरः मग्नये ॥ ४६ ॥
 हस्तीनयनार्थनयनान्तः ॥ ४७ ॥
 आयाति मौभाग्येन ॥ ४८ ॥
 द्विवाभक्तममुलर्पिता ॥ ४९ ॥

क्षिप्रं धृतौ कुण्डलमेकमेव कस्याधिदास्यं दयदावभासे ।
 हर्षप्रकर्षाद्भुतमाससाद द्रष्टुं कुमारं स रविः किमिन्दुः ॥ ४८ ॥
 वचाल हारस्य पदे निवेश्य समुत्सुका काचन काधिदाम ।
 सकिङ्किणीध्वानमिदं वहन्ती सा मूर्तकामद्विषवद्भासे ॥ ४९ ॥
 चक्षुर्गवाक्षं मुहुरा मनोभूः मयसन्नना कौतुकनोऽपिरुदः ।
 तदेकतानप्रयिलोप्यमानकिरीटिभूनुं प्रति मानदम्भात् ॥ ५० ॥
 आलोकयन्वंश्यमगुं कुमारं भूरीणि रूपाणि विभुर्किधाय ।
 स्तितेक्षणश्चन्द्रमुसीमुत्तानां निषेण हर्षी न समाप तृप्तिम् ॥ ५१ ॥
 निषीयमानः सारविह्वलाभिरेवं सुकेशीभिरसौ कुमारः ।
 अन्तः प्रविश्याशु मनोऽपहृत्य तासां क्रमादप्रकटो बभूव ॥ ५२ ॥
 निषीय नेत्राञ्जलिसंपुटेन क्षणेन सौन्दर्यरसं सुकेदयः ।
 चिरादतृप्ता इव नैव जगुः पुरोविभागाद्विगतेऽपि वीरे ॥ ५३ ॥
 निनिर्मितेनैव तनुप्रभाभिरयं स्वकीयप्रतिमाच्छलेन ।
 सुरेण संसेवितपादमूलः सौधान्तरं रत्नधरं विवेश ॥ ५४ ॥
 बहुध्रुतः कुण्डलितं द्विजेन्द्रैर्निधित्य ह्यग्रं शुभभावमूषि ।
 पाणिप्रहारम्भमहोत्सवानां कृते नृपायुत्सुकतां प्रपञ्चो ॥ ५५ ॥
 स्वामन्यजनमप्रमदावदाताः स्वयं तदा तारतरत्नराभिः ।
 मत्स्यावनीन्दोः पुरि विश्वभूषाः श्रीविश्वरूपप्रमुखाः समीयुः ॥ ५६ ॥
 भ्रान्तध्रुवो बन्दनमालिकाभिश्चलत्कराः येननचक्रवालैः ।
 महोत्सवेऽस्मिन्सदनध्रियोऽपि नृत्यं वितेनुर्धृतरत्नभूषाः ॥ ५७ ॥
 तनूजशुभ्रच्छदमाङ्गवीभिः प्रतिप्रामाभ्योजनपुमनीभिः ।
 विधौ शुभायां हृतगुत्तरायां नितम्बिनीभिः प्रतिवर्म जके ॥ ५८ ॥
 साम्यद्वभूषा शुभगा वभासे सिद्धार्थदूर्वाङ्कुरवर्षुराङ्गी ।
 उपात्तबाणा भवशोभिहेमनीलारमणेनोभयवैत्यचारु ॥ ५९ ॥
 रोधेण निर्नाशितैर्महामाविधनी बुद्धमपहमद्वम् ।
 छानक्षणे सूर्यरश्मिमोदैः सा मूर्तरागप्रमरेव रेजे ॥ ६० ॥

प्रियायुक्तो मुक्तमिश्रगुणराशिर्गुरुजनं

नमश्चेत्ते चकेतरहृदयवृत्तिर्द्विजगिरा ॥ ८९ ॥

मेने श्रीमिनदत्तामूरिमुगुगेरहर्म्यार्हम्भिनेः

पादाब्जाभमरोपमानममरो नामन्त्रान्द्रः कृती ।

पौनर्द्विकटं विराट्गुणेन्यहुद्धिमिन्भावमा-

गुप्तोर्मिनिधि पाटभारतमहाकाव्ये नृगीय यगी ॥ ९० ॥

मर्मैश्चनुभिर्द्व्यामीदृमिर्नीराग्यार्हणि ।

अनुगुभा पद्यदार्ता पदशीलिभ निभिता ॥ ९१ ॥

इति श्रीमिनदत्तामूरिशिष्यविरचितव्यासविरचितमहाभारतस्य अष्टादशोऽध्यायः समाप्तः ।

वीर्यं विराट्गुणेन्यहुद्धिमिन्भावमा- नाम ९१ । मर्म ।

इति विराट्गुणं समाप्तम् ।

हेरानद्वितुयेपुरगोदाहरणोदिना ।

शिथिलीकृतमया नः संधाननिर्णये मनीः ॥ १२ ॥

दत्तां मुच्यन्मुष्माकं पशानां ग्रामपथकम् ।

मोगमात्रं कलं शङ्खामपि हेरास्त्रोऽधिकः ॥ १३ ॥

का रतिर्भूरिमोग्यायां गणिकायामिव शिनी ।

भाम्यहीनं पतिं त्याज्या रज्यने भाम्यमानि या ॥ १४ ॥

धियं पुष्यन्तु नित्यं मद्भान्यगन्ते भुवां वयाः ।

पशानां कष्टतोऽस्माकं सन्तु ते गुणिनाः शत्रवः ॥ १५ ॥

अथ वक्तुं लभ्यते कृष्णे हर्षाज्जिते वडे ।

कोपानलमुकुटिज्ञाभयर्णः मात्यकिरुज्यगौ ॥ १६ ॥

नीतिशास्त्रान्धपटेन नियन्त्रितदृशां भृशम् ।

शूरः किरति गालापकृतो नात्रोक्तहेतुकाः ॥ १७ ॥

तथापि ब्रूमहे नीतिलतावनगतः सुंक्षी ।

अस्फुरद्विक्रमः को न द्विपद्मावेन दध्यते ॥ १८ ॥

सौख्ये नीतिक्रमोऽप्यास्तामपमाने तु विक्रमः ।

मुग्धं वेष्टत्कराग्रेण हतः स्यादुत्फणः कणी ॥ १९ ॥

चारु निश्चेतनं दारु यज्ज्वलत्येव वर्षणैः ।

अपमानेऽप्यनुद्युक्तान्वीक्ष्यापि स्नान्ति सात्त्विकाः ॥ २० ॥

न सत्त्वं नाभिमानश्च येषां तेषां द्विपद्मवे ।

परामर्शेऽपि स्वस्थानां नीतिरुत्तरमुत्तरम् ॥ २१ ॥

नीतिश्चेद्वः प्रमाणं तत्कुलजः सहजो रिपुः ।

निरातिवः क्रियते मृतेः ॥ २२ ॥

सहसा हन्ति नीतिज्ञोऽपि गुरुनपि ।

शामयन्त्यङ्गे किमग्निं नाग्निहोत्रिणः ॥ २३ ॥

‘पुष्पे’ क. १. ‘पादतः’ क. ख. ४. ‘विषये’ ग. ५. ‘शिली’ ग. ६. ‘सौख्ये’ ख; ‘सौख्ये’ ग. ७. ‘शिली’ ग. ८. ‘सौख्ये’ ख; ‘सौख्ये’ ग.

इति हृद्भिः सुहृद्भिश्च निनार्गं सुकृतोचिनम् ।
 कृत्यं कृत्यपुनोऽभिधानन्दि संदिश्यतां मयि ॥ ८९ ॥
 इत्युक्तस्नेहसंदेशभेद्विरिङ्गितनित्तमः ।
 सौंपु स्वान्तबोनाय पुरोपाध्यभुरक्षितम् ॥ ९० ॥
 ननिरुत्प्रकृतिः सप्रेः स्वादिति स्पष्टतां नयन् ।
 भेजे शुभ्रतरङ्गामामय गङ्गामुनो गिरम् ॥ ९१ ॥
 दिष्ट्या बाहुबलौदसान्त्यूहव्यूहवीनयः ।
 विपत्तीरनिघेस्तीरमीयुस्ते वीरसेनराः ॥ ९२ ॥
 १ ऐन्द्रदोर्वशवीराणां दिष्ट्या तेषां शमार्थिता ।
 दिष्ट्या प्रविष्टास्तत्कोपदहनं न मर्हाभुजः ॥ ९३ ॥
 इदं गदति गाङ्गेये भ्रूमङ्गामोगभीमदक् ।
 तापनिस्तापनिर्बन्धविधुरां व्याहरद्विरम् ॥ ९४ ॥
 रणत्रस्तहृदो दैन्यप्रार्थितोर्बालवानपि ।
 भीष्म भीष्मानिवाख्यासि कस्मादस्मासु पाण्डवान् ॥ ९५ ॥
 सन्त्येभ्यो वीरकोटीरा गुणकोटीभिरुत्तराः ।
 तर्त्तिक न पलितापीड व्रीडेसे पाण्डवस्तवैः ॥ ९६ ॥
 यद्वा सुतेष्वशक्तो यः स पितृणां प्रियो मवेत् ।
 निन्दां करोषि कुरुषु स्तुतिं पाण्डुसुतेषु यत् ॥ ९७ ॥
 अथावदक्षदीप्तनुः स्मितैः कुसुमितं वचः ।
 पार्थस्तुतिषु राघेय बाघेयमिति किं तव ॥ ९८ ॥
 गणयन्ति तृणं प्राणान्ये प्रवीरा रणाङ्गणे ।
 चण्डैरुद्धापयन्ते तान्पाण्डवाः काण्डवायुभिः ॥ ९९ ॥
 निरीक्ष्य गोम्रहे घोषविग्रहे च बलं तव ।
 नेदानीं वेद्मि दैत्येन यदि ते दधते भयम् ॥ १०० ॥

१. 'भृङ्गीरङ्गितविक्रमः' क. २. 'कृत्योदप्रध्वस्तप्रत्यूहवीनयः' ख. ३. 'ऐन्द्रेदो' ४. 'व्रीडमात्रोपि तत्तवैः' ख.

ततो विचिन्त्व पार्थीनां धर्मं संप्रामथाम च ।
 आतोऽम्बिकासुतस्तत्त्वविदुरं त्रिदुरं जगौ ॥ १२३ ॥
 यो नयी स नयीत्यत्र धर्मसुतुरुदाहृतिः ।
 व्यावृत्तुदाहृतिः किं तु भविष्यति सुतो मम ॥ १२४ ॥
 किं करोमि कं गच्छामि वत्सो मे दुर्नयाश्रयः ।
 इदं तु व्यसनं क्लृप्तमाकुल्यकृत् मैन्मनः ॥ १२५ ॥
 इति व्यावृत्तीभूतं भूषं बोधयितुं सुधीः ।
 गिरास्यं त्रिदुरो निन्ये दैशमागृत(१)कुण्डलाम् ॥ १२६ ॥
 मा विषादविषान्मोहं घ्नत धैर्यं मम प्रभो ।
 ते हि धीरा धरायां ये व्यसनेभ्यो न विभ्यन्ति ॥ १२७ ॥
 सत्त्वबन्तो हि नात्मानं हापयन्ति विपद्गतम् ।
 उद्धीवा इव धावन्ति पक्षच्छेदेऽपि वार्जिनः ॥ १२८ ॥
 शानीव सेतस्तपसोर्गन्तुष्यः संपदापदोः ।
 तमर्दयतु कामानां मुखा धीः कर्मणामपि ॥ १२९ ॥
 यः संपदापदोर्भेदं न वेद म्याम्ययोरिव ।
 स सेव्यः स महार्थार्थ स मृत्युः स तपःशुचिः ॥ १३० ॥
 प्रीयतां व्यग्र्यतां वा भ्यैः संपदापेत्प्रमः स क्षिप्तः ।
 पश्यत्यात्मानमिव यः संपदापन्मयं जगत् ॥ १३१ ॥
 ने दूरा व्यसने दूरादायान्ति सति विद्विषि ।
 ह्मन्तो हर्षातीनाः संगृहीता भवन्ति ये ॥ १३२ ॥
 अये त एव विद्वान्मो ये हर्षाद्विषादिनः ।
 व्यसनेन विभीषन्ते न दुःखाद्विषादिना ॥ १३३ ॥
 पीमान् विदित्तात्मा प्राणपुण्यायव्ययौघनाम् ।

नेति विपदं संपदं च यः ॥ १३४ ॥

उद्योगपर्व-[सर्गः]

ततो विचिन्त्य पापीनां धर्मं संश्रामयाम न ।
 आर्तोऽम्बिकायुतस्तत्तुविदुरं निदुरं जगौ ॥ १२३ ॥
 यो नयी स जयीत्यत्र धर्मस्तुतुदादतिः ।
 व्यावृत्तुदादतिः किं तु भविष्यति मुनो मम ॥ १२४ ॥
 किं करोमि क्व गच्छामि वत्सो मे दुर्नयाश्रयः ।
 इदं तु व्यसनं कुल्यमाकुल्यकृत मैन्मनः ॥ १२५ ॥
 इति श्रयावशीभूतं भूपं बोधयितुं गुपीः ।
 गिरास्त्वं निदुरो निन्दे दैशमागृत(१)कुण्डनाम् ॥ १२६ ॥
 मा निषादविषान्मोहं मम धैर्यं मम प्रभो ।
 ते हि भीरा घराया ये व्यमनेभ्यो न विभ्यति ॥ १२७ ॥
 सत्त्वबन्धो हि नात्मानं हापयन्ति सिद्धतम् ।
 उद्धीया इव धावन्ति पशच्छेदेऽपि बाजिनः ॥ १२८ ॥
 शानीव तेनस्तपसोर्गन्तुल्यः संपदापरोः ।
 तमर्दयन्तु वामाना गुग्वा भीः कर्मणामपि ॥ १२९ ॥
 यः संपदापदोर्भेदं न वेद स्यान्वयोऽरिव ।
 स भेष्यः स महार्थार्थं स स्तुत्यः स तप गुवि ॥ १३० ॥
 प्रीयता व्यथयता वा स्त्री संपदापेन्द्रम स हिम् ।
 पश्यत्यात्मानमिष स संपदापन्मय जगत् ॥ १३१ ॥
 ते शूरा व्यमने दुरादायान्ति मीमांसिनाम् ।
 हम्भना हर्षमर्षिना समशीना मशीन यः ॥ १३२ ॥
 यत्र न तत्र विद्रोहो य हर्षोद्वेगवर्धनः ।
 व्यमनः विजयीत न विजयितव्यः ॥ १३३ ॥
 स जीमान्म विद्रोहः स्यात् प्रवृत्तः स्यात् स्यात् ॥ १३४ ॥
 सपद विपद यतिः सपदः सपदः न यः ॥ १३५ ॥
 १ १३३ व्याख्यानं न ॥ १३४ व्याख्यानं न ॥ १३५ व्याख्यानं न ॥

किं चात्मायं न कस्यापि संवन्धी नास्य किं चन ।
 वृषा ममायमस्याहिमित्यतस्त्वविदां मतिः ॥ १३९ ॥
 राजन्नात्मानमात्मीयमेवं त्वं विद्धि बुद्धितः ।
 पाण्डुपुत्रेण मत्पुत्रो जेतव्य इति मा मुहः ॥ १३९ ॥
 इत्युक्त्वा विदुरेणान्तर्ध्यानादानीय दर्शितः ।
 राज्ञे सनत्सुजातीयमुनिराध्यात्ममादिशत् ॥ १३७ ॥
 तदुक्त्वाध्यात्मवाक्पूरदूरितान्तर्व्ययानलः ।
 स तमां गमयामास वसुधावासवः सुधीः ॥ १३८ ॥
 अथास्मिन्भूषतौ प्रातः सर्वैरुषैर्वैवृते ।
 यथोक्तं धार्मिकृष्णोक्तं समायां संजयोऽम्यधात् ॥ १३९ ॥
 तत्र दुर्योधने राजन्यमिमान इवाङ्गिनि ।
 पृथाभुवां च संदेशान्संदिदेश पृथक्पृथक् ॥ १४० ॥
 वक्ति त्वां धर्मसूः प्रीतो गृहीते भूमरे त्वया ।
 वयं तीर्थेषु विभ्रान्तोस्त्वमिव त्वं प्रियोऽसि नः ॥ १४१ ॥
 नातः खेदो यदि भ्रातश्चिरकालेन कोऽपि ते ।
 तन्मुञ्च तं भरं पञ्च तद्गृहप्रगुणा वयम् ॥ १४२ ॥
 ऊचे भीमो न चेद्भारं भोक्तुं शक्तोऽसि तं स्वयम् ।
 तदादिश भृशं बाहुबलादुत्तारयामि ते ॥ १४३ ॥
 ब्रूतेऽर्जुनः स्पृहाद्यापि भूमारं धर्तुमस्मि चेत् ।
 तद्विश्रामधियाहं ते कर्णान्ते स्थातुर्माश्रयः ॥ १४४ ॥
 अतिपूरयितुं कर्णाविर्वं तद्वचनोच्चयेः ।
 मूर्धनमाधुनोद्धृत्याः सूनुर्धर्मसुत स्तुवन् ॥ १४५ ॥
 आचष्ट धृतराष्ट्रं च वचनैः कोपकल्मषैः ।
 कटाक्षवीसिताशेषधराधीशो धुनीसुतः ॥ १४६ ॥
 शक्तिं द्यूतापमाने त्वह्यज्जयामज्जयन्न ते ।
 न तु निर्ग्राह्य पीडा तेऽभूतेषु वनयायिषु ॥ १४७ ॥

॥ अथ श्रीगणेशस्तोत्रम् ॥

॥ ५ ॥

[illegible][illegible]

के न तुल्यभाज्यो वा भेदः कदापि नेम्यते ? ।

नीमः ११ नमः १२ नमः १३ नमः १४ नमः १५ ॥ २ ॥

‘मैत्रेय कः । त्वं च तदुच्यते मास्ति न च तदेव हि साक्षात् ।

[illegible]

ဗုဒ္ဓဂိုဏ်း၏ အကျိုးအမြတ်ကို အကျိုးခံစားခွင့်ရှိသူများအား ခွဲဝေပေးရန် ကြိုးပမ်းဆောင်ရွက်ရန် လိုအပ်ပါသည်။

॥ अथ श्रीगणेशाय नमः ॥

वैशेषिकः भूतस्य भोगः । नानिनाय भूतम् ।

શ્રીઅંકુશી મર્તિ મોલિગોશી ૬ શ્લોક ૧૮૧૩૧

वैष्णवधर्मः भोगोत्पिक्तमसौ गार्ह ममत्वमात्रम् ।

इमा मनेयमनिशप्यते वदन्थापने न वदन्तिगनाशो हिम् ॥ १३ ॥

मन्मथादिना ननु गुणो नृपस्यैव प्रथम्यः सत्त्वस्य चानुत्थितः ।

योगमात्रक-उमान्वयस्योऽस्मिन्नात्मवत्त्वमप्युच्यते । १४ ।

नदुनावनवित्रागमागरे रुद्धमाले न रुद्धगनतम ।

नृसिंहेन्द्रमार्गं तद्गुच्छता गुच्छता मत् फलन १६१ १ ।

निग्रहः सह कुलं न नौ न पा गान्धर्वाणि कु. उ. ६०५३६६

वैश्वर गणभरण मह्यो ध्यातव्यो न नो नोच ॥ १. ॥

गोत्रज महनश-पुरत्यसा नातिश्लु अनशंभदु रथान .

वृद्धनुव्यलघुपुवृत्त तगदाधनस्य विनृमिश्रपुत्र ॥१॥

धाम्यन्ति वनदुर्वचनमा वनवर्षायां निभृत यगा ॥१॥

नूनलाभमपुत्रस्य धीमता चन्द्रुना मृशान नयमायत

१ 'दुष्पथा' स्व. २ इनादुप्रे याथावति रक्तं . ३ रक्तं स्व. ४ रक्तं
-स्व. ४. 'व' स्व-ग ५ र्द्वि रक्तं रक्तं.

विक्रमैर्निरुपमानिरूपयन्भूपकुञ्जरचयानवज्ञया ।

सानुसिंह इव सिंहविष्टरं विष्टप्रभुरभूषयत्ततः ॥ ७ ॥

माधवः सह महामहीधवैः संहतैरवहितेऽम्बिकामुते ।

पाण्डवीयकमुवाच वाचिकं वाचि कंचिदमृतद्रवं किरन् ॥ ८ ॥

के न पूर्वमभवन्भुवो घवा मेदिनी कमपि नेयमन्वगात् ।

ग्रीडमप्यधृत नाग्रमर्तरि श्रंशभाजि दयती नवं नवम् ॥ ९ ॥

नैतया कति पतित्वधारिणो मारिता वत परेषु संकया ।

रागिणो गुणनिधीन्यदृच्छया जीवतोऽपि कति नेयमत्यगात् ॥ १० ॥

एतदर्थमपि यः कदर्थयत्यर्थवादकणधी रिपूनपि ।

श्लाघ्यते न खलु सोऽपि यः पुनः कूल्यमस्यति नमस्य एव संः ॥ ११ ॥

वैभवेऽपि भुवनस्य भोग्यतामेति तल्पमिनमेव भूतलम् ।

श्रीमरेऽपि सति भोग्यतोऽधिकं स्वस्य किंचिदपि नोपकारकम् ॥ १२ ॥

वैभवैर्भवति भोगतोऽधिकं संमदो यदि ममत्वमात्रतः ।

क्षमा ममेयमखिलाप्यदो वदन्प्रीयते च तदकिंचनोऽपि किम् ॥ १३ ॥

मन्मुखादिति तपःसुतो नृपस्त्वां प्रणम्य परिरम्य बान्धवान् ।

भोगमात्रफलमात्मपञ्चमो ग्रामपञ्चकमयाचत स्वयम् ॥ १४ ॥

तदुनीवनविलाससागरै रुद्धमस्ति न कियद्द्वरातलम् ।

भूलवोऽयमपि तद्वदुच्यतां मुच्यतां सह कुलेन विग्रहः ॥ १५ ॥

विग्रहः सह कुलेन नौचिर्ती यात्यरातिकुलकल्पपादपः ।

कश्चिरं रणभरेण सिंहयोः प्रीतिमेति न वने वनेचरः ॥ १६ ॥

गोत्रजः सहजशत्रुरित्यसौ नीतिरस्तु धनलोभमुर्धियाम् ।

वृद्धतुल्यलघुपुष्टं जगद्धीधनस्य पितृमित्रपुत्रवत् ॥ १७ ॥

धारयन्ति धनलुब्धचेतसां बन्धवोऽपि निभृतं विरोधिताम् ।

तूनलोभमधुरस्य धीमतो बन्धुता स्पृशति विश्वमप्यदः ॥ १८ ॥

१. 'लुब्धका' ख. २. इतोऽपि 'त्रिमिशेषकम्' इत्यधिकं ख. ३. 'भोग्यतो' क-ख. ४. 'न' ख-ग. ५. 'वृद्धिर्लुब्ध' ग.

उद्योगपत्रं-२ सर्गः]

देहिनामरह लोभनः परः कश्चिदस्ति न परो भुवस्तले ।
 आगमय्य निजपक्ष्णां क्षणाद्यो विपक्षयति बान्धवानपि ॥ १९ ॥
 तद्वयं सितिशृङ्गो भुजाभृतामालिभिः परिवृता इति स्मयात् ।
 लोभनोऽवनिलवस्य विमदे माग्रहोऽस्तु जयसंशये निजः ॥ २० ॥
 व्योममार्गभृदनेकमार्गेणैकमार्गेणशं विरोधिषु ।
 एवमेव गणयन्ति को विदा भूरिभिर्भूतमपि स्ममाह्वे ॥ २१ ॥
 नैकमप्यरिमननपत्तयोऽप्याह्वेऽवगणयन्ति धीवनाः ।
 सस्तु तारकगणेषु राहुणा प्रस्यते किमु न तारकाधिपः ॥ २२ ॥
 आधिपत्यमपि न स्थिरं भुवः सुस्थिरं च यदि नीमितावधि ।
 तन्मृषाय बत मा मिषा धियं बन्धुभिः सममिडा विलस्यताम् ।
 धासि भोज्यसमये समागतान्भोजयन्ति कृत्तिनो रिपून्पि ॥ २३ ॥
 बन्धुवर्गमवधूय निद्रुतो यो बलिं गिलति भूतलेऽन्वधीः ।
 नित्यमुद्धरतिरोषमंदादेकदृग्निमरपि स प्रहस्यते ॥ २४ ॥
 हस्यमानवचनमः पदे पदे बालिशैरपि पराङ्मुखश्चियः ।
 हसामरन्ति निजपक्षविट्पि पण्डिता इव न पण्डिता नृपाः ॥ २५ ॥
 य स्वबान्धवगणस्य पृष्ठगो भोगकर्मणि ग्णान्मवेऽग्रगः ।
 न विद्योगलवकानग धरा मेवमेव मुच्यते पालयता ॥ २६ ॥
 यो धुनानि निजबन्धुना निजम्लस्य कोऽस्तु पर एव यः परः ।
 कापि यान्त्वमल्पनिष्ठा जल दौवत् शिखरं महेश्वरं श्रुष्यति ॥ २७ ॥
 ये तु बन्धुपारम्भसमवप्रीतयो बलवान्तममराः ।
 ते हन्तेऽन्वधो वयामर्णाद्यान्तनोऽनिर्मलता घना इव ॥ २८ ॥
 बन्धुनातिरुदुर्नापि मगम समदः सृजत य न न मुना ।
 यन्मुधाकरवर्गेषु सस्तु न प्रीयतेऽन्वभूतिं भाभरेऽन्वुजग ॥ २९ ॥
 तेन बन्धुषु निजेषु सर्वयं दानयता किमपि पश्यतः पुत्रम् ।
 सर्वथापि विषयऽथ वा हन्ते सोऽहमप्युपकर्तुमि म-गमः ॥ ३० ॥
 १ 'तु' एव च २ 'शान्ता' ग - 'रुग्ना' क.

विक्रमैर्निरूपमानिरूपयन्भूपकुञ्जरनयानवदया ।

सानुसिंह इव सिंहविष्टरं विष्टपप्रभुरभूयत्ततः ॥ ७ ॥

माधवः सह महामहोर्ध्वः संहतैरवहितेऽम्बिकामुते ।

पाण्डवीयकमुवाच वानिकं वाचि कंचिदमृतद्रवं किरन् ॥ ८ ॥

के न पूर्वमभवन्भुवो धवा मेदिनी कमपि नेयमन्वगात् ।

वीडमप्यधृत नाग्रमर्तरि भ्रंशभाजि दधती नवं नवम् ॥ ९ ॥

नैतया कति पतित्वधारिणो मारिता बत परेषु संक्तया ।

रागिणो गुणनिधीन्यदृच्छया जीवतोऽपि कति नेयमत्यगात् ॥ १० ॥

एतदर्थमपि यः कदर्थयत्यर्थवादकण्ठी रिपूनपि ।

श्लाघ्यते न खलु सोऽपि यः पुनः कूल्यमस्यति नमस्य एव सः ॥ ११ ॥

वैमवेऽपि भुवनस्य भोग्यतामेति तल्पमितमेव भूतलम् ।

श्रीभरेऽपि सति भोग्यतोऽधिकं स्वस्य किंचिदपि नोपकारकम् ॥ १२ ॥

वैभवैर्भवति भोग्यतोऽधिकं संमदो यदि ममत्वमात्रतः ।

क्षमा ममेयमखिलाप्यदो वदन्प्रीयते न तदकिंचनोऽपि किम् ॥ १३ ॥

मन्मुखादिति तपःसुतो नृपस्त्वां प्रणम्य परिरम्य बान्धवान् ।

भोगमात्रफलमात्मपञ्चमो ग्रामपञ्चकमयाचत स्वयम् ॥ १४ ॥

तद्वनीवनचिलागसागरै रुद्धमस्ति न कियद्भरातलम् ।

भूलवोऽयमपि तद्वदुच्यतां मुच्यता सह कुलेन विग्रहः ॥ १५ ॥

विग्रहः सह कुलेन नौचिता यात्यरातिकुलकरुपादपः ।

कश्चिरं रणभरेण सिंहयोः प्रीतिमेति न वने वनेचरः ॥ १६ ॥

गोत्रजः सहजशत्रुरित्यसौ नीतिरस्तु धनलोभदुर्धियाम् ।

वृद्धतुल्यलघुपुवृतं जगद्धीधनस्य पितृमित्रपुत्रवत् ॥ १७ ॥

धारयन्ति धनलुब्धचेतसा बन्धवोऽपि निभृतं विरोधिताम् ।

लूनलोभमधुरम्य धीमनो बन्धुता मृशति विश्वमप्यदः ॥ १८ ॥

१. 'लुब्ध' म. २. इतोऽपि 'विनिविशेपकम्' इत्यधिक एव. ३. 'भोग्यतो' क-र. ४. 'न' ख-ग. ५. 'द्विद्वि' ग.

देहिनामह लोमतः परः कश्चिदस्ति न परो भुवस्तले ।
 आगमप्य निजपक्षतां क्षणाद्यो विपक्षयति बान्धवानपि ॥ १९ ॥
 तद्वयं क्षितिभृतो भुजाभृतामालिभिः परिवृता इति स्मयात् ।
 लोमतोऽवनिलवस्य विम्रहे मामहोऽस्तु जयतंसये निर्जे ॥ २० ॥
 ध्योममार्गभृदनेकमार्गणेप्येकमार्गणवशं विरोधिषु ।
 एकमेव गणयन्ति को विदा भूरिभिर्भूतमपि स्वमाहवे ॥ २१ ॥
 नैकमप्यरिमनन्तपक्षयोऽप्याहवेऽवगणयन्ति धीधनाः ।
 सत्सु तारवगणेषु राहुणा ग्रस्यते किमु न तारकाधिपः ॥ २२ ॥
 आविपक्षमपि न स्थिरं भुवः सुस्थिरं च यदि जीवितावधि ।
 जीवितं चै रणकारिणां नृणां चापमुक्तशरतुल्यचापलम् ॥ २३ ॥
 तन्मृषाय मत मा निधा धियं बन्धुभिः सममित्रा विहस्यताम् ।
 धाशि भोज्यसमये समागतान्भोजयन्ति कृतिनो रिपून्पि ॥ २४ ॥
 बन्धुवर्गमनभूय निष्ठुरो यो बलिं गिलति भूतलेऽन्धधीः ।
 नित्यमुदुरशिरोधर्मदादेकदृग्भिरपि स ग्रहस्यते ॥ २५ ॥
 हस्यमानवचसः पदे पदे बालिशैरपि पराक्षुत्तश्रियः ।
 इमामयन्ति निजपक्षविद्विषः पण्डिता इव न पण्डिता नृपाः ॥ २६ ॥
 यः स्वबान्धवगणस्य वृष्टगो भोगकर्मणि रणोत्सवेऽभगः ।
 तं वियोगलवकातरा धरा सेवते मुञ्चरितं पतिव्रता ॥ २७ ॥
 यो धुनाति निजबन्धुता निजस्तस्य कोऽस्तु पर एव यः परः ।
 क्षापि यान्त्वमलपक्षिणो जले दौबलं शितिं सहैव शुष्यति ॥ २८ ॥
 ये तु बन्धुपरिरम्भसंभवप्रीतयो धनलवात्तसंमदाः ।
 ते हतेन्दुरैव यो वयोवणीघोतिनोऽतिमलिना वना इव ॥ २९ ॥
 बन्धुनातिवदुनापि संगमः संमर्दं सृजति यं न तं मुखा ।
 यस्मिन्धाकरकरोषु सत्सु न प्रीयतेऽलभृति भास्करेऽम्बुजम् ॥ ३० ॥
 तेन बन्धुषु निजेषु संधये दीवयतां किमपि पथकं पुराम् ।
 सर्वथापि विषयेऽत्र को हिते सोऽहमप्युपरगन्धि मध्यमः ॥ ३१ ॥

प्राक्चरित्रनिचयैर्निबोधितो नारदादिभिरपि द्रुतागतैः ।
 ऊचिवानेय हारिं प्रति क्रुधारब्धबोधनिधनः सुयोधनः ॥ ३२ ॥
 सौहृदेन जयिनश्चदृहि किं दैत्यबन्धन दधासि संघये ।
 तान्महाप्रहरणान् रणावनीसीन्नि सज्जय लसज्जयश्रियः ॥ ३३ ॥
 याच्यतेऽवनिलवोऽद्य धीधनैरोभिरूढदृढगूढमत्सरैः ।
 तत्र रोषितपदा हि मच्चमूदाहि सैन्यमतिमेलयन्ति ते ॥ ३४ ॥
 अद्य बान्धवमिषान्द्विपः कथं तान्महत्त्वमविरोपये पुनः ।
 मृत्युदानपरमङ्गसंगतं कः प्रवर्धयति रोगमात्मनः ॥ ३५ ॥
 एवमालपति कौरवे रवेः साम्यमिन्दुमपि लौक्यं नयन् ।
 भारतीममनदुल्लसद्भुजः क्रोधनः क्रमकटुं त्रिविक्रमः ॥ ३६ ॥
 ऐन्द्विरेव परमः सुहृन्मम त्यज्यते स्वमपि यत्कृते मया ।
 सान्द्रमैन्द्रमपि तस्य निष्फलं यस्य न स्फुरति तादृशः सुहृत् ॥ ३७ ॥
 सङ्गतोऽङ्गसुहृदां सुधा मुधेत्यादिशान्ति हृदयालवः सदा ।
 यं रसाद्रसयतां मनीषिणां न प्रियाधररसेऽपि हि स्पृहा ॥ ३८ ॥
 नो सुहृत्परिचयात्परं कचिर्तिकचिदस्त्यमृतमित्यहं ब्रुवे ।
 यन्निपानघटमानदृष्टयो दृष्टयो दधति निर्निमेषताम् ॥ ३९ ॥
 इत्थमिन्द्रसुतसौहृदादहं किं करोमि न विना चैतूक्तिभिः ।
 पूर्वकर्मवशागे शुभाशुभे नाटुकर्म कुरुते न कोविदः ॥ ४० ॥
 युष्मदर्थमयमर्थितो मया सधिरस्तु यदि धीर्युधीप्सिता ।
 भीमदोष्णि निहितैव तद्विषा कालरात्रिरिव सर्वदा गदा ॥ ४१ ॥
 अस्तु पाण्डुतनुजन्मनां पुनः को विरोधिषु भवत्सु मत्सरः ।
 मौलिदत्तचरणामु केसरी मक्षिकासु न कदापि कुप्यति ॥ ४२ ॥
 कोऽभवत्परिभवाय पाण्डवैः सैनिकव्यतिकरः करिष्यते ।
 बल्लगदेणगणवर्गस्त्रैवेण सैन्यमानयति केसरी कियत् ॥ ४३ ॥

१. 'निति' क. २. 'मिषाद्वि' र. ३. 'नायन' ख-ग. ४. 'स्वदुक्ति' ग.

५. 'वर्णे' र.

उत्तरार्धेनमौलिदीप्तरो मौलिजालमहोन्दयामरात् ।
 वा चमूरवदवगृभृता मोघदे म विनयी जयाय वः ॥ ४४ ॥
 वदयता निजभुजाभृता वृषद्वीणतनयवर्णभुभुजाम् ।
 तथा वगादिनि दर्प व्यमोषदेतकागुने मदपि दिग्मृतं तव ॥ ४५ ॥
 वग्न्यु हुतजनपुष्टगनिधिः साधुबन्धुवचनेषु शेषणः ।
 म भुवं स्वमिव दुर्धरिप्रपीः क्रोधनेन विधिना कटाक्षितः ॥ ४६ ॥
 यद्विदुः प्रवृत्तिनो विपर्यये मृत्युमीप्सि तदमत्यमेव ते ।
 आ मनुःप्रवृत्तिं हृष्ट साधुनां नाधुनावि मृडितेष्ट वयथाः ॥ ४७ ॥
 ते स्वया समधिरोपिता पदं किं महत्सममशामुनिष्ठवः ।
 उर्जनाममुगणालया स्तारोत्थीः क इव पाद्विं प्रहम् ॥ ४८ ॥
 किं च नीचगति वारि तन्पतेः धीरपत्यमधिगम्य तां जटः ।
 द्वागधो निगमिषुमहोत्ततेः कोपि शेषयन्तु बान्धवान्पदे ॥ ४९ ॥
 निर्मलोऽपि मलिनीमण्डलैरुत्तमो भनति वैरितां निजे ।
 भूमयोनिरिह भूमयेनमग्नानिदशितरमो निदर्शनम् ॥ ५० ॥
 अप्रणाशितकुलं न शास्यति श्रीः मह भुवममर्षेजं महः ।
 येन्युयुष्मपनपट्टमः शिखी सर्वनोऽपि निपिनं दहत्यहो ॥ ५१ ॥
 तन्मुखा दधति संधये धियं मादृशा इह भवादृशे मुहुः ।
 अतु वः सकलमप्यदः कुलं भीमदोर्विष्टविभोगिनी गदा ॥ ५२ ॥
 इत्युदात्तरभारतीभरे वैटभद्विपि तदा बभौ सभा ।
 कोपनः वपिशदीधितिमृतिर्याकटाक्षनयचुम्बिनेव सा ॥ ५३ ॥
 पुरकोपवपिशः परिज्वलन्वैरवप्रभुमुत्प्रभाकरः ।
 भूपरिभ्रमणनिर्भरो बभौ क्षीबगाण्डिव इवानुशुसिणिः ॥ ५४ ॥
 उरमाहृत तथा मुयोधनः क्रोधनः करतलन नादिना ।
 तदाशङ्कत तथा विभुः स्वयं भीमगेनगदयाथ भङ्गराम् ॥ ५५ ॥
 स्या भुनावधित कोपकण्टकमुद्यदद्गदसमुच्छलन्मणी ।
 दुःमहोष्मदहनस्पुल्लिङ्गकम्पूनिताविव मुयोधनानुजः ॥ ५६ ॥

कोपवानवतरः सरद्विपत्तं सरस्य पितरं पुरः सरन् ।

आदधे' किल दृशं भृशं कृपीयोनिरुत्खणकृपीटयोनिकाम् ॥ १७ ॥

विस्फुलिङ्गपटलीं मुञ्चाम्निमः कोपपिटरदराजितां क्षिपन् ।

इन्दुतो दहनवृक्षमङ्गलं संसदि व्यधित कर्णनन्दनः ॥ १८ ॥

इत्यलोक्यत कुतूहलोद्यसल्लोचनेन दनुनन्दनद्विपा ।

रोपरूक्षारवसंभ्रमभ्रमद्भूरिभूरमणरासमा समा ॥ १९ ॥

स्वग्रहार्यमथ कौरवाभ्रजं पाशपाणिमतिकोपिनं पुरः ।

प्रेक्ष्य सात्यकिनिवेदितं तदा दिव्यरूपमधित कुधा विभुः ॥ २० ॥

नैभिभागगतपद्मभूविभाभारमासुरनभाः समाचरैः ।

मस्तकोपगतकोपपावकज्वाल इत्यपमशङ्कि शङ्किभिः ॥ २१ ॥

हृद्विहारिहरहारहारिणा भीषणः फणभृतां गणेन सः ।

बाहुदण्डनिवहानहो बहूकुर्वता क्षणबहूकृतानपि ॥ २२ ॥

अस्त्रमुद्यसदभीशुभीषणं दोष्णि दोष्णि स दयौ नवं नवम् ।

मारिभिर्नवनवाभिरेकको हन्तुकाम इव वैरिणः क्षणात् ॥ २३ ॥

शूरकौरवचमूविमूलनस्फीतदुःसहमहःपुतानि च ।

वृष्णिपार्थनिवहान्मुहुर्मुखादक्षिपत्सहचराशुशुक्षणीन् ॥ २४ ॥

व्यात्तवक्रपटुकण्ठकन्दरस्पष्टदृष्टजठरत्रिविष्टपम् ।

तं निरीक्ष्य भयभीतचक्षुषः कौरवा विधुरमारवं व्यधुः ॥ २५ ॥

द्रोणभीष्मविदुरर्षिसनैरेव हर्षिभिरमौ निरीक्षित ।

द्रागमर्षशमनाय नाकिभिर्नाकिनायकमुखैरिति न्युतः ॥ २६ ॥

उद्गतम्वदुदराद्विरघ्नस्तत्पुता च वचमामधीधरो ।

तत्प्रसादलवकोविदाकृतिर्वेत्तु वास्तवमपि स्तवं क ते ॥ २७ ॥

गर्भितप्रिभुवनोऽपि वा यथा नाथ सवमसि नो मनोऽणुषु ।

त्वं प्रसीदमि तथैव चेद्वचो गोचरीभवामि तन्मुदा नुमः ॥ २८ ॥

१. 'धेन्विजदश' ग. २. 'मुम्नाप्रत' ख. ३. 'नुज' क. ४. 'मालभाग' ख-ग. ५.

'ग्याज्यप्रथमशङ्ख' ख-ग. ६. 'नाकिभिः' ख. ७. 'कोविदा कते वेत्तु' क, 'कोविदा
कते विदा' ख. ८. 'स्तवं वृत्त' क, 'स्तवं वृत्त' ख.

रोचते परकृताप्यहो सतां न स्तुतिः स्वमिह नौति कः स्वयम् ।
 शेमुषीं स्वययिष्टपत्रयस्वसाक्षर्यमिति नः प्रयच्छसि ॥ ६९ ॥
 किं तव स्ववगिरा प्रसीद नः श्रीतडिज्वलदभक्तिवत्सल ।
 मुधनु कुधमिमां भवान्भवामोगदुःखसुखतारतुन्दिलः ॥ ७० ॥
 कौरवेष्पकरोषि बाणदोःतण्डितण्डनकुठार किं रुपा ।
 वर्ज्यसे मुधि य एव भालदृष्टभाललिपिना विनाकिना ॥ ७१ ॥
 ज्वालयन्हुतभुगेकमालयं पत्तनस्य परितोऽपि भीतिदः ।
 एषु कुप्यसि भृशं वयं भयं मन्महे हृदि मदेश मा कुपः ॥ ७२ ॥
 एवमाशु गमितः शमं सुरैर्वज्रभृत्प्रभृतिभिः सुमक्तिभिः ।
 द्रोणभीष्मविदुरानिनो ययौ संसदः स दनुस्सुनसूदनः ॥ ७३ ॥
 पृथामथामञ्ज्य हरिः पुरस्य बहिर्गतः प्रोगुपह्य कर्णम् ।
 तदप्रतस्तज्जनिर्किंबदन्तीगुवाच दन्ती दनुजद्रुमाणाम् ॥ ७४ ॥
 अथ स्वमन्मप्रयया पृथायाः कौमार्यसुनुर्निनगाद फटी ।
 धिष्मां मयैवेदमकारि दुःखममानता तेषु सहोदरेषु ॥ ७५ ॥
 धिष्मां मया सापि तदा बधूटी दृष्टानिदृष्टेन कदर्प्यमाना ।
 धिष्मां मया तान्परिदृष्ट्य बन्धून्बन्धुकृतास्तत्परिपन्थिनोऽपि ॥ ७६ ॥
 इत्यनुस्तरणकदमलवर्ण कर्णमर्णवशयोऽनुशयातम् ।
 आन्तरश्चिनगतीगतगद्गावीनिचारुभिरुवाच वनोभिः ॥ ७७ ॥
 कर्ण मा स्वमपवर्णय धृत्तं बन्धुवर्गमधुनापि भज स्वम् ।
 राज्यभानमिह धर्मनमुख्यास्त्वा नमन्तु तव कोऽपि न मन्तुः ॥ ७८ ॥
 अग्रनं विभुमवाप्य भवन्तं दुर्जयेषु सन्तु तेषु विपत्तैः ।
 वीर जीवदत्तिलात्मतनूना प्रीतिमेतु जननी तव कुन्ती ॥ ७९ ॥
 परस्परोन्मूलनमूलसंधा बन्धास्त्रिवर्ने स्वयि काष्ठगुने च ।
 अविग्रहं वीर सहस्रदृष्टेः सहस्रभासा सह भैक्ष्यमस्तु ॥ ८० ॥
 इति वदति रिपौ दितेः सुतानां गिरमथिनोत्तसदक्षमद्भराजः ।
 कथय कथमिवाश्रये सगर्भानहमधुना प्रधनावतारकालं ॥ ८१ ॥

तैः साधैर्विज्ञातमिति विज्ञेयम् ।

साधैर्विज्ञातमिति विज्ञेयम् ।

साधैर्विज्ञातमिति विज्ञेयम् ।

न मुखाः स्फुटं मे दृश्यं स्थितम् ॥ ८२ ॥

दुर्गोत्तमादिति विज्ञेयम् ।

साधैर्विज्ञातमिति विज्ञेयम् ।

साधैर्विज्ञातमिति विज्ञेयम् ।

मित्रं ज्ञातमिति विज्ञेयम् ॥ ८३ ॥

साधैर्विज्ञातमिति विज्ञेयम् ।

जगत्पतिं जगत्पतेः श्रीमद्भागवतम् ॥ ८४ ॥

गुणे दुर्गोत्तमं श्रीमद्भागवतम् ।

एतः कः कस्य मनःशान्तदुर्गोत्तमं श्रीमद्भागवतम् ॥ ८५ ॥

इति कृतगिरमद्भाषाश्रीमद्भागवतम् ।

शुचिरुचिरचरित्रं श्रीमद्भागवतम् ।

दुर्गोत्तमं गत्वा कार्यामाम् ।

ज्ञानममहन्तमप्राप्तमिति विज्ञेयम् ॥ ८६ ॥

इति श्रीमद्भागवतम् ।

साधैर्विज्ञातमिति विज्ञेयम् ।

उक्तम् ।

धर्मवृत्तिद्वेषिहृतिप्रतिष्ठितावतामसमासनुद्धवश्च ।

शमासृते विभ्रमवाविवेश यः स पानु पानु पानु पानु पानु ।

कृती कुरुतेत्रममाय विष्णुना स्वयं प्रयाण यः कृताभिपश्यन् ।

परोपरोधाद्विरुद्धवानथो रथं पृथानं ग्राहवापुष्टम् ।

वृकोदराद्या महमा मनस्येन महोदगन्त पानुवात्रे नृपम् ।

सुहृत्स्तिनो हस्तमिवामुद्धूणाच्छिद्रानदान रणकारदं रदा ॥ ८७ ॥

विराटपाण्ड्यदुपदादयो नृपागमेन्वदुर्ध्वरिरात्रिभिर्भुजैः ।
 विरोधनीयानिनीवधकुशाधिरोपितभूविहंरिबोरकटाः ॥ ४ ॥
 निनां निगां वीतिमित्र सुबाहिनीनां मित्रिणी दिगुमोमकोमलाम् ।
 दिनस्य वेतुप्रचलाघटशृङ्गाशतुर्बलाद्वा भुमशालिनोऽमित्रन् ॥ ५ ॥
 शिपिलुतिः समदभयुर्गः सुंरः पुरश्चरोऽर्क्षि सुदर्शनायुधः ।
 द्विपक्षपथानमयो महस्यधूममहस्य गतो नु विण्डनाम् ॥ ६ ॥
 तनोतु धेनव गुणं वनेष्वयः परीषदादेन च गीरयेण च ।
 ययो यदमेमरतां मवाटवोऽर्क्षो समद्यक्रममुन्दरेतशान् ॥ ७ ॥
 मित्रे प्रतापरिव वृष्टगे रवं स्यकुल्यहर्षादिव संसृष्टे मिथौ ।
 मयादिवाप्रत्यभि राहुयोदिनीपुगे गते दक्षिणशामयक्षयोः ॥ ८ ॥
 अदक्षिणस्त्रां रथनोऽथ नावतल्लोर्ध्वं श्याममवेदय विष्णुना ।
 अवादि शङ्खश्च सुमङ्गलोत्सवदक्षात्रि रूतेन रथश्च भूषतेः ॥ ९ ॥
 तैदा सु संपूजितहर्षितद्विममनोत्तयेदप्रयनादवीतिभिः ।
 प्रतिध्वनत्स्सन्दनचन्द्रोदरो दधौ यथार्थमभिषां श्रयीतनुः ॥ १० ॥
 षट्ः प्रयागे षट्हस्य निम्यनः प्रविश्य कर्णद्वितयेषु दोन्मनाम् ।
 स निर्मगाम द्विगुणोदयः क्षणान्तरकामार्गे मदशब्दवैतवः ॥ ११ ॥
 घृतेभक्तुमस्तनयुष्मविधमा चमूर्धमस्तन्दनचक्रकुण्डला ।
 चचाल भूषं परितोऽनुरागिणी प्रियेव पारिल्लवर्गान्निचोचना ॥ १२ ॥
 विलुप्तविधावयवा मुनागैः स्थितैरपल्लवपुराष्टपङ्क्तिषु ।
 नृपावरोकादनिमेषतां भृशं भजद्भिरधानि नभश्चरिव ॥ १३ ॥
 समुत्पन्नद्विः स्त्रालिनेर्महांसयोर्मुहुर्महामीधक्भूकरोभिर्जनैः ।
 अरात्रि लामैः सुकृतोऽञ्जले नृपे नियर्षैरामरनार्मरिव ॥ १४ ॥
 ययो प्रतोलीपपसकटाकुलः क्रमेण वप्रस्य बहिर्वेदेष्वयः ।
 महासरः पूर इवानिपूरणक्षनस्य सेनोर्बहुबाह्यमिस्तृतिः ॥ १५ ॥
 पुरोऽपि पश्चादपि विस्तृताकृतिर्मिताल्यता गोपुरमध्यवर्त्मनि ।
 विनिःसरन्ती रिपुर्नावितापहा चमूरिवं शक्तिरिव व्यराजत ॥ १६ ॥

शमीव तत्त्वं परमं तमुद्वहन्त्युविष्ठिरं धर्ममयं चमूचयः ।
 अखण्डयन्पुस्तखण्डशाखिनां शिखाग्रमप्येष शनैः शनैर्ययौ ॥
 उदित्वैरैप्रगिरिप्रतोलिकाशुहाशतेभ्यो गुरुवाहिनीगणैः ।
 अपूरि दूरादपि पूरविस्तृतैः स भूरिभिर्भूविभुसैस्त्यसागरः ॥ १८ ॥
 गतेऽस्तिमार्गान्नृपतावियं वियोगिनीव शून्यत्वमवाप किञ्चन ।
 तदात्तवप्रावतरद्विलोककप्रजामिषश्रंसिशिरोङ्गुका पुरी ॥ १९ ॥
 समुल्ललङ्घे निगमः कियानिति प्रतिस्रणं ध्यानपरश्च भूमरः ।
 विलोचने वक्रितकन्धरं पुरीं प्रति प्रतेने च शनैश्चाल च ॥ २० ॥
 मियोऽपि त्रिम्बद्विगुणां रदद्वयीं मणिप्रणद्धां दधतो महोन्नताम् ।
 सुरासुरैरक्षुभिते बलाम्बुधौ विलेसुरैरावतवन्मतङ्गजाः ॥ २१ ॥
 विपाणितां गान्धिरिद्रिभेदिनां बले चले तत्रसुराशु दिग्गजाः ।
 भुजङ्गराजैकककीलमौलिगस्ततो विलोलः क्षितिगोलकोऽभवत् ॥ २२ ॥
 अवाप्य सेकं करिणां मदोदकैर्मरुत्तरङ्गानपि कर्णवीजनैः ।
 सुयोधनकूरचरित्रमूर्छिताचिराद्धरा किञ्चिदचालयद्वपुः ॥ २३ ॥
 मृतो मृतोऽसाविति भाषुके जने गृहीतमात्मानमपायुधः सुधीः ।
 गजेन शुण्डाङ्गुलिपर्वचर्वणादमूमुचत्कोऽपि चमूचमत्कृतः ॥ २४ ॥
 समेत्य पश्चान्निभृतं धृतकुधा गजेन विस्तीर्णकरेण संधृतान् ।
 तदात्वकश्चक्षुरिकाग्रधारया विवर्ध्य बालान्दुतमचलुटत्परः ॥ २५ ॥
 महाबलः कोऽपि करं करेणुना धृतं करेणात्मकरादमोचयत् ।
 स तेन गाढग्रहतो धृते करे वराक एवैककरः करोतु किम् ॥ २६ ॥
 समेतमासन्नमिभं विभीः परः पुरो बलन्दक्षिणगात्रलीलया ।
 पटेन शुण्डां परिमृज्य संभ्रमन्नविभ्रमत्पेचकसीद्धि जाद्विक ॥ २७ ॥
 न यावदुर्वी करिभारमहुरा प्रयाति दर्वीकरमन्दिरोदरम् ।
 खुरक्षतोद्भूतरजलया लघुं वित्तेनिरे तावदमूं चमूहयाः ॥ २८ ॥
 स्थली पयोधिर्नलधिर्धुमंधरा भविष्यतीति त्रिदिवेऽप्यभूत्कथा ।
 स्फुरत्तुरङ्गप्रकरक्रमाहतिक्ष्णोच्छलद्गूलिमरावलोकनः ॥ २९ ॥

हरिः परिस्पृधिनि वर्धितोद्यमसुरंगमे भावति वेगदुर्धरः ।
 अहृष्टमूर्ध्वं पुरुषं परः परो व्यलङ्घतापीडितमेव फालया ॥ ३० ॥
 परो हरिः कूपमपद्रुतं तृणैरलङ्घ्यमुलङ्घ्य विशालफालया ।
 व्यथां न लेभे कशयापि ताडितो हृदि सुवन्धैर्व्यगुणं तुरङ्गिणः ॥ ३१ ॥
 उदधितककमलीलया त्रिभिः पदैस्तथा कोऽपि हतो गतिं व्यधात् ।
 यथामवधेतसि विप्रकारिणामपि क्षणं विप्रकृतौ चमत्कृतिः ॥ ३२ ॥
 समं मया भावय यूयमित्यहो भृशं दृशः कौतुकिनां विलोकिनाम् ।
 विलुप्य पश्चात्पदभूतधूलिभिर्हरिः परोऽधावत वातनित्वरः ॥ ३३ ॥
 हरिर्निषिद्धोऽप्यपराधतर्जितस्त्वरामगुञ्जत हि यः स तस्मिन्वान् ।
 प्रेषातिनः पादकरान्तरस्फुरत्पदस्य पीडां निमसादिनोऽदधत् ॥ ३४ ॥
 विवर्धितस्पर्धमहो महोनिधी समं चलन्ती त्वरया परो हरी ।
 पताकिनीलोदृशो दृशोर्भृशं समानतामापतुरग्रतो गतौ ॥ ३५ ॥
 मितेऽपि वेगादितरे तुरंगमे न कोऽपि तस्याज रथं स्वयं हयः ।
 निजं तनुच्छादयमवेक्ष्य च क्षितौ निशम्य पादध्वनितं च दुर्धरः ॥ ३६ ॥
 हयाद्रिकुट्टालशतशतस्थलोच्छलद्रजः पूर्णनतेषु वर्त्मसु ।
 अलब्धनेमिस्तलना मनागपि प्रसस्तुरभ्रान्ततुरगमं रथाः ॥ ३७ ॥
 रथाङ्गरेतानिवहैर्महीं रथा विभूषयन्तो नवहारहारिभिः ।
 दिशा दिशान्तस्त्रिलोकानिव ध्वजाघैः किलातन्वन कामचारिताम् ॥ ३८ ॥
 क्षुरप्रबाणेन विभिद्य दूरतः पतन्ति पक्षानि फलानि भूरुहाम् ।
 अधोगतः कोऽपि रथाध्वेगतो रथी करेणैव सहेलमग्रहीन् ॥ ३९ ॥
 परो रथं सारथिरन्यसारथ्येकिणाय संतर्ज्यं पुरीणवाग्निनः ।
 जवेन योक्त्रे लुटितेऽपि धीधनोऽधिरुद्र वंशाक्षितरामदुद्रुषन् ॥ ४० ॥
 ध्युतेऽपि चक्रे विरमेक्यस्ततस्तदसुतार्थं करेण धारयन् ।
 मरुत्स्वराद्विरवरयन्त्ये हयाशिणाय यन्तापरसारथिं परः ॥ ४१ ॥
 महाबलः कथन सारथिः पथि स्थितेषु विभेषु निजेषु वाग्निषु ।
 जवेन यान्तं प्रतिवादिनो रथं करेण धूर्त्वेव हठाद्विधिषन् ॥ ४२ ॥

सूरिर्भूरिभिरेत्य तत्पुरवरैः संमान्य मान्यः सतां
प्रीतिश्रीरसमावितैर्निजसमावर्तौ वभापे द्विजैः ॥ २० ॥

गौरेका पतिता कथंचन मृता श्रीब्रह्मशालान्तरे

न म्लेच्छाः प्रविशन्ति तत्र न मृतं कर्षन्ति विप्राः पशुम्

धर्माधार कृपाधुरीण तरसा तस्मान्महाकश्मल-

दस्मादन्यपुरप्रवेशकलयैवोत्कर्षतः कर्षं तत् ॥ २१ ॥

मन्त्राकृष्टविशिष्टचेटकचयत्राताप देहं त्यज-

न्स्वामी सोऽन्यपुरप्रवेशकमय ध्यानं दधौ शुद्धधीः ।

सा गौरुच्छसिता ततो जिनमतस्यापि प्रेक्ष्योन्नतिं

तस्माद्ब्रह्मगृहाद्बहिर्निरगमदुःखं द्विजानां हृदः ॥ २२ ॥

स्वस्थानस्थापितात्मा तदनु मुनिरसावुत्सवे न द्विजेन्द्रै-

रानिन्ये ब्रह्मशालामय च पृथुमदैर्वायटादित्यदेवम् ।

हैमं यज्ञोपवीतं तदिह सह महास्थानवृन्देन दत्त्वा

जैनोऽपि ब्रह्ममुख्यस्त्वमसि शमनिधेऽस्माकमेवं जगे च ॥ २३ ॥

जलद इव तडित्वान्मेरुशृङ्गाससेतु-

र्जलधिरिव करीवाबद्धकैल्याणकक्षः ।

ध्वनिभरमृतदिक्को लब्धनिष्कोपवीत-

सादनु मुनिरकार्पीद्धर्मकर्मोपदेशम् ॥ २४ ॥

पदपदमुदगायन्गायनस्तोमनृत्य-

स्रष्टपटलकजरूपद्वन्द्विबृन्दोद्भवेन ।

मुदितजनमुदश्चु स्निग्धसान्द्रेण सूरिः

स्वमतमय पथागात्रागुरन्येऽप्यधीकः ॥ २५ ॥

यतीन्द्रस्तस्यापोल्लसदसमशक्तेः परपुर-

प्रवेशावेशार्थिः परमतमनुरर्कर्मगमन् ।

अमुक्तस्याहोऽपि धसनमुमगस्यापि यदसा-

वनेकस्याप्येकः सममयमेवान्तरनिशत् ॥ २६ ॥

अवाप्य दैन्यं खलु सैन्यभारतधिराक्षिरस्ता फणिकूर्मसूकरैः ।
 महीयसां मूर्ध्नि मही मही-गं समारोहं ध्रुवतो रजस्ततेः ॥ १६ ॥
 तटेषु खातेषु तुरङ्गरङ्गणेषु, तेषु रजश्चयेषु च ।
 स्फुटीभवन्मूलविवृद्धमौलयो गणः, गिरीणां त्रिगुणोन्नता बभूवुः ॥ १७ ॥
 बलाभिपद्मादधिकाधिकोत्थितै रजोभिरुच्चैर्दिवि सान्द्रतां गतैः ।
 रयेरवष्टब्धपुराम्पुरंगमाधिरं महीचारमुखं सिपेविरे ॥ १८ ॥
 प्रपूरितानां परितो बलोद्धतै रजोभिरास्कन्धतलं महीरुहाम् ।
 समुन्नतानामपि पाणिनीलया फलान्यगृह्णादपि वामनो जनः ॥ १९ ॥
 निधेः कृतं कापि न जायतेऽन्यथा तथा हि शून्यं गतगापि रेणुभिः ।
 विभाकरीवासरत्नगर्भया न किं भुवाभूयत रत्नगर्भया ॥ २० ॥
 इलाबले पङ्क्तिनां प्रपेतुषि प्रभितकुम्भीन्द्रमदाम्भसां भूरैः ।
 अधारयद्दृष्टिनिवृत्तनीरदप्रभां नभोऽन्तः प्रथमोत्थितं रजः ॥ २१ ॥
 नभःसरिस्केतनभासुरे शिरःसुवर्णकुम्भायितभानुमण्डले ।
 सुखं लसन्ती पृतनेह जहमे नृपस्य घासीव रजस्वराजत ॥ २२ ॥
 रथं नयन्वैर्तमि राजवानिनं भुजिष्यभगास्यपुटं शनैः शनैः ।
 जगाद यन्ता कुतुकस्तृशा दशा निरूपयन्तं नृपतिं पनाकिनीम् ॥ २३ ॥
 अभीश पश्यात्र हयेऽनुपातिनी द्रुतं भिया वक्रितकन्धरा बभूवुः ।
 व्यधाद्विलोचं नयनं तथा यथा स्थितो ह्रियेशायमभूत्समीपगः ॥ २४ ॥
 अयं मयस्मानुयतः स्वयं घनं निशम्य कोषाद्बले गृगद्विषः ।
 निरीक्ष्य तद्धानं बभूवुवद्वयं प्रतीभकुम्भभ्रमनो भियात्रसत् ॥ २५ ॥
 तरोस्तलेऽसौ विद्या निषेदिवाणुस्य बाबा प्रथमं समुत्थितः ।
 तमप्यनालोच्य सत्तायमप्रनोऽश्रसत्तिरीदयागतमुन्मदं गजम् ॥ २६ ॥
 न हत्यया हन्त कदापि गृह्यते क्री परं पापशिक्षा निपादिनाम् ।
 इति प्रलापेषु जनस्य कुम्भिना व्यभोवि नारीयमनेन सौदिना ॥ २७ ॥
 पुरो मुखस्य भ्रमयशिशलां तरोः प्रबोषयन्कोऽपि गनं कुतूहली ।
 उदस्तहस्तं परिषदय यात्यसां चतुः पदाम्प्यन्तरवर्त्मना मुहुः ॥ २८ ॥

विलक्ष्य लक्ष्मी त्वरया रयोद्ययं गतोऽप्रतोऽस्तीत्ययमुद्धरो मदात् ।
 पुरः करित्रासवलन्मयद्वयः सहाससां राविणमीक्षितो बलेः ॥ ६९ ॥
 अवेश्य मार्गं शकटातिसङ्कटं रथी पथीह स्पुटे प्रयात्ययम् ।
 परिस्फुरच्चक्रविलोलवह्निभा मुहुः परिप्लवङ्गसुराभिलाषुकः ॥ ७० ॥
 अयं दयीयः पदवीगतामिभीमिमभ्रमात्तूर्णमुपेत्य कोपनः ।
 अमुं विनिश्चित्य ततः स्पृशत्यहो मुहुर्महेभलतहसालीलया ॥ ७१ ॥
 अयासजन्मा जननीवधादसी ततः कृतोर्ध्वहुपारवाहकः ।
 शुभा गराधो निजपूर्वपशकौ निरीक्ष्य तुल्यध्वनि रीति वेषरः ॥ ७२ ॥
 इति प्रसत्तिप्रसरार्द्रया चमूं दशाभिषिद्यसिच धर्मनन्दनः ।
 पदे पदे संमिश्रितैः कुन्तुहल्यादात्रोकि लोकेः शनधापि वीक्षितः ॥ ७३ ॥
 द्विपेन्द्रदानोदकनिर्झरच्छटाभिषेकमान्द्रोभयपशधान्यया ।
 अचल्यत ग्रामनटेषु सेनया निरन्तरक्षेत्रनिमङ्कटे पति ॥ ७४ ॥
 अमी महान्तः किरयो बृहत्तराः शृगालाभेते प्रमथेन रक्षितुम् ।
 अहो क. दाया इति भीतविमिनेर्गजाभ्रमालोच्य नव प्रगोषकेः ॥ ७५ ॥
 अपि त्रिधा भूमिरभूतिगजत्रा विद्योक्तप्रशातिषु गोपचायिकाः ।
 स्वकामकेन्द्रीविशदाय वेशवो न शशनाय स्पृहयाबभूव किम् ॥ ७६ ॥
 इदं हिमेवत्किमिति त्रिधा नया शिशो मुहुः पृच्छन् दन्तिवामिकम् ।
 कृतोऽंशमूल्याकृत्तिः कित्वाविदन्ददौ भरह्यमटिकोऽपि नोत्तरम् ७७ ॥
 इतीदयमागः शनहीतुकुलोत्तमद्विधोषनेर्मांसनिशामिभिर्भने. ।
 चमूचय काननभृषु भूषणी बभूव विस्मयमतीदृशया ॥ ७८ ॥
 पुरः शिशूना मल्लप्रभिनां कविमित्रः परिभ्रम्य तूर्णं पश्यमान् ।
 तदङ्गनानां कटकीनिर्नीचानामपुत्रिगीना हृदि शल्यनामकात् ॥ ७९ ॥
 मुसं गतायाः शयनं सुष्ठुभया रिपव्य मित्राः स्वनन् स्वनया ।
 मत्तेन्दरावच्छ मुहुर्भयमेहेमंश जामुख्यन् न मानुरन्तिके ॥ ८० ॥
 कठं कुर्यात्तमना मुहुर्मेघं निनाय च न रवणाविरोधम् ।
 मयन्तु निम्नय मुहुर्मेघं कुरु किमेवमप्येवमनेभिजयतो ॥ ८१ ॥

हयोद्ययोद्भूतरजःपरम्पराविलुप्तवैषम्यमुखाधिरोहणाः ।

पथि प्रधीयःस्पललीलया रयाद्वलाचलीभिर्गिरयो ललद्विरे ॥ ८२ ॥

विलङ्घ्य कुल्याममुकां पुरेऽमुके क्रमेण गन्तव्यमिति श्रुते पथि ।

पुरः पुराण्येव बलैर्मिदध्विरे न सिन्धवो धूलिततिस्थलीकृताः ॥ ८३ ॥

पुरामुपान्तेषु तुरंगमक्रमप्रपातसातेषु नितातसंपदः ।

चमूचरैश्चलया लुल्लोकिरे दृशा रजोदर्शननिर्विशेषया ॥ ८४ ॥

पुरः प्रिया सैन्यलसदृशा रसाद्युवा निपादी सकटाक्षमीक्षितः ।

व्यधात्परीरम्भमिमेन्द्रकुम्भयोः सतद्रताक्षः पुलकान्यधत्त सा ॥ ८५ ॥

युवा तुरङ्गी लसदङ्गचङ्किमा तुरङ्गमं चारुगतानि कारयन् ।

पुरः पुरङ्गीभिरदांसी सस्पृहं परस्परेर्ष्याकलुपेण चेतसा ॥ ८६ ॥

उदारशृङ्गारशृङ्गां पदे पदे विलोकिनीनां पुरयोपितां पुरः ।

समुज्जतोपाङ्गविनम्रलोचनो मिथः स्खलन्मन्दपदं यथा जनः ॥ ८७ ॥

इति ग्रामारण्यसितिधरसरित्पत्तनतनी-

विटङ्गुघ्र प्रस्थानैः कतिभिरपि धर्मस्य तनयः ।

म्वयं स्थाने स्थाने मिलदुतुलवीरोमकटक-

कुरुक्षेत्रोपान्ते द्रुहिणदुहितुस्त्रीरमगमत् ॥ ८८ ॥

इति श्रीभिनदत्तातुरित्तिष्ठपण्डितधीमदमरचन्द्रविरचिते धीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये
वीराङ्गे उद्योगपर्वणि प्रयाणवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।

चतुर्थः सर्गः ।

अमृतवृष्टिरिवाननि दृष्टिदा जगति यस्य पुराणपरम्परा ।

भवद्वार्तिभिदे जलदद्युतिर्न किमिवान्मु स सत्यवतीमुतः ॥ १ ॥

लसदनेकपयोपबलमभा वैदुलपप्ररया द्युवाहभृन् ।

अथ चमूः सितिपस्य सरस्वतीमनुससार निवासनिधित्तया ॥ २ ॥

गतिजितः पवनो निजकिङ्करीकृत इवाम्बुद्वजाम्बुजगन्धभृन् ।

अभिचमू महितः सैरिता तथा सुकृतनन्दनमरुद्वजवेमणे ॥ ३ ॥

अथ विजित्य तनूषु चमूभृतां सपदि घर्मेनवारिलवन्नम् ।

प्रसृमरः पवनः स्म सरस्वतीजलकणप्रसरं प्रतिष्ठति ॥ ४ ॥

नलिनरेणुलवैः कनकद्युतिः स्रमरसौरभपट्पदगीतिभाक् ।

मधुरशीतगुणाम्बुकणैः सरिन्मरुदभूद्वयितो बलयोपिताम् ॥ ५ ॥

अपि सरित्परिरम्भभवं नवोदकलवं परिरम्य समीरणम् ।

अजनि मीलितदृग्यदियं चमूस्तदबला खलु कामितकामिनी ॥ ६ ॥

सृदुसमीरविलासविकम्पिनीं कुसुमसात्विकवारिकणैर्वृताम् ।

अमजदाशु रसेन सरस्वतीतटवनीमवनीशचमूचयः ॥ ७ ॥

जलनिधौ निहितो वडवानलः पविर्मचिक्षिपदेव मदाय नः ।

इति विरञ्चिसुतां परितो बलच्छलकुलाद्रिकुलानि मिपेविरे ॥ ८ ॥

अविदितोद्धृतिरोपणकं नृपैः कथमपि द्युपथेन क्लिगनम् ।

समवलोक्य यथाक्रमरोपितं कुतुकिभिः स्थलमण्डलमग्रतः ॥ ९ ॥

सुकृतसूनुनिकेतचलद्भुजाश्चभुजाकथितेष्विव वेश्मसु ।

विनिहितेषु यथाक्रममक्रमान्निजनिजेषु ययुर्नगनीभुज ॥ १० ॥

कमपि सारधिरात्मनृपालयं पथिषु पृच्छति यावदविभ्रम ।

निजगृहाङ्गणमेव रथो हयै मपदि नावदनायि गतभ्रम ॥ ११ ॥

गजतुरङ्गनरश्चयपीठिकावलम्बितभुज स्थलमनया ।

रुरुचिरे परितो नृपमेविनाः मुरगृहा इव दिग्भिनयश्रियाम् ॥ १२ ॥

शिरसि ताडकृतोऽपि निपाद्दिन ममशिरोपयति स्म यथा नमन ।

इह तथैव रयाद्रुदतीतरत्करिपतिर्महता गरित नुमः ॥ १३ ॥

स्फुस्तिमाप सपत्न्ययतो हयः पथि यथा न निरम्भमनया ।

सहजसौम्यभृतो हि पराक्रमे सति महामि वहन्ति मनम्बिन ॥ १४ ॥

स्तिरपदा निजसारधिसंज्ञया रथिनि पार्श्वगते रथवाजिन ।

बहुमहीगमनेऽप्यसिदस्ता प्रथमयुक्तमिव स्वमबोधिषु ॥ १५ ॥

सैमधिरोहति पञ्चभरे यथा रथभरं रथणा विधुर ज्यधु ।

अवनरत्यपि हन्ते तथैव ते क मतिरूपगुणस्त गन्धनिना ॥ १६ ॥

पुलकिभिर्मुकुलायितलोचना सरभसं कुचमूलमिलद्भुजैः ।
 गलदिलम्बिबुचद्वितया हयाप्रियतमैरुदतारि वन प्रिया ॥ १७ ॥
 क्षितिस्मृष्टान सत्यमसौ शुषि तदिह तत्र सतामुनिता हतिः ।
 इति विचार्य भट्टेर्न गृणादयो वनधिरे निधुराक्षपलायिनः ॥ १८ ॥
 पटमयानि विनय निवेदनान्यभिपतञ्जनसत्कृतितत्पराः ।
 सरुचिरे वणिजो गणिका इवोत्तरलकङ्कणकुण्डलसद्बुधः ॥ १९ ॥
 कणमलेन्धनवद्विभिष्टुतया परिजने निमित्तेऽपि गतेऽभिनः ।
 वसनवेदमगु संमदमद्भुतं क्षणमधुः पतयो दयितासखाः ॥ २० ॥
 पतितसैन्यरमःपटलं पट्टं भवति यावदुदात्तदिवाकरम् ।
 सपदि तावदिदं विहितं बह्दितमदानसधूमचयैर्वियत् ॥ २१ ॥
 विधिमुताम्भसि सस्फुरलं मलं दलपितुं बहिरेव चमूचराः ।
 शुमचुरान्तरमप्यहह स्थाधिकदमेव हि सुप्रभुसेवनम् ॥ २२ ॥
 शुमधुरं शिशिरं रसयन्ययो जननयो मनसा समचिन्तयत् ।
 सरिणि वारिधिवज्जलभूरितां कलशयोनिवदात्मनि शक्तिताम् ॥ २३ ॥
 तरलहस्तमहालहरीमरोष्ठलितशीकररुद्धनभा ध्वनत् ।
 तनुरुचैव तमामि सुमन्धुनीमभिसमार गजप्रजशरिधिः ॥ २४ ॥
 प्रतिशरीरभृतः कति नो वनद्विपकपोलकपैर्मदगन्धिताः ।
 ध्रुतसरिलहरीध्वनितः क्रुधा मदकलः करटी विभिदे तटीः ॥ २५ ॥
 पथिमत्तेदवशोऽपि करी तरुं महतवान्वनदन्तिमदक्रुधा ।
 अहह साहसिकस्य शिरस्यतः कुसुमवृष्टिरमुष्य दिवोऽपतत् ॥ २६ ॥
 दलितमौक्तिककान्तिनि सैकते करिकुलस्य मभौ पदपद्धतिः ।
 सुकृतयुजुषशःसमतापिनी शशिषट्पानुगृतेव सरस्वती ॥ २७ ॥
 करिषट्पामवलोक्य घनध्रमाद्भ्यभृतेरयथा गतिनिर्मितैः ।
 सुकृतसूनुयशोमलपल्लवं वियदभानि सरिद्वरटावरैः ॥ २८ ॥
 विधिगुरम्भसि भूधरद्विष्मकाः स्फुरितपक्षतया हरिभीरवः ।
 प्रचलवर्णदलद्विपमण्डलच्छलभृतो विगलन्मदनिर्झराः ॥ २९ ॥

स्फुटतरामकरः परितोऽम्भसि मुडितवानुदमज्जदथ द्विपः ।
 धुतमुखः कृतचीत्कृतिरभ्युजध्रमपतन्मधुपाकुलपुष्करः ॥ १० ॥
 उदयदान्तरशीत्यगुणौ परस्परभवत्परिरम्भविनृम्भणैः ।
 वरसरित्करिणौ पतितः परां मुमुचतुः परितापपरम्पराम् ॥ ११ ॥
 मधुपगीतगुणानि जलस्य यज्जलरुहाणि जहार महागजः ।
 तदिदमप्यहरन्मुहुरुर्मिभिर्मदममुप्य विमृत्परसीरमम् ॥ १२ ॥
 तिमिविलोलदृशः सरितो मदैर्मृगमदैरिव पत्रलताततिम् ।
 विरुदकुम्भयुगप्रतिविम्बनस्तनतदीपु तनान मतङ्गनः ॥ १३ ॥
 उदितमुद्गदवृन्दभृशस्विदं बहु विलस्य नदीं नलिनाननाम् ।
 पुनरुदित्वरदानवशैर्गृतः सहचरैरलिभिर्निरगादिभः ॥ १४ ॥
 गजगणे गतवत्यथ तत्क्षणादभिगताम् कुतोऽपि सङ्गीप्तिव ।
 अकथयद्वरताम् नदी मदाविलज्जालिरनैरिव सध्रमान् ॥ १५ ॥
 तरुतलेषु निषेण्णमणौ पथो गमनगिप्तमशक्तमिनो गता ।
 जनमयास्य विनिश्चमदानने द्विरदराजिरवप्यन मादिभि ॥ १६ ॥
 कुमुदमंथयदृष्टमधुच्छटागुरभिरुष्टनिविष्टपदद्विभि ।
 कुयूतैरिव मुक्तकुयैरिव द्रुमवनेषु नदा ररागवन् ॥ १७ ॥
 नै दृष्टमहन्तितो नलवणेन तलममुप्य भोगोदित मूढगैः ।
 मज्जवैरिव मुक्तमदाभ्युभिर्गुशमिभैः सममिधि तरुणयः ॥ १८ ॥
 मुननिमीलितदम्बसनाशिनामिडितवानुविगूणिनप्रहम् ।
 पदमन्यन्त शान्तिषु योगिपरकरिभिराहवविग्ननिरादौ ॥ १९ ॥
 क्षुब्धमप्यगमं परिचारकाः कथं नै कथं नै नै नै नै ।
 विदधन् परितः परिचारकं ननु य इति नै नै नै नै नै ॥ २० ॥
 मज्जवैरिव मुक्तमदाभ्युभिर्गुशमिभैः सममिधि तरुणयः ।
 मुननिमीलितदम्बसनाशिनामिडितवानुविगूणिनप्रहम् ॥ २१ ॥
 क्षुब्धमप्यगमं परिचारकाः कथं नै कथं नै नै नै नै ॥ २२ ॥
 विदधन् परितः परिचारकं ननु य इति नै नै नै नै नै ॥ २३ ॥
 मज्जवैरिव मुक्तमदाभ्युभिर्गुशमिभैः सममिधि तरुणयः ।
 मुननिमीलितदम्बसनाशिनामिडितवानुविगूणिनप्रहम् ॥ २४ ॥
 क्षुब्धमप्यगमं परिचारकाः कथं नै कथं नै नै नै नै ॥ २५ ॥
 विदधन् परितः परिचारकं ननु य इति नै नै नै नै नै ॥ २६ ॥
 मज्जवैरिव मुक्तमदाभ्युभिर्गुशमिभैः सममिधि तरुणयः ।
 मुननिमीलितदम्बसनाशिनामिडितवानुविगूणिनप्रहम् ॥ २७ ॥
 क्षुब्धमप्यगमं परिचारकाः कथं नै कथं नै नै नै नै ॥ २८ ॥
 विदधन् परितः परिचारकं ननु य इति नै नै नै नै नै ॥ २९ ॥
 मज्जवैरिव मुक्तमदाभ्युभिर्गुशमिभैः सममिधि तरुणयः ।
 मुननिमीलितदम्बसनाशिनामिडितवानुविगूणिनप्रहम् ॥ ३० ॥

विपरिवर्तयोर्येषुत्वाद्भयः क्षणमतिमवलम्ब्यतो हयाः ।

स्फटिकपुट्टिमकान्तिनि सैकते रवितुरङ्गमविम्बनिभा बभुः ॥ ४३ ॥

चिररनोत्तुष्टनैर्मलिनं ध्रियः सुतमपि हृतमङ्गुपागतम् ।

ग्नयमैमिषपदेव मरम्यनी स्व इव भाति परोऽपि सतां धिनः ॥ ४४ ॥

अपि तनूषु न भेदमदीदृशान्मधुरधीरगभीरमधुप्यनिम् ।

अपल्लवकपराः परिग्रेभिरे लहरयो हरयोऽपि परस्परम् ॥ ४५ ॥

अथतरन्तममुं सरितो हरिप्रकरमाशु विलङ्घितरोषसम् ।

लहरिपूरमिवक्षन् दूरतधलितमुद्यमियं पकिता चमूः ॥ ४६ ॥

पुरुषमानपट्टकृतकीलकव्यतिकरप्रयितानिनवक्षिपु ।

वैरयुगान्तरिता परितो हयावलिरबध्यत बलवशालकैः ॥ ४७ ॥

प्रमदनादभृतां परिवस्म्यतामिह इतोऽपि गुरैः खननां सितिम् ।

तृणमुखां वदनेष्वथ बानिनां सपदि स्वाद्यमबध्यत किंकरीः ॥ ४८ ॥

अधिरलोचदलोच्यस्तादैनैर्मयगणः क्षणतो धरणीरुहाम् ।

असृजदौर्दिशिरोवेषनोत्सवानि च गीतिषु दिक्षु खगारवैः ॥ ४९ ॥

जीव क एष किमु नाम विलोकतेऽसा-

धुत्कंधरः प्रकुपितः पटुदीर्घदन्तः ।

३ एवं विलोक्य रवणं वनमेदिनीषु

दूरं पलायन भयादिभस्तदनोऽपि ॥ ५० ॥

शीकरार्थतृणच्छद्मस्येदरोमाघकक्षुकाम् ।

हर्षी वृषनयोऽचुम्बन्नदीतीरभुवं युवा ॥ ५१ ॥

यस्मै यद्यज्जनितमशनं तेन तेनातिस्त्रिजा-

न्यध्यात्पध्यादभिगतवनो भोजयामासुराशु ।

आसंध्यं ये स्वयमविदितक्षुब्धराः सत्त्ववीरा-

स्तेषां क्षीराकृतियश इव प्रोदगादिन्दुरोचिः ॥ ५२ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपण्डितश्रीमदभरणविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये

वीराष्टौ उद्योगपर्वणि निवासनिवेशो नाम चतुर्थः सर्गः ।

पञ्चमः सर्गः ।

सदा हृदन्तःस्फुरितस्य विष्णोर्विस्तारणीभिर्द्युतिघोरणीभिः ।
 रोमावलीद्वारविनिःसृताभिरिवासितः सत्यवतीसुतोऽध्यात् ॥ १ ॥
 इतो निषिद्धोऽपि नदीनमुख्यैर्दुर्योधनोऽघत्त धियं प्रयाणे ।
 मतङ्गजस्तुङ्गनगेन्द्रशृङ्गात्पतन्तं ताक्षिरपि रुध्यते किम् ॥ २ ॥
 पथ्यं वचो चाल इवातुरोऽयं क्रूरो न गृह्णाति सुयोधनो नः ।
 रणे प्रवृत्ते कुरुपाण्डवानां भूमिर्मविष्यत्यखिलापि नैषा ॥ ३ ॥
 इति प्रणीतां विदुरेण वाणीमाकर्ण्य कुन्ती कलितोरुचिन्ता ।
 ततस्त्रिमार्गापुलिने दिनेशसूनुं दिनेशस्तुतिलीनमागात् ॥ ४ ॥ (युग्मम्)
 आपृष्टतापादुदयन्तमर्कं राधेयमाराधयितुं प्रवृत्तम् ।
 प्रतीक्षमाणा सुतवत्सलासौ तापार्तिताम्यत्तनुरत्र तस्थौ ॥ ५ ॥
 कर्णं जपान्तेऽथ पृथेत्यवोचत्कन्यात्वजातस्तनयोऽसि मे त्वम् ।
 देवः सहस्रांशुरसौ पिता ते प्रभूतधाम्नो न पुनः स सूतः ॥ ६ ॥
 देवेन साक्षाद्विणाप्यमुष्मिन्ननूदिते तद्वचने दिवोऽन्तः ।
 रोमाञ्चितस्त्रीर्यशतानि जानन्पदानि कर्णोऽथ ननाम मातुः ॥ ७ ॥
 निनाद्धियुग्मानत मूर्ध्नि कर्णे द्राक्प्रस्रुवानास्तनयो पयासि ।
 वत्स स्वमूर्धानमितो विधेहीत्युवाच कुन्ती सुतसंमदाशुः ॥ ८ ॥
 जगाद कर्णः किमितः करोमि मातः शिरः स्वं यदि हा पतन्ति ।
 जितद्युकुल्यास्त्रिनगत्यतुल्यास्त्वत्क्षीरधारा धुतपापभाराः ॥ ९ ॥
 स्तन्यानि धन्यास्तव ते निपीय मत्सोदरा विश्वजितो बभूवुः ।
 धन्योऽहमप्यद्य महाप्रमादमार्तर्यदेतैरधुनाभिषिच्ये ॥ १० ॥
 अथैकवारं यदि पायितः स्यां मातः पयस्तद्भुवि केन जीये ।
 न पायितः साधु मृधे जयन्तु पद्मापि मत्पञ्चतया कनिष्ठाः ॥ ११ ॥
 इत्युक्तिभानं ननमद्गराजं कुन्ती कराम्प्यां तमुदस्य सद्यः ।
 दृग्भुर्धाते परिचुम्ब्य मूर्ध्नि दीनाननं नन्दनमित्युवाच ॥ १२ ॥

धूपयुक्तं स्वस्त्य एव गो वः पण्णां विपत्तोऽयन्तु पयतां सः ।
 ज्येष्ठस्य ते धर्मगुणादयोऽपि मयन्तु भूपत्य भुजिष्यरूपाः ॥ १३ ॥
 स्वप्यागतेऽस्मासु बलेन कस्य गृध्रं विधातापि सुयोधनोऽपि ।
 इत्याप्य संधिं परिपात वत्सास्त्वं च शिनिं पथ च ते शतं च ॥ १४ ॥
 अथाङ्गनः स्नाह रथाङ्गबन्धोर्मा मेति बोधः कुविचारमम्ब ।
 अघासमिच्छं मयि निधेकुलोऽयमीदृग्ननोक्तिस्तत्र स्मञ्चनाय ॥ १५ ॥
 मदेकविध्रम्भघनं विहाय दुर्योधनं युद्धपुरीणमय ।
 मुते मयि द्वेषिपरे न पत्तां शशीव द्यौरोऽपि कल्कपङ्कम् ॥ १६ ॥
 भयात् क्षाविष्कृतमोदरत्वात्कर्णः धिनो युद्धभयेन पार्थान् ।
 इत्युक्तिभिः कौमुकिना जनानामवीरमूर्मा भव वीरमातः ॥ १७ ॥
 सुधिष्ठिरं सत्यगिरं प्रतिज्ञानिर्वाहबन्धूनपरांश्च बन्धून् ।
 मञ्जे श्रयन्सेयति कौरवेभ्यः श्रियं ददामीति मृषाप्रतिज्ञः ॥ १८ ॥
 तुङ्गाभिमानः कृपकुम्भपोनिषितामहद्रौणिमहासहायः ।
 निनापि मां कोपनिधिः स धीरः पत्तद्वयेऽपि सयकृन्नेन्द्रः ॥ १९ ॥
 मानस्यं किं तनयाः पटेव न ते शतं किं तव देवि पुत्राः ।
 गुह्यं स्वकुल्यज्यसने शतं तान्पञ्चाश्रयेऽहं किल को विवेकः ॥ २० ॥
 इति प्रसीरघ्नधीरवाचमुवाच हृष्टा ननयं सतीयम् ।
 माधूदिन त्वज्जनकः स कर्मसाक्षी जगद्यधुरितोऽस्तु तुष्ट ॥ २१ ॥
 स्थिरप्रतिज्ञं श्रितवीरधर्मं याचे पुनः किञ्चिदहं मुहुस्त्वाम् ।
 न्यिरक्षिर निष्ठ मुहस्तु वत्स यच्छामय किं तु निनानुजेपु ॥ २२ ॥
 पृथामपावोचन मानुमुनुः कथं वृथा मामिति यावत्तंऽम्ब ।
 त्वदङ्गमातामयं मयं न प्रागेव देवेन रणे प्रदत्तम् ॥ २३ ॥
 मानर्महोत्पातगतिः पुरे न. प्रतिक्षण कौरवभेरवालि ।
 तप्तो निर्शान्दुः कुरुपूर्वजः स्यात्कुधेव दुर्योधनदुर्नयस्य ॥ २४ ॥

१. 'भयात्' ख. २. 'निर्बले' ख. ३. 'श्रयार्थमटे सुते' इति विधातालव्यादि-
 रपि सूर्यवाची. ४. 'सिमय' क. ५. 'तम्' ख-ग.

[उदेति शीतो मृतिसंमुखानामस्मादृशां भेदभियेव भानुः ।
 विकम्पते भूरपि वीरशय्याशयालुदुर्योधनसंगमेच्छुः ॥ २५ ॥]
 चण्डालभूतेष्विव दुःश्र्वरित्रैर्घावन्ति दूराद्भयपणा मयन्ति ।
 काकाश्च मौलीनभि कौरवेषु मृतेष्विव क्रूररवाः पतन्ति ॥ २६ ॥
 ह्रीणा इव स्त्रैश्चरितैः स्वमास्यं स्वस्याप्यहो दर्शयितुं न शक्ताः ।
 इतीव दिव्येषु विलोकयामः कबन्धमात्रं मुकुरेषु गात्रम् ॥ २७ ॥
 प्रासादवृन्देऽसदभाग्यदुष्टभूतग्रहार्ता इव देवनार्चाः ।
 स्विद्यन्ति कम्पं दधते हसन्ति वमन्ति रक्तं निपतन्ति भूमौ ॥ २८ ॥
 कुहकलामसदकीर्तिलेपैरिवाश्रयत्कार्तिकपूर्णमापि ।
 चञ्चन्ति चास्मत्क्षयकालरक्तः करालवक्रामिश्रित्तावदुल्काः ॥ २९ ॥
 घातापि संमूढ इव क्षयेऽस्मिन्वृक्षेषु पुष्पाणि विपर्ययेण ।
 करोत्यकालेऽधिकहीनगात्रान्दिग्भान्विनात्यानपि गर्भिणीनाम् ॥ ३० ॥
 एकाङ्गनायां बहुशोऽपि जाताः सद्योऽपि नृत्यन्ति हसन्ति कन्याः ।
 प्रविष्टमात्रा इव विश्वरङ्गनट्योऽसदायुःक्षयनाटिकायाः ॥ ३१ ॥
 आसन्नमृत्यूनृतमसणेच्छुर्ध्वलोलनिद्रावदयः कृशानुः ।
 संध्याद्वये पश्यति नित्यमस्मान्दिग्दाहदग्धेन दिशोऽपिरुग्र ॥ ३२ ॥
 स्वप्ने नु दृष्टा दिशि दक्षिणस्यां यान्तो मया प्रौढमयाधिरुदाः ।
 स्वे शोणचीरामरणाः पितृणां पत्युर्गृहं गन्तुमिवात्तवेगाः ॥ ३३ ॥
 प्रासादमारुक्ष सहस्रपत्रं स्वमूर्तिमस्तुण्णमिवोत्तमन्तः ।
 स्वप्ने व्यलोकयन् मया जयश्रीविधामभूमिस्तु निजानुमाने ॥ ३४ ॥
 भंसन्भुवः पमंभवोऽद्वितीया भीमः किरीटी घृननायमाशः ।
 स्वप्ने मयैक्षयन् यमौ गजस्थौ गृवाहनस्थौ हरिताल्पवीर्य ॥ ३५ ॥
 युष्मद्वलेऽर्मा सत्तु सन दृष्टाः स्वप्ने विनुद्गाम्बरलेखमाप्याः ।
 दीर्घधिने तु त्रय एव सैन्ये वृषः शूरीभूः शूरावर्गैरः

१. भव शोणो गन्तुमिवात्तवेगाः

२. 'पश्यन्' क. १. 'पश्य' क.

एवं दशैवागिरैसैन्ययुग्ममृतस्य मृत्योर्विवशीभवन्तः ।

शीघ्रां शितौ सश्रियनातिमत्र समुद्धरिष्यन्ति पुनः प्रवीराः ॥ १७ ॥

विभीहि मा पद्मसु पाण्डवेषु मृत्युर्भवेन्नैव न याति मातः ।

गन्ता स कौरव्यशतं बहूनां न पक्षपातं युधि कः करोति ॥ १८ ॥

भयो दृष्टोवाच यदीदमस्ति तपाप्यभीतिं विनराजुजेषु ।

कल्याणस्तीनेऽपि सुते पितृणामनर्थशङ्कीति न किं मनांसि ॥ १९ ॥

अपाङ्गमर्ता गदति स्म मातर्बद्धप्रतिज्ञोऽसि वधेऽर्जुनस्य ।

तदेनमुन्मुष्य मया चतुर्णां पितीर्यते भीतैर्भियामभीतिः ॥ ४० ॥

राज्ञां समूहस्य ममक्षमात्तां मुद्यन्प्रतिज्ञां रणसीसि लज्जे ।

मा भूत्पुनर्भीतिर्लभोऽपि मातरयं मया न म्रियते किरीटी ॥ ४१ ॥

पुरायुधाम्यासविषावहंसुरहं धृतस्पर्धमनेन सार्धम् ।

द्रोणं गुरुं भक्तिर्भरण्याचं ब्रह्मास्त्रमसिन्विहितावतारम् ॥ ४२ ॥

नैवेदमज्ञानकुलस्य कस्य्यं कदाचिदित्यर्जुनपक्षपातात् ।

निराकृतोऽहं गुरुणा जगाम रामस्य धामाद्विपतिं महेन्द्रम् ॥ ४३ ॥

सत्रैकतायुर्न महास्त्रदायी ममायमित्याहतविप्रमायः ।

अहं महाभक्तिर्भरगुरुं तं संतोष्य कां प्राप न चापविद्याम् ॥ ४४ ॥

गुरुप्रसादोरुमदात्कदाचित्काचिन्मया मोहमयाशयेन ।

तपोवनान्तर्ध्रमता हता गीस्त्रस्तो भियेवाशु वृषस्तदैव ॥ ४५ ॥

अपाकुलं कथनं तद्भनो मां शशाप विप्रः कटुकोपकम्पः ।

य जेतुमिच्छत्तसि तन्मृधे ते ग्याह्वियुग्मं गिलन्तु क्षमेति ॥ ४६ ॥

मया स विप्रश्चतुर्गुणैर्मिराराध्यमानोऽपि न कोपमौजस्तन् ।

प्रज्वालितः शैलवनेष्वर्द्धग्या जलादिसेकैर्न निवर्ततेऽग्निः ॥ ४७ ॥

तच्छापशत्यस्त्रलनानुरोरःप्रसीणबुद्धेरपि मे क्रमेण ।

गुरुप्रसादात्पृणितार्जुनोऽभूद्ब्रह्मास्त्रमुखास्त्रमहस्त्रलामः ॥ ४८ ॥

मूर्धनमाधाय ममाङ्गदेशे सुखेन सुप्वाप गुरुः कदाचित् ।

दुःखं हृदः शापमयं जयन्ती क्षणादभूद्गुरुत्वेऽतिपीडा ॥ ४९ ॥

गुरुर्न जागर्तु ममेत्यकम्प्रः केयं ज्ञेय्याकल्पयामि गान् ।
 निनिर्गयी वज्रगुरोऽष्टपादस्मात्तानोरुर्मणुकाशक्षिप्तः ॥ १० ॥
 गुरो मरुन्मदाननोपिमङ्गलतन्द्रानुविद्रेऽथ तिमन्द्रकोणे ।
 किमेतदित्याल्लगि ममद्वं गादन्मगादक्षि स वज्रनुण्डः ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वाय दृष्ट्वा सहसा स कीटो मम्मीकृतमतेन तपोवनेन ।
 दिव्यां दधानस्तानुमम्लशेषः पुरो गुरोः कोऽपि नमन्नुमान ॥ १२ ॥
 दैत्योऽसि मत्मु(र्तु)र्भृगुनो महर्षेभृशपरायः गन्तु शापमाप ।
 त्वदर्शनानुमहमुक्तकीटयोनिः स्फुरामीति निरोदधेऽमी ॥ १३ ॥
 श्रुधाम्यवान्मामथ कोपधामध्याभामधामाक्षि दधन्मुनीन्द्रः ।
 रे क्षत्रगोत्र क्षतितोऽप्यकम्प्रो विप्रोऽसि न त्व क तु तस्य मत्त्वम् ॥ १४ ॥
 निर्माय मायामिति कामितास्त्रविद्यानवद्या शठ हीं गृहीता ।
 महाम्बुदे व्योमनि सोममूर्तिरिवोज्ज्वलापि त्वयि तिष्कलान्तु ॥ १५ ॥
 प्राप्तं त्वया ब्राह्मणमायया यद्वह्नास्त्रमेतत्तदहो महानौ ।
 मृत्योर्दिने द्वेपिहतिप्रयुक्तं विनाशमेप्यत्यकृतार्थमेव ॥ १६ ॥
 इत्यथ तादृग्गुरुसेवयापि तापाय शापोऽननि नास्त्रशक्तिः ।
 अभाग्यभानां व्यवसायकर्म महन्महत्स्यै विपदे प्रदिष्टम् ॥ १७ ॥
 किंचाटवीयायिषु पाण्डवेषु स्वप्ने सवित्रा निशि वारितोऽपि ।
 इन्द्राय विप्रेन्द्रतयार्थिनेऽद्भि ते कुण्डले तत्कवचं ददेऽहम् ॥ १८ ॥
 गलिष्यति ह्मा समरे रथाङ्गी शापात्तथास्त्रं प्रमविष्यति क्व ।
 विद्वेपिणां संमुखमानुकल्पं तदम्ब ताटङ्कयुगं ययौ मे ॥ १९ ॥
 गतं च तद्वर्म सकोपशक्रक्षितेन नूनं पविनाप्यभेद्यम् ।
 तत्कर्मणा केन मया स जिष्णुर्जयो जितः संयति येन रुद्धः ॥ २० ॥
 छित्त्वा श्रुती स्वे स्वतनुं च भित्त्वा तदा तु मे कुण्डलवर्मदातुः ।
 सत्त्वेन तुष्टो हरिरेकवीरच्छिदं ददौ शक्तिमियं ममाशा ॥ २१ ॥
 न सापि शक्तिः प्रभवत्यवश्यं पार्थे कृतार्थे हरिमन्त्रितेन ।
 तत्सर्वथा सर्वजितोऽनुना मे दशापि जेष्यन्ति भुजैर्दिशोऽमी ॥ २२ ॥

प्रदीपनैस्तत्र तदात्वदीप्तैस्तापः पृथिव्या निविडोऽमविष्यत् ।
 न चेत्तदा संचलतां हयानामिहापतिप्यन्नयनोदकानि ॥ ७९ ॥
 देवव्रतद्रोणकृपैर्महद्भिः समं चलद्भिः बहुशास्त्रलीनैः ।
 पदे पदे दुःशकुनैरिवायं निवार्यमाणोऽपि चचाल मूढः ॥ ७९ ॥
 विमग्नचक्राः परिभूतसूता विलीनयोक्ताश्च्युतरश्मयोऽपि ।
 युद्धोद्धुरेभद्वयरीद्रनादन्नसैरकृष्यन्त रथान्पुरङ्गैः ॥ ७७ ॥
 चेलुस्तदा निश्चितमृत्यवोऽग्रे मा यात पश्चाद्भ्रजतेति मन्ये ।
 संकेत्यमाना अपि संमुखीनमरुच्चलैः केतुपैटैर्भट्टाद्याः ॥ ७८ ॥
 एवं बलैर्मानमिव ग्रहीतुं भोगोचितायां भुवि विस्तरद्भिः ।
 आनन्दमानः स महाभिमानः प्रापत्कुरुक्षेत्रमही महीशः ॥ ७९ ॥
 रङ्गचुरङ्गोर्मिरिमाब्दशोभीमधूत्याद्रिशाली ज्वलिनायुधैर्वैः ।
 भूभृद्वलौघोऽयमदृष्टपारस्ताम्यावकृपार इवेह गर्जेन् ॥ ८० ॥
 नोच्छेदनीया मम पाण्डुपुत्रा भेत्स्यामि योवानयुतं दिनेन ।
 इदं वदन्सिन्धुमुनोऽभिषिक्त मेनापतित्वेन मुयांशनेन ॥ ८१ ॥
 शिनिप्रवीरो मगधेशधृष्टद्युम्नौ विराटद्रुपदौ शिखण्डी ।
 चेदीश्वरश्चेति तप मुनेन स्वे मम मेनापतयोऽभिषिक्ताः ॥ ८२ ॥
 लेभे हरि म्वीकृतमार्गित्व प्रीतोऽर्जुन सत्तर्चनमूपतित्वम् ।
 इत्यष्टभिः स्वैः स वृत्तो रराज ग्रहैर्ग्रीवाशीश इव क्षितीश ॥ ८३ ॥
 एवं रणोत्के बलयोद्धेयेऽस्मिन्नेदं म्वकुल्यध्यमनेन विधत् ।
 धार्मि तदापृच्छय जगाम रामः सरस्वतीतीरगतीर्यवीथी ॥ ८४ ॥
 [क्षैमाकमिश्रोर्बलमागर न पतिर्निषङ्गी कवची अनुष्मान् ।
 अङ्गीव कोपः प्रबल्योत्कचात्तो ह्यगाद्रणोत्कण्डमनाप्रिस्त्रिवाण ॥ ८५ ॥
 अदृष्टपूर्व रमणो रमाया विलोक्य न विस्मयमानचेता ।
 जगाद वाचं विनयावनमा विलोकमानेषु मुनेषु पाण्डा ॥ ८६ ॥

पदाहलीभिर्मुधि केऽपि केऽपि कराहलीभिर्मुधि चूरणीयाः ।
 पात्या द्विपोऽभी शतमित्यमर्षात्कृष्णासुतेः पद्मभिरप्यमापि ॥ ११३ ॥
 स्रष्टं स्वयं शत्रुषु दीर्घमायुः क्षणादिवापूरयितुं प्रवृत्तः ।
 बभ्रुः कुवा विभ्रपदुमवेगाद्दृशौ निशापस्यविवर्तहेतु ॥ ११४ ॥
 यथा प्रकोपेन नद्यासुरारिश्चपेटपाताडयद्गुरुमूर्खम् ।
 भियेव तद्भानभुवा त्रियेरेन्समीपतः स्फुर्यदि घातैराष्ट्राः ॥ ११५ ॥
 निहायलोऽरानत स्रज्यस्य किञ्चिद्विवक्षोः प्रयत्नास्मलोलः ।
 प्रत्युत्सुकः शत्रुकुलानि दग्धुं निर्वन्हदो मूर्त इव प्रकोपः ॥ ११६ ॥
 यमौ जगत्प्राणसमीर पानस्फीताविवोष्टौ यमपन्नगस्य ।
 मदर्शयामासतुराशु सङ्गमिद्वाद्रयं घामित्र लेलिहानम् ॥ ११७ ॥
 भूमिं परां प्राप्यत काल्पुनेन भूभीलरन्ध्रे प्रकटं नेष्टन्ती ।
 नटीव वैरिव्ययनाटकैकनटस्य गाण्डीवशरासनस्य ॥ ११८ ॥
 तेषां प्रकोपस्य विकस्यरस्य द्विपसमेधकनुपावकस्य ।
 जानन्नलूकः प्रथमाहुतिं स्वं प्रत्यो नृपभ्रूलवतंक्षयेव ॥ ११९ ॥
 द्वेषादेव निमेषतोऽहमसिलां द्विट्सहतिं संहरे
 प्राप्यैकस्य हरे रणोत्सवनवोत्साहाय साहायकम् ।
 इत्यमे नृपगुप्तवाचि विजयिन्यभ्युत्थिते निर्भरं
 वीरेन्द्राः समनीनहन्समममी सेनां रसेनाधिता ॥ १२० ॥
 भेजे धीमिनदत्तसुरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्यै
 पादाब्जमरोपमानममरो नाम मनीन्दुः कृती ।
 मोहद्रोहिणि बालभारतमहाकाव्ये शमं पश्य
 तद्बोधाभ्युषिमौक्तिकव्यनि ययौ पर्वदमौघीगिकम् ॥ १२१ ॥
 सर्गैः पद्मभिरुघोगपर्वण्यस्मिन्ननुष्ठुभाम् ।
 पद्मविशानियुक्तानि निश्चिन्तानि शनान पद् ॥
 इति धीमिनदत्तसुरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्यै बालभारतवर्णनं मदाचार्य
 वीराड्डे उद्योगपर्वणि समरमन्त्राख्ये नाम पञ्चम सर्गः ।
 इत्युद्योगपर्वे समाप्तम् ॥

भीष्मपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

यत्र भात्यनपवृत्तनिवेशः कालदेशापिहितोऽपि पदार्थः ।
 वैभवानि भुवि भारतकारज्ञानतत्त्वमुकुरः स करोतु ॥ १ ॥
 पुण्यघाम्नि कुरुवर्षपृथिव्यां बालवृद्धपरिसेवितदिक्षु ।
 प्रोद्यतेष्वथ नृपेषु वभाषे श्रीपराशरमुतो धृतराष्ट्रम् ॥ २ ॥
 दिव्यमक्षि वितरामि तवेदं पश्य युद्धमिति वाचि मुनीन्द्रे ।
 सौमलीपतिरुवाच कुलस्य प्रक्षयं न खलु वीक्षितुर्मांशे ॥ ३ ॥
 संजयाय समरावधि दत्त्वा दिव्यमक्षि सहसाथ महर्षिः ।
 सर्वमेव कथयिष्यति तुभ्यं भूपतेरिति निवेद्य तिरोऽभूत् ॥ ४ ॥
 संजयोऽथ रणसीमनि गत्वा गत्यखिन्नमैनसः सिनिभर्तुः ।
 मन्दिरोदरगतस्य पुरस्ताद्वक्तुमारभन् वीरविनाशम् ॥ ५ ॥
 राजरान शृणु यो विषममथः सगरादथ गतः स न वध्यः ।
 संविदं मिथ इति प्रतिपद्य क्षमाभृतो रणभराय विनेदुः ॥ ६ ॥
 सेनयोस्तदुभयोरभयैरुभ्राजमानमनस शिञ्जिरेभ्यः ।
 प्राचलन्भुजभृतो युधि योधा मृतिमग्न इव चिक्रमभेदाः ॥ ७ ॥
 अद्भुतं रणरसे मधुरत्वं पश्य यम्य रमनाय ममुत्काः ।
 नैकवेद्यममृजन्नपहृद्धा मुभ्रुवामवरपानमभीष्टम् ॥ ८ ॥
 युद्धतूर्धनिनदर्वेलवद्भिर्द्रोभिर्जित्य रुदिताम्यवत्यागाः ।
 विष्मृतस्मररमो रणरौद्रः कश्चिदाशु चक्रेपे वरवीर ॥ ९ ॥
 कोऽपि वीरमुकुटः परिरम्य प्रेयभीमुग्मिनतृणमहान् ।
 संग्मृतप्रवनकुञ्जरकुम्भो मद्गु वीररममर्निषाजीत् ॥ १० ॥
 अस्मि वीररमर्णान् रमन्त्यार्मास्मा वीरजननात् जनन्याम् ।
 गमदं विदवदुत्सुक्येनास्मात्तूर्धनैरालक्ष्याल्लतोऽन्य ॥ ११ ॥

बालभासि तत्र चेत्कारिकुम्भान्मत्स्युन्नोत्तरिपून्परिधिषु ।
 यच्छ मे' मणिगणानिति कान्तानर्जितो युधि ययौ द्रुतमेकः ॥ १२ ॥
 वम्पिनः पतसि पादयुगे मे' नेत्रकोणनिहतोऽपि भगार्तः ।
 युध्यसे किमिषुभिः प्रिय भीरुं भावुकामिति हसंश्चलितोऽन्यः ॥ १३ ॥
 कामयुद्धरसरागवशात्मा कोऽपि दोलितमना रुचिभाजम् ।
 वम्पिनीमरह पाणिगृहीतां प्रेयसीमसिलतां च ददर्श ॥ १४ ॥
 मा कृषा युधि कृषात्मकलङ्कं मां निधाय हृदये हृदयेश ।
 साहसितिह परत्र च यन्मे त्वं गतिः प्रियमुवाच परैवम् ॥ १५ ॥
 स्पर्शया लसदसिञ्चलेभिः कुम्भिकुम्भसुभगासुकुचध्रीः ।
 हृत्परस्य सद्विषुः सक्त्याशा लोलयत्परचमूश्च वधूश्च ॥ १६ ॥
 अस्मि धीरतनया वरवीरप्रेयसी च कुरु धीरसवित्रीम् ।
 अथ ह्य समरैरिति माना कंचिदाह तिलकाक्षतपूर्वम् ॥ १७ ॥
 यत्युरेव दुरतः द्रुतमेकः स्नाह साहसनिधेः समरोत्कम् ।
 विक्रमं युधि तया विदधीया नो यया भवति वत्स विकल्पः ॥ १८ ॥
 उत्सुकस्मि तत्र संगुत्तपश्चाद्वातपङ्क्तिममृतैश्च विपैश्च ।
 अर्जितनिजसतीमनशक्त्या सेतुमित्येवददद्गजमन्या ॥ १९ ॥
 आशिषं च तिलकं च जनन्या मन्यते स कवचाधिकमन्यः ।
 येन संयति स एव भद्रानां विक्रमैः कवचतां प्रैतिपेदे ॥ २० ॥
 कोऽपि पाणिघृतकाष्ठकृषाणो बालकोऽप्यनुनैवजनकं स्वम् ।
 हन्मि धीरतनयानिति जल्पन्भक्तिशक्तिभिरधारि जनन्या ॥ २१ ॥
 जीवतां युधि यशामि मृतानां यद्यशासि च सुरप्रमदाश्च ।
 सत्यमित्यशकुनान्यपि वीरा मेनिरे सुशकुनानि चल्न्तः ॥ २२ ॥
 वज्रश्चिमुखयोस्तटिनीभूशक्रभूषटितयोः सुभटैस्तैः ।
 गृह्ययोरथ रथद्विपवाभिस्थासुभिश्च पदिकैश्च 'विलेसे ॥ २३ ॥

१. 'मोक्तिरुपमा' ख. २. 'कुम्भिकुम्भधोरिव सुभगा सुदु कुचधीरैस्याः' इति
 निःशुश्रूषपदस्ताभापमुत्तरपदपरस्ताभापं वा प्रकल्प्य पुनर्वाताभावः समर्थनीयः. ३. 'वरवी-
 रसवित्री' ख.; 'वुरवीरसवित्री' ग. ४. 'निधिः' ख. ५. 'युधि वेदैः' ख. ६. 'सरत्'
 ख., 'पतत्' ग. ७. 'वैरिकाटका' ख. ८. 'विरेजे' ख.

व्यूहयुग्ममिदमद्भुतमाप्तं तैर्भटैरभवदुद्भटघोरैर्म ।

नूनमुल्लसितकेतुकराग्रैराहवाय मिथ आह्वयमानम् ॥ २४ ॥

हाटकीयपटुकङ्कटपिञ्जे ते बले चलदुकूलपताके ।

रेजतुर्युगमिदेऽद्भुतनिह्वावैरौर्वरौद्रैर्दहनाविव दीप्तौ ॥ २५ ॥

संभ्रमप्रसृतदृष्टिचलौष्ठं हुंकृतीरकृत यद्भटवर्गः ।

तद्भुवं मुहुररातिजयश्रीकृष्टिमन्त्रमिह गुप्तमपाठीत् ॥ २६ ॥

अग्रतो^१ रिपुषु विस्फुरितेषु क्रोधिनामिह बधोत्कभुजानाम् ।

शत्रुतः प्रभव एव भटानां भेजिरे मृधविधावदिशन्तः ॥ २७ ॥

तत्र राजतरथः सितवर्णोष्णीपवर्मतुरगः कुरुवृद्धः ।

हेमनद्धसितपञ्चशिक्षाभृत्तालकेतुरभवन्मृधमूर्द्धा ॥ २८ ॥

अर्जुनो रिपुपदानथ पश्यन्संगरे गुरुपितामहबन्धून् ।

बाष्पपूरममुचन्नयनाभ्यां शस्त्रमण्डलमॅथाशु कराभ्याम् ॥ २९ ॥

तं कृपामयमपाभयशक्तिर्मद्भु वीक्ष्य चकिनो हरिरुचे ।

आयुधंधर भेट स्मर योगं कौऽपि कस्यचिदपीह न किञ्चित् ॥ ३० ॥

इत्युदीर्य परमं निजरूपं विश्वरूपमयमेव गुरारि^२ ।

उद्भवप्रलयतत्परजन्तुव्रातसकुलमदीदृशदस्मै ॥ ३१ ॥

वाग्निदर्शनवशादिति दैत्यद्वेषिणा विरचितप्रतिबोधः ।

सस्मरन्नवमिवारिषु वैरं चापमाप विजयी यमरौद्रः ॥ ३२ ॥

अर्जुने रणरममृश यावत्पाण्डवा किलकिला कलयन्ति ।

तावदुग्मिवशरामनवर्मा नर्मसूखतनार रथान्तात् ॥ ३३ ॥

क्रायमायतभुजेषु पश्ये क्राधिषु व्रजति सप्रति राजा ।

विस्मायं दददिति स्वभटाना मोर्दर मह जगाम म भीष्मम् ॥ ३४ ॥

भीष्ममाप रिपुंश्च शरण्य कौरवा जयवार्जिति नकु ।

आदर्था सिनिर्पातन्तु जयधर्मादम्भक शिर्षम भीष्मपदाङ्गम् ॥ ३५ ॥

१. 'शेष' स २. 'दृष्टवन्ता' स ३. 'वापि' स ४. 'कृष्टिनेषु' स ५. 'मितायु'

स. ५. 'नर' स ६. 'अनुदय इत्यमरसूत्रेण' स ७. 'स' स

कोरौगि निगिरिगन्नाधिति किमपि कम्पुनित्ताः ।
 मूनमपरगुणो न रौगो गैः मयुता पानिगुणं विगदाभीन् ॥ ४२ ॥
 संभरुगानिरीय निरीयं कन्ता न रता न भुतपानात् ।
 कोनो न मरुतो नु न जनिग्नोन्मभेदमितिः कतिः मे ॥ ४३ ॥
 निभितागरगोत्तादगन्तीमगेनहननादागो ॥
 मूहगोरुमयाः गुमयानो दोदविन्धुभिरमया गाभिः ॥ ४४ ॥
 निम्बुटीभित्तुगुम्भमान्निर्दिमेग रणाधमवाजा ।
 निम्बुटीभिरिवा मातुभिरभैः प्रागत्तुमगोऽय मदीमाः ॥ ४५ ॥
 सादिनं हयगरी रथमानं सन्दर्ना गतगनं न निगदी ।
 पतिमप्यप पदानिरथा द्वन्द्वयुद्धमिति जानममीयान् ॥ ४६ ॥
 मममन्यरदि नो रदयुग्मं कोऽपि संगति गनः प्रतिमाने ।
 छिन्नमूलमिषुभिर्निजमर्ता विध्वदाय गुरमिन्नुरसोमाम् ॥ ४७ ॥
 तादृशं रणविलासमनन्कन्ययादि शिरसि स्वरदेन ।
 कोपिनेव परकुञ्जरहस्ताभ्युदतेन युधि कथन हन्ती ॥ ४८ ॥
 कस्यनिद्राधिवरस्य न बाणा रक्तपानमुत्तमापुरीणाम् ।
 तत्करम्कुटितघोरघनुर्ज्याद्वृत्तिष्वनितनश्यदमूनाम् ॥ ४९ ॥
 सारसारयिजुषं तरलाश्वं स्यन्दनं हनयति निजपक्षे ।
 कोऽपि मज्जु विरथो रथमर्तारुह्य सयति जवान निरुद्धम् ॥ ५० ॥
 मादिनौ सपदि कौचन युद्धेऽन्योन्यवक्रवहदाहितमलौ ।
 निर्व्यथं पुरत एव मिलित्वा चक्रतुः परहति सुरिकाम्याम् ॥ ५१ ॥
 धावतः समितिर्हर्षितहेपं कश्चिदात्मनुरगस्य हृदेव ।
 पातितेषु परसादिषु सद्यो न द्विषद्वधमहोत्सवमाप ॥ ५२ ॥
 खण्डितैकचरणो विनिपातैः कोऽपि यान्तमहितं पदपातैः ।
 धावितो युधि जघान मुहुर्भूस्थापितोद्धृतकरस्फुरकोटिः ॥ ५३ ॥
 अम्बरोत्पतनतः प्रपतन्तं वीरमुल्लसदसिर्युधि कंचित् ।
 एकमप्युपरि वज्रशिलावन्मेनिरे भयपराः परवीराः ॥ ५४ ॥

मत्तदन्निष्टनानां पयोदध्रेणिनां हिमरान्निर्विक्रं ।
प्रागप्रविश्य परितः स्फुरिताद्गः कौमुदीमिव यशामि विनेने ॥ ६२ ॥
भूतले निरवकाशतयाश्वध्रेणिगूर्ध्वगु कृत्तकमन्ताः ।
उत्पन्नसरिक्तेषु बलीयान्तादिनः सपदि कोऽपि नयान ॥ ६३ ॥
सौरमप्रहतमारधिरथ्याः क्षपधर्ममधुरेण परेण ।
चकिरे रिपुचमपु रणप्राप्तसज्जिता इव रथा श्विहीना ॥ ६४ ॥
धिधधन्यतममग्निवत्योर्ध्वातमेकगुभः गुरवधोः ।
ऐलया वन विभेद विवादं तद्गुः क्षितिपथेन गतामि ॥ ६५ ॥
कापि वित्तदयितेऽप्युन मौली नृत्यानि स्मृतगृतिर्मृगनेत्रा ।
सूनेपाणिधूनकृष्णहन्ताता तद्वरामरवभूतिनाभगु ॥ ६६ ॥
कोऽपि नृशरणमैदक्षिणपक्षम्वर्गभीरुवि वीर्य निजस्रीगु ।
स्पर्शनश्यासनिनी स्वकबन्धे रोगमे गृह्यतां अ भयगमा ॥ ६७ ॥
एनमेनमयथा वृणवनि स्वर्धभूतिनि विचारपंरका ।
वधितानि जहद्वैव पराभिदग्निना गदनिवाचिकवीरा ॥ ६८ ॥
भीरवोऽपि समतगन्भीरमोदया ज्योत्स्नामोदयः ।
गुह्यगदगदवाणनिपातवीर्या गीदगदगद ॥ ६९ ॥
लोहगुह्य इवाह भूर्विदगदगद गदगदगदगद ॥ ७० ॥
कोऽपि नागवपराशरनिपातः पामय ॥ ७१ ॥
वर्णवालज्जु वीरमनानेद नृशयदा ॥ ७२ ॥
कोऽपि भर्जुनृणां गुर नृशयदा ॥ ७३ ॥
एवम धीरवीरः श्व वणा भर्जुनृणां वरानामम- ॥ ७४ ॥
निविधेः परनाममर्षीराज नृ नृ मर् ॥ ७५ ॥
एव विधमर्षीराज मर्षीराज मर्षीराज मर्षीराज ॥ ७६ ॥
मन्दवर्षीराज वीरममर्षीराज दुर्धमर्षीराज ॥ ७७ ॥
विपुलवीर्यः नृ श्व वणा भर्जुनृणां वरानामम- ॥ ७८ ॥
एवम गुह्यगदगदवाणनिपातवीर्या गीदगदगद ॥ ७९ ॥

तं बृहद्वलमत्तण्डवलश्रीर्मन्युमानभिययावभिमन्युः ।
 आर्जुने रणसहायतयाथो कैकयसितिपतिः कृपमाप ॥ ७१ ॥
 दन्तिनोरिव तदा कुरुपाण्डुव्यूहयोरुभयतो रदनाभान् ।
 तान्प्रहारचतुरांश्चतुरोऽपि प्रैक्षत घनिघनानमरीचः ॥ ७२ ॥
 तन्मियो विरयिनौ सकृपाणौ मद्भु कैकयनृपश्च कृपश्च ।
 तत्किमप्यसृजतां युधि येनालोकितौ रणमपास्य भैरवौः ॥ ७३ ॥
 दुर्मृतस्य धृतराष्ट्रमुतस्य द्राम्बृहद्वलसहायपदस्य ।
 सारथिं युधि शरेण सरोपो निर्जवान सहसा सहदेवः ॥ ७४ ॥
 आर्जुनेर्विकिरतः शरवीर्यां ज्यानिनादनिपतद्रिपुपङ्केः ।
 अच्छिनद्युधि बृहद्वलभूपो मार्गणैः सपदि सारथिकेन ॥ ७५ ॥
 तत्कृतप्रतिकृतः स कृतज्ञः कोपतः किमपि मुदमधत्त ।
 फाल्गुनिर्वनयनाघनसान्द्रैश्चादयन्गगनवर्त्म शरैर्वैः ॥ ८० ॥
 एकमप्यनुलवीर्यमनेहं मेनिरे निजनिनामविभागे ।
 रोदसी दशदिशोऽपि शरैर्वैः ह्यवगन्तमिव फाल्गुनिमन्ये ॥ ८१ ॥
 अप्यभेद्यमुपलावलिवृष्टा मण्डप दिशि विधाय स काण्डे ।
 अग्निवज्जनकमानुलगीत्याचार्याद्रिपुवने निजनेन ॥ ८२ ॥
 विजयद्रुमजगद्द्रुममुद्रानन्दनाम्रगणविक्रमणेन ।
 इत्यभिद्रुतकुरुप्रकण्ठेन प्रीणिने मणिनि पाण्डवमन्ये ॥ ८३ ॥
 आश्वत्थान तटितातनयस्य स्यन्दनो भुवनभीषणपाप ।
 अकरोगेन्द्राभिरेव मृतानां जीवना न हृदयानि निर्भिन्दन् ॥ ८४ ॥

(पुष्प)

भावयन्त्यस्यमाश्रय इत्यत्र मिमन्सुःपुनःपुनः उच्यते ।
 नृभूय महेन्द्राश्वत्थानं कुरुप्रकण्ठेन अष्टशालीश्वरैश्च दध ॥ ८५ ॥
 न श्वेन मयजनेन तस्मिन्ना नन्दनस्य ननुवः पाशपातः ।
 मूर्ध्नि वदन् अत्र अत्र अत्रेव स्यात्तत्रैव विमुक्तं वापि ॥ ८६ ॥

अस्विरा युधि युधिष्ठिरसेना भीष्मभीष्मधनुर्दृढबाणेः ।
 भुङ्क्त्वमानतनुरातनुते स्म व्याकुलैव सकलापि विलापम् ॥ ८७ ॥
 सिन्धुजन्मनि जगत्पर्यट्ने मुद्यति क्षयकरानिति बाणान् ।
 आरुरोह परमं वियदर्कः कौतुपीव रणवीक्षणहेतोः ॥ ८८ ॥
 आकुलान्पथ बलानि विलोक्य स्यन्दनी पितृपितामहमागात् ।
 अन्यवीरसमरेण सुभद्रानन्दनः स्फुटमपूर्णविनोदः ॥ ८९ ॥
 स्वप्नमुरिपुणा हृदि निद्रस्तघमत्कृतिविकम्पितमौलिः ।
 तादृशे समिति शान्तनवोऽपि व्याकुलः कुरुचमूभिरशङ्कि ॥ ९० ॥
 भीष्मसीपनि कृपः कृतवर्मा ते च दुर्मुखविधिशतिशल्याः ।
 फाल्गुनोर्विशिखवह्निगतकेन व्याहताः कमपि कम्पमवापुः ॥ ९१ ॥
 ऐन्द्रिसूनुभिनः परिभिन्नः कोपनिर्मितपुगान्तकृतान्तः ।
 आच्छिदस्तपदि दुर्मुखसूतं भीष्मकेतुमिषुभिः कृतचापम् ॥ ९२ ॥
 केतुपातकुपिते युधि भीष्मे कालदण्डवदुदस्यति बाणान् ।
 पाण्डुसैन्यरथिनो दश दीप्ता रसितुं नरसुतं परिवव्रुः ॥ ९३ ॥
 आपतत्पतगराडिव भीमो भीष्मबाणगणपातितकेतुः ।
 तत्किमप्यकृत संगरसद्वी येन वीररत्न एव स मेने ॥ ९४ ॥
 आत्मयुग्यगजपातितसूतस्यन्दनाश्रनिकराय सकोपः ।
 उत्तराय नु विराटमुताय स्वर्णशक्तिममुचयुधिः शल्यः ॥ ९५ ॥
 पर्वतादिषु गमादथ तस्मादुत्तरस्तरल्या युधि शक्त्या ।
 विद्युतेव कृतगाढनिपातं पातितः शितरदेश इवोद्येः ॥ ९६ ॥
 रत्नभिन्नरिपुसिन्धुरशुण्डे तत्र राक्षि कृतवर्मरथस्ये ।
 भ्रातृशत्रुकुपितो युधि शङ्खः सिन्धुजेन हरुषे परिधावन् ॥ ९७ ॥
 शङ्खरक्षणधियाथ धुनीमं दुर्धरं ह्यु हरोष किरिटी ।
 तत्तपोः प्रलयविभ्रमदायी सायकै रणरत्नः प्रससार ॥ ९८ ॥
 पादचारबलशल्यगदामध्वस्तसारथिहयस्तु स शङ्खः ।
 जीविनश्चमित्र मङ्ग गृहीत्वा खड्गमर्जुनरथेऽभिरुरोह ॥ ९९ ॥

सिन्धुसूनुरथ पाण्डुचमूपु त्यक्तफाल्गुनरथः प्रणनाद ।

कोपविस्तृतयमाननतुल्याकृष्टचापदशनायितबाणः ॥ १०० ॥

लोठयन्गजवदां भटचक्रं संहरन्विघटयन्प्रवीथीम् ।

चूर्णयन्हयचयं युधि जातो वज्रपात इव शत्रुषु भीष्मः ॥ १०१ ॥

मार्गिणेषु गगनं पिदधत्सु क्रुद्धभीष्मधनुरुल्लसितेषु ।

अस्तभूधरगुहान्तरमागात्सोऽपि भीतवदशीतमरीचिः ॥ १०२ ॥

इत्थं भीष्मेऽतिभीष्मे क्षयसमयसमुद्भूतधूमध्वनोऽग्न-

ज्वालाकल्लोललीढान्तरमिव तरसा कुर्वति व्योम बाणैः ।

यावद्युद्धान्निपेदुं किल निजकुलजानेति पूर्वाद्विमिन्दु-

स्तावते मत्तवीराः स्वयमतनिपत ग्रीडयेवावहारम् ॥ १०३ ॥

इति धीजिनदत्तसुरशिष्यपण्डितध्रीमदमरचन्द्रविरचिते धीशालभारतनाम्नि महाकावे
वीराङ्गे भीष्मार्षणि प्रथमदिनसङ्ग्रामवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः ।

क्षीरोदचिरशायित्वात्पीयूषमिव संचितम् ।

स्कारयन्मारुतं व्यासः श्रीकृष्णावतरः ध्रिये ॥ १ ॥

सै राजानमतिश्लानमथ भीष्मार्कतेजसा ।

गोभिरुक्षासयामास निशाकाले जनार्दनः ॥ २ ॥

निशान्तोद्धाटिते धीरमुक्तिद्वारे रवौ तनः ।

कौन्तेयाः कौरवाः कौशव्यूहव्यूहास्ततोऽमिलन् ॥ ३ ॥

शिरामि भूभुजामेवै शरपातेरपातयन् ।

फण्डानि नायिकेराणामिव सिन्धुयुतस्ततः ॥ ४ ॥

राज्ञां भीष्मशरोत्क्षिप्ता मूर्षानो युधि नृत्यताम् ।

वरविप्रीं मुरवधूमिव द्रष्टुमगुर्दिनम् ॥ ५ ॥

क्षिप्तानां नममि क्षमायमूर्ध्ना श्वशिन्यप्रपातिनीः ।

रोषाहणा दृशावदगर्द्धाभः पुष्टककन्दलः ॥ ६ ॥

१. 'रथ' वा २. 'राज्ञावमर्दिनि मग्नव' वा.ग. ३. 'निशान्ते रविने' वा.
४. 'मुरवधुना' वा.ग. ५. 'मेव' वा.

धुनीगुनशरोद्भूतस्यैरादा मकुण्डैः ।
 सशङ्खमकुण्डयोम सूर्येन्दुकाशदावः ॥ ७ ॥
 इत्यस्य विनिगापानैर्वातेरिव विष्णोहिताम् ।
 विज्येभ्य बाहिनीं प्रोधादवापदनुमद्भुजः ॥ ८ ॥
 मर्माविद्धिर्हिर्षा बाणैः वज्राक्षरिभ्य गुरुभ्यः ।
 पुरतस्तान्दृष्टवानोऽपि हृष्यन्नेवापवान् मः ॥ ९ ॥
 स बाणविद्धमर्षाहं मलद्वर्तः द्विषट्कम् ।
 मनसः पोषेताम्य धारागृहमिव व्यथाम् ॥ १० ॥
 तमस्यवाक्शकुन्दोऽथ धुनीगुनुः विजग्मवान् ।
 संहर्षेत्ताम्रपातालपुष्पाप्रचरोपमान् ॥ ११ ॥
 पार्थस्य नापनः सिन्धोर्मयीदान इतोमिभिः ।
 शैरः प्रमथे रुन्धद्भिर्लोकान्शोकैर्वाहितैः ॥ १२ ॥
 विजयोपव्रजमन्त्राभ्यां तदा नोऽपि तथादये ।
 ज्योमापि विशिखलोभे गोमाथीभ्य मर्षितान् ॥ १३ ॥
 रघुर्लोकप्रेयं मधुरममरीककरकाणम् ।
 अन्येऽप्यारेभिरे वीरा हृद्भुजस्तमाधनम् ॥ १४ ॥
 शनैर्भगुभ्योऽप्युत्तातलेष्टान्निरीकृतम् ।
 रमे वज्रिहवाहिन्यां भीमः सार्व भयविरागः ॥ १५ ॥
 भीमविरागश्चिच्छेदितश्चेतिषु मज्जनम् ।
 तत्रासांभीवितत्राणं दारणं भीमता शून्यम् ॥ १६ ॥
 व्योधि भीमसन्नेहिताता द्विरस्य वीरदा ॥ १७ ॥
 दत्तवर्षे वज्रिह्वेषानं वसिष्ठगुरुवन् ॥ १८ ॥
 भीमोऽवधीष्टाश्वदेवं भानुमन्तं च गोपनिम् ।
 इत्युचिस्ते भवन्ति विद्यान्धुरिन्धर्वयोरेवम् ॥ १९ ॥
 ततो मूर्त्तयश्चैवमुत्तमार्गं वृषोदराः ।
 दिग्गजास्तान् तदेतन्म पुनर्दृष्टवन्तान् ॥ २० ॥

कुम्भीन्द्रेणेव भीमेन यमलीलावने युधि ।
 ध्वस्तो वीररसस्येव प्राप्तादः केतुमानृपः ॥ २० ॥
 अथ भीमास्त्रविरपस्तां धूममत्यतापयन् ।
 मारुतिर्मरुतोद्भूतजीमूत इव मानुमान् ॥ २१ ॥
 सौमद्रशरवीचीभिः कुमारः कुरुभूपतेः ।
 बालदुम इवाम्मोदधाराभिर्विधुरीकृतः ॥ २२ ॥
 शराः सुयोधनादीनामिन्धेतश्च पातिनः ।
 ध्वेनयन्संयतिश्चान्तमार्जुनिं वानमारुतैः ॥ २३ ॥
 द्रुमाणां कुसुमानीव यशांसि क्षमाभुजां क्षिपन् ।
 तथातिस्वरया वायुरिवायात्कपिकेतनः ॥ २४ ॥
 विपक्षविशिरासस्त्रिभुक्तिर्नित्करतां ययुः ।
 नरेऽतिनीरसे नारीनिरीक्षणगुणा इव ॥ २५ ॥
 कीनाशदामहस्तामैरिव भस्त्रिनस्तोत्कटैः ।
 अमून्कटुं विपक्षेषु विपक्षकेते तदाशुगैः ॥ २६ ॥
 कौन्तेयकृत्तवीरिन्द्रेर्विध्यमानः समन्ततः ।
 उद्दिप्त इव निम्मांशुलदास्याद्रिगुहां गतः ॥ २७ ॥
 ततोऽवहारव्याहारमग्निं भीमे भुजाभृतः ।
 ययुर्निजनिम्र घाम घामनिदृत्तवदयः ॥ २८ ॥ (विंशोऽध्यायः)
 अयोध्वगरणश्रद्धाः संनद्धा दीर्घतोऽभिनः ।
 रत्नककूटकान्त्योषः शशाशेपे तपोऽक्षिपत् ॥ २९ ॥
 भीमां व्युत्थं ध्वजद्विरिदंमर्षाय गारुडम् ।
 तद्व्युत्थगडहस्तायैवैवैन्द्रमयेन्द्रगः ॥ ३० ॥
 बलीशं दाममङ्गामनिपादानगुह्यमया ।
 वरणाग्रममन्त भीमा भुजभृतोऽभिनवन् ॥ ३१ ॥
 नदं नं नदं नदं नदं नदं नदं नदं नदं नदं ।
 न न न न न न न न न न न न न न न न ॥ ३२ ॥

प्रसिद्धीं कुरुर्मन्येषु ह्यनं भीमघटोरकषी ।
 मत्सेषु मेममेव ह्यीं बाणकस्य करादिव ॥ १३ ॥
 तत्पापयोः शङ्खमार्गिनीं मुहुर्मुहुर्भूयः ।
 कटाक्षैर्लक्षितान्गीर्णः काञ्चरात्रिदशोरिव ॥ १४ ॥
 रिपुसामदारश्चेज्जित्ययोरुपरि निष्कला ।
 पपात मउग्रदृष्टिः परार्णवयोरिव ॥ १५ ॥
 भीमसेनवृषत्प्रेन हृदयान्तःप्रवेदिता ।
 मूर्छां वीरवभूमनुर्मुनिदूतीव योमिता ॥ १६ ॥
 तस्मिन्मूर्छाभृतिं दृष्टेन मूमेन रम्यशोभिनि ।
 कृष्णाक्षैस्तद्वत् जनेः विवेक्षां विशारदभिः ॥ १७ ॥
 ह्येतमाहितमोहेन मृषेणोरसात्तिलगतः ।
 पालि वीररगरयेव भीष्मः हृष्टं भगुर्दधी ॥ १८ ॥
 मुहुर्धन्व धुनीमूढोः शरापातैर्ननोत्तमम् ।
 भटालिज्वर्णज्जगमगजपातार्थमभ्यगम् ॥ १९ ॥
 ऐवेकवद्भूपत्रालस्वश्रीभरुधिरार्णवे ।
 रापाथैरथपथमर्थं निमज्जायितुमुत्तमः ॥ २० ॥
 विधेयार्थांश्च भीष्मस्य विविशामोमिषु मज्जनाम् ।
 न किं भवार्णवोत्तारपोत पोतत्वमेषि म ॥ २१ ॥
 इत्युपालभ्यमाभोऽन्तरतप्यमार्गं विदुः ।
 त्रिभुवीध्वरभस्यामे निनाथ रथमार्जुनम् ॥ २२ ॥ (दुग्धम्)
 मत्तः भीष्मशार्ङ्गार्णवोऽन्तरतप्यमार्गम् ।
 अण्डः पाण्डवपाण्डवार्णवोऽन्तरतप्यमार्गम् ॥ २३ ॥
 रिपुभ्योऽक्षौहोपाण्डवपाण्डवो विदुः ।
 माञ्जरि इव शीघ्रं पाण्डुर्लक्ष्मणोऽन्तरतप्यमार्गम् ॥ २४ ॥

१. 'मत्सेषु' क. 'मत्सेषु' क. २. 'दधे' क. ३. 'दधे' क. ४. 'दधे' क. ५. 'दधे' क. ६. 'दधे' क. ७. 'दधे' क. ८. 'दधे' क. ९. 'दधे' क. १०. 'दधे' क. ११. 'दधे' क. १२. 'दधे' क. १३. 'दधे' क. १४. 'दधे' क. १५. 'दधे' क. १६. 'दधे' क. १७. 'दधे' क. १८. 'दधे' क. १९. 'दधे' क. २०. 'दधे' क. २१. 'दधे' क. २२. 'दधे' क. २३. 'दधे' क. २४. 'दधे' क.

इत्युक्तिपारे भक्त्या च चक्रासिष्टहयापि च ।
ममन्मूर्धनि गात्रेये मुक्तिच्छिनीकटाक्षिते ॥ ५६ ॥

अनृतपत्य समुत्थाप्योत्तुत्यारोप्य रये हरिम् ।
मत्तेऽर्जुनस्त्रिमर्गप्रक्षेणीयवपुः क्षणम् ॥ ५७ ॥

(युगम्)

विशेष कोऽयमारम्भः संरम्भस्त्यज्यतामयम् ।
प्रभावः प्रेक्ष्यतां प्रेक्षन्स्व एव मयि विम्बितः ॥ ५८ ॥

इत्युक्त्वा दृष्टवैकुण्ठकम्बुनादैः कृतोद्यमाः ।
ज्यानादेराद्वयत्पार्यः सुरीचरवरोत्सुकाः ॥ ५९ ॥

भुजगीव भुजा तस्य कृष्टचापविद्यामगा ।
अमृतेवाशुगान्तर्प्राप्तेन्द्ररवि दुर्धरान् ॥ ६० ॥

काः रघुद गैरोदान इति
ईति प्रख्यातम्
श्रीकानेर, (राजपुत्रान्)

तुल्यकालोच्छलच्छररोधि प्रोधनेरयम् ।
संभूय भूभुजा भारेर्भम्भारिरसुरैरिव ॥ ६१ ॥

अथोत्कृष्टद्विपदेहबाहनायुषकेतनम् ।
माहेन्द्रमखं माहेन्द्रिर्व्याध्विधक्षयस्तमम् ॥ ६२ ॥

कोऽप्यासीत्तण्ड्यमानानां पाण्डवास्त्रैर्विरोधिनाम् ।
धीवैरधूयमानाना राक्षसानामिव निःस्वनः ॥ ६३ ॥

पतन्त्येव बलाद्भानि वित्पण्ड्याहर्तुमुत्सुकाः ।
विलमन्तकुल्यासु विशावास्त्रिमिरुपिण ॥ ६४ ॥

धनंजयजयं वीरा बह्व्यासभुजामदम् ।
रोचंस्मुनन्नवितरणं नारका इव ॥ ६५ ॥

स्रलुण्णमैन्ध्यान्धैरक्तसिक्त इवारुणः ।
प्रविवेशार्धं तदा स्रानमनोरथः ॥ ६६ ॥

त रणाभ्यर्धां सष्टके दिवसात्यये ।

तदिनि व्यथिनं चक्रद्वय विघटितं तदा ॥ ६७ ॥ (तृतीयमङ्कः)

'प्रेक्षणीय इव' ग ० 'वैकुण्ठ' क. ३ 'उमान्' क. ४ 'सुक्रान्' क.
३

पार्थेनाथ रथस्थेन पृथक्केन हृदि स्ततः ।
 वर्षिकां मरणस्येव मूर्छामाप सुयोधनः ॥ ८१ ॥
 सेनापतिसुपेणाख्यौ जलसंघमुल्लोचनौ ।
 भीममुग्रं भीमरथं भीमबाहुमल्लोलम् ॥ ८२ ॥
 समं विवित्सुषिकटौ दुर्गुलं दुष्प्रघर्षणम् ।
 इमान्यमातिपीकृत्य तत्सुतांश्च चतुर्दश ॥ ८३ ॥
 चतुर्दशसु विधेषु ममतां यशसामसौ ।
 उधेः सहचरीषके सिंहनादान्द्रकोदरः ॥ ८४ ॥ (विशेषकम्)
 विषमाग्रप्रगरुभेऽथ भगदत्ते समेयुषि ।
 संयुकोच नवीनेव रौमा भीमपताकिनी ॥ ८५ ॥
 भीमोऽमूर्छन्ध्वनालम्बी विद्वस्तदिपुणा इति ।
 पूर्णन्वभौ स्तम्भवद्वो मदान्ध इव सिन्धुरः ॥ ८६ ॥
 स्वभटारूढदिग्दन्तिषट्के मायी घटोत्कचः ।
 तमिभस्यं गुरेमत्स्यस्ततस्त्यातकुक्षारुधत् ॥ ८७ ॥
 तदग्रवृष्टिभिः शौर्यलताकन्दौ तदापतुः ।
 उत्कर्षं भगदत्तश्च सुप्रतीकश्च तद्रजः ॥ ८८ ॥
 मणादैर्भगदत्तस्य सुप्रतीकस्य चाद्भुतैः ।
 द्वाप्रेन्द्रा गजेन्द्राश्च बभूवुर्भिमदास्तदा ॥ ८९ ॥
 समुज्जितेव दिग्गैर्घटोत्कचद्वतैरिव ।
 तदा तैमीतमःक्रान्ता सिन्धुममेव भूर्बभी ॥ ९० ॥
 मायिनां रणराज्याय रक्षसां दिवसो निशा ।
 इति भैमिभिया भीष्मोऽवहारे व्याहरज्जवात् ॥ ९१ ॥
 न गृतास्तावदप्येति ध्यायन्तः कौरवा ययुः ।
 श्लोऽप्यमूहन्म एवेति स्मरन्तः पाण्डवाः पुनः ॥ ९२ ॥ (वृद्धमहः)

भित्तभूषणमुत्तमोन्नैः कर्णान्तोत्पशिलीमुत्तैः ।
 इमवद्भीमभीष्माद्यैर्मगाहे बाहिनीद्वयम् ॥ १०६ ॥
 ध्वनद्वन्वनदद्वाणं सत्त्वालंकारभासुरम् ।
 सात्यकिः सुरनारीभ्यो रथिनामयुनं ददौ ॥ १०७ ॥
 नीरन्ध्रयन्शरैः शत्रून्पलायनपरान्दिशः ।
 तमरुद्ध ततो युद्धमूरिभूरिधवा नृपः ॥ १०८ ॥
 युद्धाय धावतस्तत्र दश सात्यकिनन्दनान् ।
 भूरिधवाः शरैश्चक्रे दिक्पालेभ्यो बलीनिव ॥ १०९ ॥
 ततः प्रवृद्धवेगौ^१ तौ वीरौ तरलितकुपौ ।
 मिथः क्रियाभिर्विरपौ पुतासी समधावताम् ॥ ११० ॥
 भुमाशा करिकूर्माहिबराहगिरितद्भरात् ।
 तत्सत्यसत्त्वावष्टब्धं नामज्जद्भूतलं यदि ॥ १११ ॥
 भीमदुर्योधनाभ्यां तौ स्वरपाम्यामपान्वतः ।
 द्रामीतौ तच्च मेनाते जीवनं निधनाधिकम् ॥ ११२ ॥
 तदा तु सात्यकिसुतध्वंसक्रोधादेर्नयः ।
 धेननयोऽभवद्वाघा शूरः कौरवकानने ॥ ११३ ॥
 अन्दादिषु महाशब्दाद्यण्डकोदण्डतोऽर्जुनात् ।
 भूभृन्मौलिषु संतापं व्यधुः शम्पा इवेवचः ॥ ११४ ॥
 तद्वाणपातव्यधिना पिण्डीभूय भवच्चमूः ।
 इतश्चेतश्च लुल्लिर्नर्मृत्यो कवलता ययौ ॥ ११५ ॥
 इति निर्दम्भसरम्भात्तदा जम्भारिजन्मना ।
 अहन्यन्त महर्गाणि नृपाणां पयविशतिः ॥ ११६ ॥
 ध्वजैः पल्लयित रक्तं पुष्पितं हारमौक्तिकैः ।
 मौलिभिः फलित राज्ञा तदा दुर्मन्त्रितं तव ॥ ११७ ॥

१ 'जगत्' ख-ग २ 'धरो' ख ३ 'भुक्त' ख ४ 'वतिः' ख
 ५ 'पृष्ट' ख-ग.

वर्ग-२ सर्गः] बालभारतम् ।

भीमस्तद्वाणसंजातसर्वाङ्गीणमणो रणे ।
 गोपति कोपसंरक्तद्वैतसहस्र ईवेतत ॥ १२० ॥
 ततोऽशुप्रकरेणार्कः कौरवप्रकरानिव ।
 कौरवान्मोहयामास मोहनास्त्रेण पार्षतः ॥ १२१ ॥
 मियः पेपकपेप्यत्वं भेजिरे कौरवास्ततः ।
 तीव्रात्मानः प्ररोहन्तो डिम्भस्य दशना इव ॥ १२२ ॥
 भौद्रप्रज्ञास्त्रपातेन कौरवप्रकरं गुरुः ।
 तदाशु मोघयामास मोहविद्रोहकारकः ॥ १२३ ॥
 ततो मेघे न जीवन्तमेनमचेति मारुतिः ।
 विरघ्व कुरुदृष्वीशं मूर्छयामास मार्गणेः ॥ १२४ ॥
 नृपे कृपेण रथिना कृष्टे हृष्टेऽथ पाण्डवे ।
 क्ष्वेडाभिः सण्डयत्यर्द्रांश्चकम्पे चकितेव भूः ॥ १२५ ॥
 उद्यते कुरुदृष्टेऽथ पाण्डवप्रेयसी चमूः ।
 शिरोनिस्तार्तकिशिरीः कुरङ्गीमिव निर्ममे ॥ १२६ ॥
 भीष्मो भुवनसंक्षोभी भीरूणामथ भूभुजाम् ।
 संकीर्णाकृतकीनाशसदनं कदनं व्यधात् ॥ १२७ ॥
 स कोऽपि द्रौपदेयानां कौरवैरभवद्रणः ।
 येनाशु जगृहे चक्षुर्भीष्मादिभ्योऽपि नाकिनाम् ॥ १२८ ॥
 तदा तत्कदनाधिकयमशक्त इव वीसितुम् ।
 गिरिगुप्ते रथो चक्रुरवहारं महारथाः ॥ १२९ ॥ (पष्ठमः)
 भीमाभिभूतमाश्रास्य निशान्ते शान्तनिर्नृपम् ।
 उवाह मण्डलव्यूहं वज्रव्यूहं च घर्मनः ॥ १३० ॥
 ततश्छिन्नेव भानोर्मा वीरसिंहेमहेपुभिः ।
 क्षमायामितस्ततोऽभाम्यद्विपुरा रुधिरच्छलात् ॥ १३१ ॥

१. 'गोपति.' ख-ग. २. 'दन्तदन्त' क. ३. 'होश्च' ख-ग.
 हि भवेत्. ४. 'अमुक्त' ख-ग. ५. 'मरीणा' ख-ग.

आकृष्टं लोहघातेन पक्षवातेन वीजितम् ।
 यमस्य पेयनां निन्ये राज्ञां रक्तं नरेषुभिः ॥ १५४ ॥
 तदा तथोरुदघ्नस्तेनोभिरिव तापिते ।
 गतेऽर्णवं रवौ चक्षुरवहारं महीभुजः ॥ १५५ ॥ (सप्तममहः)
 सुते सागरगामिन्याः सागरव्यूहकारिणि ।
 प्रगे शृङ्गाटकव्यूहं तेने द्रुपदनन्दनः ॥ १५६ ॥
 अङ्गत्विद्रुपूर्णमध्यानि चापचक्राणि दोष्यताम् ।
 भोजनाहृतकीनाशमैव्यभाजननां ययुः ॥ १५७ ॥
 रिपुनाणोच्छलद्रक्ताधारासिक्तपुरोभुवः ।
 अनुत्थितरजःपूराः सुखं शूराः प्रतस्मिरे ॥ १५८ ॥
 सिपद्भिः दम्भाभृतां मौलीजालिकेरीफलोपमान् ।
 परावृद्धितुमारेभे बाहिनी भीष्मसायकैः ॥ १५९ ॥
 तेन दीर्णादरेदिडनै रुण्डैर्मुण्डैश्च भूभुजाम् ।
 कपर्दकन्दुकाकारै रेमिरे यमार्किकराः ॥ १६० ॥
 दधनः प्रभनाभिनयं कुण्डलीकृतघन्वन ।
 अहो घृदस्य तस्याभृत्यार्थसेना पराङ्मुखी ॥ १६१ ॥
 प्रस्तासु तासु सेनासु भीष्मः खेलन्वशोर्णवे ।
 भीममेकं पुरोऽपश्यत्यनिन्मिन्ममिवात्मनः ॥ १६२ ॥
 असृग्धारा बभुर्भीमहृदि भीष्मशराहते ।
 रिपुदाहक्रियानिर्यत्यकोपाग्निशिखा इव ॥ १६३ ॥
 अथ भीमेश्वरप्रसन्नसारथिः शान्तनो रथ ।
 बाहेराहवतोऽकपि ददद्भिर्द्विषता यशः ॥ १६४ ॥
 बद्धाशिनं कुण्डधार विशालाक्षापरानिनौ ।
 महोदर पण्डितक मुनाम चेति ते सुतान् ॥ १६५ ॥
 निघ्नतः सप्त भीमस्य प्रतापदहनस्रजः ।
 समुच्छलद्भिः कीलालैः मसरील इवाञ्जलन् ॥ १६६ ॥

तादृशीभूयामुना भुज्यमानानां फणिनां मणीन् ।
 पतनः कार्त्तिकरसिष्ट दिवा नक्षत्रवृष्टिषत् ॥ १८० ॥
 भुक्त्वाप भोगिनो भूरीकृतभीमनिनाकृतिः ।
 पथादः प्रोक्तनाद द्वाग्लोकप्रयमयंकरः ॥ १८१ ॥
 पुरो मायामयीं मूर्तिं कृत्वा योद्धुं निशाचरः ।
 राक्षसापाययत्पश्चात्कार्पण्यैरुत्कुण्डलं शिरः ॥ १८२ ॥
 दृष्ट्वा हतमिरावन्तं तं तुदन्तं द्विपथमूः ।
 क्रुद्धोऽसौदिकरिप्रीडां स्वेडां चक्रे घटोत्कचः ॥ १८३ ॥
 स राज्ञा पद्मरसास्वादसंभूतरससंकरैः ।
 स्वभयान्प्रीणयन्मासैर्मन्यारिवरूयिनीम् ॥ १८४ ॥
 गर्भद्वरुगजानीको मानी कोपारुणेशणः ।
 तमभ्यधावद्वाप्रीशो गृह्युं यम इवोद्धतः ॥ १८५ ॥
 घटोत्कचस्य चतुरभ्यर्कतं गुप्तदानयम् ।
 शौर्यध्रीमन्दिरस्तम्भानिव जम्भारिविक्रमः ॥ १८६ ॥
 शक्तिर्यटोत्कचेनाथ शिप्ता इमापनये रयात् ।
 नागं बद्धाधिपेनान्तर्नीतं विप्ररुपापिवत् ॥ १८७ ॥
 रक्तञ्जुनतुरङ्गेऽथ घटोत्कचबलेऽचले ।
 उद्वेलार्णवतुल्येऽभूद्वाहिनीयं पराङ्मुखी ॥ १८८ ॥
 नमस्कृमि भ्रमद्वारि पुटदद्वि श्रमज्जगत् ।
 तदाभूत्कोऽपि संमर्दः पलादभगदलयोः ॥ १८९ ॥
 ध्रुत्वा सुतवधं निष्पुनिमन्त्रितयमकुवा ।
 चक्रे मही महीन्द्राणां शीर्षमोदकशोचिनीम् ॥ १९० ॥
 अनावृष्टिं पुण्ड्रिणं ह्यूरोरोदीपिलेवनो ।
 पुण्ड्रभेद दीर्घबाहुं सुबाहुं वनचञ्चलम् ॥ १९१ ॥

वलीकृतमार्तण्डं तदोद्यैः प्रसृतं तमः ।
 सोमुत्तामिकीलाभिः स्फारोद्धारमिवावर्षी ॥ २०५ ॥
 मोवलज्ज्वलक्षेत्रसोभिः सोमिते बले ।
 आर्जुनिर्व्यतनोदरं तापनं स्वप्रतापवत् ॥ २०६ ॥
 क्व यास्यतीदमित्यर्कैः सर्वतोऽप्युद्गिरादा ।
 स्मायाश्लायामयमपि ध्वान्तममामि हासिभिः ॥ २०७ ॥
 तमसि प्रस्पमानेऽर्कस्तमःश्यामं निजं वपुः ।
 निभास्येव भयार्तेन पलादेन पलायितम् ॥ २०८ ॥
 प्रहारवर्ण्डेर्नाचालि वाचालैर्वटिनोऽप्यय ।
 भीष्मादिभिः परिणतैः सीमद्रोऽद्विरिव द्विपैः ॥ २०९ ॥
 अथेन्द्रिः सुतसंघट्टकुपितः कविकेतनः ।
 अग्रं ससर्ज वायव्यं कायव्यंयकृते द्विषाम् ॥ २१० ॥
 छेडितानां भटेन्द्राणां यशासीव ममारणाः ।
 स्पलान्युत्तिष्ठ्य मलिनीचक्रिरे धूतभूलयाः ॥ २११ ॥
 सिताः शैलास्ततः शैला द्रोणेन स्पलितानिनाः ।
 अथावप्रधीकर्तुमिन्द्रवैरादिवेन्द्रजम् ॥ २१२ ॥
 अथ पार्थेन नारायणार्थेन कुलिशस्त्रिषा ।
 विकीर्य जालं शैलानामालभ्यत बलं द्विषाम् ॥ २१३ ॥
 वातपुत्रगदाघातक्षतमातङ्गजातजाः ।
 तत्राद्यासरितः ससुः प्रेतहासोद्यकेनिलाः ॥ २१४ ॥
 शिरःकुलिशैर्कं रुण्डकृष्माण्डैर्भुजनिर्मितैः ।
 सिम्हे राज्ञां व्यधान्दीप्यः कालदाकननं गृधम् ॥ २१५ ॥
 भीष्मबाणान्पुनै राज्ञां छत्रधामरसंयुतैः ।
 वीर्णां तद्यशसां शीर्षिर्भुक्तकेशीरवाचिनः ॥ २१६ ॥
 भीष्मो भाग्यप्रविशान्प्रथमं दुर्मन्त्राणिनि ।
 वृद्धवेनालनारीभिर्दिताशी प्राहरणम् ॥ २१७ ॥

इति निमित्त्य कृष्णेन सोदरैश्च समं नृपः ।
 गुप्तो गत्वा जयोपायं भीष्मं पप्रच्छ भक्तितः ॥ २३१ ॥
 गाढेयोऽथ जगौ युद्धाटोपे कोऽपि न मां जयेत् ।
 तज्ज्योऽहमवच्येन स्त्रीपिण्डेन निखण्डिना ॥ २३२ ॥
 श्रुत्येति भीतो राजानं नत्वा स्वशिविरं ययौ ।
 भानर्मानमहाव्यूहं वीरव्यूहं रघोत्पिनम् ॥ २३३ ॥
 प्रवीरमुक्तं शरशैर्दिनि संघट्टिभिर्मियः ।
 पूर्णिता इव घण्टांशुकरा वद्विकणा बभुः ॥ २३४ ॥
 धीरेषुपूरा धीरेषु यमुज्ज्वलिता भुवा पुनः ।
 तच्छायच्छन्नना कालकिंकराणां धराः ममम् ॥ २३५ ॥
 तनश्चलश्चमूत्स्वातस्तिरिरूपाः कर्णाशितुः ।
 रत्नभाम इवैश्वर्यं युद्धोत्थाः क्षतजोर्मयः ॥ २३६ ॥
 आसन्नवीरलोऽपि द्विद्वेषाणे स्त्रीगवशिनी ।
 रैक्तं मालातपं प्रेक्षयामाद्यन्वीरा क्षतभ्रमात् ॥ २३७ ॥
 धीरैः शिखण्डिगाण्डीविप्रमुक्त्वविमुक्तीकृतम् ।
 गौरगन्वीरवं चक्रं निषक्राम पितामहः ॥ २३८ ॥
 मयउजुर्वीरगात्रेषु तन्मुक्ता बाणपङ्क्तयः ।
 यथा मरुत्पलोर्वीषु धारा धाराधरोजिताः ॥ २३९ ॥
 भीष्मः शिरोभिर्भूपानां क्षुरप्रोस्तेष्वपानिवैः ।
 ममैदं द्विदृष्टुं गच्छोपलभ्यते लुलैरिव ॥ २४० ॥
 गोवक्त्रास्तविश्रम्भविध्वंस्य उद्वज्जोऽमनि ।
 कृत्वा नाम इवार्चस्य शिखण्डी नम्य संमुखः ॥ २४१ ॥
 अपाङ्गयथा तं भीष्मः कावं प्रहर हन्त मान् ।
 कृत्विनोऽर्था इवापात्रे मागानि स्वयि मे शराः ॥ २४२ ॥

१. 'तथा पप्रच्छ भक्तितः' वा. 'तथा पप्रच्छ भीष्मतः' वा २. 'इदं मे शरा' वा. वा.
 ३. 'इतः काल' वा. 'इतः काल' वा.

भीष्म प्रहर मा जीवजीवन्यास्यसि नाद्य मत् ।
 इत्युक्त्वा पार्षतः काण्डैस्तं विभेदार्जुनेरितः ॥ २४३ ॥
 रोमाग्रखण्डितोद्दण्डशिखण्डिविशिखेऽस्तु सः ।
 रोपैसपूरयन्भीष्मो संजहार महारथान् ॥ २४४ ॥
 नमद्भूस्फुटनोद्भ्रान्तस्वभ्रध्वान्तभरैरिव ।
 रजोभिर्व्यासदिग्गजे संमर्दे विद्विषां मियः ॥ २४५ ॥
 उत्पातजातसंभ्रान्तद्रोणाज्ञात्वरितास्ततः ।
 कुरुवीरा धुमीसूनोः प्राकाराकारतां ययुः ॥ २४६ ॥
 भीष्मस्यास्त्रैर्मणीभूषा बभुः कूटीकृता नृपाः ।
 मेरुणेव तमाह्वतुं प्रहिताः शिखरश्रियः ॥ २४७ ॥
 दूरादेत्याय घृणया भीष्मोऽभाषत घर्मजम् ।
 खिन्नोऽसि कदनादस्मात्पुत्र पातय मामिति ॥ २४८ ॥
 इत्युक्त्वा शिथिलास्त्रोऽपि स बहूनां क्षयोऽभवत् ।
 क्रीडन्नपि करी मूलोन्मूलनं हि महीरुहाम् ॥ २४९ ॥
 रक्ताब्धिमुदद्रीन्द्रतुङ्गमातङ्गपुङ्गवः ।
 भीमो बभूव बीभत्सोः शरव्यतिकरः परः ॥ २५० ॥
 भीष्मो दीव्यास्त्रवान्धावन्मध्यमेत्य शिखण्डिना ।
 निवारितोऽर्जुनध्वंसे सीधुनेवामृताहुनौ ॥ २५१ ॥
 तं क्षणेऽस्मिन्रणे स्मेरमभ्येत्य वसवोऽभ्यधुः ।
 कालोऽयं घन्य सन्यासहेतुस्तेऽस्माकमीहितः ॥ २५२ ॥
 अथ भीष्मः शृण्वारम्भः शिखण्डिविशिख्रजैः ।
 वानोत्थकुमुमस्तोर्मैरारामिक इवार्चितः ॥ २५३ ॥
 पनच्छीर्णोच्छ्रद्धद्रक्तच्छलनृत्यत्पराक्रमः ।
 षष्ठेऽरिषक्तं साक्रन्दं साक्रन्दनिरिषुजैः ॥ २५४ ॥
 भीष्मेणार्त्रं पूर्णं यद्यत्तत्तद्विन्दन्दाच्छिनत् ।
 मूर्ध्नि वादिना पक्षयितानमिव सम्मतिः ॥ २५५ ॥

यन्मुदादितचलो बलवत्तत्कोपतप्तनयनश्रुतिदीप्तम् ।

धारयन्वनुरपक्षपशूनां होमकुण्डमिव कुण्डलितं सः ॥ ११ ॥

स्पर्धमानमेहसं पतिमद्गामप्यहो शरमरैः पिदधानः ।

शिष्यमाणशरणो रणशिष्यैर्ग्रासवद्भिरसुरैश्च सुरैश्च ॥ १२ ॥

उग्रवेगनितया खलु रेखारूपया तनुरुचाप्यनुयातः ।

मृत्युराक्षसमुखानलकीलेष्वाकुलेष्वरिकुलेषु पपात ॥ १३ ॥

(पद्मभिः कुलकम्)

उन्नदन्परिहसन्धनुरुच्चैर्ध्वानयन्प्रविकिरन्विशितौघान् ।

लोष्ठपातचलकाककुलामं तच्चकार बलमाशु कुमारः ॥ १४ ॥

तच्छरैर्गुरुभिराशु मुदूरादापतद्भिरपराधपरेषु ।

ताडिता च सहसा विरदन्ती क्रोडिता च शिशुवद्रिपुसेना ॥ १५ ॥

द्रोणसिन्धुनृपती पटुघटौ द्राक्पाटपुटवद्विघटय्य ।

नागराज इव राजकुमारस्तद्धलं नगरवद्विजगाहे ॥ १६ ॥

पूर्वशर्ववरदुर्धरसिन्धुक्षमापनिर्जितधुतैः सचलोधैः ।

पाण्डवैः सहचरैरहितस्य श्रीश्वचुम्ब वदनं नरसूनोः ॥ १७ ॥

उद्भटप्रतिमटक्षयसंधामुक्तवेणिरिव लोलपनाकः ।

घोरघस्सररवोऽभवदस्य व्यूहवीरभयदो रथ एव ॥ १८ ॥

एत्यसावभिगतोऽयमदीनं हन्त हन्त्ययमनेन हता हा ।

लात लात हत रे हत रेऽमुं तं प्रतीत्यजनि राजगणोक्तिः ॥ १९ ॥

राजकस्य तदिपुक्षतधूता मौलयस्तरलकुण्डलपक्षाः ।

संगरे भटभुजाभुजगात्रे हेमपक्षिपृथुका इव पेतुः ॥ २० ॥

रुण्डमुण्डमयमेव धरित्रीपीठमस्त्रमयमेव विहायः ।

रक्तबिन्दुमयमेव तदाशाचक्रवालमकृतैष भुजालः ॥ २१ ॥

तस्य पन्निषु ततेषु विभिन्नैर्व्यक्तमौक्तिकरदै रदिकुम्भैः ।

स्वर्बधूकुचतटार्पितहस्तं स्वं निपादिमटवृन्दमहासि ॥ २२ ॥

सामीरिणा संयति भज्यमानं विभज्यमानं यमदासवृन्दैः ।
 बलं तदालोक्य नृलोकमखमयं वितन्वन्प्रचचार कर्णः ॥ ११७ ॥
 मिथः प्रमाथाकुलयोस्तदाभूत्कौन्तेययोः कश्चन काण्डपातः ।
 यद्वातजातप्रसरैरिवासीत्सुरामुराणामपि मौलिरुम्पः ॥ ११८ ॥
 भीमेन भग्नप्रसरः शरौघैः कर्णस्तदा दीर्णरथायुधौघः ।
 त्रस्तोऽपि वैरादिव रंहसैव तदीयतानं जयति स वातम् ॥ ११९ ॥
 श्लानाननः कृषीकान्तं तदागत्य नृपोऽभ्यधात् ।
 प्रियोऽर्जुनस्ते यन्मुक्तौ तस्मै सात्यकिमारुती ॥ १४० ॥
 अहो नु मन्दभाग्यानां सामर्थ्यं किनिदद्भुतम् ।
 येनापि वज्रदुर्भेदा त्वत्प्रतिज्ञा श्रुधीकृता ॥ १४१ ॥
 ऊचं गुरुर्गुरुतरा किं युध्येयं नमूमिमाम् ।
 किंवा तौ बाणपातौघचलाचलकुलाचरौ ॥ १४२ ॥
 एकोऽपि वीर याम्येष सप्ताप्यय चमूरम् ।
 एकादशचमूरीरैस्त्व निवारय तत्रयम् ॥ १४३ ॥
 इत्युक्त्वा गुरुणा गत्वा द्रुपदोर्वाशनन्दनौ ।
 पार्थिवी विरथी चक्रे शत्रुभुक्करसही ॥ १४४ ॥
 इहान्तरे महाशायी मयेयुनुनोपय ॥

छेत्ते बाणगणैर्व्योसि द्रष्टुं तत्र रणं तयोः ।
 देवा इवाययुः पश्यदनिमेषमटच्छलात् ॥ १४९ ॥
 कैन्तेये कर्णकोदण्डरथोपानले तदा ।
 दुर्जयाख्यस्तव सुतो राजन्भेजे पतङ्गताम् ॥ १५० ॥
 भीमेन भुवनक्षोभशोभमानशरोत्करः ।
 गदया विरथीचक्रे पुनराधि रथी रथी ॥ १५१ ॥
 तदा त्वदङ्गनो राजन्भावन्भीमेन निर्ममे ।
 प्रेमयः स्वर्गमुमुखीमुखपद्मशिलीमुखः ॥ १५२ ॥
 आरुह्य प्रेमपरशं ततोऽधिरथभूः शरान् ।
 यान्भीमस्य हृदि न्याम तैस्तत्कोपानलोऽज्ज्वलत् ॥ १५३ ॥
 ततो दृष्ट्वा प्रविष्टेषु श्वश्रं भीमेषु भोगिषु ।
 कर्णो गुह्यं नरेन्द्राणां रथेन जैविनाविशत् ॥ १५४ ॥
 तान्दुर्मपणदुर्माहजयद्गुःशलर्दुःसहान् ।
 जघान त्वत्सुतान्पद्म भीमः सत्याभिषलदा ॥ १५५ ॥
 रङ्गन्तं पुनरद्देशं कृत्वा कृत्तरथायुधम् ।
 भीमे नदति मत्स्येव भियालोष्टि भैरुभि ॥ १५६ ॥
 सप्ताय त्वत्सुताश्चित्रश्चित्रबाणः शरासनः ।
 चारुचित्रकचित्रासौ चित्रवर्मोपचित्रकौ ॥ १५७ ॥
 कर्णत्राणधियो भीमबाणपातनिपातिताः ।
 गुधि स्वपुत्रं पाहीति वक्तुं शङ्कोऽर्कममजन् ॥ १५८ ॥ (सुमम्)
 मुहुर्जिनोऽपि राधेयस्तान्मृतान्वीक्ष्य बाष्पदृक् ।
 अनिर्वन्दः श्रियो मूलमित्येनं पुनरापतत् ॥ १५९ ॥
 भीमः सरदगृध्वारो राधेयमिदितैर्वैभौ ।
 वीरध्रीघ्नानकाश्मीरारुणनिर्गिरशैलवन् ॥ १६० ॥

१. 'छत्रो' ख. २. 'कैन्तेयक' ख. ३. 'कैन्तेय' क. ४-५. 'प्रथम' क. ख.
 ६. 'गुह्य' ख. ग. ७. 'रथिना' क. ८. 'दुर्धरा' ख. ग. ९. 'तान्मृत विरवापतामनौ'
 ख. ग. १०. 'ताडित्रता' क; 'ताडिता' ख.

ततः पतन्निप्रकरैः पराङ्मुखं विरज्य नाराचरुचा गुरोः सुतम् ।
 असूत्रप्रभायन्निवसांघ्यनिभमाञ्जयान संधानवनीभृतां नरः ॥ १७२ ॥
 हंसादिभूतानपि रक्तवाहिनीप्रभातबिन्दुनुदितान्पदे पदे ।
 त्वरातिरेकादभिव्यस्यन्ययौ जगद्रयेच्छोर्नयिनस्तदा रथः ॥ १७३ ॥
 तदा हरीणामपि कृष्णयोरपि क्षुतिस्तरादीर्वैरैव मिथिता ।
 मुदा भट्टः सयति जटुनन्दिनीकलिन्दनासङ्गनिभा र्व्यभात्यत ॥ १७४ ॥

सव्यसाची रविरिव प्रत्यङ्गासशिलीमुतम् ।
 इतस्ततः पीर्णदलं पद्मव्यूहमथ व्यधात् ॥ १७५ ॥
 निगास्य बाहिनीं पद्मव्यूहोदलनलौलमे ।
 नरे नाग इषोद्भ्रान्ते राजहंसः पलायितम् ॥ १७६ ॥
 महारथवयगुप्तपाशस्थितनयद्रथम् ।
 सव्यसाची ततः सूचीव्यूहं निचिन्तमानिशत् ॥ १७७ ॥
 उद्यत्कीलालकीलाडिभालिनं मारुतिसदा ।
 अगुज्ज्वलगदाहसो ददाह स्तोममरिणाम् ॥ १७८ ॥
 सात्यकेर्निघ्नतः शत्रून्मुहुर्धन्वं नतोन्नतम् ।
 निमेषोन्मेषभृन्मृत्योर्विलोचनमिवाचमौ ॥ १७९ ॥
 धन्विना युयुधानेन युधानेन क्रुधादितम् ।
 कौरवेन्द्रमहाचरुं ह हा षक्रन्द तत्तदा ॥ १८० ॥
 अलं वृषनृपस्यैव से निषेप शरैः शिरः ।
 यद्विधुतुदवद्रीक्ष्य विप्रसं राजमण्डलम् ॥ १८१ ॥
 अपात्यन्त शरैस्तेन वीरा पद्मशतीमिताः ।
 दमासमुत्ता पतद्गस्य करा इव दिवस्तदा ॥ १८२ ॥
 नृषाङ्गिषां निर्वृण्वन्त यूथेशमिव केसरी ।
 भूरिध्रुवा समर्थयायाद्भूपसं सूपकेतन ॥ १८३ ॥

१. 'हता' ख. २. 'हता' ख. ३. 'नरेविमि' क. ४. 'व्यभात्यत' ग.
 ५. 'लालित' ख. ६. 'विनिघ्नन्त' ख. ७. 'भगाद्' ख.

उद्गर्जितौ विविधरत्नविचित्रनाभौ

चक्षतडित्तरलकायनकाण्डपातौ ।

एकाब्धिनीररसनमसरद्विरोर्ध्वा

धाराधरायिव जवादभिजामनुसौ ॥ १८४ ॥

दोःशालिनां मृधमिधः शिथिलादराणां

तेजोमयान्यरुणितानि मनासि नूनम् ।

अश्रौयघट्टजयनाग्निकणच्छलेन

पेतुस्तयोरुपरि कौतुकतथ्यलानि ॥ १८५ ॥

धिष्या विभग्नविभुवाञ्छितमघ धिम्वि-

न्दिनचक्रवालविदितं मम शायकत्वम् ।

यच्छायितो न रिपुरित्यनिशद्विषेय

भूमिं शरव्यसकलोऽपि तयोः शरीरः ॥ १८६ ॥

अन्योन्यबाणननिपानितसूतसप्ति-

घनत्वमी कटिनकायनवर्मतद्भौ ।

क्षेत्रे प्रचेज्जतुरयोमनिनप्रनाय-

द्विद्दुर्यशोविश्विचीनकराविहीनौ ॥ १८७ ॥

स्वेदामिः सङ्गताङ्ग(दृक्)रैः स्फुटिर्द्वैगतिभिर्द्विभिः ।

स्फुटद्वैगर्थोपैश्च तौ जानां प्रेक्षणशणौ ॥ १८८ ॥

अथाकृत्य कर्षेर्हरा एदि पानेन सात्यकिम् ।

सौमदत्तिः प्रपार्थ्येष्टच्छिरदुतेभुं महामिना ॥ १८९ ॥

तदाचष्ट हरिः पार्थं शिष्यस्ते पदय सात्यकिः ।

नगञ्जेनारि विमृदेवामौमदतिपदं गतः ॥ १९० ॥

धुन्वेति पश्चिगा पार्थः मामि भरिधरो भुजम् ।

निवृत्तेऽप्यनभिनुगं तार्थ्येतिवादिमुत्तमम् ॥ १९१ ॥

१. 'वदन्ति' ग. २. 'वदे' ल-ग. ३. 'मही.' क-ग. ४. 'मृध' ल-ग.
क-ग. ५. 'दन्ती' ग. अविमृष्टे इत्यनेन विद्वन्ताः क-सामुद्रादि
'मृध' इति वृत्तिः ५५५ मी'दा.

स कृष्णत्कङ्कणो मुक्त्वा मुद्रिकादन्ति दीप्तिभिः ।
 हसन्विकेकं पार्थस्य पपात भुवि तद्भुजः ॥ १९२ ॥
 च्युतेऽथ बाहौ सत्कर्मः सहाये सोमदत्तनः ।
 पार्थ प्रोवाप भग्नेष्टो मुक्तसात्यकिमूर्धनः ॥ १९३ ॥
 दर्शितं कूटयुद्धादि पुंसो मैत्र्यफलं हरेः ।
 त्वयाद्य छिन्दतेवान्यरणसक्तस्य मे भुजः ॥ १९४ ॥
 इत्युक्त्वा विरचयेषु शय्यां यामकरेण सः ।
 प्रायोपविष्टोऽपिष्टोऽन्तः समं स्पर्शादि गृप्तिभिः ॥ १९५ ॥
 प्राणान्प्राणानले तस्य जुहोती मूर्ध्नि निर्यया ।
 किञ्चित्कान्तिः शिरसा धूमसोमयन्ती नभस्ततम् ॥ १९६ ॥
 अधोचे निन्दतः समापान्पार्थः किं कृत्यमस्त्रिणाम् ।
 रक्षन्ति वैरिवैषम्ये मज्जनं स्वमनं न धेत् ॥ १९७ ॥
 प्राणतुल्यमुद्भद्रसाकारिणं किमु निन्दयः ।
 सन्तो मूर्छितमौषद्रग्युत्पद्यन्त्रिणोऽपि मैत्रम् ॥ १९८ ॥
 इदं वदन् वीन्नेये लब्धतस्तः शिनेः सुतः ।
 अपरिज्ञातवृत्तान्तः कोपोद्भ्रान्तस्त्वरोत्थितः ॥ १९९ ॥
 कृष्णाभ्यां वार्यमाणोऽपि शुता हसदिवामिनः ।
 अष्टिमद्भूरिदत्तस्य प्रागुत्क्रान्तात्मनो सुखम् ॥ २०० ॥ (पुष्पम्)

आनिशागममयो जयद्रथे रक्षितुं सिञ्चिभृतः कृतोद्यमाः ।
 अर्जुनेन निहताः पति शुतां सूर्णमस्तनयमाय विव्यधुः ॥ २०१ ॥
 अम्बरे किमु विलम्बते न किं सूर्णमस्तमभिधात्यमाविति ।
 रोपरक्तनयनैरिवेक्षितः वीरवै रविभूतदारुणः ॥ २०२ ॥
 आदिगन्तपरिपानिभिरुदा रुद्धमार्गमिव पाल्गुनेषुभिः ।
 अम्बरातगतमप्यहो क्षणं बिम्बमम्बरमणेशीलम्बन ॥ २०३ ॥
 भाति सर्वजगतामपीक्षण भूषण च सुकृतक्षणस्य य ।
 अस्तमद्भुतरुषोऽपि तस्य हा स्वार्थेकाङ्क्षिभिरकाङ्क्षि वीरवैः ॥ २०४ ॥

ततो विघटितव्यूहा बध्नाम गुरुवाहिनी ।

सर्वदिग्दीप्तिदावाग्निवनद्विपद्येव सा ॥ २१४ ॥

ततः किरीटी विवृणुः कृतं च कृषीशुनं च स्वस्वमा निरग्न ।

शुभैर्महाभक्तपुनैर्नृशणामानर्चं संध्यामिव पङ्कजैर्धैः ॥ २१५ ॥

दारुक प्रगुणिनं रथं हरेः सात्वयिः समधिपत्य वर्णानिन् ।

काण्डमण्डितनृपममोर्धिनैः प्राध्वयाम रविर्भरवर्षयन् ॥ २१६ ॥

भीमापमानकुर्वितः पुरतोऽङ्गभृजुः

संशो विधाय नृपसेनबधाय पार्थे ।

सर्वैः समं समरनित्यमयी जगत्सम

प्रीतिप्रणामकृतये मुकुतामममय ॥ २१७ ॥

अग्नेर्नृपे पुनरिन्नोऽथ रणप्रशोभा

चक्रुर्मिथः पवनगत्यवदाश्रमुद्राः ।

कृष्णो मु संमदपरः परिरग्न्य पीरो

भूपो नुनाथ हरिमेव जयय्य हेतुम् ॥ २१८ ॥

इति भीमिनदण्डसिंहिलपथ्यामरमरचन्द्रविधिते बाणभारते कर्त्तव्ये कृत्ये ये
वीराङ्गे द्वीतपर्वणि चतुर्थदिने अक्षय्यतृतीयायां कृतम् ।

अनुरोधे कर्त्तम् ।

पेशास्तभूतनीमृतविदुर्दीर्घैश्च पिङ्गम् ।

जटाजूट बहव्याम पासादवनरो हरे ॥ १ ॥

अथो जयद्रथो भेजे भवदत्ताभयः सद्यम् ।

इत्युधे वीरवत्तूर्णमर्णं पुणेशणो गुरम् ॥ २ ॥

अथ रवमरथः काट रत्न हेमाहमहये ।

अथ त्यजामि दानिन्यमस्यहृत्वा लब्धं हितम् ॥ ३ ॥

एवमुक्त्वथि ह्येते रोषशोलेभ्यः सज्जम् ।

अप्येतेषु गुरो हरेन्द्रा मुद्रायेव दधन्तिरे ॥ ४ ॥

ये 'द्वीतपर्व' पुस्तके वा बाणभारतपर्वे '२६' इत्यत्र ३३५ क. 'विघटितव्यूहा' इत्यत्र 'विघटितव्यूहा' इति लिखितम् ।

{मोक्षरक्षणमुक्तं भूरिश्रवणः मोक्षं ज्ञानम् ।

एषाण्वार ईनेयः सप्तशतुर्द्विगुणः ॥ १७ ॥

परिपेतुः सप्तमेषु वक्रमष्टः साप्तमः ।

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ १८ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ श्रीशङ्कराचार्य उवाच ॥ १७ ॥

अथोपनिषद्भाष्येऽपि नान्यथाऽस्ति । अथोपनिषद्भाष्येऽपि नान्यथाऽस्ति ।

[illegible][illegible]

દર્શનશાસ્ત્રના ગુણધર્મોની વિવરણ ૧૧ ૭ ૧ ૧

वीरानि वीरनेमाणि सुलभाः ।

मदलानपर्वतयोः द्विजिना मन्त्रोक्तं ह्य ॥ ११ ॥

द्वीजिर्द्वैपदमानसं नृतिभोगमृगान्दहा ।

निहत्याद्यादशाहीपदीगर्भितेभ्योऽध्यय १० १३ ।

၁၀၆၂။ ကာကွယ်မှု အားဖြင့် ၁၀၆၂။

सैनिकमण्डपः २ भागध्या १५०० १. ५४ १

गङ्गा-विप्लवशीलः सोऽप्यमरकोटः ।

ရန်ကုန်မြို့၊ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်၊ ၁၉၆၈ ခု၊ ၁၈

प्रवाची निरमो जायदो १८१५ इ.स. ।

वीरबाहुरीबाहुरी सुदहान्दन्दि १ ५८ ।

ଉତ୍କଳରାଜା କୁଞ୍ଜରାଜାଙ୍କ ଦର୍ଶନେ ୧୫୫୫

ଶ୍ରୀଯେବଂ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଶାସ୍ତ୍ର ବିଭାଗ : ୧୦ । ୧୯୮୫

सदा सेवा! स्वयं राज सुखदुःखयोः ॥

(2012) 100 F.3d 100, 101 (1st Cir. 2001).

द्रोणपर्व-४ सर्गः]

बालभारतम् ।

निष्कम्पः कम्पयन्नोष्ठं निश्चलध्यायन्भुजम् ।
 निर्व्यथो व्यथयन्मौर्वी काण्डैः कर्णोऽपि तं व्यधात् ॥ ६९ ॥
 भैमेश्वरं सहस्रारं सहस्रांशुपदासकृत् ।
 ज्वलद्वयोस्त्रि शरैः साधुसहस्रांशुमुतोऽच्छिनत् ॥ ६९ ॥
 अथ द्युपयमाविश्य सरथः सैष पार्थभूः ।
 हितः प्राणिसहस्राणि भूत्वा भूत्वापिपट्टिपः ॥ ६७ ॥
 जज्वालौर्वी शिखिज्वालैर्वीक्षकर्म शिलोच्चयैः ।
 दिशो गुघनराससौवाद्विदमैन्ये भैमिमायया ॥ ६८ ॥
 दिव्यास्त्रेणाथ तां मायां हत्वार्षिकः कर्कशैः शरैः ।
 सिपन्तराससलक्षानि दिद्युते रामविक्रमः ॥ ६९ ॥
 या रुद्रेण स्वयं चक्रे सा चकैरष्टभिर्भृता ।
 भैमित्सिताशनिः शीर्णरथमाधिरधि व्यधात् ॥ ७० ॥
 ततः कर्णशरक्षुण्णस्यन्दनः पिशिताशनः ।
 तमुत्पपात तरसा पक्षीव क्षीणपञ्जरः ॥ ७१ ॥
 मायाविनममायेन भूमिस्थेन नमःस्मितम् ।
 प्रयुध्यमानं भीमेन पलादेन्द्रमलयुधम् ॥ ७२ ॥
 वकस्य रससो मित्रममित्रघ्नो घटोत्कचः ।
 तदा प्रदारिताशाभिः श्वेदाभिः संमुखं व्यधात् ॥ ७३ ॥
 (युग्मम्)
 तादृक्प्रतिमटालामचण्डकण्डूविततण्डिनोः ।
 तयोर्महाप्रहारोऽभूत्कृतान्तभुजयोरिव ॥ ७४ ॥
 विशीर्णानि म्रियोपातध्वानैर्व्योमस्थयोस्तयोः ।
 गिरिश्रृङ्गाण्यपि तदा भीतानीव भुव ययुः ॥ ७५ ॥
 भैमिहृतमप द्वेपिमुण्डयुग्ज्ज्वलकुण्डलम् ।
 दिवः पविज्ज्वलत्पशूयो गिरिरिवापन्नम् ॥ ७६ ॥

[रतम् ।

७द्रोणपर्व-४सर्गः]

अहो गजेषु बाहानां बाहेषु भुजबाहिनाम् ।
 भुजबाहिषु चाद्रीणां तलमिच्छत्सु संश्रयम् ॥ ८९ ॥
 कौरवाः करिष्यन्तामिरुतमाङ्गैकरक्षिणः ।
 एतु युद्धरसाधीनं दीनास्याः कर्णमूर्तिरे ॥ ९० ॥
 (त्रिभिर्विशेषकम्)

अधुनाप्यमुनास्मासु हतासुषु कृपंस्त्वया ।
 शक्त्या निघात्यः कस्यार्थे पार्थो वामवदत्तया ॥ ९१ ॥
 इत्याकर्ण्यामुचत्कर्णस्तदस्त्रं बांसवं ज्वलत् ।
 सुसंकटाय कस्मैचिन्निधानमिव रक्षितम् ॥ ९२ ॥
 मायास्त्रस्य पलादस्य मायास्थानं विदार्यहत् ।
 घृती तमोऽपि तन्मित्रं सा शक्तिस्त्रिदिवं ययौ ॥ ९३ ॥
 विपन्नोऽपि हितं स्वेषां परेषामहितं सृजन् ।
 संनहार महारथो विभुरसौहिर्णी पतन् ॥ ९४ ॥
 पतिते तत्र वीरेन्द्रे कौरवा ननृतुर्मुदा ।
 कृष्णोऽपि जगदात्मत्वं ज्ञापयन्नितिव नृत्तवान् ॥ ९५ ॥
 विष्वक्सेनविषादेऽपि कृत्ये नृत्येन मामि किम् ।
 इत्येन्द्रिणा तदा पृष्टो नृत्यजेवास्म्यधात्प्रभुः ॥ ९६ ॥
 तेनोपययुः कर्णः कुरुणा जीवितं परम् ।
 शक्तिर्वामवदत्तेयमभूत्तस्यापि जीवितम् ॥ ९७ ॥
 न त्वत्सूनुर्धनार्थिनि हर्मन्तीवाशुभिर्मुदा ।
 मेकपुत्रानिनी शक्तिर्मेमि हत्वा हरि श्रिता ॥ ९८ ॥
 गताया श्रिदिव तस्या मृतानतास्त व्येति किम् ।
 यात्यायाति मुनेऽमीषा आम वोदकायवन् ॥ ९९ ॥

१. अथो' इव. २. गज' इव. ३. अवागन्तव्यदशब्द क-व-ग-पुन-
 ४. कर्णवाच्यताया मेरुदन्तामदशब्दात् नवाश-न-व-व-दशब्दान् 'इय-व-व' इ-
 तम्. ५. 'वाय स' क. ६. 'जगदा-मा-एत त-व' क. ७. 'रथाना' क.
 ८. 'वोरवा' ग.

पायैः पात्योऽथ शक्त्येति कौरवैः शिसितोऽन्वहम् ।
 तद्दत्तवद्विसस्मार युधि मन्मोहितो वृषा ॥ १०० ॥
 एकलव्यनगासंधशिगुपालादयो मया ।
 दुर्जया जग्निरे युक्त्या मत्वेतत्प्रचनं पुरा ॥ १०१ ॥
 मत्संसाधितदुःसाधमित्येतद्वैरिमण्डलम् ।
 अस्त्रास्त्रत्वक्पुटस्त्रोमं नारिकेलमिवाहर ॥ १०२ ॥
 इत्युक्ते शौरिणा सर्वे भूपभीमार्जुनादयः ।
 शोकाग्निं युधि रोषाग्नीकृत्य घीरा दधाविरे ॥ १०३ ॥
 युध्यस्व धर्मान्मा क्रुध्य चतुर्थेऽद्वि जयस्तव ।
 इत्यादिशतदा व्यासः क्षणदृष्टो युधिष्ठिरम् ॥ १०४ ॥
 अयोमे तमसि क्ष्वेडातुल्यकालं मिथः शराः ।
 पेतुर्वक्त्रोदरेष्वेव योधानां शब्दवेधिनाम् ॥ १०५ ॥
 ध्वान्तेषूप्रेषु सैन्याङ्गं दीप्तं दीप्तं मणित्विषा ।
 द्विद्वाणा विव्यधुः कालनखाग्नेणेवै दर्शितम् ॥ १०६ ॥
 उत्पपातेव नाराचैर्नर्तनैर्वासिभिस्तदा ।
 निशीये यौवनोन्मत्तं ननर्देव द्विपैस्तमः ॥ १०७ ॥
 इत्थं चिरप्रहारेण भूभृतस्तेऽपि शश्रमुः ।
 स्यान्न येषां श्रमांशोऽपि साविधशीलधरां धृती ॥ १०८ ॥
 अथान्तः करुणाक्रान्तमनाः संक्रन्दनात्मजः ।
 तदाचक्षुषौ कृती वीरान्क्षणं विध्रम्यतामिति ॥ १०९ ॥
 ततः पार्थ प्रशंसन्तस्ते दुःखोच्छेददैवतम् ।
 निद्रां हरिकरिस्कन्धस्थिता एव सिपेविरे ॥ ११० ॥
 रेनतुर्बुद्धसंनद्धे ते सेने स्वापनिश्चले ।
 यमौकश्चित्रवत्तानारत्नभूषांशुवर्णके ॥ १११ ॥
 अपोद्ययौ शशी सुमान्करैरमृतवर्षिभिः ।
 भृशानिव प्रहारार्तान्कुलवीरान्सहानुगैः ॥ ११२ ॥

० द्रोणपर्व-४ सर्गः]

बाणभारतम् ।

गण्डमूर्तेः त्रिभोविर्भ्य रत्नाकुल्यासु दिष्टुते ।
 कृत्तेरिव तनूगण्डैः कुण्डल्यमानसंयति ॥ ११२ ॥
 अथ द्विजेश्वरकाक्रीडाकलितशान्तिके ।
 विषदासि विनेशारिः कुर्यन्वमुमयी मरीम् ॥ ११४ ॥
 गुरुः कुरुनेन्द्रेण वाक्शान्त्यः शान्तिगन्तः ।
 कुन्दो विष्ठाप दिव्याग्नेरनस्त्रकुशालानपि ॥ ११५ ॥
 गेपरायपरायते येते रिपुबभूवये ।
 अकार कदनं धान्नः कृतान्तरदनं गुरुः ॥ ११६ ॥
 क्रिमकाटक्षयोत्तालं भाटवधुस्त्रिभुषः ।
 द्रोणपाणिगले प्रागः प्राणिनरित्तायेऽग्न्यात् ॥ ११७ ॥
 इत्युत्तामण्डलीगण्डकाण्डमस्तप्रमाप्रमम् ।
 दीप्तं निरूप्य तद्यापं रोचराः प्रोचिरे भयात् ॥ ११८ ॥
 (गुप्तम्)

पद्मसु द्रोणबाणेपु चर्मवर्ममण्डिपु ।
 रत्नाब्धि मञ्जनेनैव वचनं विरधुर्मुखा ॥ ११९ ॥
 स्थितेर्दुपदपुत्राणामिन्दुन्दिरिवाननं ।
 द्रोणश्चकार रत्नादे तदा बाणोर्दग्धवरम् ॥ १२० ॥
 द्रोणेऽसितचले हस्तप्रणष्टप्रहती तप ।
 विराटदुपरी शीर्षद्विषदन्तो निषेवतु ॥ १२१ ॥
 धामितेजो यथा सूर्यराशिगुल्लमरुण्ट ।
 सुप्रहृती तन्मीली राहुपुर्ण गुरर्ध्वभात् ॥ १२२ ॥
 आद्रवन्तो गुरु भीमधृष्टपुलादपस्तदा ।
 गजैरिव गजाः वर्णराकुल्यादर्धिका दुष्टि ॥ १२३ ॥
 रजः बाणजन्तुदो निरुपतवर्णदुष्टि ।
 भुविष्ठमरवरव सप्तपञ्चानुतेऽपवत् ॥ १२४ ॥

मित्रेमकुम्भनिर्मुक्तामुक्तासिततिलास्ततः ।
 तत्र प्रसस्युरस्रौवस्तवन्त्यः पलपङ्किलाः ॥ १२५ ॥
 सप्तलोकतमांसीव सप्तसप्तिर्दिवोदये ।
 सप्तार्णवानिवौर्वाग्निद्रोणः सप्तार्दयश्चमूः ॥ १२६ ॥
 ऊचे कृष्णोऽथ कौन्तेयानजेयोऽसौ घृतायुधः ।
 अस्त्रं सुतमृतिश्रुत्या त्यजेन्नीत्या क्रियेत सा ॥ १२७ ॥
 इत्याकर्ण्यार्जुने कर्णौ पिघायाघोमुखे स्थिते ।
 कथंचिदभ्युपगमान्मूके शोकेन भूपती ॥ १२८ ॥
 आलम्ब्य मालवपतेरश्वत्थामामिधं द्विपम् ।
 अश्वत्थामा हत इति प्रोचैरूचे वृकोदरः ॥ १२९ ॥
 लज्जामज्जन्मुखाद्भीमाद्गुरुः श्रुत्वेदमप्रियम् ।
 जानन्नजेयतां सूनोस्तदश्रद्धाय युद्धवान् ॥ १३० ॥
 वीरान्पटिसहस्रौ स पाञ्चालान्हन्तुमुद्यतान् ।
 जघान कपिलः कोपी सगरस्य सुतानिव ॥ १३१ ॥
 प्रयुतानि प्रवीराणां ब्रह्मास्त्रेणाय निर्दहन् ।
 चतुर्वर्षशतोऽप्येष युवेव व्यचरत्तराम् ॥ १३२ ॥
 कर्म कुर्वन्नतिक्रूरं निषिद्धोऽथ सुरर्षिभिः ।
 भीमोक्तिं शङ्कितोऽष्टच्छत्सत्यनिष्ठाद्युधिष्ठिरात् ॥ १३३ ॥
 हरिणाम्यर्पितो बाढं लोकप्रलयशान्तये ।
 भीमोक्तिं धार्मिरप्युक्त्वा स्वैरं हस्तीत्यभाषत ॥ १३४ ॥
 कृष्णकम्बुस्वनैर्हस्तीत्यनिशम्य नृपोदितम् ।
 शैल्यतः सुतशोकेन क्षणं सख्यः स्थितो गुरुः ॥ १३५ ॥
 अस्पृशन्तो भृशं भूमिं तं भूपं येऽवहन्हयाः ।
 ते भुवैव तदा चेरुर्बद्धपक्षा इवाण्डगाः ॥ १३६ ॥
 धृष्टद्युम्नं प्रदीप्तास्त्रं कृष्टनिहमिवान्तकम् ।
 नित्या ततो जघानागु दशवीरायुती गुरुः ॥ १३७ ॥

इति द्विह्मयदं भीमः समम्येत्य तमम्यधात् ।
 मृते मृतेऽपि विप्रोऽपि पलाद इव हंसि भिक्षु ॥ ११८ ॥
 इत्याकर्ण्य विमुच्यास्त्रं दत्तविश्वामयो गुरुः ।
 योगीन्दुर्दशमद्वारनिष्क्रान्तार्धिरुपाविशत् ॥ ११९ ॥
 प्रागुत्क्रान्तात्मनस्तस्य नमसोस्तरवेरिव ।
 पार्षतः प्रविवेशाङ्गमन्धकार इवाधमः ॥ १२० ॥
 श्रुद्रपार्यनिषिद्धोऽपि भिक्षुनोऽपि नृपैरपम् ।
 कक्षैराकृष्य सङ्गेन गुरोर्मूर्धनिमच्छिनत् ॥ १२१ ॥
 ब्रह्मेऽय कौरवमले किमेतदिति पृच्छतः ।
 द्रौणेरास्त्र्यत्कृपः कृत्स्नमाशु दुर्योधनेरितः ॥ १२२ ॥
 ततः पितृवधकोपी रुद्रांशो भालरौद्रहृक् ।
 अधत्पामा दधौ रूपं कल्पान्तायेव भैरवम् ॥ १२३ ॥
 पिबन्करं करेणायं कोपोष्मओषितप्रमम् ।
 ऊचे कोपानलोत्काभिः स्तलद्विर्वासैर्मुहुः ॥ १२४ ॥
 श्रावयद्भिः पितुः कर्णौ मृतं मां हन्त तैरपि ।
 मृत एवास्मि किं ध्यातो यत्केशैर्जगृह्णुर्गुरुम् ॥ १२५ ॥
 आजन्मधृतसत्योऽय धर्मजोऽपि गुरुव्यये ।
 दधौ मृषोक्तिं जीवत्सु विश्वासः सत्रियेषु कः ॥ १२६ ॥
 अथ नारायणारेण पितृदत्तेन पिष्टपम् ।
 असौ करोम्यपाद्यालमपाण्डवमकेशवम् ॥ १२७ ॥
 इत्युक्त्वा शुभिरादाय प्रकम्पितसुरासुरम् ।
 अस्त्रं नारायणं द्रौणिर्जगर्जोदतमूर्धजः ॥ १२८ ॥
 बलमाकुलमालोक्य तत्तादेनेन्द्रनन्दनः ।
 अनुतापपरः क्षमापमूचे भूचेष्टयोत्कटः ॥ १२९ ॥
 रामत्ताजन्मसत्योक्ती स्वयि सप्रत्ययो गुरुः ।
 जप्ते निरस्तो यदि तैस्तस्यः केनैव तत्सुतः ॥ १३० ॥

अथ नारायणास्त्रोत्थैर्द्व्ययितां निविधायुधैः ।
 सेनां प्रेक्ष्य नरं पश्यन्भूषवान्धार्मिरम्यभात् ॥ १६३ ॥
 सत्यनिजमुक्ता येन हता हन्त महारथाः ।
 दुग्धमुग्धमुखो येन सीमद्रश्छलतो हतः ॥ १६४ ॥
 दुर्योधनाय दुर्भेदं दिव्यं यः कवचं ददौ ।
 वधे तस्य गुरोः क्षुध्यन्मध्यस्थोऽभून्मृधेऽर्जुनः ॥ १६५ ॥
 (युग्मम्)

स्वस्त्यस्त्रे भोः पलायघ्वं प्रवेक्ष्याम्येष पावकम् ।
 केन शत्रयोऽधुना जेतुं कालकल्पः कृपीसुतः ॥ १६६ ॥
 अपोद्वाहुश्चतुर्बाहुरुचे प्रज्वलितामृषान् ।
 नास्त्रेणानेन दहन्ते त्यक्तायुधरथा युधि ॥ १६७ ॥
 इति श्रुत्वाम्यघाद्रीमो भो भो मा भैष्ट भूमिपाः ।
 हन्म्येष पश्यत द्रौणि निर्दयं गदयानया ॥ १६८ ॥
 इत्युदीर्यैतिगर्जन्तं धाविनं पावनि पुनः ।
 मूढोऽयमित्युपहसन्द्रौणिर्वाणैरैवूरयत् ॥ १६९ ॥
 अथो रथायुधमुचां मुक्त्वा ध्वजं महीभुजाम् ।
 एकीभूयास्त्रकीलालिङ्गिभूमिं भीममासदत् ॥ १७० ॥
 अस्त्रकीलाकलापेन घृतो भीमस्तदा बभौ ।
 प्रतापभासुरो भानुर्यथा कल्पान्तवह्निना ॥ १७१ ॥
 वारुणं मारुतिश्राणमस्त्रमैन्द्रिस्तदा मुचत् ।
 क्षणात्तारायणास्त्रेण तदप्यफलित बलात् ॥ १७२ ॥
 अस्त्रेण ताप्यमानोऽपि युध्यमानो घृकोदरः ।
 अभूद्येनश्चमत्कारकारी दिविपदामपि ॥ १७३ ॥
 मुक्त्वाथ मन्यरहयं रथमेत्यातिरहसा ।
 यानादाकृष्य कृष्णाम्या भीमोऽस्त्रं त्याजितो बलात् ॥ १७४ ॥

सह पाण्डुचमूदुःखैः सह द्रौणिमनोरथैः ।
 सह विश्वोपतापैश्च ततोऽखं तद्ययौ शमम् ॥ १७५ ॥
 अखं पुनर्विमुञ्चेति द्रौणिर्दुर्योधनेरितः ।
 द्विः प्रयोज्यं न दिव्यास्त्रमित्युक्त्वाधावदुद्धतः ॥ १७६ ॥
 वज्रसारैः शरासारैर्जित्वा सात्यकिपार्षती ।
 भूपं सुदर्शनं निन्ये पौरवं यमपीरताम् ॥ १७७ ॥
 प्रस्यन्ती धर्मनचमूमनुधावर्जय कुधा ।
 रुद्धो धनंजयेनास्त्रमाग्रेयं द्रौणिरक्षिपत् ॥ १७८ ॥
 अस्त्रस्य तस्य कीलामिः श्लिष्यमाणाश्चमूर्मटाः ।
 कालर्किकरनिह्वाभिर्दध्ममाना इवावभुः ॥ १७९ ॥
 धूमोर्मिमन्दमार्तण्डदृश्यतारकमण्डलम् ।
 भद्रह्यासौहिर्णो मङ्गु तदखं कृष्णमाद्रवत् ॥ १८० ॥
 तत्कीलापटलालीढौ कृष्णो प्रधनमूर्धनि ।
 तदा गैर्भितनीलाश्महेमताडङ्गतां गतौ ॥ १८१ ॥
 अथ पार्यो यमौ सिस्रवद्वास्त्रशमितानलः ।
 तत्कालदहनोत्तीर्णमुषर्णविदतिपुतिः ॥ १८२ ॥
 अपाण्डवामकृत्वापि महीं शान्तेऽस्त्रपावके ।
 दिव्यास्त्राणि तदा निन्दन्द्रौणिर्व्यासमलोकत ॥ १८३ ॥
 रथं मुक्त्वा मुनिं गत्वा ततोऽदृष्टत्कृषीमुतः ।
 विकलत्वं किमस्त्राणि कृष्णयोरगमन्मम ॥ १८४ ॥
 अपोवाच मुनिर्यत्स विद्धि भीमत्सुकेशवी ।
 निमित्तमानत्रापेतौ नरनारायणाश्रयी ॥ १८५ ॥
 तपःषष्टिसहस्राब्दीं तस्या नारायणो मुनिः ।
 लिङ्गार्चनव्रतैः शर्वं सेविष्या तरसमोऽभवत् ॥ १८६ ॥

१. 'नरपुत्र' ख. २. 'वयाः' ख. ३. 'धर्मन' ख. ४. 'मतास्त्रं सेविता' ५
 'तयो' ख.

मूर्तिमेवापरः शंभोस्त्वं तु जातस्तदंशनाम् ।

विधैरूपस्य रूपं हि लिङ्गमहं तु तत्तवः ॥ १८७ ॥

तन्मा कृपाः कृपामनुकृप्ययोर्धासि विक्रियाम् ।

रुद्रांश सततं रुद्ररूपयोरेकरूपयोः ॥ १८८ ॥

इत्युक्तवान्तरिते व्यासे द्रौणिर्नत्वा हृदा हरम् ।

देवरूपी स्वयं कृष्णो शान्तमनुरमन्वत ॥ १८९ ॥

ततो विरतसंहारेऽवहारे निहिते नृपैः ।

अभिसर्पेतिवासायव्यासं वासविरेक्षत ॥ १९० ॥

नत्वाप पप्रच्छ मुनिं कृपामूर्द्धष्टः पुमांश्चालकरो मयाग्रे ।

कुरुन्तरम्बुलभैवेखिलोकप्रासप्रिनिर्देरिव कल्लिशूलैः ॥ १९१ ॥

अथाददे वाचमयं मुनीन्दुः कृप्यप्रसादेन तत्र प्रसन्नः ।

स्वामी स कामी गिरिपुत्रिकाया अगच्छयीकाननकस्पृष्टः ॥ १९२ ॥

तमात्मानमनात्मानं तमीश्वरमनीश्वरम् ।

पार्थ तं ज्ञानमज्ञानं ध्यायतं प्रियमप्रियम् ॥ १९३ ॥

इत्थं अगत्पतिमपैरनुगृह्य पार्थ

याते मुनौ निजनिजं शिबिरं प्रविश्य ।

वीराः शरीररुचिद्वसदिना दिनान्ते

चक्रुः कपामदितपासु मटप्रपासु ॥ १९४ ॥

मेने श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरहन्मताहस्थितेः

पादाब्जधमरोपमानममरो नाम प्रतीन्द्रः कृती ।

तद्वाक्कर्मणि बालभारतमहाकाव्ये कविप्रीतिदे

पीयूषद्रव्याग्नि सप्तममिदं द्रोणस्य पर्वादिवत् ॥ १९५ ॥

सर्गैश्चतुर्भिरप्यत्रानुष्टुमां द्रोणपर्वणि ।

अशीनिसनिकृष्टानि निर्दिष्टानि शतानि यद् ॥ १९६ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतनामि महाकाव्ये

वीराङ्गे द्रोणपर्वणि पञ्चमदिवसयुद्धे द्रोणपर्वो नाम चतुर्थः सर्गः ।

द्रोणपर्व समाप्तम् ।

कर्णपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

अगोचरं वागधिदेवताया वाचामपि स्वं चरितप्रपञ्चम् ।
 वक्तुं जगत्तारणकारणेन व्यासीमवन्पानु स वो मुरारिः ॥ १ ॥
 पुनः कुरुक्षेत्रनिपण्णनेत्रः संग्राममुद्दामतमं निरूप्य ।
 गावल्गणिर्द्रोणवधाकुलाय न्यवेदयत्कौरवपुंगवाय ॥ २ ॥
 ततः कृपीसूनुमते कुरूणां सेनाधिपत्ये मुदितेन राज्ञा ।
 कर्णोऽभिपक्तस्तृणवत्रिलोकीं मेने दृशा क्रोधशिक्षित्विषैव ॥ ३ ॥
 स्मरानुकारो मकरक्रमेण बलं महद्व्यूह्य तदङ्गराजः ।
 राजजगज्जैत्रपतत्रिपातः प्रकम्पयामास न कस्य चेतः ॥ ४ ॥
 विभूष्य भूमिं ह्रस्वमूर्तिमर्धचन्द्रानुकारेण बलेन पार्थः ।
 जज्वाल भालासिवदस्त्रनालज्वालाकरालो भयदस्तदग्रे ॥ ५ ॥
 अयास्त्रसंघट्टपरम्पराभिश्चूर्णीकृतानां तपनद्युतीनाम् ।
 लेशैरिव व्योमतलं स्फुलिङ्गैः शृङ्गारयन्तः सुमद्याः प्रसक्तुः ॥ ६ ॥
 पक्षद्वयश्मापपटुप्रतापस्त्रिचञ्चयश्रीयुगधर्मनरैः ।
 इतस्ततोऽपि क्षतजच्छलेन कादर्मारमिश्रैरेव भूरभूषि ॥ ७ ॥
 रिपुशुरप्रोत्पन्नितप्रवीरताटद्विवक्रौघनिभाद्विभाते ।
 अभ्युद्गमोऽकारि स कोकयुगैरिवाम्बुजैरम्बुजकोरुबन्धो ॥ ८ ॥
 गदामपातोत्पतदस्रविन्दुसिन्दूरिताशापनिकुम्भिकुम्भः ।
 मार्मारिणा मत्तकरिम्यितेन कुलूतराज मग्नोऽपि जघ्ने ॥ ९ ॥
 आच्छादिते रेणुमरेण मानौ नभःस्पृशा सयति मानुसनुः ।
 शस्त्रसनारिक्षनर्जावृष्ट्या निरिष्टरेणुं धरणां चकार ॥ १० ॥
 निपात्य संमत्तकमण्डयानि क्षमाण्डमाण्डयानुरगैः ।
 चकार कोमारुगदृष्टिधाम वृष्टिप्रपथैरिव पूर्यमाणम् ॥ ११ ॥

पार्थप्रतापप्रहतौ प्रभूतप्रतापयाच्ञार्थमिव प्रयातौ ।

भूपौ सगर्भौ युधि दण्डधरो दण्डश्च षण्डद्युतिमण्डलाय ॥ १२ ॥

पाण्ड्यो नृपः पाण्डुधर्मू चलासी घूडाभणिः कौरवबालरुद्रः ।

विश्वधिकंमन्यतपातिदर्वः सप्तर्षि सर्पाधिपबन्धुबाहुः ॥ १३ ॥

कर्णादिजेतुर्युधि तस्य मौलि द्रौणिधुरप्रोत्पतितं पतन्मम् ।

रत्नप्रभादीप्तदिशं निभात्य भिया न भानौ भयनं दधौ कः ॥ १४ ॥

मौलि महाबुद्धसमुद्धतस्य तित्त्वोत्सुकैःप्लेच्छबलाधिपस्य ।

भुनि प्रविष्टं बिभेत्सङ्गिगद्गा घ्राणाय नूनं नकुलस्य काण्ठैः ॥ १५ ॥

स्तरनिारं मातुरनानुरात्मा कृती कृतारातिजयो जघान ।

अप्यागतं बध्यदशां दशाशविपीर्णकीर्तिनेकुलं न कर्णः ॥ १६ ॥

इत्थं मियः संगरसंगतानां भ्रमूषराणां रत्नरीः शरीरैः ।

विष्वक्चलप्राजनशङ्कयेव रम्या रघेराशु ययुर्नभोन्तम् ॥ १७ ॥

अथममरः ।

कृतावहारे निशि वीरवारे प्रातः प्रैकृते पुनराहवाय ।

रराज कर्णः कुरुराजकर्णेसुबाधुनीपूरगिरिमिरैव ॥ १८ ॥

रौजल्लरामलयनोत्सवा ये भवत्यसादाः कृतशनुमादाः ।

अद्यैव तेषामनृणीभवामि दहामि कामं देवलिनोर्जुनस्य ॥ १९ ॥

शौर्यात्तदीर्यैरथिकोऽस्मि पार्थात्म सप्तर्ष्या मारथिनाथिको मन् ।

कृष्णाधिकं मारथिमद्य शल्यं यच्छाद्य यच्छामि भगधियंते ॥ २० ॥

इत्युक्तिभिलस्य मुदा गृहेण शल्योऽपिनस्तेद्रथमारथित्वम् ।

क्रुद्धो जगौ विश्वजयसमस्य ददासि विनग्नमसूनां मे ॥ २१ ॥

नृपोऽथ तं प्रथयवानवादीन्मा वीरकोटीर कुरुष्व कोपम् ।

सारोत्तराः मारथयो रथिम्य पाथि प्रथिस्तः प्रथनस्य धेयाः ॥ २२ ॥

ततो हुताशस्य यथा समारः पुरा विपक्षस्य यथा विरथिः ।

पृथाननुसस्य यथा मुकुन्दलथास्य सारथ्यसुरीबुरु त्वम् ॥ २३ ॥

१. 'वधि' ख-ना. २. 'भया' ख. ३. 'भयाद' ग. ४. 'दाह' ख. ५. 'दधने' ख.
६. 'रराज राज' ख. ७. 'मनुते' ख-ना. ८. 'ज्वरणी' ग. ९. 'ह' ग. १०. 'दधि' ख.

इत्युक्तिपूर्वनिर्णयः सुवीर्यमयममंदाभिः प्रमत्तः ।
 मत्तान्दनाभि रतिनन्दनस्य मृतो भवामीति मृतं वपाते ॥ २८ ॥
 ततः भित्तोन्नीतामंडपमार्गं तत्र पञ्चाशममूननाम्यम् ।
 महेन्द्रमूनं भृगुगूनदत्तं न रत्निकशासनमाग्रोह ॥ २९ ॥
 हस्तहस्तेषु चान्द्रीगोदितु पुन्यनुः शन्यगुप्तान् कर्णः ।
 भयानुन रत्नमि गतो गुगारिस्ततो नयः स्यादिति वास्तुवास्तु ॥ ३० ॥
 महेन्द्रपुत्रेऽप्य ह्ये महेन्द्र मेवागतायात्रिदशाग्रद्रेः ।
 नञ्जानिघायाय दधिभर्गद्विगताभिरात्रोत्तरां गुगानि ॥ ३१ ॥
 शन्य म न स्यात् इमन्यदृष्ट्या प्रकाशतः कर्णं न मञ्जसे किम् ।
 भोः केन न त्व म न दृष्टमारो गन्धर्बपुत्रे न गता ग्रहे च ॥ ३२ ॥
 दृष्टामि नेनोऽप्य मनेति शन्यं 'ममाप्य कर्णोऽप्य नगाद मृत्यात् ।
 ममेभ्यता कामि नितेन्द्ररुद्र पायस्तदर्थं विशिन्ना ममोक्ताः ॥ ३३ ॥
 (यो) दर्शयत्यनुनमय तस्मै ददामि क्षमानि रणन्मणीनि ।
 रामाप्सुरगान्कारिणः पुराणि माराणि यद्वा म्वयमीहते मः ॥ ३४ ॥
 उवाच शन्योऽप्य हमन्नैमि मत्पीभक्तकर्णं वचस्तवेदम् ।
 यदर्जुनो दर्शयित्वा म्वय म्वनिष्टान्प्रहोता भवतस्ततोऽमूर्त् ॥ ३५ ॥
 म्वर्षा मृये मा कुरु भर्तृपिण्डपुष्टोऽप्य राज्याशभुताजुनेन ।
 हमेन हेमाब्जभुजा गृहम्योच्छिष्टाहति काक इव गुगाने ॥ ३६ ॥
 तावन्महान्त्यङ्गमहोभुजग कुरङ्गवत्तुङ्गय रङ्गणान् ।
 मृगेन्द्रवद्यावदफल्गुपान न काल्पुनो वल्गति वल्गुतेजा ॥ ३७ ॥
 कुक्षोऽप्य कर्णो निजगाद वेष्टि तमजुन मा च म वेत्ति तत्त्वात् ।
 शन्योपमे शन्य किमत्र शत्रुमित्रोपधिम्रासयमीव वाक्यै ॥ ३८ ॥
 वदाथवा म्वरमगम्यगन्तुरपेयपानुयंदभस्यभोक्तुः ।
 त्व मद्रदेशेकनिवेशनम्य तनम्य नेतामि शुचि कुनोऽस्मि ॥ ३९ ॥

१ 'अपाह शन्य' स्व-ग. मत्ताप्य' स्व-ग. २ कापि' स्व-ग. ४ धनु-
 विद्वान्तगत' श्रीको त्रय क-पुस्तकात्

शल्योऽप्य तं स्नाह मुहुः किमित्थं मामास्य नापोऽसि यदहभूमेः ।
 विक्रेयतानीनकलप्रपुत्रैस्त्याज्या अनन्योऽपि जनेन यत्र ॥ १६ ॥
 कुपं विषत्सेऽभिहिते हितेऽपि रोधेय सुष्यस्य तदर्जुनेन ।
 उद्वेगेन शल्यस्त्वरयां चकार हरीनरीणा जडयन्मनांसि ॥ १७ ॥
 महारथानामिषवोऽन्तरिक्षे तदा मिथः शतरित्पूतदेहाः ।
 तेनोमयं प्राप्य शरीरमंशुच्छलेन मन्ये तपनं प्रविष्टाः ॥ १८ ॥
 संतादहहमार्गगलछलाटस्वेदोदबिन्दुदेलयत्तपारीन् ।
 भलित्तिपत्वा निहते निपोगे रुदतिवादशि दपालुरैन्द्रिः ॥ १९ ॥
 अषाढन्नदन्तृषोऽद्भभूषं कुतहल सूतन पश्य पश्य ।
 टीलालवः संयति योऽर्जुनस्य प्राणापहारः स महारथानाम् ॥ ४० ॥
 मृत्यौ समासीदति पश्य कर्ण कुरुधियानुत्कटवार्वकानाम् ।
 अषाति दन्तैर्नरकाण्डलूननृपालिमौलिच्युतहारमूर्त्त्या ॥ ४१ ॥
 पश्यैन्द्रिबाणा सुधि सप्त सप्ताष्टाष्ट द्विषः कर्ण निपात्य तुष्टाः ।
 ध्वान्ताविले यान्ति विलेभिरन्तुं जपश्रियं चारुतरा गृहीत्वा ॥ ४२ ॥
 इतस्ततः शैलततीस्ततान कोदण्डकोऽधेष पुरा पृथुर्यत् ।
 तत्कौतुक शान्तमगुर्दिगन्तान्वद्भृतोऽस्मिन्धृतचाप एव ॥ ४३ ॥
 शरत्वरामारुननुसतेदससुप्तसप्तसप्तकनकशाल ।
 वृष सणादेषु बलेषु वल्गन्हरे सुतोऽयं वद केन महा ॥ ४४ ॥
 अथ क याम्यत्यधुना मृधेऽमी दृष्टो मयेत्युल्लसदंशानुवत्त्वा ।
 कर्ण शशकीर्णनभा नभम्बद्विभाततेरप्यदिनावकाशम् ॥ ४५ ॥
 शशोत्करैर्वर्गमुनस्य दितु भितीभवाद्भिः स्मलितेऽपि पाते ।
 आव्यध्यमाना बलिना मयेन वनीष पाण्डुध्वजिना चक्रम्पे ॥ ४६ ॥
 काण्डेमहामण्डपमन्तरिक्षे कृत्वाग्रज भोजायितु कृतान्तम् ।
 शकात्तकूटान्यतितानपञ्चपात्रि रणे तुरमुत्पन्नान् ॥ ४७ ॥
 विद्धा मृधोर्वीषु मह्यगदिमनुतेन तेनाशुगमण्डर्भ्यं ।
 तदाशुगैर्विव्यधुगात्मभिस्त शेषादिव व्योसि मह्यगदिमम् ॥ ४८ ॥

मुहुर्गिरयः कलुनन्दनानीन्दशाशुवी बाहुभूतो निहत्य ।
 नैरेन्द्राः समंभुजेन कौण्डेयैरेडमुमानर्क इत्यर्कगोडवि ॥ ४९ ॥
 सीतागुहः सितरगोडये कृतार्मा हाशङ्को हाशकरशः ।
 पुण्डरीकगुहो भरिणीगोडय बोधिच्छदचक्रये ॥ ५० ॥
 तीक्ष्णगुमरीय समं भुजेन निहत्वाङ्गभुजैः निर्दूरेक्यू ।
 कोपावर्णा पावनिराशुमेयेतदाजयतं किमु विरमत्र ॥ ५१ ॥
 मन्त्रोपनः शै कृतार्मा गुणार्मा पाशी धनुर्गहमहाभुमी च ।
 निन्द्यदरीरोमकमोन्वद्विज्जाया मराशी इति प्रणीताः ॥ ५२ ॥
 गुणात्मनः शारदा गच्छिरेडमी राजन्नयामी पतनात्मजेन ।
 मृगो इव शारदा तत्रवापाम्भवः कृष्णामदिसन्नुगाम्भव ॥ ५३ ॥
 (गुणमय)

न-हामैकशारदात्प्रेमोपनायन्तरीयाः पतन्त्य मृग ॥
 मेन यशोनाश्रयनी हनेमकुम्भीयमुक्तार्तामृतिपुत्रः ॥ ५४ ॥
 मृन्मार्कैर्मोदनिदासिताना कुम्भम्यलोत्थैः कश्मिणामपानि ।
 रिः यशोनाश्रयनेन मेवा शृङ्गेरुनेम्य इव यमने ॥ ५५ ॥
 यम्यमना इन्द्रात्मनाः कृतम्यता ईरेडगोडवी सा ।
 अहम्यनाम्यनाः इव यम्य कृतम्यता ईरेडगोडवी सा ॥ ५६ ॥
 अम्यनाम्यनाः इव यम्य कृतम्यता ईरेडगोडवी सा ॥ ५७ ॥

उचुक्षमातङ्गतुरंगमुत्प्राणिमजप्राणनिरासरीद्रः ।

विना स्वयोष्यः शरमेण केन प्रस्रवत्यतां सिंह इवैव बावन् ॥ ६१ ॥

इत्युक्तिपारे वृषमहिमिहं निशम्य भीमाच्छिरप्रयागम् ।

शुभिष्ठिरं द्रष्टुमगादगाधबाधः कुब्धान्धः महरिः किरीटी ॥ ६२ ॥

यद्वर्तितोपेन निपात्य कर्णमिमौ समेतानि नि जातनुद्धिः ।

निरीदय ती क्षोणिपतिः सनौषसीणोऽपि हर्षो शयनादुदस्थान् ॥ ६३ ॥

नत्वा निषण्णौ तदनु सतापशीक्ष्यामिषण्णौ नृपनिर्मुदा ती ।

पप्रच्छ दिष्टाय स पिष्टैस्तैः कथं हनः संयति रामदिप्यः ॥ ६४ ॥

पार्थस्तनः साह विभो कृषीभूजपधिया विप्रिनर्कणमृत्युः ।

भीमे भरं न्यस्य निरीक्षितुं स्वामेनोऽधुना हन्मि तथाशया तम् ॥ ६५ ॥

कुब्धोऽथ धार्मिलमुवाच कुन्त्याः सन्नाधम स्वं जवरं विभागाः ।

धिष्णां स्वयि प्राप्तिनि येन दग्धे प्रयोदशाब्दीममुद्धत्ययासा ॥ ६६ ॥

एकोऽथ बन्धुन्परिहृत्य कर्णोच्चसोऽपि लुब्धादिष कृष्णमारः ।

ओजस्विनः कस्यचिदर्पयेदं गाण्डीवमस्मानवति द्विपो यः ॥ ६७ ॥

इत्युक्तिभिः कोपकटाक्षमसि सन्ने सिपन्तं हरिरैन्द्रिमूषे ।

गाण्डीवमन्यस्य समर्पयेति वक्तुर्वपेऽसि प्रथिनप्रविज्ञः ॥ ६८ ॥

ततः प्रतिज्ञाघटनाय शोणा मारगमनौचित्यप्रियेक्षणेन ।

आकर्ष्य राजादृशमानु निन्दां गुरोरशरं कथमादिशन्ति ॥ ६९ ॥

इदं निशम्याह मदेन्द्रसुजुषुभिष्ठिरं धृष्टतरं वंशोभिः ।

भयातिपूर्णः परमप्रमादी स्वनेष वृष्ट्या मयवान्प्रवीणः ॥ ७० ॥

इतीरितोक्तिः दैनकृष्टतर्हं तमाह कुब्जान्यज मूढ दासम् ।

स्वं उवेष्टनिन्दागुदायागुमुपु स्वं कुरु स्वस्य मया स शत्रुः ॥ ७१ ॥

इदं विदित्वाह नरधरिर्धनं बाहगर्वा पुरषोऽथ कश्चिद् ।

बलिप्रकर्षे बलिनोदयाना शरीरिणा शब्धरहं धुरीणः ॥ ७२ ॥

अथैव मा निन्दति नौति च स्वनिनि वृथा रसमुत्त नरेन्द्रम् ।

हरिर्मेता भूष विचारयन्दिताव स्वं स्वस्य कथा निन्दाम् ॥ ७३ ॥

इति ब्रह्मभूतसदाकाशुमे मधुरसामास नरेण कृष्णः ।
 भूतेऽपि तौ कर्णरुपेऽभ्यधिपदिशरिनीरैः परिरम्य दृष्टः ॥ ७४ ॥
 रणे परिशीरमणेन साकं पाकद्विजः गुरुराभ्युपेत्य ।
 हृत्पाणि सप्तप्रकमानकापीरिषां भुवि रागमयीभिरीर्षिम् ॥ ७५ ॥
 गदावैरीरिषजानि भीमसारा विभेदाय गवा न भेदाः ।
 इषागामपुत्रस्य मतीभुमेयशताङ्गमातङ्गपुत्रमपाणाम् ॥ ७६ ॥
 भीमैर्भुक्तमृगं हरीष माघजगोत्पत्य पुरः श्चुरन्तम् ।
 दृशापन क्षप्रभास्वेपथं स पृथ तवाह करेण कैश्वरम् ॥ ७७ ॥
 द्रोणाम्भारन्ता हृदयम्भयाद्यं स कृष्णया नृज द्रोणकोणः ।
 क्षीरेनमृदुशोभयशोभयकमनयुं क्षीमे पदार्ताजपाशाः ॥ ७८ ॥
 तद्वपथं गमाद गान्धर्वादी कशाशुकाकृपेणकोवृत्तिन ।
 भां भुविषाः पदपथ पदपथस्य विषाण्य वशा रक्षित विमानि ॥ ७९ ॥
 इदं गदत्रयं वरा नृदीपयन्ती कणाशक विषाण्य वप ।
 इन्द्र नृदु मेघं वरीं नमनं मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेक ॥ ८० ॥
 अस्मदाभ्यन्तमृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ।
 नन्दमदा इन्द्रः मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८१ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८२ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८३ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८४ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८५ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८६ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८७ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८८ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ८९ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९० ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९१ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९२ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९३ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९४ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९५ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९६ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९७ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९८ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ ९९ ॥
 मृदुमन्त्रिणाम्बुदुगानुशेकं स मृदुमन्त्री आरव्य-कोण ॥ १०० ॥

तयोरभूत्तारदनादहृतगीर्वाणमन्धरं भृतान्तरिक्षम् ।
 अम्यस्तमानन्ममनोरथानां परम्पराभिः समरं पराभिः ॥ ८७ ॥
 सूर्येन्द्रयोः पुत्रजयोक्तिवादे द्विधा स्थितैः पूर्वममर्त्यवृन्दैः ।
 पृथुस्तदेशश्च विधिश्च यत्र कृष्णो जयस्तत्र सदेत्पुत्राच ॥ ८८ ॥
 मिलच्चतुर्वर्धिमिषो महोर्मिसंघट्टयोषोमपुगान्तकल्पः ।
 संरब्धकृष्णार्जुनशल्यकर्णशङ्खप्रणादः समयः स यज्ञे ॥ ८९ ॥
 ततोऽतिसंरम्भिणि पार्थपुम्ने शल्योऽचलकृष्णकट्यसविद्रः ।
 हनूमतः पुच्छलवाग्रोष्णा सा हस्तिकृशा च हता चकम्पे ॥ ९० ॥
 इन्द्राय धात्रा दनुजान्विजेतुमिन्द्रेण रामाय नृपान्विप्रेष्टुम् ।
 रानेण दत्तं विजयाद्वमस्यै यथापमाकिंसादयं चकम्पे ॥ ९१ ॥
 द्रुन्दैकयुद्धसृष्टया सहस्रचक्षुःसहस्रांशुनूद्वाम्याम् ।
 मिथः शरैः पार्श्वचरा नरेन्द्रा विजिग्यिरे यद्गु निजगिरे च ॥ ९२ ॥
 अपार्कपुत्रेण बलसपत्ताः सिता यशोह्वा इव कटूपजाः ।
 अपूरयन्पार्थचमूं रयेण मरालमाला इव नीलमल्लाम् ॥ ९३ ॥
 जवाद्बैरोचनमेव विधं कर्तुं नरेण प्रहिताः पृथक्काः ।
 भित्त्वा भृशं कर्णशरीरमुर्ध्वासौलं बलिं भेतुमिव प्रमिताः ॥ ९४ ॥
 मुष्टिस्थितानेव चकृते कर्णः शरानथैन्द्रेः कृतविध्विषः ।
 उत्पातुकामौष्ठपुमूल एव विद्वेषिणोऽर्पानिव बुद्धिकारः ॥ ९५ ॥
 उत्तोऽर्जुनस्तद्रुणमिस्मृताभ्या भीमाच्युताभ्या ननु दुर्नयोऽसौ ।
 धीराधिकं बाण्डवकान्तिकेपकिरागबुद्धादिह संरम्भ ॥ ९६ ॥
 ध्रुत्वेति पार्थोऽम्मुदितेऽनुरूपे रणो रणत्कङ्कणकनवेन ।
 दोर्म्या हसज्यामिव दूरमुक्तः शरैः शरीरीव नभोऽप्यकार्षीत् ॥ ९७ ॥
 पराक्रमं दर्शयितुं सुरेम्य इवात्मनो मानधनस्तदार्कः ।
 तद्भार्गवाख्येण किरीटिहस्तं ब्रह्माण्डिनः बाण्डवर्षं महार ॥ ९८ ॥
 विद्वत्तिलाह्वानय भीमकृष्णकिरीटिनः बाण्डवजेन वर्णः ।
 प्रातः पतद्वागुमहस्रलीशत्रिकूटकूटप्रतिमानकार्षीत् ॥ ९९ ॥

तयोर्वनान्तद्विपयोरिवाप गण्डस्थानोद्धीनशिलीमुखेन ।
 रणातिरेकेण न के समीपाज्जमुर्महीपालरुवद्विनाशम् ॥ १०० ॥
 यः साण्डवे सण्डितपुच्छदण्डः स कृष्णयुग्मप्रसन्नप्रतिज्ञाम् ।
 निज्ञायुगेनैव सृजन्वृषेण बाणासने बाणपदे कृतोऽहिः ॥ १०१ ॥
 हितोक्तिपु स्वरमकर्णकर्णसंधानतोऽस्माद्धुजगागुगो यम् ।
 द्विपद्वलं नेति पुनस्तदेनं संधेहि युद्धेषु जडोऽन्यथा तम् ॥ १०२ ॥
 इत्युच्यमानो युधि मद्रूपेन तेनोपधार्य व्यथमानचेताः ।
 द्विः संदधे नास्ममितीरितोक्तिर्मुमोच कर्णो जयिने भुजङ्गम् ॥ १०३ ॥
 (युग्मम्)

हरौ गृहीतानलमौरवेऽथ हृदा रथाधेषु भुवं गतेषु ।
 किरीटिनो मद्भु किरीटगण्डमेवाहरन्नघमुगस्य सर्पः ॥ १०४ ॥
 कृष्णो ततो रत्नविनिप्रवर्गः कर्णस्य बाणैः परितः परितौ ।
 अवापनुः पाण्डवरानराग्यमगध्रियः केन्द्रिकलापिहेलाम् ॥ १०५ ॥
 यान्गुनवात्सल्यवशंवदोन्तर्हस्तानिवादत्त वृषस्य भानुः ।
 अगण्डयमानपि काण्डवानैः पार्थमुत्तकाद्यनकमंदम्भान् ॥ १०६ ॥
 अकस्मिजत्वाद्गुपयसमाना सिता यमनेव भुजो भुजङ्गः ।
 कर्णकचान्माण्डवदतीर्गदुत्तमस्तदा व्योम्नि शीनेरेण ॥ १०७ ॥
 (दिव्यास्त्रपानैरपि दुर्जयस्य जयस्य कर्णेन ततः सतप्यः ।
 तद्वदगश्रान्त इवाग्नदण्डो विभ्रामकामः शशमुल्लसाम् ॥ १०८ ॥
 कृष्णच्छलेन मरुतः स्यवापवराभनेनेव तदानीवाप ।
 महारिमशाय जर्दने वस्तुनिवादिवाधेनमि शक्युनो ॥ १०९ ॥
 द्राक्ष्यमाने धननि गैर्दक्षिणैर्द्विभक्तो दधे दिग्दहनोऽग्नमग्नम् ।
 नश्यत्सर्वैरद्वयतल्लक्ष्मीमञ्जदपाङ्गो रश्मिभ्याऽभूत् ॥ ११० ॥
 वामं द्विजः सुतानावाप हृद्य ॥ १११ ॥
 उद्धर्तुमिच्छन्तः सानुगुनुरवोपदुर्गमवग दृषया ॥ ११२ ॥

मनोरथं भर्तुरिवोद्धरामि रथस्य चक्रं मुह्यतस्तथा ॥ ११२ ॥
 ताश्चद्विलम्बस्य महारथमोक्षे दूरा न दूरा व्यसनस्थितेऽसी ॥ ११३ ॥
 हसलपाशुं हरिराह कर्णं दिष्टघोषदेष्टुं मुह्यतानि वेत्ति ।
 विषाग्निचारे प्रतुनानिकारे सौभद्रमारेऽपि न किं स्मृतानि ॥ ११४ ॥
 इत्यप्युक्तोक्त्या कुपितस्तदर्थं महारथपातेन विनित्य कर्णः ।
 निम्बं रवेर्गन्तुमिव प्रतेने पथामियं धामनु भाणचक्रैः ॥ ११५ ॥
 अथ प्यमुद्यत्प्रसमाहृतानुमयं महारथं ज्वलिताशमैन्द्रिः ।
 जितौ यमार्कौ दिवि धूमनापैर्ध्वात्वा च तातश्च वृषस्य येन ॥ ११६ ॥
 अथाक्षिपद्धारुणमखमार्कः शान्ताग्निक्वीलापटलं समन्तात् ।
 संताप्य सघो जलमज्जिनस्य रूप्यस्य रूपं तदगाधशोऽस्य ॥ ११७ ॥
 इत्यखमखेण निहत्य तिष्ठन्कर्णोऽवनिप्रलसमलचक्रः ।
 प्रम्लानदुर्योधनवक्रपद्मो यभावसुर्येन्दुरिव प्रदोषः ॥ ११८ ॥
 ततस्तपोभिर्यदि संप्रसृता रुद्रादयस्ते गुरवस्तदेनम् ।
 हन्यामनेनेत्यभिमन्य हेमं भाणं गुमोचाञ्जलिकं किरीटी ॥ ११९ ॥
 एनोः गुचा दीर्णमिवोरुन्धगुराधिरं दर्शयति दुरजे ।
 कम्पेन सेनाङ्गपतिर्विभिन्नः पपात पातालपतिव्ययाकृत् ॥ १२० ॥
 [धीरोऽग्रणीर्धैरिगनाधगुर्यः प्राणित्रजप्राणनिरासरोद्रः ।
 सारानुकारः पतितोऽपि कर्णः प्रकम्पयामास न कस्य चेतः ॥ १२१ ॥
 पृथाननूजं जनताललामं तदागरत्क्षमा विबुधात्तवेषः ।
 त्यागोज्जिनाशेषधरापगर्वमिलागतं सेवितनामदग्निम् ॥ १२२ ॥
 तद्दानविस्तारयितुं(!) जनेषु सामुं विसंज्ञं त्रियुगोऽभ्यधत्त ।
 वरोचनेऽवेहि वनीयकं मा त्वद्दानवीर्या हतचित्तवृत्तिम् ॥ १२३ ॥
 सुरेन्द्रयाचनार्थदनिष्फलाशो दूरागतो दूरितकिञ्चनोऽपि ।
 स्वस्त्यस्तु ते याम्यथ किं प्रवीमि स्वभाग्यनिष्ठो ननु सर्वलोकः ॥ १२४ ॥
 इति प्रियोक्त्या यदवाप्तसङ्क्षो द्विज द्विजे हाटकपद्मरत्नम् ।
 नान्यत्र मेऽद्येति जगाद् कर्णस्तमेव देहीति पुनः प्रयुक्तः ॥ १२५ ॥

शल्यपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

[सितां परब्रह्म विलोकमार्गमपद्धिः दूरितकण्टकं यः ।

श्रीभारतं ब्रह्म ततान शब्दं स धेयसे सत्यवतीमुतोऽनु ॥ १ ॥

यद्भारती भारतपानलीलाः सुधाभुजां धाम न कामयामः ।

समुक्तिकानां परिलेभनानि ज्ञानानि नः कृष्णमुनिस्तनोतु ॥ २ ॥]

सुष्माशमसुषाम्भोधिः पायाद्वैपायनो मुनिः ।

शैर्मशालैर्न कलापं यत्सोमिभिरिव त्यजेत् ॥ ३ ॥

ततो निध्याय निःशेषनिधनं प्रधनं पुनः ।

नृपतेत्य जगौ दुःखैः संजयः खड्गयन्वचः ॥ ४ ॥

रौनन्तराम शौर्ये च दाने च प्रथये च यः ।

तस्मिन्कर्णे जगत्कर्णेन्द्रियैकप्राप्ततां गते ॥ ५ ॥

उद्भिन्नभीषितो रामःपुत्रसो कर्णनीवितः ।

भूताविष्ट इव स्वेपां मियेऽभूद्विकलमलत् ॥ ६ ॥

षाढं कृपेण संध्यर्थमपितस्त्वत्सुतोऽवदत् ।

कः सुहृदन्धुभिर्मलं कर्ता मेऽलं मृषं विना ॥ ७ ॥

ततो न मे समौ कृष्णाविति निष्णातशान्तवारः ।

राज्ञा द्रौणिमतेऽरातिशयं शस्योऽभ्यविष्यत् ॥ ८ ॥

अमुं द्रोणाकिपीप्सेभ्योऽधिकमर्जुनदुर्जयम् ।

स्वयं जहीति कृष्णोत्तया शल्यं वप्रे मुषिष्ठिरः ॥ ९ ॥

अथ संभूय भूयोभिर्दोष्यं नैवेन वेनचित् ।

इत्युक्त्वा सर्वतोमद्रं व्यूहं मदपतिर्विधात् ॥ १० ॥

बलं विमज्ज्य सैनेयधृष्टशुभ्रशिराण्डिभिः ।

कर्मसासिनि सासित्वं गते घाभिस्तनोऽपत् ॥ ११ ॥

भेजे भीमो गदाभग्नमहेन्द्रस्सन्दनस्ततः ।
 दन्तशताद्रिगृह्णस्व मनङ्गनयतेलुलाम् ॥ २४ ॥
 पदधूतासु धूलीषु भीमशल्यावपोद्भेदौ ।
 भ्रेमनुर्मण्डलावर्तमृत्पुवात्यावशानिव ॥ २५ ॥
 एतौ मिथो गदापातैः क्षुण्णयोः सन्तु तेनस्रोः ।
 कणैरिव स्फुलिहैर्घा घ्नोतयन्तौ विनेदतुः ॥ २६ ॥
 तौ पेतुस्त्वैरायतौ परिहृत्य परस्परम् ।
 वीराबुभयतो यन्त्रनिर्मुक्तौ गोडकाविव ॥ २७ ॥
 अपैत्य स्वस्वसेनाभिर्नाभिनां गमिती हुतम् ।
 संज्ञामाप्य रणारूढौ गूढौ समिति चेरतुः ॥ २८ ॥
 षट्दशदलो दन्तदन्तालीपुष्पितस्तदा ।
 सिपेये रणरूपद्रुः स्वर्गस्त्रीकाङ्क्षिभिर्भटेः ॥ २९ ॥
 सैत्यासनीकृतं मल्ललोकं सितिभूतां यनाम् ।
 दुर्योधनाश्रमेऽभूद्येकितानो नृपस्तदा ॥ ३० ॥
 तेनोभिरुज्ज्वलैर्भूष सहस्रद्वयधीतनैः ।
 सहस्ररश्मिद्विगुणप्रभावोऽभूद्युधिष्ठिरः ॥ ३१ ॥
 रत्नाढ्यपुद्गैरापुङ्गं दन्मसैः शल्यसार्वकः ।
 आलिङ्गितो नृपे पार्थिः वीन्मुमाङ्गधिया श्रिया ॥ ३२ ॥
 उक्ताययति शल्येषुमारुते तृणवह्निषः ।
 नकम्पे क्षुमदा वज्रैर्वियस्वामारुणारिणैः ॥ ३३ ॥
 हतमृतस्वरातारहयः कुरपते रथः ।
 निर्ययौ भीमबाणेभ्यः पनाकाट्टनर्नकः ॥ ३४ ॥
 पार्थाग्रविर्भ्यो द्रौणिर्निहत्य सुरथं नृपम् ।
 बिले बिलेशयाशीव भोगी तदधमाग्निवः ॥ ३५ ॥

२. रास्यपत्र-१ (गर्गः)

वाचस्पत्यम् ।

दुर्गोपनशरोद्वेगमने छिद्रवकर्मोन्मिः ।
 भुजानदण्डभृमैव्योदिमवायगविहनाम् ॥ ४९ ॥
 स्वीकृन्मिष निःशेषा तेन द्वेविषयः शरीः ।
 आपुद्गमीः पुद्गलनिजमाभिमिद्विनाः ॥ ५० ॥
 पुद्गलमृष्टादिष्वद्वेगभृमावनादुनिः ।
 अरानिपु पुद्गलपापो यमशान्तिविवानम् ॥ ५१ ॥
 कायोऽद्य समस्यन्त एवपुद्गलनवात्रयः ।
 ततः कल्पान्तकालोमेः शरीरं पुद्गलान्वयेः ॥ ५२ ॥
 मा गा कल्प विच्छिन्ने पूर्व अतर इति तत् ।
 इत्यन्तरेऽन्वयानामाभ्युपगम भवेत्ततः ॥ ५३ ॥
 शरीरेष्व मशः दायारवरेष्व भगवतः ।
 अहम्यन्त तदा तस्मिन्ममो स्यात्ततः ॥ ५४ ॥
 लोकान्तर्धान्तदुर्भेद ततो रजनि निवृत्ते ।
 शान्ता एव मशामासा-रास्यपत्रोपगमम् ॥ ५५ ॥
 क पुद्गल क हादिष्वयः क दीन क सुदोषम् ।
 क शीघ्र इति व्यापु रं तदा पाण्डुरवैतय ॥ ५६ ॥
 जयसेनो मदावाहुमैत्रो दुर्बिष्ट सत् ।
 विविशनिर्दण्डधारः सार्य सत्पुत्रमैत्री ॥ ५७ ॥
 पुद्गलः सुतवा-वागमैत्री भूरिष्येऽन्वयमी ।
 राजन्धीमेन पुद्गले कयोदरा तथा हन् ॥ ५८ ॥
 कयोदरानां रतेषु स तेषां विनिवरे ददौ ।
 कपुद्गलमवाये दायकपुद्गलमवाये ॥ ५९ ॥
 शरीरे जयस्य कयोदरा कयोदरा ॥ ६० ॥
 इति पुद्गल शरीरे राजन्मददा तदा ॥ ६१ ॥
 कयोदरा पुद्गलमवाये कयोदरा ॥ ६२ ॥
 कयोदरा पुद्गलमवाये कयोदरा ॥ ६३ ॥

पार्थिव्यः शूचिवेध्यापि न देयोर्वीति शुद्धवाक् ।
 कृत्स्नां दत्त्वाद्य तां मत्तमतिज्ञः किं न लज्जते ॥ ८८ ॥
 तदुत्तिष्ठ मृधेनास्तु तव वा मम वा मही ।
 मा भूद्विनयसंदेहो मयि त्वयि च जीवति ॥ ८९ ॥
 अयाह कौरवः क्रुद्धः सर्वानप्येष हन्मि वः ।
 एकैकेन शृण्व्युद्धं विधाय गदया रयात् ॥ ९० ॥
 तैमयाह तपः सूनुस्तुष्टोऽहं तव शीर्यतः ।
 इष्टेनार्येण नित्वैकमप्यस्मासु भुवं भज ॥ ९१ ॥
 अपाम्यवत्त गान्धारीसूनुर्योऽङ्गीकरोति माम् ।
 गदया स मया सार्धं समरेऽस्तु समीहितः ॥ ९२ ॥
 ईत्युक्त्वा स गदापाणिर्नदादुस्थितवानयम् ।
 शोणाक्षः परिभुक्तश्रीर्ननादेन इवार्णवात् ॥ ९३ ॥
 सौमद्र इव युष्माभिर्नाम्नाभिर्मत्वं निहन्यसे ।
 इत्युक्त्वासौ शिरस्याणं ददौ वर्म च धर्मनः ॥ ९४ ॥
 येन ते रोचते युद्धमाद्वयस्य नमित्यय ।
 सत्याज्ञजे गदत्याह दैत्याहनिबुध कृथा ॥ ९५ ॥
 पुनर्द्युतनिर्दं मूर किमारब्धमिह नृपा ।
 अयमाद्वयने चेत्त्वा तन्महामाग का गतिः ॥ ९६ ॥
 त्रयोदश समाः पुंसि गदाम्याममयोमये ।
 अयं ऋके कृती तेन भीमोऽप्येनं त्रयेण वा ॥ ९७ ॥
 अयोत्थायावदद्रीमो मेवं वर गदाधर ।
 हसाम्येव द्विषः प्राणान्दाणेन गदयानया ॥ ९८ ॥
 अयाद्वयन तं गर्भी गतेन्दुर्योवनो पुत्रि ।
 सोऽप्यवाप्त धीर्येण धनिना दारपतिदश ॥ ९९ ॥
 तदा सरस्वतीतीरनीवैवर्ग्यं हतपुत्रः ।
 तौ शिष्यौ नरदादुधा युद्धयोः द्रष्टुमागम ॥ १०० ॥

अम्युत्पानमधो तेनुः कृष्णकुन्तीसुतादयः ।
 चकोरा इव चन्द्रस्य रेवतीहृदयेशितुः ॥ १०१ ॥
 स्वमन्तपद्मे युद्धं सिद्धक्षेत्रे विमानि मे ।
 इति दुर्योधनेनोक्ते सर्वं सत्यमुतादयः ॥ १०२ ॥
 दक्षिणेन सरस्वत्यास्तीर्थे शयननामनि ।
 गत्वा सीरिणमावृत्य रणं द्रष्टुमुपाविशत् ॥ १०३ ॥ (युग्मम्)
 आपत्य विरधावेव भीमदुर्योधनाविह ।
 अतिष्ठतां गदापाणी मिथोगर्जितगर्जितौ ॥ १०४ ॥
 मुरसिद्धर्षिगन्धर्वः कुतुकाद्भुतमागतेः ।
 तौ हृद्यमानौ समरे समानौ चेलनुस्ततः ॥ १०५ ॥
 उद्गारैरिव पीतारितेजसोर्गदयोर्मिथः ।
 तौ गंदाघातकीलाभिर्भागुरावभिजग्मतुः ॥ १०६ ॥
 तर्जने वर्जने स्थाने चल्ने यत्ने धर्मौ ।
 तौ जैत्रौ चित्रपारीभिः म्यर्नारीनयनोत्सवौ ॥ १०७ ॥
 वामदक्षिणगोमूध्रप्रभृतीन्मण्डलक्रमान् ।
 सयोः क्रमोद्धतो रेणुरेवाचलयौ दिवौकसाम् ॥ १०८ ॥
 दुर्योधनेन गदया भीमः पार्श्वेऽतिताडितः ।
 शक्रेणाशनिना तार्य इव नेत्रे व्यकम्पत ॥ १०९ ॥
 भ्रामयित्वा गदां वेगादेव दर्शितदिग्भ्रमाम् ।
 उधैर्ध्वमुघत्सामीरिस्त्वत्पुनाय द्रुतोत्प्लुतः ॥ ११० ॥
 स्वस्त्यनुर्वण्ययिष्वेनां तं मूर्ध्नि गदयार्दयत् ।
 दन्तिदन्ताहतशिरा नायं गिरिरिवाचटत् ॥ १११ ॥
 गदा भीमेन मुक्ताय सिनिनाथेन वधिता ।
 पथात् कम्पितशोणिर्धाम्यदब्धिवुल्लङ्घिता ॥ ११२ ॥

अथ वससि दक्षेण भीमो भूपेण ताडितः ।
 आलिलिङ्ग क्षणं कम्पी मूर्छा मीलितलोचनः ॥ ११३ ॥
 भीमेनाश्वस्य नृपतिस्ताडितः प्रपतन्भुवि ।
 स्थितोऽसौ जानुहस्ताग्रै रिरुं सिंह इवैक्षत ॥ ११४ ॥
 हर्षात्पाञ्चालचक्रेषु संक्रोशत्सु क्रुधोत्थिनः ।
 दिक्कूलं कपनिर्वोपः शङ्गे भीममताडयत् ॥ ११५ ॥
 रक्तारुणः कम्पमानः पवमानमुतः क्षणम् ।
 रेजेऽर्कबिम्बवत्कालक्रीडासरसि संगरे ॥ ११६ ॥
 आहत्य भुवि भीमेन पातितस्तत्र नन्दनः ।
 अविलम्बितमुत्थाय सोऽपि भीममताडयत् ॥ ११७ ॥
 स्वतोऽप्यधिक एवायं तदा मेने युधि ध्रुवम् ।
 त्वद्भूद्वैरपि यतः पूजितः पुष्पवृष्टिभिः ॥ ११८ ॥
 भीमे प्रमृज्य कीलालं पुनर्युद्धार्थमुत्थिते ।
 अधिकः कोलयोरित्थं पार्थपृष्टो हरिर्नगौ ॥ ११९ ॥
 [मौतुः पुरोऽयं दिग्वासा घर्भभूवचसा व्रजन् ।
 निषिद्धोऽथ मया युक्त्या पुष्पकावरणो गतः ॥ १२० ॥
 माग्नेत्युक्तो विलोकयाद्गं नेत्रबन्धविमुक्तया ।
 हरिणा वधितः किं त्व रक्षणीयमुरुं क्षतात् ॥ १२१ ॥]
 बली भीमः कृती भूपः कृतिना जीयते बली ।
 छलयुद्धेन भद्रकत्वोरुं यदि भीमो जयत्यमुम् ॥ १२२ ॥
 इति श्रुत्वोत्तरानृत्यगुरुः स्वामुरुमाहत ।
 भीमे पश्यति हस्तेन नर्तयिष्यन्निव श्रियम् ॥ १२३ ॥
 आदाय भीमस्ता सदां प्रतिज्ञा स्वामथ स्मरन् ।
 चचार विविधाध्वाराद्विषदूरुभिदामतिः ॥ १२४ ॥
 तेनागु मुक्तामुह्यच्च गदा त्वत्पूनुना हन ।
 समूर्धितः स्थितः पाणिवधः स्वव्यगदः क्षणम् ॥ १२५ ॥

तं मत्वाप्रहरिष्यन्तं नापपात पुनर्नृपः ।
 निहन्यात्तदवस्थं चेत्तं न जीवेद्द्रुकोदरः ॥ १२६ ॥
 मूर्छन्ते तज्जमानोऽप्य तेनोर्ध्वं प्रेरिता गदा ।
 मुद्यतललमुत्पत्य नृपस्योरुं नमस्र सा ॥ १२७ ॥
 तदोत्पातसहस्रेण विश्वे(!)वैधुर्यधारिणि ।
 पपात निचलत्पादः श्रीलतापादपो नृपः ॥ १२८ ॥
 निकारान्विषदानादी जुतादी धावयंस्तदा ।
 पदा भीमो सृशन्मौलिमेकादशचमूपतेः ॥ १२९ ॥
 अस्मान्मृतच्छलाज्जित्वा कृष्णां गौरिति ये जगुः ।
 धर्मयुद्धानिहत्याद्य ब्रूमो गौरिति तान्वयम् ॥ १३० ॥
 इत्युद्दामवचा भीमो वार्यमाणोऽपि घार्मिणा ।
 पुनर्नैकृतिकेत्युक्त्वा भूपं मूर्ध्नि पदासृशत् ॥ १३१ ॥
 रुदन्नपाह त्वत्पुत्रो घार्मिबन्धो विधिर्वली ।
 पितृव्यपुत्रयोरासीद्यद्वैरं नो कुलान्तकृत् ॥ १३२ ॥
 किं रे छलेन नित्वापि सृशसि क्षमापमं द्विणा ।
 इत्युक्त्वाथ बली भीमं हली क्रोधादधावन ॥ १३३ ॥
 कटेरधो न हन्तव्यं गदयेति विदन्नपि ।
 अस्योरुं मग्नवान्भीमः प्रतिज्ञापालने कृती ॥ १३४ ॥
 अस्योरुभङ्गे मैत्रेयमुनिशापस्तथाकलत् ।
 इत्यादिभिस्तदा घार्मिः शौरिणा बोधितो बलः ॥ १३५ ॥
 पाण्डवाश्छलयोद्धारः कौरवा धर्मयोधिनः ।
 इत्यमुं स्थातिरित्युक्त्वा क्रुद्धोऽथ द्वारका ययौ ॥ १३६ ॥
 युद्धे धर्मोऽप्यधर्मोऽपि पाण्डवाः काममाप्नुयुः ।
 इत्यूचेऽथ वचः कृच्छ्राद्घार्मिणाम्यर्दितो हरिः ॥ १३७ ॥
 दिष्टा दुष्टस्य दत्तोऽद्विस्त्वया मूर्ध्नि रिपोरिति ।
 मृतोऽथ भीमः पाद्यालैर्धार्मिलालिनपौरुषः ॥ १३८ ॥

ललाट हृदिः वाक्छे भोतेषां हः पुनः ।
 भीषेनाय होउयेन वाग्भिः किं हन्तेऽपुनः ॥ १३९ ॥
 निजिनिजो भुं त्रिभुवनपट्टमोन्नततः ।
 भूमरुग्गतेऽयं कृत्वाहं एतत्पुनः हरिम् ॥ १४० ॥
 रे केमरागसायाद गीतमिदं हवाः ।
 एतदेतेभ्योऽप्येतां वाग्भिः किं हेतुं पुनः ॥ १४१ ॥
 भीषो मरिचका द्रोणः कर्णोऽहमपि केतसात् ।
 निपात्येतां गुरुवाग्भिः वाग्भिः शोण्याकरोः ॥ १४२ ॥
 नमोऽप्युत्तमोऽपि हवादिः नमोऽप्युत्तमः ।
 भावमप्युत्तमः सः ये कः परोऽहमपि ॥ १४३ ॥
 इत्युत्तमः त्रिभुवनपट्टमोन्नततः पुनः पुनः ।
 नमोऽप्युत्तमः वाग्भिः त्रिभुवनपट्टमोन्नततः ॥ १४४ ॥
 नमोऽप्युत्तमः मनुष्यान्मनुष्येऽपि त्रिभुवनपट्टमोन्नततः ।
 नमोऽप्युत्तमः मनुष्यान्मनुष्येऽपि त्रिभुवनपट्टमोन्नततः ॥ १४५ ॥
 नमोऽप्युत्तमः मनुष्यान्मनुष्येऽपि त्रिभुवनपट्टमोन्नततः ।

इत्यादिवादिना तेन विषमस्येन भूभुजा ।
 रागन्वच्छिन्ना किमात्मानं भूरुहोऽपि प्ररोदिताः ॥ १९२ ॥
 अथाकर्ण्य व्यधाकीर्णं कथकेभ्यः कुरुद्वहम् ।
 तीर्थं ते द्रौणिहार्दिवयकृपाः शयनमाययुः ॥ १९३ ॥
 तत्र निर्लुठिताहसैरिलापतिरलोक्वत ।
 स्वर्गं गन्तुमिव क्षोणिं पृच्छन्नालिङ्गनैर्वनैः ॥ १९४ ॥
 अथावदत्कृपीनूनुरधुधाराकलोचनः ।
 पृथ्वीपतेर्नियमयन्विकीर्णान्मूर्धनान्मुहुः ॥ १९५ ॥
 निधं निधंभरागोलं तोलयित्वा जम्भुरैः ।
 धिग्धिगद्यागतो राजजवस्यां कथमीदृशीम् ॥ १९६ ॥
 संख्यैज्यया यथाकामं चामरैर्यः पुराय सः ।
 त्वं मरुद्भिः स्फुरत्केदाः स्पलानां चामरीकृतः ॥ १९७ ॥
 सृष्ट्यां द्विणापि या न प्राग्दुर्भगेव महीपते ।
 मुभयामिव सर्वाह्नमालिङ्गस्वयं तां महीम् ॥ १९८ ॥
 तवार्कस्य च तेजोभिः स्पर्धया तपसो मिथः ।
 यत्पुरा प्राविशन्मध्यं उग्रं कुप्र तदद्य ते ॥ १९९ ॥
 अलङ्घत मवान्वाहैर्या मरुत्तरलेः पुरा ।
 साद्य त्वां लङ्घते भूमिर्भूमिनाथ रजःकणैः ॥ २०० ॥
 कुम्भिकुम्भौ सृष्टशङ्कुम्भस्तनीभिर्वीक्षितौ रुपा ।
 यः पुरा स शिवाभिस्त्वं दमां गतो वीक्ष्यसे मुदा ॥ २०१ ॥
 क्षणं भीतिविरक्तेन चक्रचीत्कृतिकौतुकात् ।
 पुरावाहि रथो येन सं शृणोषि शिवारुतम् ॥ २०२ ॥
 इतस्ततः स्फुरन्वीरैरुक्तो जीवेति यः पुरा ।
 उच्यसे स प्रियस्वेति पलादैः स्वस्वभाषया ॥ २०३ ॥
 दिने दानभरधान्तो निध्रैः खीकुचेपु यः ।
 स ते हस्तः क्षितौ वेष्टज निध्राम्यति सप्रति ॥ २०४ ॥

ह्मापसिंहमपालिङ्ग्य सिंहनादनदसभाः ।

दक्षिणाभिमुखं द्रौणिः सहार्दिवयकृपोऽचलत् ॥ १७८ ॥

तरणौ वरुणावासं याते तदुदयेपिणः ।

शिविरस्य समीपेऽभी गेत्वा तत्पुर्वने घने ॥ १७९ ॥

ध्रुत्येति संजयाद्भूपं गान्धारीं च शुचातुरी ।

प्रतिबोधयितुं व्यासे समासेदुपि तत्क्षणम् ॥ १८० ॥ (युगम्)

तयोः शापमयादेत्य पार्थशप्रेरितो हरिः ।

गृहीत्वा नृपतेः पादावरुद्रोदयन्सभाम् ॥ १८१ ॥

अथोत्थाय कृती कृत्वा शौचमूचे जनार्दनः ।

गान्धारीं धृतराष्ट्रं च वचोभिर्दुःखगद्गदेः ॥ १८२ ॥

प्रकृष्टे दैवदृष्टेऽस्मिन्हन्त जातेऽन्वयसये ।

अत्यक्तधर्मा युवयोः क्रोधपात्रं न पाण्डवाः ॥ १८३ ॥

युद्धोद्यते मुते तस्मिन्याचमाने जयाशिषम् ।

युवाम्यामेव गदितं यतो धर्मस्ततो जयः ॥ १८४ ॥

युष्मदाज्ञा कृतः पार्या द्रष्टव्याः पुत्रवत्ततः ।

मुहुर्बुवाण एवेदमुदस्थात्सहसा हरिः ॥ १८५ ॥

निशामुद्धेऽस्ति धीर्द्रीणेस्तत्रातुं यामि पाण्डवान् ।

एवं ब्रुवन्सुतान्पाहीत्युक्तो राज्ञा हरिर्ययौ ॥ १८६ ॥

व्यासेऽप्याश्वासनावाचध्वघयित्वा तिरोहिते ।

ज्ञातुं रजनिवृत्तान्तं सजयं प्राहिणोन्नृपः ॥ १८७ ॥

तानि स्मरन्कृपकपीधरसिद्धसिन्धुसूनुप्रबोधवचनान्यवधीरितानि ।

दुर्योधनप्रधनपानविमुदमानबुद्धिर्धृति न धृतराष्ट्रनृपः प्रपेदे ॥ १८८ ॥

भेजे श्रीनिनदत्तसूरिमुगुरोरहेन्मताहंसितेः

पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम प्रतीन्द्रः कृती ।

शोभाशालिनि बालभारतमहाकाव्ये तदेकाक्षर-

ध्यानाधानमहाफले च नवर्म शल्यस्य पर्वगमत् ॥ १८९ ॥

इति नवमं शल्यपर्वं (सगदायुद्धम् ।)

१. 'तदुदये' ख. २. 'तत्पुर्वने' विनय ते' ख-ग. ३. 'इति संजयवचनानां' ख-ग.
४. 'नृपं च ती' ख-ग.

१० गौतमिकपर्व-१ सर्गः]

मालभारतम् ।

भुजामार्गं प्रतिशकपाठनं धर्मपालनम् ।
 नैलद्वये प्रविष्टानि किं प्रवृत्त्या जगत्तः ॥ १३ ॥
 अधुनावि ततो हस्मि निशि गालिशितायुवः ।
 किं मे धर्मरिति प्रोच्य प्रवृत्त्या जगत्तः ॥ १४ ॥
 इति प्रतिशया गान्धं तन्नावप्यनुमन्तुः ।
 जन्तोः कर्मवर्गीयाकर्मिषु बुद्धिक्रियान्वया ॥ १५ ॥
 अथत्य शिविरद्वारि महाभुजं प्रभुतरम् ।
 अगृह्यध्रं महाकार्यं धोनिजागमिनायुधम् ॥ १६ ॥
 इदिर्यस्मुरिभीमायं हरिः (१) वैष्णोमिनायुधम् ।
 हृष्टोपवीतं तेऽपश्यंश्चरिताः कृतिर्वाचरम् ॥ १७ ॥ (दुर्गात्)
 वलदीपादिधेयुः सूर्येऽनुमन्तुमनेमि ।
 द्रौणिलज्जापत्नीभूतदास्यपानो ध्वनिः पश्य ॥ १८ ॥
 उल्लङ्घ्य कृपदार्दिन्यौ वृद्धौ राधदत्ता युरम् ।
 एतामापदगामोऽहं मोक्षदानं ध्येऽभुजा ॥ १९ ॥
 इति श्वात्वा दुतारो ॥ जुहोर्मानि कृतो हर ।
 तेनामे वीतिनं वामिकुण्डं वत्याणोऽरिम् ॥ २० ॥
 निःशङ्कराकरभ्यामो निर्देहपुत्रौ तन ।
 वार्यनिद्रिपुरद्वारीवामिकुण्डेऽग्र मोऽभिदा ॥ २१ ॥
 न पुनरि पुरोऽपश्यन्तं विमवि नयम् ।
 अथ श्रीनिभरभरगुरोऽभवि कारद्विषा ॥ २२ ॥
 धर्मगुरुधरिभीशान्तरं रतिगुमन्तम् ।
 वामा माया र्देवेव अत्रे वक्तुपरोक्षम् ॥ २३ ॥
 तद्वेदानेव ते श्रीने र्देवेव रिदुक्त्वम् ।
 इत्युक्तवन्तौ हरो जयं हरका गतुः पुरोऽहं ॥ २४ ॥

१ 'लङ्कादे' लङ्का २ 'अत्र' अत्र ३ 'दुर्गात्' दुर्गा ४ 'नयम्' नयम्
 ५ 'रतिगुमन्तम्' रतिगुमन्तम्

१० सौप्तिकपर्व-१ सर्गः] बालभारतम् ।

प्राग्मिया हरिपार्थिनां स्वप्ने स्वप्ने न्यहं हताः ।
 ते वीरा द्रीणि कृत्याभ्यां प्रत्यक्षं तु तदुज्जिताः ॥ १८ ॥
 कालरात्रिपरीवारविशाचपलभुवन्ममूः ।
 देहमानसदासादजीवनोऽपि गृतानपि ॥ १९ ॥
 इति निःशेष्य तां सेनां शेषे यामद्वये निशः ।
 ते त्रयोऽप्यमिलन्प्रातः प्रीताः प्रोक्तमियः कथाः ॥ ४० ॥
 गत्वाप कौरवाधीशं निःसंज्ञं रक्तभुष्टुगम् ।
 रुरुदुः परितः स्थित्वा शुशुभुश्चास्य तां दशाम् ॥ ४१ ॥
 ऊचुश्च नृप यद्यसि संज्ञा शृणु ततः प्रियम् ।
 पाण्डवाच्युतसैनेयशेषाः सर्वे हता द्विपः ॥ ४२ ॥
 तान्प्रियोक्त्या नृपोऽप्यात्तसंज्ञाः प्राह बहन्मुदम् ।
 न भीष्मद्रौणकर्णैश्च यद्भवद्भिः कृतं मम ॥ ४३ ॥
 प्राणान्प्रीनोऽधुना गुये स्वर्गे महोऽस्तु नः पुनः ।
 इत्युक्त्वाभूद्यमुर्भूषणमप्याग्निद्वयं ते ययुः ॥ ४४ ॥
 अथ पार्थमिया भोजः स्वदेसं हासितं कृपः ।
 व्यासाश्रमं कृषीयन्नुर्गन्तुं वैष्णुदिनोदये ॥ ४५ ॥
 सौप्तिकस्य कथायुक्तिः प्राणमुक्तिः च भूषणेः ।
 आरुयानुं शृतराष्ट्राय संनयोऽप्यवल्लुप्तम् ॥ ४६ ॥
 अयेदं कृतवर्मास्त्रालिः शुनो निशि देवनः ।
 आरुयन्मरामवशता सौप्तिकं वरं धर्मये ॥ ४७ ॥
 तच्छ्रुत्वा मूर्छितः कृष्णानुजभोर्भूषणः पयम् ।
 संज्ञा प्राप्यावदसूषो निःश्वसत्प्रमिथ्रहम् ॥ ४८ ॥
 अस्माकं शिखयोऽप्येष जने स्वतयहेतुवः ।
 शोष्यो लोकेषु वेत्सर्षा इव पुत्रोऽन्धबोत्सवः ॥ ४९ ॥
 अकारिदत्तानन्ददुग्धाक्षौ व्यासर्षि ध्रुवम् ।
 शिखापुत्रशोकादिपङ्क्तिरे दुषराक्षजा ॥ ५० ॥

इत्युक्त्वा नकुलं कृष्णानयनाय निदिश्य सः ।
 राजा स्वयं मृताशेषयोधमायोधनं ययौ ॥ ११ ॥
 वीक्ष्य वीरान्हतान् राजा मूर्छन्नाश्वासितोऽनुजैः ।
 कृष्णां प्राप्तामुपलब्ध्वा द्वीक्ष्य भेजेऽघिकां शुचम् ॥ १२ ॥
 तं क्षयं वीक्ष्य मूर्छन्ती भीमेनाश्वासिता तदा ।
 कृष्णा साह नृपं क्षुण्णमुतो भुङ्क्व भुवं मुदा ॥ १३ ॥
 दर्शयिष्यसि चेद्रौणिं हत्वा मे तच्छिरोमणिम् ।
 ततो भुञ्जेऽहमित्युक्त्वा सेयं प्राय उपाविशत् ॥ १४ ॥
 बोध्यमानाय भूपेन सा क्रुवा साह मारुतिम् ।
 मानिन्क्षत्रिय कोटीर दुःखात्रायस्व मामिति ॥ १५ ॥
 इत्युक्तः कान्तया भीमस्तूर्णं नकुलसारथिः ।
 हन्तुमुद्दामधीमानमश्वत्यामानमन्वगात् ॥ १६ ॥
 अथोचे पार्थिवं विष्णुः फाल्गुनाय गुरुः पुरा ।
 ददौ ब्रह्मशिरोखं तु कूराय द्रौणये न तु ॥ १७ ॥
 भवत्सु वनयातेषु द्रौणिना क्रूरचेतसा ।
 पुरीं द्वारावतीमेत्य ततोऽहं चक्रमर्थितः ॥ १८ ॥
 गृहाणेति मयोक्तोऽथ नायं वामेन पाणिना ।
 न दक्षिणेन न द्वाभ्यां चक्रोत्सेपे समोऽभवत् ॥ १९ ॥
 अथोचे मामयं चक्रं ग्रहीतुं त्वां यदि समः ।
 तनस्त्वामेव युध्येय बुद्धिरीदृज्यमामवत् ॥ २० ॥
 यच्छ ब्रह्मशिरोखं तच्चक्रोत्सेपाशमाय मे ।
 इदमुक्तवते तस्मै तदस्त्रं प्रददे मया ॥ २१ ॥
 स्वभावभीरुः संरम्भी कूरात्मास्त्रेण तेन सः ।
 अयोज्येनावि मानये द्रौणिर्भोमं हनिष्यति ॥ २२ ॥
 तदितो रसनीयोऽथ भीम इत्युक्तिमान्हरिः ।
 भूपार्जुनौ समारोप्य रथे सार्गारिमन्वगात् ॥ २३ ॥

व्यासाश्रमं गताः सर्वे ततो द्रोणिमलोकयत् ।
 धृताक्षवाससं नीराम्याससं व्याससनिधौ ॥ ६४ ॥
 तं निरीक्ष्य किरीट्यमनन्माधावरकुषान्वितः ।
 रे शूर रे ब्रह्मबन्धो तिष्ठ तिष्ठेति च ब्रुवन् ॥ ६५ ॥
 द्रोणिर्भयद्रुमद्रोणिर्वीक्ष्य तं युद्धदीक्षितम् ।
 निरस्त्रो नीरथोऽगृह्णादिधीकां वामपाणिना ॥ ६६ ॥
 तत्र ब्रह्मशिरोरस्य मन्त्रन्यासं विधाय सः ।
 एनामपाण्डवायेदमुक्तवानाशु मुक्तवान् ॥ ६७ ॥
 अथाम्यधान्मधुध्वंसी विम्यद्वीभत्सुमुत्सुकः ।
 पार्थ पार्थ यनस्याशु मा स्याद्विध्वमपाण्डवम् ॥ ६८ ॥
 रथादथावतीर्येन्द्रिः कृतदेवगुरुस्मृतिः ।
 स्वस्त्यस्तु गुरुपुत्राय सहेभिः पाण्डुयानुभिः ॥ ६९ ॥
 उदग्रमिदमेवाग्रमग्रेणानेन शाम्यताम् ।
 इत्युक्तत्वातिशुचिर्भूत्वा परमाश्रमयोजयत् ॥ ७० ॥ (युगम)
 ज्वालातीजटिले तत्र ज्वलितेऽस्त्रद्वये दिवि ।
 तदुत्तुङ्गस्फुलिङ्गान्तः पतद्गोऽपि न लक्षितः ॥ ७१ ॥
 सयेऽपि द्वादशैव स्युरर्काः किं तेऽद्य कोटिशः ।
 तयोः स्फुलिङ्गानालोक्य रुद्रार्धैरित्यनिन्त्यता ॥ ७२ ॥
 रीद्रीर्वाग्निस्तमे शय्रे ते त्रिलोक्य त्रिलोक्यपि ।
 कल्पान्तशङ्कयेवाप कम्पसंपातमद्भुतम् ॥ ७३ ॥
 वीक्ष्यात्ममिन्नमन्नाग्निं दूरतः शूरतां गतम् ।
 शूरतां वायवोऽप्याशु कर्करीकृतपर्वताः ॥ ७४ ॥
 आर्वाग्निमिव रे वीक्ष्य तदस्त्रद्वयन महः ।
 उषकेरुषन्नालाग्निः क्रोडीकर्तुमिवाशु तत् ॥ ७५ ॥
 सुम्यदग्निपुटचैलस्फुटद्ब्रह्माण्डवण्डभूः ।
 इहाश्रमसरे कूरः कोऽपि कोलाहलोऽभवत् ॥ ७६ ॥

किन्तु शूरो गुरो मरुः सत्यव्रजमनोऽर्जुनः ।
 नाहं तद्वदतो नेदमग्रं संहर्तुमीश्वरः ॥ ९० ॥
 योऽग्रमेतदसद्गुणवर्धं सृष्ट्वैव संहरेत् ।
 एतेन सानुबन्धस्य मूर्धा तस्याशु लूयते ॥ ९१ ॥
 अमोनमरमीदृशमीदृशसमशान्तये ।
 अभिमन्युप्रियापारादूर्ध्वं भूणे वनखदः ॥ ९२ ॥
 रसोद्धानवदिष्यात्प्रज्याविविघ्नादिर्न मयम् ।
 दलयत्याशु सेनायं न देवः स्वाभिष्टरोमणिः ॥ ९३ ॥
 पृच्छामि भित्तुशिष्येभ्यस्तथाप्येनं यशस्विना ।
 अयं प्रलयसंरम्भः समन्तापृच्छाम्यनामिति ॥ ९४ ॥ (युधामन्युः)
 एवमेव विप्रेहीति मुनिभ्यां गदितस्ततः ।
 तरयमुत्तरागर्भं प्रत्यमुघाट्टपीशुतः ॥ ९५ ॥
 अपावदद्गदापाणिर्द्वीणि भूणो न दद्वताम् ।
 शीणस्य गुरुर्वशस्य कुलतन्तुर्भक्षयम् ॥ ९६ ॥
 मती विप्रः पुरा प्रोचे वैराट्यं प्रति यत्ततः ।
 परिसीलेषु गुरुषु परीक्षितविना युतः ॥ ९७ ॥
 तद्विजेश द्विमस्यास्य तद्वचो नान्यथा तथा ।
 स्वतितृप्तिपशिष्यस्य गुलमेव च वर्षताम् ॥ ९८ ॥
 द्रौणिस्तुषेऽथ मा पक्षपाताद्गद गदाप्रज ।
 अमोघेण मदरेण सैव भूणोऽप्यु वसताम् ॥ ९९ ॥
 कृष्णोऽप्यूचे विमुखास्त्रममोघं भूणवित्तये ।
 अहं तु तवसा स्तेन जीवदिष्यामि तं युधम् ॥ १०० ॥
 भवाम्पुत्राणि वृत्रवर्मेतिमिडिपातयि ।
 प्रीणि वर्षसहस्राणि चरिष्यत्यग्ने वने ॥ १०१ ॥
 असहायो मरुतिनः पूर्वशोणितगन्धर्वम् ।
 न प्राप्स्यसि वरिचवर्षिचिक्वस्तुवित्तिदिदं पुनः ॥ १०२ ॥

ऊचे सत्यवतीसूनुः सत्यमस्तु हरेर्वचः ।

द्रौणे यतस्त्वया कूरं कर्माशूरोचितं कृतम् ॥ १०३ ॥

इति शसो मणिं द्रौणिर्दत्त्वा तेभ्यो वनं ययौ ।

तेऽप्यगुर्द्रौपदीं व्यासनारदाम्यां युता द्रुतम् ॥ १०४ ॥

अथ रत्नं नभोरत्नसंपन्नं द्योतयन्पुरः ।

सार्भारिराज्ञया राज्ञः कृष्णामभ्यधित सितः ॥ १०५ ॥

क्षत्रगत्या नितोऽस्त्रज्ञस्त्याजितोऽस्त्रशिरोमणिः ।

गुरोरङ्गज इत्यङ्ग न स्वर्गं गमितोऽद्य सः ॥ १०६ ॥

अथ मुदमुदयन्तीं द्रौपदीं स्नाह मान्यो

गुरुरिष गुरुसूनुर्युक्तमत्यानि जीवन् ।

मणिममुममराणां लोभकं शोभिताशं

निजशिरसि रसायाश्चित्तनाथो निधत्ताम् ॥ १०७ ॥

कुनयकुरुकुटुम्बच्छेदनात्सेदनाशः

समननि मम जज्ञे द्रौणिमर्षाद्य हर्षः ।

अहमिति हरिर्मयात्त्वलियत्त्वान्कृताभो

जगति मुगतिभानो नैव शोचामि बन्धून् ॥ १०८ ॥

ते पुत्रास्तत्र बन्धवस्तत्र च ते न द्रौणिना नष्टिरे

तत्तुष्टेन हता हरेण महतामेषां न शोच्यं महः ।

इत्युक्ते गुरवैरिणा मुकृतभूष्टेन द्वाष्टि परां

भेजेऽसौ निजवर्गवीरवरलाज्ञानेन यज्ञाह्मना ॥ १०९ ॥

भेजे श्रीनिनदत्तसुरिगुगुरोरर्हन्मनाहस्मितेः

पादाब्जाभ्रमरोत्तमानममरो नाम मर्षान्द्रः कृती ।

वाणीवेदमनि बाळभारतमहाकाव्ये तदन्तर्दृगु-

न्मेषप्रेषणमामि पयं दशमं शान्तिं ययौ सौमिकम् ॥ ११० ॥

इति धर्मविजयसमूहविष्णुधर्मोदयमहाकाव्ये श्रीकृष्णभारतमहाकाव्ये महाकाव्ये
वैराट् कुरुक्षेत्रसंग्रामोद्देशमयीविष्णुधर्मोदयसंज्ञायां समाप्तविधिः समाप्तः ।

अनन्तरि दशमोऽध्यायः श्रीकृष्णभारतमहाकाव्ये ।

इति श्रीकृष्णभारतमहाकाव्ये श्रीकृष्णभारतमहाकाव्ये ॥

स्त्रीपर्य ।

प्रथमः सर्गः ।

उल्लसद्दहनाहितो हरिस्तपते मुक्तकण्ठप्रपुत्रकः ।

अविशच्छुवि यन्मनस्तापोवनमृद्वपै स पराशरात्मजः ॥ १ ॥

स इतश्च जगाम संजयः कृतकृत्यकारमहारवः सुरम् ।

हरहा प्रहताः स्म इत्यपि मलयम्भूपतिवेदेममाविशान् ॥ २ ॥

अथ भानुमतीगुलद्युषाविदुरादिम्वनमनान्विवन् ।

दयितायुतमेत्य संजयो गृवन्ति गद्गदया गिरा जग्मो ॥ ३ ॥

अहमन्वहमेत्य विप्रियं मियवर्गव्ययमस्यथा नृ ।

अधुनाप्यहितं वदाम्यतः शृणु वसीकृतदन्महीपते ॥ ४ ॥

द्वुपशस्त्रजपाण्डवात्मजप्रजगुर्त्तः गुरुमादिभिर्बन्धुम् ।

हरिस्तात्यकिपाण्ड्योऽगिर्त्तं निशि हत्वाभिगर्तन्निवेदिनम् ॥ ५ ॥

अपमोहवशः स सौत्तिकं मियमावर्ण्य एवमन्मताः प्रगे ।

तनयस्तव हर्षितो ययौ दिवमेकादशाशक्तिर्नीविभुः ॥ ६ ॥ (दुग्मम्)

इति कोपनपद्मपत्तगीगरलोभिह्वयवस्त्वया गिरा ।

परिपेतुर्लुनेनमूर्च्छनाः सिद्धिपीठे सिद्धिवत्तभादय ॥ ७ ॥

मुमुर्षुर्मुदुरत्पिता मुमुर्षुर्दुरालम्ब्य मिथोऽतिद्वन्द्वतः ।

कः नु यामि कथं भवामि किं करवाणीत्यरदंस्तमामनी ॥ ८ ॥

प्रविर्धीर्णाशिरोरहा श्वरस्परिकम्पा करणमन्त्राविनीम् ।

रवदगुह्यं सभाभिमासथ शोरो रमस्तयाभ्युदय ॥ ९ ॥

धृतराष्ट्रमेवमाश्रित्य चरजिष्कात्रिभ्योऽतिमा सन्ता ।

करणस्य विनामकारणं द्रुमुमे वहाविनी वनीव स्ता ॥ १० ॥

विधिवर्षनुयोगरोषिहस्तपञ्चनादिर्वादित्रिपयोऽतिता ।

अपि विभेदगोदवारणा प्रहरोदेव सत्त्वानु निर्धनम् ॥ ११ ॥

विनिमीलितचक्षुषो नमच्छिरसः स्नामनतो नताङ्गकाः ।
 प्रसृताङ्घ्रियुगा लुठद्भुजा रुरुर्मन्दमचेतना जनाः ॥ १२ ॥
 अथ विस्तृतवक्त्रकन्दरप्रविशद्गुणमण्डसेचनादिव ।
 अतिशोकविमूर्छितं मनः कथमप्याय नृपस्य चेतनम् ॥ १३ ॥
 विदुर द्युगतात्मजन्मनस्त्वमनापस्य ममैकको गतिः ।
 परिपालय मामिति ब्रुवन्त घरापतिराप कदमञ्जम् ॥ १४ ॥
 पुनरार्तमना जनाविपः प्रहितश्रैणमुद्धञ्जनो लपन् ।
 विदुरेण च संजयेन च प्रियया च प्रतिमानयञ्चुचम् ॥ १५ ॥
 अपि भूरिचमूर्धरोचिताः किमपि स्वल्पकसैन्यशालिषु ।
 हहहा प्रहता भेदङ्गना व्रणलेशोऽपि न पाण्डवेष्वाभून् ॥ १६ ॥
 क स सैन्यधरः क तद्धलं मुहदः सूनयुतादयः क ते ।
 क मवांश्च सुयोधनः क्षितौ क्षममन्यत्किमु भागधेयतः ॥ १७ ॥
 कठिनं विधिना विनिर्मितं हृदयं वज्रमयं मम ध्रुवम् ।
 तनयव्ययदुःखपर्वतव्रजपातेऽपि न यद्यदीर्यत ॥ १८ ॥
 अथ भूपमिति प्रलापिनं प्रसभोच्छासिनगद्गदस्वरः ।
 परिधौतमुखो दगम्बुभि प्रतिबोधाय जगाद सनयः ॥ १९ ॥
 किमु शोचसि बुद्धिलोचन स्फुटवेदागमशास्त्रनत्त्ववित् ।
 तनयास्तव वीर वर्त्मना यदवापुः पदमैशमद्भुतम् ॥ २० ॥
 विदुरोऽपि जगाद सादरं नृप शोकं प्रतिलोकवत्कृपाः ।
 समुपेत्य कुतोऽपि कुत्रचित्पथिकाभेषु गतेषु सूनुषु ॥ २१ ॥
 निगदन्ति च रूपमात्मनस्तनयानित्यपि मा शुचं कृथाः ।
 क हतेतरपद्धतिर्बहूकृतरूपः शुचमेति मन्त्रवान् ॥ २२ ॥
 अधिकाधिकवैभवोद्भवे नृप तेषां मुदितोऽसि सर्वदा ।
 दिवमेषु गतेषु भूतलादधुना किं कुरुषे शुचं कृतिन् ॥ २३ ॥
 तनया मम पाण्डवैः क्षता मतिरेषापि तवास्तु मा शुचे ।
 निहता निजकर्मणैव ते भववर्ती स्वकृतैकभुग्यतः ॥ २४ ॥

तमपेत्य पराशरात्मभूः प्रतिबोधाब्धिमुधाकरोऽभ्यवान् ।

किमु मुद्यसि ते दिवं गताः सुग्नितस्त्वां नृप न स्मरन्त्यपि ॥ २५ ॥

मृतयो हि भवानुचारिका वत जन्तुं भवनित्यचालकम् ।

गमयन्त्यमुमङ्कमद्भुतः कुरुते तन्ममतां मुधा जनः ॥ २६ ॥

अजनि स्यजनो न कस्य को न भविष्यत्ययवा भवध्रमे ।

जगदेककुटुम्बिनो जनाः क्व विपत्ते जनयन्तु तच्छुचम् ॥ २७ ॥

इति मा कुरु शोकमुर्वरावर किंचाधमधीस्तवात्मनः ।

अवनावतीर्णितान्कलेरयमंशः कमलासनाज्ञया ॥ २८ ॥

अहमिन्द्रसदस्यणां पुता जगती तत्र गता जगौ सुरान् ।

विधिसंसदि कार्यमस्ति यत्प्रतिपत्तं तदुपासनामिति ॥ २९ ॥

अप तां जगतीं विधिर्जगौ म्रन लोकं लघुधात्रि धारय ।

धृतराष्ट्रमुतः सुयोधनस्तव कार्याणि करिष्यति द्रुतम् ॥ ३० ॥

दनुजावतैरनैरैः कलेरवतारो बहुभिः सहायवान् ।

भविष्यैव समन्तपथके निम्बिलक्षत्रियमृत्युकारणम् ॥ ३१ ॥

इति वेद्यि तवात्मनः कलिः कलिनिर्माणनिजापराधतः ।

सहितः स्वसहायमण्डलैः प्रडयं प्राप धराप मा मुहः ॥ ३२ ॥

इति गुह्यमवेत्य मुह्य मा मन पैर्यं नृप धर्मवित्तम ।

त्वयि भक्तिपरो विमोहतस्तव जीविष्यति नापि धर्मनृः ॥ ३३ ॥

सुकृतज्ञ विधेर्विचर्तनो मम वाचापि निजानादून्धर ।

वितृषीः करुणा करिष्यति त्वयि घाभिर्नृप पालयाद्य तम् ॥ ३४ ॥

इति वाच्यतमाच्यहीपविर्गनवत्याशु पराशरात्मजे ।

प्रचचाल समन्तपथकं प्रति मन्धूनभिशोचितुं व्यगून् ॥ ३५ ॥

स इतश्च कृती सुधिष्ठिरः परिदध्यौ गुरुनन्दनादिकाः ।

पुरनिःसृतमेत्य धीदृशं वृषगासन्निति मा परा नगुः ॥ ३६ ॥

इयता समयेन तद्गतः कुरुवर्षान्तिकमेव नः पिता ।

अनुयामि ततस्तमङ्गनव्ययकोपी लघु मा शपत्यसौ ॥ ३७ ॥

इति मद्भु विचिन्त्य धर्मभूर्हरिसैतेयनिजानुजान्वितः ।

धृतराष्ट्रपुत्रेण तात ते सुतवैरी नमतीत्युपानमत् ॥ ३८ ॥

अथ कौरववीरकामिनीरुदिताकर्णनगद्वदस्वरः ।

नृपतिर्नेतविष्णुसात्यकानुननामानि पितुर्न्यवेदयत् ॥ ३९ ॥

तमथापरिरम्य बुद्धिद्वक्परिरब्धुं वकशमुमादयत् ।

बलवांस्तनयान्तकारिणं प्रहरिष्यन्भुजलीलयैव तम् ॥ ४० ॥

हरिणादित एव कारितस्तदभिप्रायविदायसोर्षितः ।

परिपीड्य चै वक्षसा पुमान्रमसाद्भीमधिया विस्फण्डितः ॥ ४१ ॥

विनियुक्तसमग्रशक्तिना विधुरोऽसौ रुधिरं वमन्मुखात् ।

निपतन्भुवि मूर्छया रयादप सूतेन धृतोश्चसत्क्रमात् ॥ ४२ ॥

अथ तद्वलनास्तमत्सरः प्रकटीभूतविवेकसंभ्रमः ।

हहहा किमघाति पाण्डवः स मयैवमित्यलोचनोऽरुदत् ॥ ४३ ॥

प्रणतोऽथ हरिस्तमम्यधात्र स भीमः स महारि मा मुहः ।

छलितस्त्वमयःपुमर्पणादिह नागायुतशक्तिमान्मया ॥ ४४ ॥

इति वाक्श्रुतिहर्षितं हरिः कृतशौचं पुनराह धीदृशम् ।

अकृतेष्टवचाः स्वयं सुतानविषः कुप्यसि किं वृकोदरे ॥ ४५ ॥

अवधार्य निजापराधतः सुतशृन्द हनमुर्वरावर ।

सुकृतज्ञं लुतं मुदुत्कर तदिदं नोऽनुमनुष्य सर्वेषा ॥ ४६ ॥

इति वाचि जनार्दने जगौ धृतराष्ट्रः सायमानमानम ।

सुतशोकभरेण धर्मनः प्रतपन्माध्वहमुद्गमन्तथा ॥ ४७ ॥

इतिगीरनिवत्सलोऽन्विष्टानयमात्रिद्वय निमत्तमारस्तन ।

त्रिजयध्वमण्डिताः परैरिति कल्याणमयीमुवाच माम् ॥ ४८ ॥

धृतराष्ट्रमनाम्नो गता यद्यु नन्दुं मुषत्रात्मजाममी ।

तत्समस्तनयं तु मा गुणा परितप्ता परिशनुभेह्य ॥ ४९ ॥

तदेवेत्य पराशरात्मभर्तृपुनीम्भशेनुविर्दुतामन ।

मुषत्रम्य मुना जगौ न गौ मतिं शावाय नृपस्य तस्यनाम् ॥ ५० ॥

तनयेन जयाशिपेऽर्पिता भवती या मुकृते जयं जगौ ।
 कुटिलेऽद्य सुते हते नृपं किमु शर्मं सति धार्मिमीहसे ॥ ११ ॥
 सुबलस्य सुता ततोऽवदन्मम ते दुर्नयिनो हताः सुताः ।
 निदधे पुनरानलिः सुयोधनदुःशासनयोरसद्वयम् ॥ १२ ॥
 अथ शवनिराह निर्मितं यदकृत्यं जननि क्षमस्य तत् ।
 अपराधपरानकि क्वनित्किमु माता तनुजाजिघांसति ॥ १३ ॥
 कृतया सदसि प्रतिज्ञया कुरुभूपस्य मयोरुराहतः ।
 अधरस्तु न मे विलङ्घितो युधि दुःशासनरक्तधारया ॥ १४ ॥
 अथ सङ्क्रुधमाह सौबली क तपःसुनुरनन्तमत्सरः ।
 समरे मम येन नन्दनोऽगमि नैकोऽपि कुलस्य तन्नुताम् ॥ १५ ॥
 अथ धर्मसुतः कृताञ्जलिः परिकम्पी पुरतः स्थितो जगौ ।
 अयमस्मि सुतान्तकारिणं शप मां मातरुदात्तपातकम् ॥ १६ ॥
 मम संहतबन्धुपद्धतेरसुभिः पापकलङ्कपङ्क्तिभिः ।
 मुकृतावतरेण सेव्यतां तव शापत्रिदशापगोपमः ॥ १७ ॥
 इति वाचि नृपे न सौबली किमपि स्नाह विनिश्चसन्मुत्ती ।
 स नमन्कुनस्रः पुनस्तयाजनि पट्टान्तरद्वष्टिवीक्षितः ॥ १८ ॥
 तदवेक्ष्य भिया जयी ययौ हेरिपृष्ठावपरेऽपि(!) तत्रसुः ।
 उदयद्वयया तनयया दधतो भीतिमतीव सान्निवताः ॥ १९ ॥
 तदनु प्रणिपत्य तां तयानुमता नेगुरुपेत्य ते शृणाम् ।
 कुलनाशभुक् दशोरपां वितरन्ती प्रमदाश्रुणे पदम् ॥ २० ॥
 मस्तन्नामथ सुनुशोकिनीमधिरोष्याङ्कतटे प्रबोध्य च ।
 तनयैश्च तया च संयुता सुवदस्मापमुतां शृणानमत् ॥ २१ ॥
 कतुन्नामथ सौबली जगौ किमु वस्ते शुचमेपि पश्य माम् ।
 विधिदृष्टमिदं समागतं गतबन्धात्मजयोरिहावयोः ॥ २२ ॥
 नियतानियतेर्नियोगस्तनुभावा भृतिरेति किं तु ते ।
 शुधुनीतरणे तथा रणे मरणेनापि न यान्ति शोच्यताम् ॥ २३ ॥

इति बोधमयीमियं धियं दधती व्यासवितीर्णदिव्यदृक् ।
 समलोकत संगराङ्गणं पतितक्षत्रगणं यथा स्थितम् ॥ ६४ ॥
 धृतराष्ट्रयुधिष्ठिरादयस्तदनु व्यासगिरा रणाङ्गणम् ।
 चलदाकुलवीरकामिनीकुलकलोलितशोकमासदन् ॥ ६५ ॥
 अथ वीक्ष्य पलादसंकुलं स्फुटचिह्नैर्वृतमङ्गिभिर्मृतैः ।
 रुददङ्गनमङ्गनं युवः सुबलदम्पापमुता हरिं जगौ ॥ ६६ ॥
 मृगयस्य मुकुन्द कुञ्जैर्वननीलैः कनकोज्ज्वलैर्मृतैः ।
 व्यसुभिर्वमुधा विमात्यसौ तिमिरार्काशुसमीकभूरिव ॥ ६७ ॥
 तरदास्यकरांहयो रुचन्निह निम्नाः सितयोऽस्तपूरिताः ।
 यमपानकृतेऽञ्जवासितारुणमैरेयनिखातभाण्डवत् ॥ ६८ ॥
 विमलातपवारणच्छलादिह राकाचयचन्द्रमण्डलैः ।
 पतितेषु मुखेषु भूभुजां निजमित्रेष्विव मूर्छितं शुभा ॥ ६९ ॥
 गलितैः शुशुभेऽत्र कुम्भिनां रदमुक्ताफलकेतनाञ्चलैः ।
 भटनिर्दलिता सुहृद्यशस्तरुशाखाकुसुमच्छदैरिव ॥ ७० ॥
 इह रक्तमये पयोनिधौ शिखिपत्रातपवारणैर्बभे ।
 जलदैरिव पातुमागतैः कचिदुत्पातनियोगवृष्टये ॥ ७१ ॥
 हतभूपतिवृन्दस्त्रण्डिताश्रुतकर्तर्यसिचक्रकैतवात् ।
 क्षतकङ्कणवेणिकुण्डलावलिमौजस्त्रिह दिग्जयश्रियः ॥ ७२ ॥
 शुटिताखिलसंधिनि स्थिता कवचे लूनवपुष्टया बभुः ।
 क्रमुकद्रुमवल्करोपिता इव भोज्याय यमेन दोर्भृतः ॥ ७३ ॥
 पतितैः कलितासिभिर्भृशं कनकाभैर्भुजशालिनां भुजैः ।
 नकुलैर्धृतपद्मगैरिव प्रमदः कालसमासदा ददे ॥ ७४ ॥
 यमार्किकरवालकप्रज्ञैर्नवशिक्षातरणाय सज्जिताः ।
 इह तुम्बफलोच्चया इव क्षतजाब्धौ भटमौलयो बभुः ॥ ७५ ॥
 इदमुत्सृजितात्तमुच्चकैः स्थितमाभाति शताङ्गमण्डलम् ।
 रयिनस्त्रिदिवालयं गतान्स्वयमन्येनुमिवाहतोद्यमम् ॥ ७६ ॥

प्रविर्कीर्णपुटमिनिं वभाविह निर्व्यानकदम्बमुन्मुसम् ।
 फेल्संचयनाय कोणपैः परितो भाण्डघटेव सज्जिता ॥ ७७ ॥
 अवलोकय कृष्ण जिप्पवो जगतामैष्यवहन्त ये धुरम् ।
 भुवि ते पतिता मिधेरंशाद्विगहो यान्ति पलादस्ताघताम् ॥ ७८ ॥
 प्रतिरोमट्टपत्कमण्डलीपरिविद्धः परिटूरिताननैः ।
 पिशितप्रसनाय जम्बुकैरयमाप्राय निमुच्यते मुहुः ॥ ७९ ॥
 भण्णोऽस्य वपुष्यसावसुद्धपिशार्भे पिशितस्य शङ्कया ।
 शरशल्ममदन्तताननः स्वपलेनैव विगाहते मुदम् ॥ ८० ॥
 पशितस्य करेण निर्ध्रतः शरमेकेन परेण कार्मुकम् ।
 लघु दूरममुष्य यान्त्यमी चक्रिताः फेरवगृध्रायसाः ॥ ८१ ॥
 गमिनः शतगण्डनामयं रिपुणा कोपपरेण मार्गणैः ।
 मुदितेन समेत्य फेरुणा सकुटुम्बेन विभेज्य भुज्यते ॥ ८२ ॥
 अयमस्य दृशि सिपन्मुखं ध्रुनिपाशे पतितैकककमः ।
 करट्ये विरट्भुतच्छदः करटैः केनै रदद्विरीक्ष्यते ॥ ८३ ॥
 पिशितप्रसनात्तृमयः कतिचित्कव्यभुजः विनन्त्यमी ।
 मुमत्रमिहतिद्विसण्डितद्विरदेन्द्रप्रकरो दरोदकम् ॥ ८४ ॥
 पिशिनार्धमुषामतैर्निशाचरचर्कनेरवक्रतो धुताः ।
 कुपिता इव यान्ति जम्बुकादय ण्ते व्यमु रससां कुलम् ॥ ८५ ॥
 इह डिम्बविदंशदंशिनः पलभुग्दम्पनयः सरानुराः ।
 रसयन्ति रसात्करोदिभिः शशकाभै रुधिरासवं नवम् ॥ ८६ ॥
 नलकास्थिपुटध्रुतं घृतं नवमस्तिकययुतं निशाचरी ।
 अभिभोजयति प्रियं शिशूनपि सेयं विशितैकभुक्स्वयम् ॥ ८७ ॥
 प्रसरेः सुरिकादिकायुधैः पतिताना भुजिनां हहा निनै ।
 इह भौद्धलसण्डवण्डने सहकारित्वमधारि रससाम् ॥ ८८ ॥

१. 'निर्व्यान' क. २. 'परिमच' ख. ३. 'मण्डवहन्ति ये धुरम्' क. ४. 'विपता'
 क. ५. 'विभाज्य' क. ६. 'पतितैककरण'. 'पतनै' ख. ७. 'मामं पन्तशाडै' इति
 हेमः.

पल्लैः कवलीकृतैस्तृपं कलयन्तो नितरां निशाचराः ।
 नखमिन्नशवौघहृद्भर्यां जलधारां परितः पिवन्त्यमी ॥ ८९ ॥
 कृतरक्तविलेपनाः प्रियैर्नैनिताम्नावलिहारवल्लयः ।
 पलभुक्सुदृशोऽत्र रासकैः कटु गायन्ति किरीटिपौरुषम् ॥ ९० ॥
 न निरीक्षितुमप्युपाचरैरपि शक्याः सुकृतैकराशयः ।
 व्यसवोऽप्यतिशायिकान्तयः सुखसुप्ता इव भान्ति केऽप्यमी ॥ ९१ ॥
 शुबधूः खलु दिव्यमूर्तिना परिरब्धाप्यमुनास्य विग्रहम् ।
 अतिदिव्यममुं विलेपनाभिपतद्भ्रमिषान्कटाक्षयत् (!) ॥ ९२ ॥
 परितोऽब्जाधियालिपद्धतिर्नृपतेरस्य मुखे व्यसोरपि ।
 अमला मणिकुण्डलांशुभिर्निपतन्ती चरचामरायते ॥ ९३ ॥
 विमलातपवारणोदरे पतितो मौक्तिकभूषणः पुमान् ।
 अधिदुग्धपयोधि कुण्डलात्फणिमुसाच्युतवद्विमात्ययम् ॥ ९४ ॥
 अपरोऽपि भुजाभृतां गणः पलभुग्भिर्द्रुतमेव मुच्यते ।
 त्वरिताभिपतत्तदङ्गनामुंसतीत्वप्रमया भयाकुलैः ॥ ९५ ॥
 विविधैरुपलक्षणीः क्षणादुपलक्ष्य प्रमदाजनः प्रियान् ।
 किमु वक्ति कथं विचेष्टते परिमग्नः शुचि पश्य केशव ॥ ९६ ॥
 किमु नाय विरक्तवान्भवान्मयि यन्मामपि वीक्ष्य नाकृपः ।
 करिकुम्भतयान्मृधश्रियः कुचदेशादिव पाणिपल्लयम् ॥ ९७ ॥
 अनुकूल मेमाद्य घृष्टतां प्रिय किं दर्शयसेऽधुनापि यत् ।
 अस्मिमुज्जसि नः स्वपाणिनोऽम्बरवेणीमिव साहसश्रियः ॥ ९८ ॥
 अपि शत्रुशरक्षतैर्वृतो नतनिर्द्विरिव शौर्यसंपदः ।
 प्रिय मद्गु परिव्रजस्व मां विधुराहं त्वयि नैव मानिनी ॥ ९९ ॥
 नगरागरसाद्विलोकसे शुबधूर्यद्यनिर्भयया दृशा ।
 प्रिय मां दयित्वां ततो न मां किमु दासिष्यवशादपीक्षते ॥ १०० ॥

१. 'वद' ख. २. 'भूषणानु' ख. ३. 'कुण्डला' क. ४. 'गुमतीवमग्नया' क.
 ५. 'मिरात्र(रत्न)' क. ६. 'यामा' ख. ७. 'पीडय' ख.

परिरम्भणशुम्भनादिकं विजितं केन्द्रिदुरोदरे मया ।
 विनराशुतरां तदद्य मे प्रिय निद्रास्पृष्टः सुखी च किम् ॥ १०१ ॥
 रौमरधमभित्तये रजोरधिरहितशरीर एव मे ।
 परितः परिरम्भणोत्सवं न पुरेषाद्य करोषि किं प्रिय ॥ १०२ ॥
 अपराधपरस्य ते नतिर्न मयामानि ततोऽमि मानभाक् ।
 अधुना पदयोः पनामि ते द्रुतगुत्तिष्ठ कृपां कुरु प्रभो ॥ १०३ ॥
 अणुसंवलनेऽपि जागृत्यामिति वादिन्द्रदती प्रियाद्य माम् ।
 नवजागरणारुणेशनः कथमाकृष्य कर्त्तव्यं शुम्भनि ॥ १०४ ॥
 मदुरस्तव मानिनोऽपि यः सतताभ्यासवशोऽनुशद्मनात् ।
 प्रिय मामपि वीक्ष्य पार्श्वगामधुना सोऽप्यलमः कथं वरः ॥ १०५ ॥
 उपवाय कुभौ मम स्थितौ दिनदानधर्मवालिनाम् यः ।
 हृदयेन स ते वरः सितौ रणसिद्धः किमश्वं संप्रति ॥ १०६ ॥
 न्यपतन्गुहुरेत्य मन्गुरो कविगोष्ठीरसिनोऽपि यत्तव ।
 किममीलि तदप्यदस्तव्या नयनं नाथ मद्रागमेऽधुना ॥ १०७ ॥
 मयि यत्त चटुप्रलापवान्न न जागर्षि रवेरैवीदृशः ।
 कुतुकात्प्रिय तत्त्वया धृता ललनिर्देव वषांमि यच्छ मे ॥ १०८ ॥
 इति शोकमयोक्तिविद्वत् रवदस्तादिलगण्डमण्डलः ।
 गुरुमोहवशा वदन्त्यमूर्द्धनिगान्प्राणवियोगिनोऽङ्गनाः ॥ १०९ ॥
 उपलक्षयते न मत्कुभौ किमिहो कुम्भपुंगेषु शुम्भिनाम् ।
 इति वाभिदिगं प्रलापिनी प्रियपाणि तरसा हृदि न्यशत् ॥ ११० ॥
 किम् मत्परिरम्भलोभनस्वर्गुपेनोऽनि पुरोऽतिदूरम् ।
 इति वागियर्माशितुः शृण्वपत्तिं पाणिमुखस्वरोपयत् ॥ १११ ॥
 अधिहृतमरागमेऽपि प्रभुणा वेजिधूना विजे शिरः ।
 इयमुत्पुङ्गा सुपुम्ब न म्यगुना प्राप न दीरवंतनाम् ॥ ११२ ॥
 शनगण्डिनमहर्माशितुः सद्यं न्यस्य यथाकम वषात् ।
 परिरम्भ मुदाप मुत्तिष्ठं यदिप प्राप नदेन सुपुङ्गम् ॥ ११३ ॥
 १. 'गुम्भ' ख. २. 'दीरव' ख. ३. 'विज' ख. ४. 'वदन्' ख.

इति युद्धवरावलोकिनी पतितं वीक्ष्य सुतं सुयोधनम् ।
 सुबलस्य सुता विमूर्च्छिता पुनरुद्बुध्य जगाद केशवम् ॥ ११४ ॥
 यद्वादि मया रणोद्यमे न सुतः सैष जयैति भाषया ।
 तदिमां ध्रुवमाययौ दशां सह बन्धुस्वजनैः सुयोधनः ॥ ११५ ॥
 विविधैरपि भाषणैर्मुहुर्विदिताक्रन्दमरा हृदीशितुः ।
 बत भानुमती दृगभ्युभिः स्वयमन्तरूपनं करोत्यसौ ॥ ११६ ॥
 यपुपो हरते रजोद्यलैर्विकृपत्यहुलिभिस्तृणं गुप्तात् ।
 गमयत्यसृगश्रुभिः क्षुपानिवहोऽयं दयितेषु मामकः ॥ ११७ ॥
 इयमच्युत मौलिर्माशितुः स्वयमङ्गे विनिवेश्य मालिका ।
 स्वजने त्वयि दत्तदीनदृग्विलपन्ती वदतीदमुत्तरा ॥ ११८ ॥
 स्वसुरेण सुतः प्रियः सद्यता रूपे विनये न ये जये ।
 किमु सर्वग पश्यति त्वयि च्छलिभिर्भूरिभिरेकतो हतः ॥ ११९ ॥
 अभिचुम्ब्य हृदीशितुर्भुगं पुनरालोभ्य निगाश्रुभिः क्षुण्णम् ।
 स्मृतसात्विकवारिभिर्भमा निधुरेयं रुदती वदत्यमुम् ॥ १२० ॥
 प्रिय मिप्रियवानहं(१) त्वया न हि पृष्टापि पुनि दुतं यता ।
 किमु मिप्रियकारिणीमिव प्रलपन्तीमपि मा न भाषसे ॥ १२१ ॥
 यदि दत्तमुरः सुरश्रियः प्रिय तन्मा चरित्रारुणेशणः ।
 कटु रे रटसीह किं वदेत्यपि रोषादिवनापि मे गुदः ॥ १२२ ॥
 प्रिय तादृशगार्षावरणः शूद्रमेकोऽपि रणैरुत्कृष्टः ।
 मदभाष्यसहायता विना कः सहर्षैरपि हन्यसे द्विषाम् ॥ १२३ ॥
 मग्नं मयि सौम तन्नयः प्रिय मन्ये तव निष्मृता रूपः ।
 धूतकोपव्रज्य तेऽद्य ते पुरतः न्यानुमयीभराः परं ॥ १२४ ॥
 तनयस्य तवैव वरतः कति तातेन नमस्त्रिंशे परं ।
 नयनोत्तम तैर्नरैरपि प्रिय नरो वपु पुनर्मग्नम् ॥ १२५ ॥

१. 'मन्नः सन्न' क. ख. २. 'मिप्रियवानहं' क. ३. 'मिप्रिय' क. ४. 'मो-
 मुदः' ख. ५. 'मामग्नम्' ख. ६. 'तद्व' ख

यदि वेद्यि तपांसि तान्यहं सुरबालाभिरलाभि यैर्भवान् ।
 द्विगुणानि विधाय तानि तत्प्रिय ताम्योऽपि भवन्तमानये ॥ १२६ ॥
 भवदाननदर्शने सदा प्रिय यत्किर्निमिषत्वमासदम् ।
 अनिमेषविलोचनासु मद्भ्रमनः किं तदगामि पश्य माम् ॥ १२७ ॥
 अपि सासपदीनमुच्यते महतां संगतमद्ग शाश्वतम् ।
 तदहं सहसे यमुग्मिता किमु पण्मासविलासवल्लभा ॥ १२८ ॥
 इति तारविलापिनीमिमामियमाकृष्य विराट्मागता ।
 अनुरोदयतेऽपि रोदसी न सुदेष्णा करुणारवेण किम् ॥ १२९ ॥
 त्रिदिवेऽप्सरसो भुवि प्रियाः पुलकस्वेदभृतो भगन्त्यमुम् ।
 द्रुपदं स्वरभेदवेषुप्रलयस्तम्भविवर्णताश्चिंताः ॥ १३० ॥
 अपकृष्य कृपां विमूर्छितां स्फुटधूमच्छलधामिर्दुर्यशः ।
 गुरुसंस्करणं द्विजोत्तमा विरचय्य सृधुर्ना व्रजन्त्यमी ॥ १३१ ॥
 रसना ननु मद्रभूषतेवृषतेजो वधषापलुमये ।
 पलभुक्पतगलुधानले सरलेह स्वमहो जुहोत्यसी ॥ १३२ ॥
 दयितस्य शिरोऽतिदूरतो द्रुतमानीय नियोज्य बर्ष्मणि ।
 प्रिय भूमिरसाविहातपो गृहमेहीर्त्यमिवक्ति मत्सुता ॥ १३३ ॥
 अवलोक्य पद्य सुध्रुवो विगतेर्ध्याः सममेव केशव ।
 शयनस्थितमासपद्यतं वन भूरिश्रवसं श्रयन्त्यमूः ॥ १३४ ॥
 अयमीशितुरध्वरोदुरो हंह कण्ठग्रहकृन्मृगीदृशाम् ।
 द्विजरात्रिषु गोसहस्रदः प्रतिपक्षान्तकरः करः पुरः ॥ १३५ ॥
 इति भर्तृभुजं प्रयातितं स्वयशःशास्त्रिशिवावर्दन्द्रिणा ।
 समुदस्य भुवोऽद्भुलीदलेष्वभिसुम्भ्य प्रलयन्त्यमूर्मुहुः ॥ १३६ ॥
 स्वभुजौ नटयनकारयन्मम पुत्रं भुवि दुष्कृतानि यः ।
 धृषसेनमुषेणयोरियं जननी शोचति तं हत परैः ॥ १३७ ॥

१ 'देष्णो राजरि दुर्गमे' इति हेमाद्रतुर्गमा २. 'भूमि' क. ३ 'विमूर्छिता' ख.

४. 'सपि भक्तिमत्सुता' ख. ५. 'हठकण्ठ' ख.

शकुनिः पतितोऽयमात्मजान्मम यन्मन्त्रनियन्त्रितान्शतम् ।

अजुहोदनुजकुधानलत्विपि धार्मिर्भुवि लब्धुमिन्द्रताम् ॥ १३८ ॥

इति सन्नुशुचा विमूर्छिता पुनरासादितचेतना सा सा ।

हरिमाह न मत्कुलं त्वया किमिवारक्षि लयोदयसम ॥ १३९ ॥

अयमीदृगुपेक्षितस्त्वयाजनि कृत्स्नोऽपि कुलक्षयो मम ।

इति पट्टत्रिमितेस्तु वत्सरे भवतोऽप्यच्युत गोत्रविप्लवः ॥ १४० ॥

हरिराह पुरा हसन्नसौ मम देवाद्भवितान्वयस्यः ।

शुचमेमि न तेन शोच मा त्वमपीमान्भवितव्यताहतान् ॥ १४१ ॥

जगतामनिवारया तृषा विधुरासि द्रुतमेहि जाह्नवीम् ।

शुचमुज्झ पिबोज्ज्वलं जलं तनयेभ्यो ददती जलाञ्जलीन् ॥ १४२ ॥

इति विश्वविदा मुरच्छिदा तृपितेयं प्रकटीकृतसृहा ।

त्रपया वदहाः करोमि किं सुतशोकादपि दुःसहा तृषा ॥ १४३ ॥

समर व्यसुवीरमण्डल स्फुटसंख्यानगतिर्युधिष्ठिरः ।

धृतराष्ट्रनृपेण तत्क्षणं परिपृष्टो निजगाद दिव्यदृक् ॥ १४४ ॥

कोट्योऽष्टपष्टिर्वाराणां द्वादशायुतसयुताः ।

जघ्निरे समरेऽमुष्मिन्महःसंहतिदुःसहाः ॥ १४५ ॥

दश पञ्च च षष्टिश्च शतान्युत्तमतेजसाम् ।

हतानि राजराजानां सुरराजजितामपि ॥ १४६ ॥

चतुर्दशसहस्राणि लक्षाणि रणदैतिणाः ।

विकटाः सुभटाः पेतुरिह पातितशत्रवः ॥ १४७ ॥

तुल्यज्वलन्मुखशतानलप्रचलपावने ।

रणोत्सङ्गे हुताङ्गास्तेऽभूवन्शतमग्नौपमाः ॥ १४८ ॥

मर्तव्यमिति योद्धारः प्रीता गन्धर्वतां गताः ।

पराङ्मुखा रणेऽस्त्रेण हता गुह्यकतामगुः ॥ १४९ ॥

न स्वामिभक्त्यै नो कीर्त्यै न जयाय दिवे न वा ।

आवेशादेव ये मुद्धे मृतास्ते ब्रह्मतां गताः ॥ १५० ॥

धीरन्द्ररूपरीद्रत्वत्वेडाभिर्गुण्यमर्देनः ।

गृता रक्षाग्निपार्थिवं जग्मुस्तोऽप्युत्तरान्कुरुन् ॥ १९१ ॥

श्लेमशान् प्रमादेन तीर्थयात्राचरः पुरा ।

यां रटिमासदं दिव्यां सर्वं वरयाम्यदस्ताया ॥ १९२ ॥

इत्युत्तरत्वाथ तैः गूजुरादिशान्द्यतसंस्कृतौ ।

तत्रेन्द्रसेनं विदुरं सुपुत्रं संनयान्वितम् ॥ १९३ ॥

श्रीगण्डहृष्णागुररोविनासु विनासु तैस्तत्क्षणमाहितानाम् ।

भूमोर्मिभिः कीर्तिपथ भयानां स्फुटं नमोऽन्नः सुरभीवभूतुः ॥ १९४ ॥

अथो निधः कण्ठकृतप्रहाणां ग्रीणां तदाकन्दरवस्त्रायासीत् ।

यथाभवत्तद्विषयभोगभाजामप्यभुषातः सुरमुन्दरीणाम् ॥ १९५ ॥

स्वर्गं गतानामथ बान्धवानां प्रवृत्तिमामृमिव प्रयातः ।

स्वर्गस्यवन्तीमैत्रिकियोत्कः पाथोऽम्बिकागूनुपुनः स वर्गः ॥ १९६ ॥

येऽथ क्षेत्रे क्षत्रियाः कीर्तिरोपास्तेषामेतदुत्तमसम्पत्सु ।

इत्युत्तरोधैरम्बिकागूनुमुख्याः हस्तध्यानाः कल्पयामासुरम्भः ॥ १९७ ॥

सद्यः प्रोद्यद्दुःखसंपदमूढो गूढं कुन्त्या धाविनो भानुवृत्तम् ।

अर्णः कर्णोयापि धामिस्तदानीमग्रीमिथ्रं दत्तवान्मोदराय ॥ १९८ ॥

सत्रकीर्तसुरधिर्वीरविधुरं चन्द्रत्कुरक्षेत्रणा-

श्रेणी सा जनबाध्यमानयमुनासंभेदशोभाजुषः ।

माहव्या पुलिनावनी निमज्जयत्तात्मो वेदात्तन-

स्तेने सत्यभरः शुचामवगच्छद्वागः प्रयागः श्रियम् ॥ १९९ ॥

भेजे धीमिनदत्तसुरिसुगुरोरहन्मनार्हस्थितेः

पादाच्छाधमरोपमानममरो नाम मनीन्द्रः कृती ।

तद्वाण्यौमसि बालभारतमहाकाव्येऽवितैकादशो

बोधप्रक्रमसूक्तपद्धतिसरो स्त्रीपर्वे निर्व्यूढताम् ॥ १६० ॥

इति धीमिनदत्तगूणित्थिप्यधीमरमचन्द्रगूरिरिचिने धीबालभारते महाकाव्ये

वीराङ्गे स्त्रीपर्वेति धीरितायो नाम प्रथमः सर्गः ।

एतेनानेव सर्वेण स्त्रीपर्वेति विनियमितम् ।

शतश्लोमिह स्पष्टमशोत्तरमनुष्ठम्भम् ॥

शान्तिपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

ओंकारो यः सैदाद्यैकवर्णोऽपीशस्त्रयीमयः ।

व्यास निश्चैसितान्वेदान्पायाद्यासमुनिः स नः ॥ १ ॥

अथ त्रैलोक्यकल्याणकन्दमन्दाकिनीतटे ।

तत्राजमुः दैमारामनीरदा नारदादयः ॥ २ ॥

जलाञ्जलिविरामेऽपि नेत्राञ्जलिगलज्जलः ।

शौचान्तेऽपि मुह्यच्छोकादकिंचित्करणस्थितः ॥ ३ ॥

धर्मभूः किमपि ध्यायन्विन्ध्यसारीव वारणः ।

ऊचे देवर्षिणा कर्णपेयपीयूषवर्षिणा ॥ ४ ॥ (युग्मम्)

दिष्ट्यासि कुशली राजन्किं विच्छाय इवेर्ष्यसे ।

हताहितसमूहोऽपि दग्धेन्धन इवानलः ॥ ५ ॥

जित्वाप्यरीन्नास्क्रन्दमैदसंकन्दनोपमान् ।

लब्धेति कष्टादिष्टेऽपि राज्ये राजन्विषीद मा ॥ ६ ॥

अथ निश्चस्य विश्वस्य विभुर्बुधे हहा हताः ।

यदर्थमर्थ्यते राज्यं राज्यार्थं तेऽपि बान्धवाः ॥ ७ ॥

यत्रोत्पत्तिसुदेव स्वं महसे दहतः कुलम् ।

उद्भ्रान्तं दुर्यशोभिर्मे धूमैरेव हविर्भुजः ॥ ८ ॥

विषस्य सोदरैव श्रीः क्रिययानु ततोऽधिका ।

समग्रकुलनाशाय यद्भोगैकस्पृहापि हा ॥ ९ ॥

सारन्मातुर्गिरं योऽस्मान्वध्यकोटिगतान्मुहुः ।

ररक्ष मिश्रदासिण्यारब्धयुद्धोऽपि बान्धवान् ॥ १० ॥

जघ्ने कृतघ्नैरस्माभिः सोऽपि विश्वत्रयीजयी ।

सहोदरो महीमज्जत्स्यन्दनव्यसनस्थितः ॥ ११ ॥ (युग्मम्)

१. 'यदायेकः कर्णो' क. २. 'व्यास' ख. ३. 'विश्वामित्रावेदान्त्यनृ' क. ४ 'न्य-
 द्यन्त्यासमुनिर्मुने' ख. ५. 'शरा' क. ६ 'क्षमे' क. ७ 'मन्द' क.

तदीहलोभचण्डालवण्डालिङ्गनवृषितः ।
 अस्तृदयोऽहमतो यामि नीयितुं विजने वने ॥ १२ ॥
 ते सख्यसाविताविष्यमानः पान्तु परां शराः ।
 वैरस्य हेतुद्वेषाणि न योग्या माहशामसौ ॥ १३ ॥
 आर्किचिध्विन्तरुः शान्तकण्डूतिर्मृगयद्वृन्तैः ।
 वरस्यामि पुनरेकाकी शीर्णवप्राशनो वने ॥ १४ ॥
 इत्युक्तिभानि भूजानौ गिरं भेजे धनंनवः ।
 स कोपविनयाद्योपकटुकमलपेशलाग् ॥ १५ ॥
 अलब्धे रामिणो लोका अहो लब्धे विरामिणः ।
 हेमन्ते तापमाहन्ते हन्त ग्रीष्मे हिमं युहुः ॥ १६ ॥
 ऐच्छद्भवान्वने राज्यमिच्छन्राज्येऽधुना वनम् ।
 उन्मत्त इव लोकेश लोकेनाप्युपहस्यते ॥ १७ ॥
 विधित्तिन्द्रे दुरिन्द्रे च दिदेश कृपया पृथक् ।
 धर्ममभ्युदयैश्च तपोध्यायैश्च तारणम् ॥ १८ ॥
 सद्गुःस्थेन वनस्थेन नेशा यद्याहतं तपः ।
 तदिदानीं स्थितः स्याभ्यं मनः गुरु मत्तादिषु ॥ १९ ॥
 अथ सद्यः समुत्तसदुग्धदुर्धरया गिरा ।
 कोपेन कलुषीकृत्य दिनयं पावनिर्भगौ ॥ २० ॥
 येषसा पथमीषको धिगकिमनकृद्भवान् ।
 मध्याह्नुलीलाह्नुलीना मध्येऽस्त्राकं गुधा गुरु ॥ २१ ॥
 नास्त्राक कोऽप्युपायोऽस्ति विश्वदीर त्रिनामपि ।
 स्वस्तकीयस्ववनामैकं व्यसनं येन नीयते ॥ २२ ॥
 द्वेष्टी(घृ)णामपि दुष्टानां रक्षणं यस्य लक्षणम् ।
 तद्धतं यत्प्रियं तुभ्य रेता देवनगादयः ॥ २३ ॥

१. 'डीहलम्' ख. २. 'समे' ख. ३. 'हते' ख. ४. 'नेश' ख. ५. 'नीव लोके'
 ६. ९. 'दिशाना' ख. ७. 'राज्यमिच्छ' इत्यरय. ख.

भग्नोऽसि राज्यकष्टेऽपि यदि कातरहृत्तया ।
 तत्तपःकष्टदृष्टः सन्निमनाः किं करिष्यसि ॥ २४ ॥
 अयाचितजलाहारा वल्कभानो जटाजुषः ।
 किं नीडशिरसो वृक्षा भवं घ्नन्ति विना मनः ॥ २५ ॥
 क्षिताः हमारक्षिणः पूर्वं स त्वं श्रय तपोऽधुना ।
 वयं ज्येष्ठानुगा भूप भूहत्या पततु त्वयि ॥ २६ ॥
 इति संहतवाक्येऽस्मिन्नूचतुश्चतुरौ गिरम् ।
 यमौ जलदगर्जान्तोद्रेकिकेकिरवच्छविम् ॥ २७ ॥
 इष्टदीनमुपाग्रादिभुक्तशेषभुजां विभो ।
 गृहिणां सृहणीयैव गतिर्यतिवरीरपि ॥ २८ ॥
 तपोभिर्यतयः कष्टे रामन्नाञ्छन्ति विष्णुताम् ।
 गृहं तु गृहिणामेत्य विष्णुर्यद्वांशमिच्छति ॥ २९ ॥
 नयी विश्वयतिसोम पुण्यपछाशभाग्नृपः ।
 यतिः स्वपुण्यमाविद्धि कः कृतिन्मुकृती तयोः ॥ ३० ॥
 तत्पालय महीपाल महीमेना मनोयति ।
 तुल्यं मनकवद्गृहं कलं राज्यगतित्तयो ॥ ३१ ॥
 दशानगृतिहारेण हारिणीमय भारतीम् ।
 रसनाद्य(च)लदोलाया दोलयाभास पार्वती ॥ ३२ ॥
 भित्तरयो भवदुःकप्रसादोत्काः सहोदराः ।
 नानन्याश्चेत्प्रभो तत्ते कृतज्ञस्य मनेन किम् ॥ ३३ ॥
 शासनं वज्रलेपेऽपि ग्लेष्टेऽपि स्वात्पवित्रता ।
 न घटेत कृतघ्ने तु कापि पापप्रतिक्रिया ॥ ३४ ॥
 सुहृतेन कृतज्ञानामयः कुर्याद्दिवं धरा ।
 दुष्टहृतेन कृतघ्नानां नोत्तमर्त्ता ध्रियेन भव ॥ ३५ ॥
 तदाद्रिह्रनद्गोतिराग्नभागेः कृतज्ञ ते ।
 घन्याः महर्क्षं गच्छन्तु गोदरा मकदधमाः ॥ ३६ ॥

इत्यमीषां वचोपीचीमपयैरपि भूपतेः ।

स्वबन्धुवपदुःशास्त्रिते न क्षमिन् मनः ॥ १७ ॥

अथ दृग्ज्ञानपीयूषपयोधिहरीं गिरम् ।

दन्तान्गुकेनित्यं श्यामलच्छोकाग्निच्छिदे किरत् ॥ १८ ॥

देवाद्यस्य यथा गृहपुराणि स त्रियते तथा ।

महाकोऽपि गजेनापि न क्षम्यो हन्तुमिच्छया ॥ १९ ॥

तद्भूनाथ मयामाधि कुलं स्वमिति मा मुहः ।

कल्मान्विधमिनो पीतान्हन्ति स्वंः कर्मभिर्विना ॥ ४० ॥

स्यात्पृथक्पथि पान्थानां यथा सातः शणं क्वचित् ।

तथैव भविता तत्कं शोकं तद्विरहे बहेत् ॥ ४१ ॥

होषि तौ शोकहर्षौ वा यनो भावोऽप्ये छरे ।

ऐन्द्रजालिबलरालो दर्शयत्यन्यथान्यथा ॥ ४२ ॥

राजभ्रंशोऽस्ति किं बन्धून्वालेन कवलीकृतान् ।

मरन्ते लीलया येन प्रिलोकीकारिणोऽपि ते ॥ ४३ ॥

गुण मुद्य तवेदानीं कालः पालयितुं प्रजाः ।

न प्रजापालनादन्यो राज्ञा धर्मोऽस्ति रयाने ॥ ४४ ॥

जीवनो राज्यभोगेन व्यसृज्याक्षयवर्षेण ।

बन्धु-प्रीत्यय भूपाल स्वहृत्वाटु मितोऽथ ये ॥ ४५ ॥

अथान्तिविवर्ते विष्णुवितन जिष्णुसङ्गया ।

हमापगतापनाशाय मुक्ताकामभुभारतीम् ॥ ४६ ॥

व वगोन कृता शास गत-पारजनानिदम् ।

न वर्जन्ते मृता ये न न जानन्ति यत्कृतम् ॥ ४७ ॥

मुहो दृग्ज्ञानार्थि यद्यर्थ-मुत्तमम् ।

दिशि भागनुज शोच्यान्मन्त्र न बन्धवस्तव ॥ ४८ ॥

कस्य लालयन्मृत्युं करा केवत्वज्जनम् ।

यदेच्छात तदा मुहते तत शोच्यते को मृतः ॥ ४९ ॥

'वागान्' ख ५ 'वचिना' ख ५ 'यगजमन्त्रा' क.

मृत्योश्चरा इव मुहुर्निमेषा वेगिनोऽङ्घ्रिनाम् ।
 आयान्ति हृत्पथे जीवग्रहावसरमीक्षितुम् ॥ ५० ॥
 अकस्मादेव कुत्रापि कदापि गमनेच्छया ।
 जनं विश्वासयन्तीव श्वासाः शश्वद्गतागतेः ॥ ५१ ॥
 जगज्जीवातवस्तेऽपि श्रीरामभरतादयः ।
 जाता वेति ह संदेहदोलायां कालतो गताः ॥ ५२ ॥
 जीवितं हन्त जन्तूना नयनोन्मेषचञ्चलम् ।
 सुखश्रीयौवनादीना का तदंशस्पृशां कथाः ॥ ५३ ॥
 कृत्यं किञ्चित्करे कार्यं तिष्ठत्यायुषि गत्वरे ।
 तमिस्राविष्टदुद्दयोते च्युतं द्रव्यमिव द्वेत्तम् ॥ ५४ ॥
 एष जीवितकल्यद्बुधतुर्वेगकलप्रदः ।
 शोकादनलकीलाभिः स्त्रीषा निरुलपन्ति तम् ॥ ५५ ॥
 तद्भूलोरुपते शोकं मुद्यामुं चातुरीमय ।
 गृहाण जीवितस्यास्य कालकालोचितं कलम् ॥ ५६ ॥
 राज्ये यज्ञादिलीलाभिः सकलीकुरु यौवनम् ।
 वार्षके तु घराधीश युक्तं मुक्तिकृते नृप ॥ ५७ ॥
 इत्यादिवाक्गौरव्यैश्च प्राग्भूषणरितेर्मुहुः ।
 बोधितो बभ्रुणा तथ गुणाशेषघृणिष्ठिरः ॥ ५८ ॥
 विष्णा बन्धुबन्धोद्भूतैरुद्भान्तैर्मम पार्तकः ।
 आकाशं काञ्चिद्वेप्रेषां करिष्यन्ति कवीधराः ॥ ५९ ॥
 अपि जन्ममहत्याणि बहू मे जुह्वतो वयुः ।
 क्षयं यास्यन्ति मास्तेयपातकस्य क पातकम् ॥ ६० ॥
 इति शोकानुरम्यान्त्रं निजपन्नमित्रावनिम् ।
 गिरा मयुरया व्याममुनिराधासयज्ञगी ॥ ६१ ॥
 निघ्नतो युधि धूताग्रान्गुह्यनि न हन्ति यः ।
 राजन्म सप्रथमं ह्योदायेन दिध्यते ॥ ६२ ॥

युधि यः क्षत्रधर्मस्थो हन्ति वा हन्यतेऽथवा ।

गीर्वाणैरपि पूज्येते तौ पुण्यौ पुण्यवृष्टिभिः ॥ ६३ ॥

अपापस्तदसि क्षमाय प्रसन्नः पालयावनिम् ।

यदि मिथ्याभिशाङ्कालि बाहमेधं कुरुष्व तन् ॥ ६४ ॥

अभिनन्द्य निजं राज्यमानन्द्य प्रकृतीन्कृती ।

पदय पुण्याय गाढेयं शर शय्याचरं गुरुम् ॥ ६५ ॥

इति कृष्णमुनीन्द्रेण धीकृष्णेन च बोधितः ।

पुरेऽविशत्पुरस्कृत्य धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरः ॥ ६६ ॥

महेन महता भूपः स निभूष्य सभाभुवम् ।

द्विजान्धौम्यपुरस्कारादपूजयदुपस्थितान् ॥ ६७ ॥

दुर्योधनमुद्धतश्च त्रिदंष्ट्रिण्डगुनिवेषभाक् ।

मणिरूप इवाद्धारधार्याकः कौणपोऽविशत् ॥ ६८ ॥

पापाकारं कुलाद्धारं धित्वामित्यादि भूपतां ।

वचोऽभूत्तन्मुक्ताधिष्ठं चन्द्रादिव हलाहलम् ॥ ६९ ॥

द्विजा विज्ञाय राज्ञे च तं निवेद्य कुभारहन् ।

हुंकारमोत्थितेनाग्निदैवतेनैव दग्मुषा ॥ ७० ॥

शक्यो हन्तुं हरेणापि नैव द्विजरूपं विना ।

इत्युक्त्वा तद्वधप्रीतो हरिरप्रीणयक्षृपम् ॥ ७१ ॥

तादृग्मुद्गोत्थबाद्यान्तस्तापमण्डलतण्डनम् ।

अथाभिषेकं भूपस्य चतुस्तीर्थैर्द्वैर्द्विजा ॥ ७२ ॥

स पूर्वभूमिभृद्भद्रासनवर्ती धियः धिया ।

राजा विराजयामास विश्वं विश्वंभरातलम् ॥ ७३ ॥

शिवं शक्तयान्निवन्निव प्रत्यस्तं धासि धर्मेन ।

धृतराष्ट्रं वधूमुक्तमवन्त्यन मुदन्मनः ॥ ७४ ॥

योवराज्ये मरुत्पुत्रं विदुरं मन्त्रवर्मेजि ।

धनंजयं जयोदोगे सजयं व्ययविन्नने ॥ ७५ ॥

नकुलं बलरसासु धौम्यं द्विजजनार्चने ।
 सहदेवं सहस्यित्यां स्थितिज्ञोऽथादिशन्नृपः ॥ ७६ ॥ (८)
 संस्याप्य मन्त्रिणो नैत्वा हरिं रत्नमये ददौ ।
 स भीमार्जुनयोर्दुर्योधनदुःशासनौकसी ॥ ७७ ॥
 कौरवावसयानित्यमन्येभ्योऽपि विभज्य सः ।
 गिरा हरेरलुब्धात्मा लब्धप्रशमनं व्यधात् ॥ ७८ ॥
 श्राद्धं विधाय बन्धूनां भूषा(!)नय यथाविधि ।
 घर्मान्मेभ्यः प्रपाकूपसन्नकल्पानकल्पयत् ॥ ७९ ॥
 विष्णुं जिष्णुनिकेतस्यमन्येद्युः क्षणदात्यये ।
 शश्वदन्तर्दृशा दृष्टं दृग्म्यां द्रष्टुं नृपोऽगमत् ॥ ८० ॥
 सिंहासनसमासीनं ध्यानलीनं हरिं नृपः ।
 शैलेऽम्बुदमिवालोक्ष्य केकीव मुदितो जगौ ॥ ८१ ॥
 त्वद्दामनेत्रकुमुदश्रीहानित्यमैधुव्रती ।
 विभावरी विभातेयं मुखभावेन ते विभो ॥ ८२ ॥
 अथावादिनि गोविन्दे पुनरुच्ये नराधिपः ।
 विश्वैकध्येय किं ध्यानं दीपमर्क इवाद्यजः ॥ ८३ ॥
 इतिवाचि नृपे वाचि दृशानुन्मील्य विष्णुना ।
 यो मां ध्यायति राजेन्द्र तं ध्यायामि स मामिव ॥ ८४ ॥
 उत्तराशां गतप्राये तपने तैर्नुमुक्तिधीः ।
 दध्यौ मामधुना भीष्मसमहं मनसागमम् ॥ ८५ ॥
 अय प्रीत्याभ्यधाद्भूपो भगवन्मधुसुकम् ।
 भीष्मं यामः स मे घर्मान्वक्तुं त्वद्दर्शनाव्ययः ॥ ८६ ॥
 श्रुत्वैतदचलद्भूपो भीमवीर्यसुसात्यकैः ।
 मुकुन्दः स्पन्दनी रुन्दसहोदरदिहसया ॥ ८७ ॥

१. 'नुना' ख. २. 'जिष्णु' क. ३. 'मनु' ख. ४. 'अयो' क. ५. 'ननु' क.
 ६. 'मनु' ख.

व्यवादिहन्तिरे शान्तमनाः शान्तनवः सावम् ।
 अविधातृवः शंखैर्भाविज्जामेनःसनम् ॥ ८८ ॥
 नमः स्वयमविधाय विश्वज्ञानाय विष्णवे ।
 सर्वोद्गलीनमर्षाक्षसहस्राद्भुततेनसे ॥ ८९ ॥
 वाससा वासरेणैव निशमेव तनुतिषा ।
 शश्वदासेयितं सेवे हरिं बालमिवाक्षिनम् ॥ ९० ॥
 न्यक्तपानिनो भवाभ्योषी नन्तरोऽम्बुदबिन्दुवत् ।
 मुक्ता भवन्ति यद्भक्तिशुचिर्लीलाः ध्यामि तम् ॥ ९१ ॥
 यस्या विभक्तिरूपैव भक्तिर्नीलसु मुक्तिदा ।
 श्रीविश्वरूपः साक्षान्मे सोऽम्बु नेत्रासृताञ्जनम् ॥ ९२ ॥
 इति स्तुत्वा ददा नत्वा ध्यायन्सद्योऽप्यलोकत ।
 भीष्मः ममोदरोमाद्यदीनभीष्मशरो हरिम् ॥ ९३ ॥
 अथ श्रीकेशवस्तेऽपि भूपभीमार्जुनादयः ।
 रथादुत्तीर्य गाढेयमानस्य पुरतोऽभिशात् ॥ ९४ ॥
 अथ व्यथानुर भीष्म दशादिद्वय हरिर्नगौ ।
 वधिते न शर्गमित्रं ब्रह्मज्ञानमय वपुः ॥ ९५ ॥
 श्रीविश्वरूप भगवन्भक्तलुपमयात्मनाम् ।
 वा वज्रबाणपर्यङ्कजमर्गैरुपबिधा ॥ ९६ ॥
 इति बाणैर्बाण भामि मध्य रेणवः साह माहमम ।
 त्वा वहन्ता मया मन्य गामिन्द्रादृश मुदा हसेत् ॥ ९७ ॥
 न्वयि बाणादिन तममनुद्धवर्गि कर्त्तुम् ।
 धामि चोदय नमस्त भवन्त्या मयमयय ॥ ९८ ॥
 क्षीरोदशायी भगवान्पुङ्गवा गरुडैश्चनः ।
 पराशक्तकलाभृश्या दृष्ट्वा न निर्वय व्यसत् ॥ ९९ ॥
 तादृक्सावद्रातम्वानप्रमर्त्तयताम्योग्य ।
 पुष्पवृष्टिस्तयोर्भूमिं दशपितृवयोऽनम् ॥ १०० ॥

श्वो वक्तासि कृतिन्यर्मानित्युक्त्वा भीष्ममच्युतः ।
 सपाण्डवो ययौ स्थानमाययुश्च निशात्यये ॥ १०१ ॥
 अद्यासि निर्व्यात्मा चेत्तद्धर्मान्दिश घामये ।
 इत्युक्तिशालिनि स्माह वनमालिनि सिन्धुभूः ॥ १०२ ॥
 त्वत्प्रसादात्पदुर्ध्वमर्मान्वदयामि त्वन्निरा विमो ।
 स्वयं तु पृच्छतु क्षमापः किं द्वीः क्षत्रोचिते कृते ॥ १०३ ॥
 अथाच्युतगिरा पादलग्नो भीष्मेण भूपतिः ।
 आघ्राय मूर्ध्नि मां पृच्छेत्युक्तोऽपृच्छन्नृपक्रियाम् ॥ १०४ ॥
 कृत्वा कृष्णाय धर्माय द्विजेभ्योऽपि हृदा नमः ।
 ऊचे भीष्मः सितरुचा धर्मर्णवोज्ज्वला गिरम् ॥ १०५ ॥
 राजन्राजन्ति राजानः पूज्यपूजादयानयैः ।
 तारैः कङ्कणकेयूरहारैर्नटविटादयः ॥ १०६ ॥
 हासप्रियो नृपः सारं पिवद्भिरनुजीविभि ।
 पदापि स्पृश्यते रोललोलैः पुष्पमिवालिभिः ॥ १०७ ॥
 वृत्तिं कल्पयतः स्वाङ्गव्ययेनापि गवादिषु ।
 तृणादपि लघुर्नूनं सर्वधर्मोऽजिनो नृप ॥ १०८ ॥
 अकर्णस्य जगत्प्राणपायिनो वक्त्रचारिण ।
 किं विश्वसेद्विजिह्वस्य भुजगस्येव भूभुजः ॥ १०९ ॥
 सत्तेजःकीर्तिसूर्येन्दुः कालः क्षमाप इवापरः ।
 क्वचिद्भीमः क्वचिच्छान्तः केन शक्येत लङ्घितुम् ॥ ११० ॥
 मत्सेषु देवं सेवन्ते श्रीपतिं दहनं च ये ।
 गोपैः कोप्या न ते विप्राः श्रिये दाहाय च क्षमाः ॥ १११ ॥
 गेक्ष्यः स्तलिताचारः क्षमायामेकोऽपि भूभुजा ।
 पदः पाप्मा कं कं प्रैप्नोति न क्रमात् ॥ ११२ ॥
 लङ्घे क्षीणपङ्केऽस्तकण्टके ।
 धर्मः खेळति हेलया ॥ ११३ ॥

यदाशायन्निता वर्णाश्वत्वारोऽप्यर्णवा इव ।
 स्फूर्मन्तोऽपि न मर्यादां मुच्यन्ते किं स नेधरः ॥ ११४ ॥
 यदि यदामृतै राजा न वर्षति दिवं प्रति ।
 तत्सुधाताः सुधाकूपान्दिवि देवाः स्तनन्ति किम् ॥ ११५ ॥
 धराभृति न चेद्धर्मस्तद्धर्मपरातुरा ।
 कूर्माद्यैः किं 'दिवेतोर्वा दलयन्ती रसातलम् ॥ ११६ ॥
 तदेक एव देवः दम्पातिर्धर्मगतिस्थितः ।
 भाति त्रिजगदाधारः समाहारः सुरश्रियाम् ॥ ११७ ॥
 लोकं पृणगुणोऽप्युधैर्नृपः कूरपरिच्छदः ।
 सेवितुं शक्यते केन ससर्प इव चन्दनः ॥ ११८ ॥
 तीर्थाधिकारिभिरिव स्फीतलोभैर्नियोगिभिः ।
 भीक्ष्यमानाः भ्रमास्तीर्यमिव भूषं शपन्ति च ॥ ११९ ॥
 नृपभारुपरीवारोऽप्यचारुचरितः स्वयम् ।
 जनेन त्यज्यते दूरं मणिबान्फणवानिव ॥ १२० ॥
 स्वाधारपरिवारस्य सदाचारस्य भूपतेः ।
 राज्ययामिकतां याति धर्मत्रिजगदधितः ॥ १२१ ॥
 क्रियामु विफलाः सैन्यक्रमविक्रमबुद्धयः ।
 न स्यादात्मेव भूपाना पुरोधा यदि धर्मवित् ॥ १२२ ॥
 अरक्तेभ्योऽपि रक्तेषु कुमुदेभ्योऽप्युजेष्विव ।
 श्रियं संचारयन्भूषः प्रतापी भाति भानुवत् ॥ १२३ ॥
 प्रतापस्य प्रकाशेन दण्डस्यालम्बनेन च ।
 बलिध्वान्तेऽपि भूपाना गृद्धो धर्मः सुखं भरेत् ॥ १२४ ॥
 प्राप्तप्रतापतपना विश्वं प्रणिधिभिर्नृपाः ।
 दूरप्रचारीर्गृह्णन्ति गूढैर्दृश इवाशुभिः ॥ १२५ ॥
 अलक्ष्यः दमाभुजां मन्त्रो विश्वोद्धारक्षयक्षमः ।
 सत्ता यस्येश्वरस्येव क्रिययैवानुमीयते ॥ १२६ ॥

शो वक्तासि कृतिन्धर्मानित्युनत्वा भीष्ममच्युतः ।
 सपाण्डवो ययौ स्थानमाययुश्च निशात्यये ॥ १०१ ॥
 अद्यासि निर्व्यात्मा चेत्तद्धर्मान्दिश धर्मये ।
 इत्युक्तिशालिनि साह वनमालिनि सिन्धुभूः ॥ १०२ ॥
 त्वत्प्रसादात्पटुर्धर्मान्वक्ष्यामि त्वद्विरा विमो ।
 स्वयं तु पृच्छतु दमापः किं द्वीः क्षत्रोचिते कृते ॥ १०३ ॥
 अथाच्युतगिरा पादलक्षो भीष्मेण भूपतिः ।
 आघ्राय भूर्ध्नि मां पृच्छेत्युक्तोऽपृच्छन्नृपक्रियाम् ॥ १०४ ॥
 कृत्वा कृष्णाय धर्माय द्विजेभ्योऽपि हृदा नमः ।
 ऊचे भीष्मः स्मितरुक्ता धर्मैर्गैर्बोज्ज्वलां गिरम् ॥ १०५ ॥
 राजन्नराजन्ति राजानः पूज्यपूजादयानयैः ।
 तारैः कङ्कणकेयूरहारैर्नटविटादयः ॥ १०६ ॥
 हासप्रियो नृपः सारं पिवद्भिरनुजीविभिः ।
 पदापि स्पृश्यते रोललोलैः पुष्पमिवालिभिः ॥ १०७ ॥
 वृत्तिं कल्पयतः स्वाङ्गव्ययेनापि गवादिषु ।
 तृणादपि लघुर्नूनं सर्वधर्मोऽज्ञितो नृपः ॥ १०८ ॥
 अकर्णस्य जगत्प्राणपायिनो वक्रचारिणः ।
 किं विश्वसेद्विनिहस्य भुजगस्येव भूभुजः ॥ १०९ ॥
 सत्तेजःकीर्तिमूर्त्येन्दुः कालः दमाप इवापरः ।
 कचिद्भीमः कचिच्छान्तः केन शक्येत लङ्घितुम् ॥ ११० ॥
 मन्त्रेषु देवं संवन्ते धीरति दहनं च ये ।
 गोपैः कोप्या न ते विप्राः श्रिये दाहाय च क्षमाः ॥ १११ ॥
 नोपेक्ष्यः स्तलिताचारः क्षमायामेकोऽपि भूभुजा ।
 तस्मिन्नव्यपदः पाप्मा कं कं प्रोप्नोति न क्रमान् ॥ ११२ ॥
 तद्गुरुद्वन्द्वं तदुच्छले शीघ्रपङ्केऽन्नकण्ठके ।
 तन्नामुद्याने वदेशे गर्भः गेहनि हेलया ॥ ११३ ॥

यदाज्ञायन्मिता वर्णाश्चत्वारोऽप्यर्णवा इव ।

रूर्जन्तोऽपि न मर्षादां मुच्यन्ते किं स नेधरः ॥ ११४ ॥

यदि यदामृतै राना न वर्पेति दिवं प्रति ।

तत्सुधार्ताः सुधाकूपान्दिवि देवाः खनन्ति किम् ॥ ११५ ॥

धराभूति न चेदमंसदधमभरातुरा ।

कूर्मायैः किं 'दिवेतोर्वी' दलयन्ती रसातलम् ॥ ११६ ॥

तदेक एव देवः इनापतिर्धर्मगतिस्त्रियः ।

भाति त्रिमगदाधारः समाहारः सुरधियाम् ॥ ११७ ॥

लोकं वृणुगुणोऽप्युधेर्नृपः मूर्परिच्छदः ।

सेयितुं शक्यते केन ससर्प इव चन्दनः ॥ ११८ ॥

तीर्थाधिकारिभिरिव स्कीनलोभैर्नियोगिभिः ।

पीड्यमानाः मज्जान्तीर्यमिव भूषं शयन्ति च ॥ ११९ ॥

नृपश्चारुपरीवारोऽप्यचारुचरितः स्वयम् ।

जनेन त्यज्यते दूरं मणिशान्कणशानिव ॥ १२० ॥

स्वाचारपरिवारस्य सदाचारस्य भूषतेः ।

राज्ययामिकर्ता याति धर्मस्त्रिमगदधितः ॥ १२१ ॥

क्रियासु विकलाः सैन्यक्रमविक्रममुदयः ।

न स्यादात्मेव भूपानां पुरोधा यदि धर्मयित् ॥ १२२ ॥

अरक्तेभ्योऽपि रक्तेषु कुमुदेभ्योऽप्युज्जेष्विव ।

ध्रियं सचारयन्भूष. प्रतापी भाति भानुवत् ॥ १२३ ॥

प्रतापस्य प्रकाशेन दण्डस्यालम्बनेन च ।

कलिध्वान्तेऽपि भूपानां वृद्धो धर्मः सुखं चरेत् ॥ १२४ ॥

प्राप्तप्रतापतपना विश्वं प्रणिधिभिर्नृपाः ।

दूरप्रचारिर्गृहानि गृहैर्दश इवाशुभिः ॥ १२५ ॥

अलङ्घ्यः इमाभुजां मन्त्रो विश्वोद्धारस्तयस्तमः ।

सत्ता यस्येधरस्येव क्रिययैवानुमीयते ॥ १२६ ॥

क लक्ष्मीरतिविश्वस्ते क सौख्यमतिशङ्किनि ।

तद्भाति नातिविधासी नातिशङ्की च भूपतिः ॥ १२७ ॥

उद्धृतदण्डनं दीनपालनं शीललालनम् ।

द्विनार्चनं च राज्यश्रीश्चतुःशालं महीभुजाम् ॥ १२८ ॥

कारणेऽपि विक्रोपानामलुब्धानां विषयपि ।

प्रमोदेऽप्यविकाराणां राज्ञां श्रीर्बिरहासहा ॥ १२९ ॥

मित्राणि रणकालेऽङ्गरोमाणीन प्रमोदतः ।

यस्योच्छ्वसन्ति भूमीन्द्रः स नेन्द्रेणापि जीयते ॥ १३० ॥

धैर्यं घत्ते स्थितौ यः दमां तद्गुणैर्योगिनामपि ।

अतिब्रह्मलपानन्दैरमन्दैर्द्वियते मनः ॥ १३१ ॥

नयी नृपो नृणां सिद्धात्मवर्णपुरुषादिव ।

यं धर्मादिशमादत्ते न स तेनापि ह्रीयते ॥ १३२ ॥

दमारक्षणात्परं राज्ञः कृत्यं नास्ति समेन यत् ।

जनानामर्थधर्माशौ तेन छोरद्वयाहितौ ॥ १३३ ॥

एवं देवमतो राजधर्म धर्मस्य गूढो ।

भूरिभ्राभूपनारिभ्यन्तारभ्यमभ्यधात् ॥ १३४ ॥

(ह/ राजरमी १)

सर्वधर्मद्रुमाराममयामरधुनीननिम् ।

राशुसीगश्रिया वृत्ति राज्ञा पप्रष्ट पापिनः ॥ १३५ ॥

हृदनिर्विप्युकेशान्नवनगनिर्वनः स्यने ।

प्यानयन्मैरुदधानं तनित्यूधे विनामहः ॥ १३६ ॥

सीगः परं प्रविदयानि दिवाकरनिर्गोदुवः ।

कलया कलया वृद्धः स्या समेन पुनः श्रियम् ॥ १३७ ॥

अम्यं निर्वैरं राशुमुदन्नं वीर्य धीमता ।

मनुष्य क्रमतेनेन म्येयं दिवमनिष्ठता ॥ १३८ ॥

१. 'धर्म' इति, 'धर्म' इति वा नोद. २. धर्मार्थे ३. दिव मूलोदति

४. 'मनुष्य' क

आग्रामाणि द्विषि प्रांटे न विष्ठानि न शान्तिषु ।
 नशोऽहं शोशारं धीरा निगुरयन्ति तम् ॥ १३९ ॥
 दीनमन्त्रन्तु कुर्वीत बलिनाप्यरिणा रणम् ।
 भुवं भुनक्ति नित्या वा गृत्वा वा स्पर्धते हरिम् ॥ १४० ॥
 बोधो यथा तयाप्येवं देवप्रवचनेर्विना ।
 कायो व्यसनगृहीतां स हि दीनो दवानलः ॥ १४१ ॥
 संनिगधीर्न मुच्येत व्यसनेऽप्यनुजीविभिः ।
 अलिः सहस्रैः सहते बन्धनं गन्धलोमनः ॥ १४२ ॥
 क्षीमनेत्रं त्विषो दीरमस्ति दग्धेन्यत्र शिलाः ।
 शोभाप्यसुं विगुह्यन्ति निर्द्रव्यमनुजीविभिः ॥ १४३ ॥
 आशापाशेर्विषो बद्धं मगदस्ति शराचरम् ।
 घृणति येस्य यस्यामी स सं मुह्यति हेहया ॥ १४४ ॥
 विषमेऽपि न मर्षीदो यो विमुह्यति तस्य चेत् ।
 तत्परित्याजनाशक्तिर्धीऽप्यैव विहीयत ॥ १४५ ॥
 व्यसनेषु ध्रियं धाम देशं दारानपि त्यजेत् ।
 रतेषु ध्रुवमात्मानं पुनः कालो हि सर्वदः ॥ १४६ ॥
 रुद्धोऽारभिर्बहुतैः सुधीस्तदविकं श्रयेत् ।
 क्रूरैः कर्मभिराक्रान्तो योगं जीव इवोत्तमः ॥ १४७ ॥
 न विश्वसंस्त्रियोक्तीना सद्ब्रह्मणा विरोधनः ।
 भृग्यूना सारङ्गीनं मृगयूना कुलान्तरम् ॥ १४८ ॥
 अन्तर्वसज्जलक्षयात्मा वर्तत बलिनि द्विषि ।
 प्रहरेत स्फुटीभूय काले रोग इवाद्रिनि ॥ १४९ ॥
 वक्रोटकपटः सर्पकुटिलः सिंहवक्रमः ।
 काकानिशङ्कितो गृध्रदीर्घदर्शी सदा भवेत् ॥ १५० ॥

क लक्ष्मीरतिविधस्ते क सौख्यमतिशक्नि ।
 तद्भाति नातिविधासी नातिशक्नी च भूपतिः ॥ १२७ ॥
 उद्धतदण्डनं दीनपालनं शीललालनम् ।
 द्विनार्चने च राज्यश्रीश्चतुःशालं महीमुनाम् ॥ १२८ ॥
 कारणेऽपि विहोषानामनुब्धानां विषयपि ।
 प्रमोदेऽप्यतिहाराणां राज्ञो श्रीरिरहासहा ॥ १२९ ॥
 मित्राणि रणकालेऽहरोमाणीव प्रमोदतः ।
 यस्तोच्छ्रुमन्ति भूर्मान्द्रः स नेन्द्रेणापि जीयते ॥ १३० ॥
 धैर्मी घत्ते स्थितौ यः दमां तद्रुणैर्गोपिनामपि ।
 अतिग्रहालयानन्दैरमन्दैर्द्विषते मनः ॥ १३१ ॥
 नयी गृणो गृणो सिद्धास्तुषर्गपुरुषादिव ।
 यं धर्मादेशमादत्ते न स तेनापि हीयते ॥ १३२ ॥
 इमारक्षणात्परं राज्ञः कृत्यं नान्ति लभेन यत् ।
 जनानामर्थधर्माशी तेन लोहद्वयादिता ॥ १३३ ॥
 एव देवयतो राज्ञर्म धर्मेण गूतौ ।
 भूरिप्राप्तुवन्तारिष्यन्तात्मीरिष्यमध्यन्तात् ॥ १३४ ॥
 (सर्गसमाप्ते ।)
 मर्त्यममं द्रुमागममवामरपुनीमनिम् ।
 शत्रुशीलाश्रया वृत्ति राज्ञा पप्रच्छ पापिवः ॥ १३५ ॥
 हृदनिर्विण्णुहेनान्तपवनगमिषनेः स्वनैः ।
 ध्यानवन्मैरुदशानं तमिन्धूने विनामहः ॥ १३६ ॥
 शृणिः पर प्रीतिरयानि दिवाहरानिरोदयः ।
 कलया कलया वृद्धः स्या लभेन पुन प्रियम् ॥ १३७ ॥
 अन्ते निद्रैवते शत्रुमुद्धनं दीप्त्य धीमता ।
 संहृष्ट्य क्रममेवैव श्रेयं दिव्यनिधयता ॥ १३८ ॥

आक्रामति द्विषि प्रौढे न तिष्ठन्ति न यान्ति च ।
 नबोधा इव बोधारं धीरा विधुरयन्ति तम् ॥ ११९ ॥
 वीतमन्त्रस्तु कुर्वीत बलिनाप्यरिणा रणम् ।
 भुवं भुनक्ति नित्वा वा मृत्वा वा स्पर्धते हरिम् ॥ १२० ॥
 कोशो यथा तपाप्येवं देवविप्रधनेर्विना ।
 कार्यो व्यसनवल्लीनां स हि दीतो दवानलः ॥ १२१ ॥
 संवित्प्रीतिं मुच्येत व्यसनेऽप्यनुमीविभिः ।
 अलिः सहाजीः सहते बन्धनं गन्धलोमतः ॥ १२२ ॥
 क्षीणतैलं त्विषो दीयमग्निं दग्धेन्धनं शिखाः ।
 शोमाव्यसुं विमुच्यन्ति निर्द्रव्यमनुमीविनः ॥ १२३ ॥
 आशापाशैर्मिषो बद्धं जगदस्ति चराचरम् ।
 मृयन्ति यैस्व यस्यामी स तं मुच्यति रेलया ॥ १२४ ॥
 विषमेऽपि न मर्यादां यो विमुच्यति तस्य चेत् ।
 तत्परित्याजनाशक्तिर्गोचर्यैव वलीयते ॥ १२५ ॥
 व्यसनेषु ध्रिये धाम देशे दारानपि त्यजेत् ।
 रत्नेषु धृक्मात्मानं पुनः बालो हि सर्वदः ॥ १२६ ॥
 रुद्धोऽारेर्बिर्बहुतरैः सुधीलदधिकं धयेत् ।
 क्रूरैः कर्मभिराक्रान्तो योग्यं जीव इवोत्तमः ॥ १२७ ॥
 न विश्वतोऽप्यिषोक्तीनां सद्गेषाणां विशेषतः ।
 शृंगधूनां सारङ्गीनां मृगधूनां कुलान्नकम् ॥ १२८ ॥
 अन्तर्वेत्तसलदयात्मा वर्तेत बलिज द्विषि ।
 प्रहरेत् स्तुतीभूय काले रोग इवाहिनि ॥ १२९ ॥
 वक्रोऽकपटः सर्वकुटिलः मिहात्मकमः ।
 बाकाविशद्विभो गृधरीर्बिर्दशी मदा मयेत् ॥ १३० ॥

तृष्णातिरस्करिष्येव पिहितोऽस्ति मुरोदयः ।

यावत्सुत्सार्यते सेयं तानानयमवेक्ष्यते ॥ १७५ ॥

आशासु दत्तद्वक्त्रोऽयं पुरस्पमपि नेसते ।

यदा निवर्तते ताम्यस्तदा पश्यति तज्जनः ॥ १७६ ॥

येषां न लब्धुमारम्भो न स्पम्भो लब्धवर्जने ।

जीवन्तोऽपि विमुक्तास्ते सुखे दुःखेऽपि हर्षिणः १७७ ॥

ते घन्याः कुलधर्मार्थानप्युल्लङ्घ्य स्थिता मतिः ।

येषां मोहतमश्छन्नपरमार्थप्रदीपिका ॥ १७८ ॥

आत्मा शुद्धोद्धतज्ञानमग्नवन्धनसंशयः ।

सामरस्यं समायाति विष्णुना विश्वहेतुना ॥ १७९ ॥

योगदीपदलन्मोहध्वान्तस्पष्टे न पश्यति ।

नयनेनान्तरेणान्तः परमं पुरुषं कृती ॥ १८० ॥

इति निखिलविशेषधर्मवेदी प्रचुरपुराणचरित्रचित्रिताभिः ।

अदिशदवनिवल्लभाय वाग्निर्मृधभुवि वीरवरः स मोक्षधर्मम् ॥ १८१ ॥

(इति मोक्षधर्माः ।)

भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः

पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम व्रतीन्द्रः कृती ।

माधुर्याध्वनि बालभारतमहाकाव्येऽत्र शान्तिं गतं

शान्तेः पर्वं तदास्यतो जयमधुस्यन्दे मृदु द्वादशम् ॥ १८२ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यश्रीमदमरवन्द्यविरचिते श्रीबालभारते महाकाव्ये वीरादे

शान्तिपर्वणि धर्मत्रयकीर्तनो नाम चत्वारिंशः सर्गः ।

एतस्मिन्नेकसर्गेण शान्तिपर्वण्यनुद्युताम् ।

शतमेकं युता पश्चिरशीतिरभवत्तथा ॥

समाप्तं चेदं शान्तिपर्वं ।

अनुशासनपर्व ।

प्रथमः सर्गः ।

पाराशरः पातु स मां तमालशितिष्ठतिर्देवभिक्षोऽवतारः ।
 वाच्याय निधैकहिताय देवी वागेव निद्वाननि यन्मुखाञ्ज ॥ १ ॥
 अयेदमाकर्ण्य धुनीतनूमाङ्गेनानिरुम्मुद्वितशोऽमुद्रः ।
 दीनाननधीरहत प्रलापान्पापानुशङ्की सुकृतस्य सनुः ॥ २ ॥
 अहो जनैः साध्वपि यत्क्रियेत प्रियेतरं वक्ति तदप्यकर्म ।
 रौज्यं तु राज्ञां नरकान्तमेव धिष्णं तदर्थेऽपि हैतल्यसार्थम् ॥ ३ ॥
 अवपि कूर्चं नमनः सहर्षं बालेन ताम्बूलरसाय यत् ।
 मया हृत् सोऽपि भगवतिनम्रे पितामहः कामहताशयेन ॥ ४ ॥
 द्विषद्दिदा दर्शनकौतुकाय येनाग्रविष्णामहमापिनो याम् ।
 धिग्विष्ययापाति तथा स एव पितामहः कामहताशयेन ॥ ५ ॥
 येनात्मनैवापरणैर्विभूष्य सर्वाङ्गमुत्सन्नमवापितोऽहम् ।
 सितः सितौ हौं स मया शराङ्कः पितामहः कामहताशयेन ॥ ६ ॥
 न मां विना यस्य रतिर्मया स सुरामुरधेर्निभरप्यजेयः ।
 हा ममं शृङ्गा निशि पातितोऽहं पितामहः कामहताशयेन ॥ ७ ॥

(कुलकम्)

इति प्रलापातुरमर्निभागी भागीरथीमूनुरपीदामुर्व्याः ।
 भक्तपुञ्जवर्लीभूतमनस्यमातृतरङ्गैर्द्वायितरागुशान् ॥ ८ ॥
 मा वत्स दावच्छविना विनाशं नयत्य शोकेन निरेकवह्नीः ।
 हन्ता हि न त्वं न गृतिर्न कालो वयं हतास्ते निमकर्मजैश्च ॥ ९ ॥
 गृदाद्विषिण्डैरपि कामकृत्यसगसगान्वान्यशरीरिरूपैः ।
 कर्माणि बालैरुपराजि मुक्तधर्मं रमन्ते नत विश्वनीरैः ॥ १० ॥
 सदा सदाचाररते निरस्तकर्मग्रहेऽनन्यसमे तु मर्त्ये ।
 आयुः स्तिरं स्यादभिधाति लक्ष्मीः कुलं वत्सधोग्जवल्गां भजन्ते ॥ ११ ॥

सदःपदे निर्वर्णनिके तदानीं व्यासाज्ञया शंतनुनन्दनेन ।
 ते प्रेषिता जग्मुरथो रथोर्मिपश्चात्पतद्वायुरयाः पुराय ॥ ३७ ॥
 द्विजैस्तदानीं परिपेव्यमाणः स्वःसिन्धुजन्मा विमलात्मवृत्तिः ।
 शिलीमुखश्रेण्यनुविद्धमूर्तिर्वमौ मरालैरिव पद्मखण्डः ॥ ३८ ॥
 निजानिजानामभिदानिदानं दानी तदा नीतिपरः पुरान्तः ।
 स धर्मकर्मा सयमानकर्मा भिन्नाघमर्मा नृविभुर्वमासे ॥ ३९ ॥
 भजत्यथाशां घनदस्य दीने कालक्रमक्षीणवसौ दिनेशे ।
 जनार्दनाद्यैः सह भूमिकान्तः पितामहोपान्तमहीमियाय ॥ ४० ॥
 उन्मीलितध्याननिनीलिताक्षं मन्दाकिनीनन्दनमिन्दुकीर्तिः ।
 युधिष्ठिरस्त्वां नमतीत्युदीर्य नत्वा निषण्णो नृपतिः पुरस्तात् ॥ ४१ ॥
 भृशं विशद्वैरवलोक्यमानमुखारविन्दः परमर्षिवृन्दैः ।
 दृशौ समुन्मील्य सभां निभात्य गङ्गात्मभूर्भूमिविभुं वभापे ॥ ४२ ॥
 दिष्ट्याद्य दृष्टोऽसि तपस्तनूज सुप्तोऽसि मासद्वयमाशुगेयु ।
 इहोत्तराभाजि रवौ भवन्तमामन्त्रयाम्येष शिवाय धाम्ने ॥ ४३ ॥
 उक्त्वेति किंचित्परिवृत्तचक्षुर्भीष्मोऽम्बिकासूनुमिदं जगाद ।
 न शोचनीयं भवताभितोष्यः सतोपभाजा सुत एष राजा ॥ ४४ ॥
 अपाध्युतं क्षुप्तनुतिर्विनम्य गन्तुं तमामक्य तदाज्ञयाशु ।
 प्राणानिलस्तम्भनशक्तिनिर्यच्छत्यौघमङ्गं मुमुचे महात्मा ॥ ४५ ॥
 अभूतपूर्वमहिमद्युतोऽपि छायां क्षणं नर्तयदङ्गसीघ्रि ।
 भित्त्वा शिरः शंतनुनन्दनस्य ज्योतिर्विहायो विमलं विवेश ॥ ४६ ॥
 निर्माय दिव्यां शिविकां युयुत्सुर्भृतातपत्रः सितिपेन भीष्मः ।
 नीलश्रितायां चितचन्दनायां भीमार्जुनान्दोलितचामराग्रः ॥ ४७ ॥
 प्रभोर्मिमैत्र्यादिव पावकेन क्रोडीकृतायामथ भीष्ममूर्तौ ।
 राजानुगैः साकमकारि नाकतरङ्गिणीवारिणि वारिकृत्यम् ॥ ४८ ॥
 हा हा वत्स शिशुण्डिनापि मशकेनेव त्वमस्तः करी
 केति स्वीकृतपूर्वमूर्तिरैतुलाक्रन्दाथ मन्दाकिनी ।

इन्द्रादीरपि दुर्जयस्तव वंशुः सन्मूर्धनः स्वेच्छया
मा रोदीरिति बोधिना मधुनिना निःस्पन्दमीनामवन् ॥ ४९ ॥

आनम्य धूर्जटिमटावलयस्य विध-
कल्याणपुण्यकैलसस्य जठं त्रिमार्गम् ।

आविर्भविष्यदધિકાધિકયીરસંપ-

ઝૂપઃ પુરીં સદૃષ્ટૈઃ સદિતસ્તનોઽમાન્ ॥ ૫૦ ॥

भेजे धीजिनदत्तगूरिसुगुहोरहन्महारह्मियते:

पादाब्जाभमरोपमानममरो नाम मनीन्द्रः कृती ।

तद्वापाभुवि શાલમારતમહાકાવ્યેઽનુશાલિક્રમં

ધેયઃશ્રીસદનં પ્રયોદશગિર્દં પર્વ પ્રપેદે શમમ્ ॥ ૫૧ ॥

इति धीजिनदत्तगूरिशिष्यधीमदमरचन्द्रगूरिबिम्बे धीवान्मातनःमहा-
वीराश्चेऽनुशामनपर्वणि भीष्मरवर्गगमनपर्वीर्तेनो नामिह चत्वारिह सर्गः ।

अनेनेनेन सर्वेण पर्वणद्वानुशामने ।

અનુશામી રિતિરિદિશા સમર્પિત ચતુર્નિરતત્ત ॥

વરમાત્તમિદમનુશાસનપર્વં ।

अश्वमेधपर्व ।

भवाकूपारपारदुः पाराशर्यमुनिर्दे ।

नैति यद्भारतीगुच्छस्तुच्छमाग्यस्य भोग्यताम् ॥ १ ॥

स्रवन्तीस्रजुशोकाब्धौ क्षमापतिः पतितस्ततः ।

कौरवोत्तंसकंसारिव्यासैराकृष्यत द्रुतम् ॥ २ ॥

तदा तदुक्तिभिः पापशास्त्रिभ्योपिशिखित्विषे ।

अघत्त ह्यश्वमेधाय मेधामयमिलाभवः ॥ ३ ॥

विग्रहप्रस्तनिःशेषलक्ष्मणैरेष मैत्रोदये ।

दुःखं दधौ गुणाधाने पिया हीन इवाधिकम् ॥ ४ ॥

मखशेषो मरुत्तस्य राज्ञः कनकसंचयः ।

अङ्गे हिमाचलस्यालि हेमाचलकुमारवत् ॥ ५ ॥

तमाप्नुहि महीनाथ समाप्नुहि महामत्तम् ।

विधेहि विश्वमनूणं विधेहि दुरितच्छटाः ॥ ६ ॥

इत्युक्त्वा नृपमामन्त्र्य वन्द्यमानो विमानिभिः ।

द्या ययौ तडिदुल्लासः श्रीव्यासः शशिभिः समम् ॥ ७ ॥

(विशेषकः)

सभोद्यानविहारेऽथ ता गीता पुनरेन्द्रिणा ।

गृष्टोऽनुगीतामाचष्ट कंसारिः सा पुनः क गीः ॥ ८ ॥

ततः कृतमस्तारम्भसमागमनसंविदा ।

गत्वा मुरारिणाकारि द्वारिका हर्षकारिका ॥ ९ ॥

हिमाद्रितो महादेवसेवावल्लिकलान्यथ ।

आनिनाय महीनानि तानि हैमानि यज्ञधीः ॥ १० ॥

वसत्येव हरिर्देवः सत्यसूतोः सदा हृदि ।

तदाशु तदभिप्रायं मत्वेवायं यदागतः ॥ ११ ॥

‘भवकूपार’ क-र. २. ‘पारंगः’ क. ३. ‘महोदये’ क. ४. ‘विधेहि
[इत्या]’ क.

अगत्रयनयोन्मुद्रे रुद्रेणाप्यनिते युधि ।
 शन्दोऽभूद्विधि हाहेति हेतिमिलेऽर्जुने तदा ॥ ३७ ॥
 पतितं पितरं भानुमिवा लोक्य निमूर्च्छितः ।
 सूर्यकान्तिशिलोत्पोमिरिव विश्राद्गदाद्गजः ॥ ३८ ॥
 तत्र विश्राद्गदागत्य दृष्ट्वा सुतहतं पतिम् ।
 विललापतमां तापतमांस्पेक्ष्य विभ्रती ॥ ३९ ॥
 हा चित्तेऽहं हहा कान्त हहहा शान्तमानसः ।
 किं घास्मि मम आयायाः समायातस्य तेऽभवत् ॥ ४० ॥
 विरागतोऽप्यनार्लप्य स्वामिन्दास्योचितं जनम् ।
 आतिथ्येन तनूजस्य सुखितः स्वपिपीति किम् ॥ ४१ ॥
 इत्युधैः प्रलपन्ती सा रोदयन्ती खगानपि ।
 सपत्नीमुरगीं गाढमालिङ्ग्य द्वातलेऽलुङ्गन् ॥ ४२ ॥
 अथ संज्ञां ममासाद्य स्वं निन्दन्विलपन्मुहुः ।
 मृत्यौ दपे धियं दुःखवाहनो बभ्रुवाहनः ॥ ४३ ॥
 सत्या हि सुतया घ्यातस्तदायातललाद्भुवः ।
 भोगिलोकशिरोरत्नमिव संजीवनो मणिः ॥ ४४ ॥
 यदेव स तथा दत्तो हृदये हृदयेशितुः ।
 तदेव दैवमाक्रम्य तस्य स्वात्मानमानयन् ॥ ४५ ॥
 हर्षाश्रुधौतशोकाश्रुतापदुःखिनचभुषम् ।
 सुतोत्थित इवापश्यदथ पार्थः परिच्छदम् ॥ ४६ ॥
 अथोचे वाक्सुधाकूपी तमुद्रूपी कृताञ्जलिः ।
 नाथ धन्योऽसि धन्यानामेव पुत्रात्पराजयः ॥ ४७ ॥
 किंतु जग्रे यदा भीष्मः शतोऽसि वमुभिलश ।
 बध्योऽस्त्वसौ सुतस्येति कोऽन्यथा त्वज्जयी भवेत् ॥ ४८ ॥
 मत्पिता मत्कृपार्देण ते भक्त्याभ्यर्धितलदा ।
 त्वरकालरजनिष्योममणिं प्राहुरसु मणिम् ॥ ४९ ॥

आश्रमवासपर्व ।

अथासिन्वमुधां पाति धर्मणाप्यचिकित्सितम् ।
 अभूदर्पिकरा प्राप्तिरेव दुःखं जगज्जुषाम् ॥ १ ॥
 तदाधमर्षणे तस्य नामन्येव श्रुते स्मृते ।
 श्रुतिस्मृतिपरीवारा व्यवहाराय जज्ञिरे ॥ २ ॥
 नित्यं नत्वाम्बिकासूनुं निर्दिदेशाधिकारिणः ।
 तस्य राजार्हमोगार्थं राजा निर्व्याजमैकिधीः ॥ ३ ॥
 राज्ञा स पुनरज्ञाततपस्वीव प्रियासखः ।
 इलाशायी फलाहारी ब्रह्मचारी सदा स्थितः ॥ ४ ॥
 इति पाति क्षितिं राज्ञि नाजानन्मुत्ततत्पराः ।
 कालेन कृत्यमानानि जीवितव्यान्यपि प्रजाः ॥ ५ ॥
 अब्दे पञ्चदशे भीमोऽघुष्यत्कौरवदुर्नयान् ।
 तच्छ्रुत्वा घृतराष्ट्रोऽभूज्जित्वा कोपं वनसृहः ॥ ६ ॥
 सोऽभ्यधाद्भूपतिं वत्स याचे किञ्चिद्दासि चेत् ।
 इति प्रहे नृपेऽयाचद्वस्तुं द्वन्द्वोचितां महीम् ॥ ७ ॥
 इति श्रुत्वाश्रुमिश्रासः पादलग्नो जगौ नृपः ।
 मा तात मुञ्च मामेकं वस्तो मृग इवार्भकम् ॥ ८ ॥
 इति दीनं वदत्युर्वीवासवे वीसवीसुतः ।
 एत्याभ्यधाद्भवाम्भोधिसारपीयूषवद्वचः ॥ ९ ॥
 जानन्मुह्यसि किं राजन्कृत्येषु जयिनी त्वरा ।
 पश्य देहप्रदीपस्य तैलमायुः प्रलीयते ॥ १० ॥
 आसन्नमृत्युदावाग्नेर्धर्मं देहतरोः फलम् ।
 गृह्णतः कुरुवृद्धस्य विघ्नीभवसि मूढ किम् ॥ ११ ॥
 पूर्यते देहगेहस्य यावत्पुण्यमयैक्यः ।
 उत्तमैरुत्तमस्थानयोग्यं तावत्तद्वर्ज्यते ॥ १२ ॥

१. 'नुकारिणः' क. २. 'मत्त' ख. ग. ३. 'चयि' ख. ४. 'दुर्जयान्' रा.
 ५. 'तत्' क. ६. 'द्वन्द्वो' क. ७ व्यास. ८ 'प्रहायते' ख. ९. 'मत्' क. ख.
 १०. 'द्वर्ज्यते' ग.

इति व्यासोक्तिभिः कृच्छ्रादीनित्युक्ते महीभुजा ।
 प्रणवध्रुवणं धेय इति प्रीत कुरुद्वहः ॥ १३ ॥
 भीष्मादीनामप्यश्राद्धं कृत्वासी नृपसंमतः ।
 दानं दानपंथःशान्तविश्वदौःस्थमेलं ददौ ॥ १४ ॥
 श्राद्धे दुर्योधनादीनामुद्यद्भनधनव्यये ।
 अभूद्भूमिप्रकोपाग्नेर्ज्वलतो जलदोऽर्जुनः ॥ १५ ॥
 अयामक्षय कुलं पौरानप्यरण्याय बुद्धिदृक् ।
 श्रीरामवत्कनिष्ठेन कान्तया च युनोऽचलत् ॥ १६ ॥
 दीर्घदीर्घानिर्दिष्टाणि मुतेः कुन्ती तमन्वगात् ।
 संजयोऽपि ययौ जज्ञे वनी पद्येन्द्रियेव तैः ॥ १७ ॥
 मुनीभूतेन भूपेन शतयूपेन संगतः ।
 तत्र तेषु तपः प्रज्ञाचक्षुः सानुचरधिरम् ॥ १८ ॥
 आत्मेति ईश आत्मेति तेषां ध्यानव्यस्तृताम् ।
 अद्भानि स भुजंगानि वभुः काश्यपनिशानिभात् ॥ १९ ॥
 एतत्तीर्थोपमं तीर्थयात्रोत्का नारदादयः ।
 प्राक्चरिष्यद्विरादेनमानन्द दिवमुद्युतः ॥ २० ॥
 रथैर्यन्त्रनिधीस्तां वनीमवनीधवः ।
 सार्धं कुरुपुरर्ग्रीभिः समगादनुगावृतः ॥ २१ ॥
 दरवारितराजार्हलाञ्छनं शुभकाञ्छनं ।
 बहिर्बद्धबन्धकन्धः सक्नुः सोऽन्निशङ्कनम् ॥ २२ ॥
 नमन्तुरुन्तुस्तस्यैतः प्रतेने पुष्पगुह्यनम् ।
 वर्षन्तृपांशुवारीणि भवशोषनशोषयन् ॥ २३ ॥
 शुद्धिजुष्टं च पुष्टं च दधनोऽह्न यशोनयनं ।
 ध्यामाशावशरीराग्ने नृपाय ददुराशिपन ॥ २४ ॥

१. 'वरा' वा. २. 'नय' वा. 'ता' वा. ३. 'मुष्ट' वा. ४. 'दीर्घदीर्घ' वा. ५. 'मुते' वा. ६. 'वाग्दन्त' वा. ७. 'वन्त्रनिधी' वा. ८. 'रथय' वा.

क क्षतेति क्षितीन्द्रेण दृष्टः प्रोचेऽन्विरामुतः ।
 स श्वैरी वातभुक्पुत्र दृश्यादृश्यश्चरेद्धने ॥ २५ ॥
 इतश्च विदुरोऽप्यत्र समागच्छन्वदृच्छया ।
 वनं प्रेहज्जनं प्रेक्ष्य दूरान्मृग इवात्रसन् ॥ २६ ॥
 तमन्वधावदेकाकी सास्रो भूपाकशासनः ।
 दूरं दूरं स यातोऽस्मान्निर्माग्याद्विमवो यथा ॥ २७ ॥
 मूले सौलस्य कस्यापि तं स्थितं दृष्टिवीपतिः ।
 नमन्युधिष्ठिरोऽस्मीति ग्राह प्रत्युत्तरोत्सुकः ॥ २८ ॥
 स्फीतासस्तन्मुंखप्रेक्षी नेत्रप्राणेन्द्रियैर्नृपम् ।
 स तु प्राविशदकींऽग्निमिव माभिर्निशागमे ॥ २९ ॥
 तदा तस्मिन्सामरस्ये समाविष्टे महात्मनि ।
 बभूव भूभुजंगोऽयमद्भुतज्ञाननिर्भरः ॥ ३० ॥
 यन्यपेधद्वियद्वाणी तद्देहदहनं तदा ।
 तपोग्निनैव तन्मन्ये तत्पुरापि निर्वर्तिनाम् ॥ ३१ ॥
 अथेदं धृतराष्ट्राय विनिवेद्यात्मपञ्चमः ।
 तृष्णामिवेन्द्रियगणो भूपः कुन्तीमभिस्थितः ॥ ३२ ॥
 कलमक्षः क्षमाशायी क्षपयित्वा नृपः क्षपाम् ।
 ववर्ष वसुभिः प्रातर्भानुवद्भुवनप्रियैः ॥ ३३ ॥
 पितृव्यमथ राजर्षिराजिराजितसंनिधिम् ।
 ननाम नामग्रहणादप्यलजनपातकम् ॥ ३४ ॥
 अथ त्रिजगतीर्वृत्तविलोचनमुधाज्जनम् ।
 तेषां दृष्ट्वागमागच्छत्पुण्यैर्द्वैपायनो मुनिः ॥ ३५ ॥
 स सर्वैः प्रणतः क्षतुर्गीतं राज्ञः पुरः स्तुवन् ।
 पुत्रमाचष्ट कश्चित्ते चित्ते किञ्चित्त वाधते ॥ ३६ ॥

१. 'बोधमन्' क. २. 'शलस्य' ख-ग. ३. 'मुक्त प्रेया' ख. ४. 'तत्पुत्रोऽग्नि' ग.
 ५. 'निर्वर्तनम्' क; 'निर्वर्तिनम्' ख. ६. 'क्षपाम्' क-ख. ७. 'राज' ख-ग. ८. 'चित्त'
 ख-ग. ९. 'किञ्चित्त वाधते मन.' क.

तेषां तन्मुशच्छोदकणवीजगोद्वौः ।
 तृणकाशैर्गृहे स्थाने गीर्षोद्भुदभन्मिषः ॥ १३ ॥
 एवं रे सौमिकमुमग्रस्तं रे प्रायणपरिरहा ।
 इत्थं मिषः कया जज्ञे शीनेयकृतममणोः ॥ १४ ॥
 इत्युक्तिपारे प्रवलेर्वैलैः पशद्वयस्मिन्तैः ।
 स्वेच्छासमरमारिभे यदूनामन्ययस्तृणैः ॥ १५ ॥
 क्षिप्तं तृणमपि क्षिप्रममन्मुशच्छाहति ।
 मांसास्थिरक्तपट्कत्वमेव निन्ये चट्टद्वयीम् ॥ १६ ॥
 प्रद्युम्नशाम्बरीनेयकृतममस्तान्मयाव ।
 खेळतः क्षीयमाणांश्च हरिरैक्षत तुल्यदृक् ॥ १७ ॥
 अहो बभूव भूस्तेषां या पूर्वं रतिनृत्यभूः ।
 सैवाभुद्धृतभुग्वर्गनिरर्गलविज्ञासभूः ॥ १८ ॥
 जज्ञे यदुकुलं दुह्यद्वीरं मुखद्वधूननम् ।
 निशि नश्यदलिम्लायत्पद्मिनीकमिवोदकम् ॥ १९ ॥
 अयेदमैन्द्रये विष्णुराख्यातुं प्रेष्य दारुकम् ।
 वज्रमादिश्य दस्युभ्यो योषितः परिरक्षितुम् ॥ २० ॥
 स्वयं हलधरालोकसमुत्सुकमना ययौ ।
 द्वारकां नारिकावृन्दकन्दमन्दार्णवध्वनिम् ॥ २१ ॥ (युग्मम्)
 ततो जनकमामन्वय कामपालं जगाम सः ।
 तदा तदास्थानिर्गताः श्वेताहिः पश्यतो हरेः ॥ २२ ॥
 अहिः सहस्रशीर्षोऽयं बलशो जलधिं प्रति ।
 मैनाकदर्शनेत्कण्ठी हिमालय इवाचलत् ॥ २३ ॥
 स वासुकिमुखैः सर्पैः समं सन्मुखमागतैः ।
 विवेश वारिधौ धर्तुं धरा वीरोज्जितामिव ॥ २४ ॥
 इत्यनन्तपदं प्राप्ते बले वरुणपूजिते ।
 प्रविश्य विपिनं योगी सुप्वाप मुक्तितो हरिः ॥ २५ ॥

प्रास्थानिकपर्व ।

श्रुत्वायं वृष्णिनिधनं धनंनयमुक्तामृषः ।
 तादृक्कालत्रयस्तः समस्तत्यागवीरभूत् ॥ १ ॥
 धृतराष्ट्रभुवां राष्ट्रमनुयुज्य युयुत्सुना ।
 परिसिते क्षितिं स्वीयां ददौ सोदरसंमनः ॥ २ ॥
 उदारपुण्यप्रकृतिं द्विजप्रकृतिसंमताम् ।
 सुमद्रामिह भूपालस्तत्पालनकृतेऽदिशत् ॥ ३ ॥
 श्राद्धमाधाय बन्धुभ्यो विधायोष्टिं च नैष्टिकीम् ।
 उत्ससर्ज जले सोऽग्नीन्रागानिव शमामृते ॥ ४ ॥
 पौरानाश्वास्य विधुरान्धरामामन्य सानुजः ।
 उर्वीशः सर्वसंन्यासी याज्ञसेनीसखोऽचलत् ॥ ५ ॥
 एत्योत्सर्गरूपेवाथ पार्थान्प्राचर्य हुताशनः ।
 निन्यः सुहृदिवादत्त प्राग्दत्तान्कार्मुकेषुवीन् ॥ ६ ॥
 परित्यक्तपुरानेतानेकः श्वा वारितोऽपि पट् ।
 तदा बुद्धीन्द्रियप्राणानिव कर्मगणोऽन्वगात् ॥ ७ ॥
 अथामी दिशमासेदुः शनैर्दक्षिणपश्चिमाम् ।
 मग्नां द्वारवतीं वीक्ष्य न च ते योगिनोऽमुहन् ॥ ८ ॥
 क्षोणिं प्रदक्षिणीकृत्य ततः स्फीतानुगद्युतिः ।
 राजा ययौ दिशं दीप्यमानो भानुरिवोत्तराम् ॥ ९ ॥
 ततो गत्या च कीर्त्या च तुहिनाचललङ्घिनः ।
 बालुकार्णवमाप्यैतेऽपश्यन्मेरुं सनन्दनम् ॥ १० ॥
 निराश्रये निरालम्बे तत्राथ पथि पार्षती ।
 पतिता चित्तमप्यौज्ज्वलकृत्ये मूढस्य धीरिव ॥ ११ ॥
 सर्वतो निर्मला राजंस्तपोयोगे स्थिताद्भुते ।
 कुतः कुमुद्वतीवाहि दीर्घं स्वपिति पार्षती ॥ १२ ॥

भूपः ध्रुत्वेति भीमोक्तिमनावृत्तमुत्तोऽवदत् ।
 पक्षपातमथतैका सुराधिपमुतेऽधिकम् ॥ १३ ॥ (युग्मम्)
 पतिते सहदेवेऽथ भीमवृष्टोऽभ्यधानृपः ।
 अयं धियोऽभिमानेन मेने मोहनदं जगत् ॥ १४ ॥
 नैकुले पतिते भीमवृष्टः क्षमापोऽवदत्पुनः ।
 न स्पर्धा रूपदर्पेण कन्दर्पेऽप्येष वक्षमे ॥ १५ ॥
 जातपातेऽर्जुने वातपुत्रवृष्टो जगौ नृपः ।
 वचाल शिपिलं सैष शूरमानी रणाङ्गणे ॥ १६ ॥
 पतितोऽस्मीति भीमेन पानिनाभिहितस्ततः ।
 भूपोऽभ्यधाद्वले दर्पो बह्मशस्ये तत्राभवत् ॥ १७ ॥
 इत्याश्रमत्परं लोकं धर्मवीरो युधिष्ठिरः ।
 नाक्षिपद्यधुरप्येषु पतितेष्वपि बन्धुषु ॥ १८ ॥
 शुनैवानुगमो गच्छत्सन्निवृत्तमतिर्नृप ।
 पुरुहूतं पुरोभूतं रथस्थितमपैक्षत ॥ १९ ॥
 देही मत्पुरमेहांति वाम्मङ्गया भाम्यभोग्मया ।
 आहूतः पुरुहूतेन पुरुहूतः क्षितेर्नगौ ॥ २० ॥
 नाकमाकलयिष्यामि न विनैवांमुना शुना ।
 धिक्त्वं यः किल सपत्सु विपत्समेवकमुञ्जति ॥ २१ ॥
 वनेऽप्यनुग्मितासक्तिर्मलिनोऽप्यलिना गणः ।
 सुरमूर्धाधिरोहेऽपि सुमनोभिर्न मुच्यते ॥ २२ ॥
 नवालिङ्गन्ति गोव्रजशिवलिङ्गादिभेदिनः ।
 जाह्नवीसवनालस्या जनमाश्रितमोचिनम् ॥ २३ ॥
 एतत्प्रागे क मे धर्मलं विना शुगतिं कुतः ।
 आस्ता मे तदियं शिक्षा तत्रापि ब्रह्मकारिणी ॥ २४ ॥

१. 'पतिते सहदेवेऽथ' इत्यर्थं भोजः दृग्-ग-पुस्तकयो ० 'नृप'
 भीमवृष्ट' इत्यर्थं भोजः दृग्-ग-पुस्तकयोः. २. 'तत्राभवत्' दृग्-ग ४ 'लिङ्ग'
 ५. 'वचनामुना' दृग्.

मृष्ट पुण्येन मरुता मरुतामधिपो नृपम् ।

किमेतदिति संभ्रान्तमप्येनं सान्त्वयज्जगौ ॥ १२ ॥

गुरोर्गोनिमहेऽगोचरदसत्यन्यं भवान् ।

अदोऽं दुर्गतिस्तेऽर्सा तत्पलं मायया मया ॥ १३ ॥

नजमेदमुषामिन्धून्बन्धून्पदयाधुना दिवि ।

नन्दिनीं दुपदस्यापि स्वर्गश्रीपदतां गताम् ॥ १४ ॥

इत्यमत्यपतिवात्पसंमदी स्वर्णदीपयसि धमनोदितः ।

धनंनृनुरविशद्वीकृते श्रेयसीव विमलच्छिदि ॥ १५ ॥

हृन्पद्भुजनिकुञ्जगुजनैः कर्णकोटरमुधौघवर्षिणः ।

तन्मुदे मधुलिहा पदं तदा तुम्बुरुप्रभृतयोऽमजन्भुशान् ॥ १६ ॥

तन्मदाय न दशमगोनराः सान्द्रमन्द्रमुरजत्वनसृशः ।

सौरमौरनिकुरामयो ययुर्वारिवारणगणत्स गर्जिषु ॥ १७ ॥

तन्मुदे च जलमममूर्तयत्तोयजाहृतिकुराननभ्रियः ।

विषमाहवलेन चकिरे नर्वनानि सुरनर्वकीगणाः ॥ १८ ॥

इत्यनन्तलयालितात्मनलोयकेलिषु किमप्यजानतः ।

जाह्नवी वपुषि तस्य निमने मत्सेनानिनिमयेन दिव्यवान् ॥ १९ ॥

कल्पकोटिमदनेन्दुभासता कालपात्रकविनैकमेता ।

उन्मूतैरुभिरुत्तमोत्तमैः द्रुतमूर्तिरिव स अराज्ज ॥ २० ॥

त्रैदशानिप सभामभिनजन्मेशनीयकविधापेना पुरः ।

मन्दरैहत स दातुममृतं तत्तदैशत तदात्महत्यान् ॥ २१ ॥

राजमूपमरात्मसिद्धिजं सिद्धमोतिषु निजं चिकम्पदः ।

शक्रदशिवत्तपः शुभ्रस्तपोऽनुत्तुकः सुरसभा न भेजिवान् ॥ २२ ॥

तत्र संस्तरदप्तरोगणपेशनीयकमहान्तहोदरान् ।

तान्विभावपुत्रिभभिभारिणो भसितानरमभाज्यधमदन् ॥ २३ ॥

“ कर्त्तृभिर्मनू हरिन्हभि हरिं तत्र दन्वर्षितावे

“ उभेतां गुरुपुत्रि वपाज्यने विन्दुन्दुदन् ।

येषामन्येऽपि येऽशाः सिनिभरहतयेऽवातरन्मर्त्यलोकं
नीनांस्मानेष तेषु त्रिदशपतिगिरा धर्मेपुत्रो ददर्श ॥ २४ ॥

भुक्तानिलद्वीपदिलीपसामभगीरपाद्यद्रुवीरसेनः ।
अयं स्वयं तत्र रराज राजचन्द्रो हरिश्चन्द्रपदोचितश्रीः ॥ २५ ॥

भेजे श्रीनिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः
पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम प्रतीन्द्रः कृती ।

वेदग्यात्मनि बालभारतमहाकाव्ये स निर्गच्छति
स्वर्गारोहणपर्वं तन्मतिमहःस्पष्टोदयेऽष्टादशम् ॥ २६ ॥

इति श्रीनिनदत्तसूरिद्विष्यधीदमचन्द्रविरचिते श्रीवाटभारते महाकाव्ये वीराङ्के
आश्रमेपिशाधमकानिष्कर्मास्तत्रास्तानि कल्पगारोहणाभिषयवर्षोत्पन्नो
नाम द्विचत्वारिंशः सर्गः ।

अस्यामेकेन सर्गेण षडपञ्चमवृत्तभाम् ।

प्रपद्यते क्षणद्वन्द्वभेदातीतिसमन्वितम् ॥

विलोलदोलाशयनः समस्तं बालोऽयमालोक्य विलोलमेव ।
 एकात्मतातत्त्वविवेकबोधि लयोद्गतानन्द इवापनिद्रम् ॥ २६ ॥
 स्फुरजभायामुरसा रसायां चचाल बालः स्फुटिकाचिताषाम् ।
 तरन्निवात्यद्भुतरूपकीर्तिदुग्धाम्बुधौ लोलकरक्रमोऽयम् ॥ २७ ॥
 उत्तिष्ठतो वीक्ष्य जनान्सहेलं बालोऽप्यसत्त्वुत्थित एव तद्वत् ।
 न बद्धमुष्टित्वभियेव बन्धुवर्गाङ्गुलीषु ग्रहणं चकार ॥ २८ ॥
 यः कोऽपि यत्किञ्चिदपि प्रतन्वन्दष्टोऽमुना तद्विदधे तदैव ।
 असावसाधारणबोधशक्तिरालोक्य कौतूहलिना जनेन ॥ २९ ॥
 तत्सत्यमेव श्रुतिवाक्यमात्मा ये जायते पुत्र इति प्रतीतम् ।
 तत्रैव पुत्रे नृपमद्रवत्योः कथं मिथः स्नेहरसोऽन्ययागात् ॥ ३० ॥
 परसरेर्प्यानिधिरेककालं कालेऽभिसर्तुं तरला कलाली ।
 बोधाभिधानेन विलोचनेन विलोकयामासतमां तमेकम् ॥ ३१ ॥
 भाग्योदयैरेव सुतस्य तस्य क्षीणे न रीणे न गणे रिपूणाम् ।
 भूषः शरासारयशासि पातु मृगव्यमव्यग्रमतिस्ततान् ॥ ३२ ॥
 मध्येवनं मार्गेणविद्धनष्टमृगानुमार्गे मृगयाविहारी ।
 भाग्योर्मिनिर्मुक्त उवाचैकामाश्रित मन्त्राम न कृत्र कृत्र ॥ ३३ ॥
 मीना मुनिम्नेन शर्माकनासा दृष्टश्च दृष्टश्च मृगप्रवृत्तिम् ।
 अदत्तवान्चापमुगोद्धूनेन मृनाहिनाकारि महारुण्ड ॥ ३४ ॥
 प्राप्नो गते रानानि कौशविद्धः शूङ्गी मुनेनमस्य मुन मशाप ।
 यः वज्रगं मलिनतरि व्यवत्त तं तप्तको मत्तनु सप्तमेऽदि ॥ ३५ ॥
 शर्मा शर्माकः कृत्रयार्दितस्त्वं भूषाज्जापं कथयानकार ।
 भूषोऽपि सप्तस्त्रियपात्रिकीयः स्वरक्षमोपायवराष्ट्रगोऽनन ॥ ३६ ॥
 संमज्ज्य मन्त्रिप्रवरैर्येकस्मिन्भाष्यदेशम्विनमनियेयम् ।
 सौरं विद्यापानु सुधीः म रुद्रपरप्रवेशं नरयो निवेश ॥ ३७ ॥
 जगत्त्रयीद्वहननादि कालिहाताहयर्षाभिषङ्गनायम् ।
 पार्श्वेषु रक्षाविषात्रिकीयमय मयत्रात्रिय नवान् ॥ ३८ ॥

अपाहि दिते मुनिशापनुतः पृथामुतद्वेषविशेषततः ।
 मूर्तो गमकोपशिखीव नागः स नागसाहं नगरं प्रतस्थे ॥ ३९ ॥
 विषद्विषन्मन्त्रमुधाब्धिमेष द्विजं द्विजिह्वः पथि कश्यपाख्यम् ।
 यान्तं रयात्पार्थिवपालनाय दरिद्रमिष्टद्रविणं ददर्श ॥ ४० ॥
 स पश्यन्सलस्य वटं विषामिषातेन दग्ध्वा तमुवाच विप्रम् ।
 स तक्षकोऽहं नृपरक्षणे चेत्समोऽसि तज्जीवय वृक्षमेनम् ॥ ४१ ॥
 अहेरदत्ताय सुधीषवृष्ट्या दृष्ट्या तरुज्जीवनगुत्तरं सः ।
 महात्मना वाग्मिरसूचिर्नैव क्रिया विशत्युज्ज्वलकार्यनाट्यी ॥ ४२ ॥
 मर्त्यैरदेयं द्रविणं प्रदाय स तक्षकेण प्रहितोऽथविप्रः ।
 चेष्टाचयज्ञातनृपालकालः संपूर्णकामः स गृहं जगाम ॥ ४३ ॥
 इमापं ययुस्तापसवेषमानो भुमंगमाः केऽप्यथ तक्षकोत्तया ।
 अग्रान्तरे भीतिभिरसृष्टान्तो निषीपधीधर्मविधिच्छलेन ॥ ४४ ॥
 दत्त्वाशिषं तत्स्ययमर्पितानि फलानि पुष्पाणि च पाणियुग्मे ।
 दधौ नृपस्तत्क्षणवीक्षणीयकृतान्तदेवार्चनवाञ्छयेव ॥ ४५ ॥
 दृष्ट्वा किमि शीणदृशं विशङ्कं सस्रमं फले मन्त्रिणमाह भूपः ।
 शापेन गुच्येय दशत्वसौ मां कीटो गुधाकल्पिततक्षकाख्यः ॥ ४६ ॥
 एवं नृदेवं निगदन्तमेव दग्ध्वा ससौधं विषवद्विबीच्या ।
 घृतस्वरूपऋयुतकीटरूपः स तक्षकस्तत्क्षणमुत्पपात ॥ ४७ ॥
 जनमेजयनामाथ तत्सूनुर्मासुरा भुवम् ।
 स बालोऽप्युज्ज्वलतेना दिवाकर इवाकरोत् ॥ ४८ ॥
 अन्धेरप इवाम्भोभृद्गुरुतः कलिताः कलाः ।
 अन्या इव व्यधादेय जगदास्वादकर्मणि ॥ ४९ ॥
 सुवर्णवर्णकाशी स कुमारीमुदवाह सः ।
 नृपो वपुष्टमां नाम पुष्टमाहलिकोत्सवः ॥ ५० ॥
 दिग्गदम्पतिभिः प्रेक्ष्य स रोहन्तं तयान्वितम् ।
 निद्रा तादृक्प्रिया नास्ति दुःखिर्नैरिव दूरिता ॥ ५१ ॥

गरद्वारलविध्मातं महाहिः कोऽपि पावकम् ।
अज्वालयत्सभूत्कारैरकर्णानां कुतो मतिः ॥ ७८ ॥
प्रसह्य सस्यमानेषु तदा भोगिकुलेष्वभूत् ।
दुर्मिसमपभृद्विष्णुगुहवाहनयोर्मनः ॥ ७९ ॥
रविस्पदनसंदानमर्गभूषणभोगिनाम् ।
नाभूत्तदामिभीः.....सोदतद्भालचक्षुषाम् ॥ ८० ॥
ता धारा बाहिषीवाहिरक्तनयसदामवन् ।
वालासु यासु लोलासु सागरो रागमागतः ॥ ८१ ॥
एवं हुतादिव्यूहेषु द्विजेषु जनमेजयः ।
महानागकुललोमहोममप्यादिशत्कुधा ॥ ८२ ॥
ततस्तप्तकहोमाय मन्त्रमाहुष्य सोमपाः ।
अस्तः स्वसीममासीकमित्युवाच च वामुकिः ॥ ८३ ॥
अनादेशत्रिधानाग्निदग्धा कटूः पुरोरगान् ।
दाहोऽस्तु सर्वमत्रे न इति माताशपत्मुवान् ॥ ८४ ॥
क्षयं यास्यन्ति सर्वेऽपि किं सर्वा मातृशापतः ।
इति पृष्टस्तदा देवैर्भगाद् जत्रमामनः ॥ ८५ ॥
नरत्कारुमुनेः पत्नी नररत्कारुरिति श्रुता ।
प्रमथिष्यन्ति सा पुत्रमासीकं वामुकिस्त्वमा ॥ ८६ ॥
अहीन्वेदविदग्धस्लान्दग्धरोषान्म यास्यन्ति ।
लोकाश्चायामयं भानुहन्तरोषं यथा तमः ॥ ८७ ॥
तत्स्त्वं भागिनेयं त्वं भागिधेयमिवागतः ।
अहीनहीनचारित्र्यरक्षयं तव क्षयः ॥ ८८ ॥
इत्यासीद्यो गिरं श्रुत्वा मानुष्यवानुद्योद्यतः ।
अवाञ्छ मर्षमवाप येन महेश्वरः क्रमान् ॥ ८९ ॥
ततश्चाहर्षमेहर्षमैरद्वयमद्वयभाजय ।
द्विजान्भृदा च राजानं जगद्भृगुदत्तमा ॥ ९० ॥

होमोपनिषद्-१००]

वातभारतम् ।

तशक्तेन शरप्यस्वस्तिनामहपिनामहः ।

यके शक्रः स किं मान्यः कृष्यः सोऽपि सहेव किम् ॥ ९१ ॥

तशकं रसकोपेतं कोपेन मनसो रसात् ।

दृतं जुहुव यज्ञाग्नौ तानित्यूचे तदा नृपः ॥ ९२ ॥

अपापेनोष्णमदृष्टिभीमभ्रकुटयो द्विजाः ।

गेन्द्राय तशकायेति मन्त्रपूर्वा जगुर्गिरम् ॥ ९३ ॥

श्रोशनीष्वथ बोध्रीषु त्रयस्त्रिंशतिनाकिनाम् ।

मन्त्रशक्त्या तमानीतो नाकिनायः स तशकः ॥ ९४ ॥

तौ यीक्ष्य स्वाण्डवङ्गोपरशकौ शक्रतशकौ ।

होमाय कृष्टौ व्योमाग्रे निहा व्यावल्यायच्छिरी ॥ ९५ ॥

दिक्पालमयभूपाळ सुपालोऽशस्त्रवाष्टमः ।

हुतेऽस्मिन्पौरुषं ते किमित्यरोदीत्तदा शची ॥ ९६ ॥

स्यर्गस्याम्ये तवेष्टा चेत्तदिन्द्रोऽमु त्वदाज्ञया ।

जनमेजय मुष्णामुमित्यूचुः सर्वतः सुराः ॥ ९७ ॥

इति शुलोके साक्रन्दे सक्रन्दनकप्रहात् ।

मावेशविप्रहुंकार्य्यच्छुद्धमद्भु तशकः ॥ ९८ ॥

यावत्पतति होमाग्नौ स नागो मा पतेति तम् ।

व्योमि व्यालम्बयंस्त्रावदित्यालीकः सुवन्नृपम् ॥ ९९ ॥

स्यस्ति ते पाण्डुवंदयाय यत्कीर्तेर्मुखविम्बवत् ।

इन्दुमंरकतादर्शनिभे नमसि भासते ॥ १०० ॥

आस्ते यावदक्षर्वपर्वतघटा गुर्वीयमुर्वी भृश

तावन्नन्दतु भृमुकुन्द जगतीपुण्यैरगण्यैर्भवान् ।

येनैतां भुजगाधिपस्य भुजे विन्यस्य नागाङ्गना-

गोष्ठीगीतभवघशःश्रुतिरसादाचान्तचिन्तोऽभवम् ॥ १०१ ॥

स्यान्वत्सान्पितृदेवमानवक्रधीन्यावदुनोति स्वधा-

स्यादाहन्तपदकृतितनचनुप्केन त्रयीधेनुकाः ।

सा कल्पः कल्पशाली त्रिदिवभुवि मुधा मार्गणानां सुराणां
 मिथ्यावित्तानि दत्ते यदभिनयनटीभूय भूयस्तराणि ॥ ११७ ॥
 किं वर्ण्यः कलिगन्धसिन्धुरहरिर्भूवल्लभ स्वं कला-
 वशीनामवनी वनीयकवनीधारालधाराधरः ।
 कल्पोर्वीरुहमूर्ध्नि मौक्तिकमयानूनप्रसूनच्छवि-
 छन्नानः पृथुमानदानमनिताः क्रीडन्ति यत्कीर्तयः ॥ ११८ ॥
 निध्रामाय न कल्पवृक्षयनमप्यालोकते नोयकै-
 धिन्तारजधराधरेऽपि कपणकीडारसं काङ्क्षति ।
 गृन्दो कामदुहां क वाञ्छतु समं पुंर्य धरायां भवा-
 नेको वीरपृषो बह्व्यहरहर्दीनस्य दीर्घा पुरम् ॥ ११९ ॥
 अभैतन्याधिन्तामणिगुरगवीरुरूपतरवः
 पयोपेरुत्तस्थुर्वेदि सति महादानिनि वने ।
 तदंते भूनेतः कणमिव भणन्तं सितितले
 मतिप्यन्तं मत्ता प्रथममममन्नेरुदितरम् ॥ १२० ॥
 दाता येन रमानले वननि तद्दानं मतिदेत्तवा-
 न्काम्यु स्यःगुरभीमणितिलिरुहा दाने गुणमाहिता ।
 मानु प्रायेनयाति रिभनविने कर्णोऽपि निर्भीतये
 नाभीनि नयिने दृशे कमिव तत्त्वा मीमि भूमिप्रभो ॥ १२१ ॥
 भदेद्रक्षमुर्द्धाद्विभक्तिविमार्थीतल्लिशावद्विष-
 स्तोर्गापादकपादपादनपदुषोदामयामभूतः ।
 विद्वत्पुण्यपूरकमोपूरपुगेभागीनि भागीरथी-
 भामा भामिवभूतभामि न भृश जामुपेक्षांमि क मे ॥ १२२ ॥
 गजपुत्रकल्पनेत्रमतिदेतेस्वावतादृष्टुति
 धान्वा भूतिभाजभूषण मयदीनिर्भुजे मरुते ।
 दण्डान्नी रिपुसदय प्रीति मुषावृष्टे मुवासी स्वता-
 दाहृष्टदन्तमय न नु मरुत्कान्तमयः मोरवम् ॥ १२३ ॥

त्वद्यशश्चविलवापहारिणी नैव दैवतधुनीति घुष्यताम् ।

यां शिवः शिरसि केशवकमरपद्मदिव्यविमलामलालयत् ॥ १२४ ॥

तर्पः पार्वणशर्परी वार्यिता गर्वी न दर्वीकरा-

धीराः धीदधरापरोऽनिविधुरः स्वःसिन्धुरो नोद्धुरः ।

दंशोऽन्तंसधुनी च नीचपहिमा सान्द्रो हिमाद्रिश्च न

ध्रीसोमन्वयदाक तावक्यशब्दके दिशः क्रामति ॥ १२५ ॥

व्यापेधो धरणीधरोऽशतुरनध्यापः सुधाया विधो-

रन्तर्धिर्धनदाचलस्य निधनं दुग्धोदसिन्धोः पिधाः ।

प्रत्याख्यानममानवद्विषमहादेहायुतोऽनन्दो-

र्जह्य्यास्वव भुभुजंग यशसां भारो दिशां हारति ॥ १२६ ॥

गङ्गां शृङ्गारयद्भिस्सुहिनकरकलाशेतरं रेतयद्भिः

ध्यातण्डं मण्डयद्भिर्भुजगविभुविपासंनयं वययद्भिः ।

चन्द्रं निसन्दयद्भिः स्फटिकगिरिशिरोऽनन्दमानन्दयद्भि-

र्भुमुभ्रुकान्त शुभ्रेस्त्रिभुवनमपिनः शोभिनं त्वद्यशोभिः ॥ १२७ ॥

शेषं निःशेषयन्त्यो हरशितरिशिरासंषमालद्धमाना

मन्दारं मन्दयन्त्यो हरिचरणसरिद्वाहमागाहमानाः ।

कर्पूरं दूरयन्त्यः सुरसुरभिषयःसंनयं वययन्त्यो

विश्वं विश्वभराया रमण तव यशोराजयो राजयन्ति ॥ १२८ ॥

उक्तः सर्वग एव तत्त्वविदुरदंभवः शिवोऽसौ न त-

न्मिथ्या यत्कुसुमैः प्रपूजयति यैः सर्वाङ्गमेनं विभुम् ।

दीनार्तिद्रुमदाव तावक्यशस्तोमच्छविच्छन्नना

तुल्यं सर्वगतानि तानि सुरभीकुर्यन्ति सर्व जगत् ॥ १२९ ॥

शेते पदय चतुर्मुखोऽपि जगतामन्ते तदन्ते हरि-

स्तस्यान्ते च हरः स्फुरद्दिननिशा युगमव्यवस्थावशात् ।

सर्वान्तेऽपि नरेश न स्वपिति ते कीर्तिः पुनः संकट-

व्योमौकःस्थितिचिन्तया भवतु किं तस्या दिनं का निशा ॥ १३० ॥

मन्येऽब्धौ वडवानलं फणिपुरे कालाग्निरुद्रं दिवि
 त्र्यसासिज्वलनं पयोधरपथे सौदामनीडम्बरम् ।
 पूर्वस्यां दिशि शक्रशस्त्रमधुना कार्यं किमत्रात्मभि-
 र्भानुर्मन्त्रयतीति सोमकुलज त्वत्तेजसि स्फूर्जति ॥ १३१ ॥

तव प्रतापस्तपनस्तदन्तः पुमांस्त्वमेकोऽसि हिरण्यवर्णः ।
 भवद्विषां सत्त्वजुषां मह्यं त्वय्येव मज्जन्ति महीभुजंग ॥ १३२ ॥
 निःशोभं भवभालभीमनयनं दम्भोलिकीलगल-

छीला लुम्पति दावपावकविभापूरः परकूरताम् ।
 अर्कः कर्कशतां समुज्जति वहत्यार्वा न गर्वाद्गमं
 श्रीसोमान्वय विश्ववल्गनकटामते भवत्तेजसि ॥ १३३ ॥

व्योम्नि व्योममणिर्वने दवशिखिज्वालाकलापः पयो-
 राशौ वाडवपावको जलधरस्तोमे तडिद्विभ्रमः ।

एते पौरववंशसंभव भवत्तेजोभिरस्त्राजसो
 मग्ना दुर्यशसीव भान्ति विलसज्जम्बालजालग्रमे ॥ १३४ ॥

पङ्क्तिः प्रतापदीपानां महीष तव दीप्यते ।
 ब्रह्मणोऽपि तमस्त्रिन्यां भावी दीपोत्सवो यया ॥ १३५ ॥

यत्र संचलति संचलत्पदः सुस्थिते भवति सुस्थितं जगत् ।
 तद्भुवं भुवि भवानवानरत्स्यातमेव मतमद्वयं विभो ॥ १३६ ॥

देव त्वज्जगदात्रा समयसमुदयचतुर्दशमातङ्गगुण्डा-

दण्डाग्रप्रौयगाग्रत्तुरगत्तुरभरैः सानुमन्तः समन्तात् ।

मातङ्ग कम्पमानाः शकुनिकलकलैः प्रस्तरमातपातैः

शङ्के निष्कासयन्ति स्वकुहरविहरत्यनीकावनीपान् ॥ १३७ ॥

शक्रः संकन्दनोऽभूदकलयदनललापमापत्कृतान्तः

काण्ड्यं क्रव्यादभर्ताननि रमनिचरोऽभ्युग्रपिष्टः प्रचेताः ।

वायुर्न कापि तस्यावधित धनदतां शुद्धयेन्द्रो गतोऽद्रि
शूली धूलीधुतार्के मरुतभुमगे दिगिति त्वय्यागे ॥ ११८ ॥

त्वत्पारब्धप्रचण्डप्रधननिधनितारातिवीरातिरेक-

म्रीडत्क्रीडालकुल्यावलिमिरलमन स्पन्दमाकन्दमुदी ।
दम्भोलिस्तम्भभास्वद्भुनभुमगनगद्गर्तुतामनुरेतां
तेनायं मूर्ध्नि रघुतिततिमिषतः शोभते शोणमावः ॥ ११९ ॥

विज्ञैरागमतो मनो यदि बलीहेतुर्न तद्भास्यतो
चिम्बं भित्तमरातिभित्तव शिवप्रस्थाविभिः पार्थिवैः ।
भित्तसैः पृथिवीपुरंदर परं मालेयरश्मिर्वत-
स्त्रास्त्रिन्नाञ्जलकदमलच्छविविलं लक्ष्मच्छलं लक्ष्यते ॥ १२० ॥

कल्पे कल्पे मयसि भुवनानन्दविद्वेपिगृन्दा-
वस्वन्देषु स्वमसमगुणः सद्यतापः समापः ।
तदोमायं भजति गिरिभिर्भूतधात्री गुनीते
चन्द्रादित्यच्छलपरिलसत्कुण्डलं व्योममौलिम् ॥ १२१ ॥

अमी प्राज्यं राज्यं जगति रश्मिप्यन्त्यरिगृहा-
निमान्येस्त्वामीति मुहिणि भवनो निधयलयः ।
प्रतिज्ञातं घाता तत्र तु तनुते निष्कलमशे
मदोमत्वत्पादप्रणतिमतिमेतेषु वितरन् ॥ १२२ ॥

अदन्तैर्मातङ्गैर्विष्टपिभिरपुष्पैरनुद्वि-
स्तमिताभिः सर्वैरमणिभिरफेनैर्नैर्नैर्नैः ।
अनीभिः धीप्तोमान्वयविलक विध्वज्यमवि
प्रमर्षद्भिः पूर्णत्वदरिकुलदुष्प्रतिनिर्गरीः ॥ १२३ ॥

त्वत्तेमस्ततितपिता इव विपरीलाकट्यसच्छय-
संश्लिष्टा इव संनिधिस्थिरकूनि-श्वासदग्धा इव ।
दुष्प्रीतिच्छिद्यवत्तमूर्ध्नि इव दमाकान्त कान्ति भुव
दुष्प्रीतिदुष्टिन्मदा इव बने दयान्वित्वस्त्वहिः ॥ १२४ ॥

त्वद्विद्वेषिपुरे पुरा निवसति प्राप्तादवृन्दध्वन-

च्छायां केलिकलापिभिः फणिगणभ्रान्त्या निहत्यादिताः ।

शून्यं संप्रति सर्वतो निनपतिप्रध्वंसवैराग्यतो

निर्वैरा इव ते सिपन्ति न मुखं सर्पत्सु सर्पेष्वपि ॥ १४५ ॥

शिखरिषु हृदभूतैर्भूमिनेतः प्रभूतै-

स्त्वदहितयुक्तीनां दृग्गलेः कज्जलाट्यैः ।

अहह विरहखिन्नाः स्नेचराणां रमण्यः

प्रतिपदमनुयज्ञं प्रीतिलेखां ह्रियन्ति ॥ १४६ ॥

श्रुत्वा पार्थप्रपौत्रं किमपि तव नवं वर्णानि स्वर्णकर्णा-

लंकारं कारयिष्ये किमियमिति वधूतंसितालीदलालीम् ।

आदायादाय देशान्तरचरकवयोऽप्यदेशेऽपि शत्रु-

क्षत्रस्त्रीनेत्रबाष्पाजनदरिषु लिखत्यद्भुतत्वत्प्रशस्तीः ॥ १४७ ॥

दिगन्तान्दिग्दन्तावलकटभिया तावकभुज-

भ्रमान्मुक्त्वा जम्बुगिरिविवरमार्गैरहिपुरम् ।

अहीन्द्रं तद्रूपं नृपतिवर तत्रापि रिपवो

निरूप्यांशुप्रासादद्युगतिमतिदीना विदधतु ॥ १४८ ॥

जम्पजित्करिकरो भवद्भुजः पन्नगेन्द्र इति सोदरास्त्रयः ।

संविभज्य जयिनो जगप्रयं भूमिपाल परिपालयन्त्यमी ॥ १४९ ॥

त्वद्भुजभ्रमकणः फणीन्द्रदिग्धन्निहस्तपविदण्डमण्डनः ।

दैन्यतोऽब्धिवज्रदुर्गविष्टरे विष्टरश्रवसि याति विष्टपम् ॥ १५० ॥

स्पर्धा कुतो धास्यति भूभुजंग भुजंगराजः स भवद्भुजेन ।

यस्त्वत्क्षतारिव्रजपातभुजधाराभरेणापि विभर्ति खेदम् ॥ १५१ ॥

रत्नद्रुमगकुलहोमवज्रप्रलीना

धारा धरां क इव धारयितुं क्षमः स्यात् ।

इत्थं जना निनगदुर्न विदुर्नडास्ते

रानम्भवद्भुजभुजंगकृतस्थितिं ताम् ॥ १५२ ॥

स्वयं जगन्नयं द्यातुं शक्तः शक्तिश्रयीसुतः ।

यवाद्गुहोतु होमाग्नी नाकनागपती कृती ॥ १९३ ॥

हसत्यसौ भूतलशर्व सर्वाङ्गुराङ्गुरोर्वाश मत्तान्मरुते ।

तापोच्छलत्पन्नगरद्वराजिध्याजोत्पताम्बूलकणप्रतानः ॥ १९४ ॥

हिमांशोर्मालिन्यं दलयसि यशोभिश्चलचमू-

धुतैर्धूलीभारैः शिपिलयसि भारं फणिविभोः ।

मृणां दौस्थ्यं दानैरपनयसि सोमान्वयशिरः-

किरीटं प्रैलोक्योपकृतिमुकृती त्वं विनयसे ॥ १९५ ॥

भुजाग्रममनंस्तवाहुलिमिषेण नाकद्रुमाः

गुरारिमयभीरवः सुरवराध हृत्पङ्कजम् ।

अतोऽनुसृतवत्सलत्रिविधवीरकोटीरक-

कुला रिपुकुलान्तकं यमनु भूभुजंग त्वया ॥ १९६ ॥

स्पर्धाबन्धात्त्वदङ्गं सपदि गुणगणा ये विशस्तत्प्रवेदो

द्वारूपा रोमकूपास्त्वद्वयवमरं निर्भरं शोभयन्ते ।

तैरेवान्नः सितीश स्वेमसि शशिनिभैर्मासिनलतमिरं

रोमस्तोमच्छलेनान्तरमिव निरयद्वाति मार्गेषु तेषु ॥ १९७ ॥

सर्वज्ञानामपरिपूर्तिकृते हरोऽपि

मृद्युंजयस्तव गुणान्गणयन्कृतज्ञः ।

अभोधिपदृमभिर्वीभिनिमाजिजेन

मूर्त्यन्तरं न गुरुते मरुतेप रेवाः ॥ १९८ ॥

न लीलादोलया न कनकनिकेतानामशितरे

न तल्पे नाकस्थे न मृदुपवने नाप्युपवने ।

रतिं षष्पि प्राप्नुर्वर कवयस्त्वद्गुणगणा-

नुरूपार्थध्यानधनिमतिगुणधनिहृदः ॥ १९९ ॥

औचित्योचित्य विविक्तविदपि बचनप्रक्रमं विक्रमधी-

विरामावाम विधोत्तरगुण तनुता वः स्तुतिं प्रस्तुतिं ते ।

हम्लीलादग्धदाह्यप्रचय रचयति त्वत्प्रशंसां न शर्वः

सर्वज्ञोऽपि स्वयं तु स्तुतिकृतिषु कृतिन्कस्य न स्यात्प्रयोमिः ॥ १९० ॥
इत्येव स्यस्तिपूर्वस्तवननवसुधावृष्टिमान्द्वष्टिमग्ने (!)

तत्र क्षत्रावतंसे कथय किमु ददे तुभ्यमित्युक्तिमाजि ।

आस्तीकस्तसकाहिप्रभृतिफणभृतां चक्रमुन्मोच्य चक्रे

तोषं शक्रोऽपि विश्वत्रयहृदयमदाद्वैतवैतण्डिकश्रीः ॥ १९१ ॥

श्रेयोधामनि मन्त्रदामनि भवज्ञान्नि श्रुतेऽसाद्विषं

जन्तोर्न प्रमविष्यतीत्यहिकुलैः सोत्कर्षहर्षाकुलैः ।

दत्तोदारवरस्तदैव स जरत्कारोः कुमारोऽनिशं

कालाहेर्निजनामगर्भमवतु ग्रन्थं यशोऽङ्गं मम ॥ १९२ ॥

वीरेन्दोर्जनमेनयस्य पुरतस्तग्राहिसन्नान्तरे

वैशम्पायनतो निशम्य किल यां सूतः स उग्रश्रवाः ।

आख्यत्रैमिषकानने कुलपतेः श्रीशौनकस्य कृतौ

सेयं छालयतु स्ववालमिव मद्ग्रन्थं कथा भारती ॥ १९३ ॥

मेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोर्हन्मताहस्थितेः

पादाकाभमरोपमानममरो नाम प्रतीन्द्रः कृती ।

एतन्नन्दनु बालभारतमहाकाव्य तदुल्लासितं

वाग्देवीगृहकोविदेन्दुहृदयः श्रेयः मुधास्वलिकः ॥ १९४ ॥

श्रीआस्तीकप्रभावाख्ये सर्गेऽमुष्मिन्ननुद्युताम् ।

शतद्वयं समुद्दिष्टमष्टपद्याशदन्वितम् ॥ १९५ ॥

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्याभीमदभरणन्दसूरिशिष्ये वाडभारतनाथि महाकाव्ये वीगा
आदिपर्वण्यम्पी आस्तीकप्रभावख्येनो नाम त्रिवस्तारिण्यतमः सर्गः ।

वायिप्रज्ञास्तिः ।

किञ्चिद्विचलितेऽपि वस्तुनि भृशं वार्यमवशम्भवे
 विश्वं वन्मयमीश्वरादिमयताम्यप्रमाणेऽपि नम् ।
 संसारप्रसरः परमावृत्तां वस्तुनिषेपु य-
 स्तोरोपेपु दिवं न वस्तुनो मतां श्रीनामतां भावतः ॥ १ ॥
 सो सत्त्वियमाथेपुटदुन्दुरिते श्रीदुन्दुमनूयो-
 त्पत्तो तेन प्रतेने शुभमदिव मदाग्यामयथाधानमाधेः ।
 वाय्याङ्गानिनासा मरुतमजिवा मिध्रगुत्तावत्त-
 म्भूषावद्भुगाराया द्विगुपटानिहायापि मावं वलिमिधः ॥ २ ॥
 श्रीमद्वायटनाति सारगुह्यधीर्वाति तमिन्महा-
 रथाने मानिनि दानमाममरमाने वायवीया द्विजाः ।
 नोमस्तोमसगुत्तभूमनिवैर्भाज्यमालम्बया-
 मागुत्तां वलिमो मिनार्थेनमनोददुष्टभूयोऽर्थः ॥ ३ ॥
 अजनिषधुमगुत्तामृत्तु भूयवतो-
 रदमदद मदीयोपःकृत्यवतिरार्ति ।
 विलमां वलिमां सार्वविषयार्थिनाम-
 श्वरपुत्रिष तत्र श्रीमहादीरर्थेभ्यम् ॥ ४ ॥
 श्रीश्वेताम्बरभोजिर्भोजितवर्माभिरिजितेन्द्रादे-
 उचिताया जिहदस्तपुतिरमन इनेवैदनामिष ।
 वेदगुह्यवदद संममगुह्यतमगुह्यत-
 गुह्यैः वदय गुह्यैर्न दिवि निषत्तादैरदुष्टजन ॥ ५ ॥
 तावद्वैदिकवदतिदेवैरिदेवैर्दे-
 रनेमगुह्यै विद्विष वपुषेऽपुत्रि सासितमृतिः ।
 दस्य वेदवदवदवदवदवदवदवदवद-
 रैर्विद्विषा वदवदवदवदवदवदवदवद ॥ ६ ॥

सुरगजरजनीभुजंगगङ्गाभुजगपतिप्रतिशूरकीर्तिपूरः ।

तदनु मुनियतिर्मतिप्रतिष्ठाननितरसोऽननि जीवदेवसूरिः ॥ ७ ॥

वयस्यद्विद्याभिः खलु सह कलाभिर्गुणगणाः

सहेलं खेलन्तो बहुमतिलते यत्तनुवने ।

यशः श्रीपुष्पस्रक्चयसुरमयः संशयमयीं

महादोलां मुक्त्वा मुकृतरसवापीषु विहृताः ॥ ८ ॥

महायोगी भोगी प्रभुनिभभुजस्तस्य शमिनः

सभायामायातः कचिदहनि कश्चिद्वहनदृक् ।

असावुद्यद्विद्याचयनयपताकामिव सुखं

मुत्ताजिह्वां कृष्ट्वा कृतपरिकरोमे न्यविशत ॥ ९ ॥

प्रीतिव्यालोकमौलिच्छलचलरुमलामुच्छलन्युभ्रनालि-

प्राग्भ्राजिष्णुवीचीं स्तिमिततिमिसदृग्गुलकेलिकम्पाम् ।

असुम्यस्तप्रभावादिषु मुकृतमुधासिन्धुधाराधरोऽयं

दूरं सूरिः प्रपूरे सर इव वरवागृष्टिभिः सप्तदं सः ॥ १० ॥

अथ मुकृतकथान्ते गन्तुमिच्छन्नमज्ञा

न सपरिकरबन्धात्कर्ममृष्टे स्म योगी ।

भयण इव तदस्मिन्नुल्लमर्द्दीनशब्दे

किमिदमिति जननाष्टमाचष्ट सूरि ॥ ११ ॥

शक्तः पातयितुं नमस्तत्फलं हुकारागोर्द्धं तमो

मूढस्त्वम्भमयि त्रिशोकभुवनं भङ्गं भुजंगेश्वरम् ।

योगीन्द्रोऽद्भुतभूरिर्मिद्विगमितोऽर्मा मरुवाप्याप्तये

प्राप्तः स्वम्भनमाचान्मयि मया दातव्यतु न स्वम्भिन ॥ १२ ॥

वक्राप्रत्यम्भितउद्गमनावद

पर्यस्तिहोऽथ मदमर्पदवानयेन ।

कुशावर्णिमृतमहोत्सवोद्विग्न

शामी १ गुण्यतु नरामयमिन्धमेव ॥ १३ ॥

यन्मार्गप्रवृत्ताभिरिधुलतिका यद्बालुकामण्डलं
रण्डो यत्तदगर्भनीरममृतं यत्कर्कराः शर्कराः ।

यत्केनप्रचयः सुधारुचिरयं यत्संरपोऽनाहन-

ध्यानस्ताः शतशोऽस्फुरन्का न यतेस्तस्य प्रबन्धावगाः ॥ २७ ॥

सेनाकारि पुरारिपर्वतशिरोधिमारि घात्रीलना-

लंकारि स्फुटपापहारि भुवने वृन्दे निनेन्द्रीकषाम् ।

आरोपोलमितेन यस्य निघ्नं दण्डोच्चयेनोष्के-

विद्धं ध्योम दधाति किं न परितदिदृष्टाण्युद्वृज्यमाना ॥ २८ ॥

गाम्भीर्यं च गुरुत्वे च माधुर्यं च ध्वनौ च कः ।

पर्यन्ताब्जेर्जलाधार इव तैस्त्रैव तुल्यताम् ॥ २९ ॥

श्राद्धान्म्रद्धाभाननमुदितसमामनविरामिनो विमान् ।

पीरांश्च भक्तिर्गौरानन्दविदाचष्ट स शुनीन्द्रः ॥ ३० ॥

ग्रहीतुमनुत्थग्रहः परपुरप्रवेशध्वसोः

कपालमय पालनाद्रुप एकवण्डं मम ।

स योगिपुरुषोऽकृत प्रमृतगोप्रयोगं मया

स्वरक्षणविचक्षणा त्ववष्टि चेटकानां घटा ॥ ३१ ॥

भुवनविनयविद्यां सिद्धिकर्मण्यवधा-

ममुमदमुपिनाशौ साधयिष्यन्मयोगी ।

विरविरचितयज्ञो मत्कपालप्रहार्यं

विहरति परितो मन्दुस्तुकाउग्रतीक्ष्णः ॥ ३२ ॥

व्यसोर्नगरनिर्गमे दमरुकप्पनिर्घ्योदनि

स्फुटः स्फुरति तद्यदा मम शिरोमिव चूर्णं तदा ।

ह्रीद्वयतिलीज्या स मुदमुदहन्मयिना

विराय परिपूरयत्यगरचन्दनैर्विः पुरा ॥ ३३ ॥

इति विरनिगदिप्यः स समी ध्यानमुद्दि-

प्रतिगिरिवटवर्मा निर्मलीभूतवित्तः ।

अमृगयत नटन्तीरष्टसिद्धीः कदाचि-

दिशि विदिशि कदाचिद्धीः श्रियो युक्तपाणी ॥ ३४ ॥

नेत्रे निमीलयति चेद्भववृद्धिहेतु-

भूलोकदर्शनमिया स पतिर्यतीनाम् ।

तद्भूरिमावमरभासुरभूतिमाला-

मालोक्ते त्रिजगतीमपि किं मुनीन्द्रः ॥ ३५ ॥

इति सुकृतनिधानध्याननिर्धारितायु-

र्भुवमिव दिवमात्मध्यानपूतां स चक्रे ।

जनमनासि स जीवन्नेवं रजे(रेजे!) तु तत्त-

न्मैतिविकलिततादृग्दुष्टयोगिप्रयोगः ॥ ३६ ॥

अमीभिस्त्रिभिरेव श्रीजिनदत्तादिनामभिः ।

सूरयो भूरयोऽभूवंस्तत्प्रमात्रास्तदन्वये ॥ ३७ ॥

एकः प्रोदविवेकविभ्रमलतापुष्पेषु पुष्पेषुजि-

त्तेषु श्रीजिनदत्तसूरिरुदयद्भूरिप्रभावोऽभवत् ।

तादृग्विस्तृतद्वज्जिपीनर्नमसो यस्योचितं (!) दिक्षुते

धीरोम्भोवरसिन्धुमिन्धुरनयी व्याख्यासु शब्दो गुणः ॥ ३८ ॥

श्रीनिवेकविलासायैर्व्यबन्धैः सहस्रशः ।

हतमोहतमोऽकारि करैरिव रवेर्नगत् ॥ ३९ ॥

आयुष्यं कथयन्ति भन्तुषु पयःसारात्पयोधेः पुनः

वीर्यं पृथिवीजुषामनिमिषीभावाय संभाव्यते ।

विभ्रः श्रीजिनदत्तसूरिवचनं सारः सुवानामपि

व्यक्तं मुक्तिमपि प्रयच्छति सतां यत्प्रीतिमुद्धीनिहत् ॥ ४० ॥

श्रीजीवदेवगुणिनां त एव परमाणवः ।

जम्बुर्द्वीपानां भेजे तद्वृणोस्तद्वियेव यः ॥ ४१ ॥

१. 'कृतेति' ग. २. 'ने वा रेप्रदुःखेन तत्तत्' ग. ३. 'नति' ग.
४. 'नन्ति' ग. ५. 'प्रीतिदात्री' ग. ६. 'यत्प्रीति' ग. ७. 'की' ग.

श्रीशालभट्टस्याननिर्वातिनस्ते संभूय भूयस्तरहर्षभानः ।

कदाचिदागत्य निवेशवेदम गगुर्दिनास्तं मुनिचक्रशकम् ॥ ४२ ॥

मरुदात्तास्माकं भुवननयिनौ तस्य तनयौ

तयोः सैहो यस्यामननि हनुमद्भौमभट्टयोः ।

तथा संश्लेष्यासी पृथुरपि महाभारतकथा

यथा स्वस्थाभिः स्वातिभिर्मिरतिभिः कर्णपथयोः ॥ ४३ ॥

आशापितस्तदिह कर्मणि सूरिभिसैः

स्यातः शितावमरचन्द्र इति स्वशिष्यः ।

श्रीशालभारतमिति प्रनयान काव्यं

वीराङ्कमेतदयिनधरमात्मनोऽङ्कम् ॥ ४४ ॥

शस्त्रे प्रशस्तिर्गोऽथ रङ्गाकविगुरुकमे ।

निश्चित्य स्पष्टतां नीता नवाशीतिरनुष्टुभाम् ॥ ४५ ॥

चतुर्षु कचत्वारिंशत्सर्गैराप्तस्तनुष्टुभाम् ।

षट्संहरती नवशती पद्याशद्वालमारते ॥ ४६ ॥

इति श्रीत्रिनदत्तासुनिशिष्यशङ्कितश्रीमदमरचन्द्रमिश्रविते श्रीशालभारतमिति महानाम्ने

वीराङ्के चतुर्थत्वारिंशत्प्रशस्तिर्गोः ।

समाप्तं चेद् शालभारतं नाम महाकाव्यम् ।

अमृगय नटन्तीरटसिद्धीः कदाचि-

द्विशि निदिशि कदाचिद्धीः त्रिषी युक्तयागी ॥ ३४ ॥

नेत्रे निमीळयति चेद्भगवद्दिहेतु-

भूलोकदर्शनमिया स पतिर्यतीनाम् ।

तद्भूरिमात्रमरमासुरभूतिमात्र-

माडोकते प्रिनगतीमपि किं मुनीन्द्रः ॥ ३५ ॥

इति मुठतनिधानध्याननिर्गारितायु-

र्धुवमिष दिवमात्मध्यानदूता स चक्रे ।

जनमनसि स जीवन्नेव रजे(रेजे!) तु तत्-

न्मैतिविकृष्टिताद्वदुष्टयोगिप्रयोगः ॥ ३६ ॥

अर्षाभिन्निभिरेव श्रीजिनदत्तादिनामभिः ।

सूरयो भूरयोऽभूवंस्तत्प्रभावान्नदन्वये ॥ ३७ ॥

एकः प्रौढविवेकविभ्रमलतापुष्पेषु पुष्पेषुजि-

त्तेषु श्रीजिनदत्तसूरिरुदयद्भूरिप्रभावोऽभवत् ।

तादृग्विस्तृतहन्निपीनर्नमो यस्योचिनं (१) दिद्युते

धीरोम्भोवरामिन्धुमिन्धुरजया व्याख्यासु शब्दा गुणः ॥ ३८ ॥

श्रीविवेकविलासाद्यैर्यत्प्रबन्धैः सहस्रशः ।

हतमोहतमोऽकारि करैरिव रवेर्नगत् ॥ ३९ ॥

आयुष्यं कथयन्ति जन्तुषु पयःपारत्पयोधैः पुनः

पीयूषं पृथिवीजुषामनिमिषीभावाय संभाव्यते ।

विभ्र. श्रीजिनदत्तसूरिवचनं सारः सुधानामपि

व्यक्तं मुक्तिमपि प्रयच्छति सता यत्प्रीतिमुद्धीतिकृत् ॥ ४० ॥

श्रीजीवदेवसूरीणा त एव परमाणवः ।

जम्भुर्यदङ्गता भेजे तद्गुणैस्तद्वियेव यः ॥ ४१ ॥

१. 'करोति' ग. २. 'ने वा रजतुन्मत्र तत्तत्स' ग. ३. 'मति' ग.
४. 'नमनि' ग. ५. 'श्रीविद्याश्रीविला' ग. ६. 'पयःपार.' ग. ७. 'प्रीति' ग.

श्रीशङ्खभटस्थाननिषेसिनस्ते संभूय भूयस्तरहर्षभाजः ।

कदाचिदागत्य निवेशवेदम जगुर्द्विजासं मुनिचक्रशकम् ॥ ४२ ॥

मरुदात्तास्त्राकं भुवनमयिनौ तस्य तनयौ

तयोः सैक्यो यस्यामननि हनुपद्मीमभटयोः ।

तथा संक्षेप्यासी गृधुरपि महाभारतकथा

यथा स्वरूपाभिः स्यात्तिथिभिरतिथिः कर्णपथयोः ॥ ४३ ॥

आज्ञापितस्तदिह कर्मणि सूरिभिसैः

ख्यातः सितावमरचन्द्र इति स्वशिष्यः ।

श्रीबालभारतमिति प्रततान काव्यं

वीराङ्कभेतद्विनधरमात्मनोऽङ्गम् ॥ ४४ ॥

शस्ते प्रशस्तिसर्गेऽत्र रङ्गकविगुरुक्रमे ।

निश्चित्य स्पष्टतां नीता नवाशीतिरनुष्टुभाम् ॥ ४५ ॥

अनुयुक्तचत्वारिंशत्सर्गेरासत्तनुष्टुभाम् ।

पदसैहस्यी नवशती पद्याशङ्कालभारते ॥ ४६ ॥

इति श्रीत्रिनदत्तागुतिशिष्यपण्डितधीमरचन्द्रविरचिते श्रीबालभारतमणि महाकाव्ये
वीराङ्के अनुष्टुप्चत्वारिंशत्प्रशस्तिसर्गे ।

समाप्तं धेनुं बालभारतं नाम महाकाव्यम् ।